

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk fejlődésének néhány tanulsága	1
Gulyás Pál: Hogyan készült a „Magyar írók“ új sorozata?....	5

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kozocsa Sándor: A „Nők a tükkör előtt“ keletkezése és forrásai	26
Lengyel Dénes: Florentina és Verhovay énekeskönyvének Quaela puellae-je	30
Elek Oszkár: Carducci Petőfiről	31

BÍRÁLATOK.

Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban. — Császár Elemér: Arany János. — Dr. Incze Gábor: A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén egyházi írói. — Koczogh Ákos: Expresszionizmus. — Klenner: Eck Bálint, Thurzó Elek humanista pártfogoltja. — Janovszky Antal: Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói. — Miklósy Lajos: A modern magyar regény. — Borotvas-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. — Gyenes István: Riedl Frigyes. — Horváth László: P. Horváth Lázár élete és munkássága. — Gombos Lili: A Revue Des Deux Mondes és Magyarország	33
--	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	43
-------------------	----

FIGYELŐ.

Egy évforduló. — Gróf Kuun Géza. — Arany János és Koroda. — Elhunytak. — Titkári jelentés. — Társasági ügyek	46
--	----

A folyóirat évenként négy kettős-füzetben jelenik meg.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

Tanulmányok.

	Oldal
Gulyás Pál: Hogyan készült a „Magyar írók“ új sorozata?	5
Jakabfi László: Komáromi János	113
Kerecsényi Dezső: A reformáció és az irodalomtörténeti korszakhatár	368
Kristóf György: Dózsa Dániel lírája	65
Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk fejlődésének néhány tanul- sága	1

Kisebb közlemények.

Csapodi Csaba: Zichy Nándor és Jókai Mór irodalmi kapcsolatai	90
Elek Oszkár: A celli búcsú	134
— — Carducci Petőfiről	31
Kardeván Károly: Az angyalok második kara	176
Kozocsa Sándor: A „Nők a tükör előtt“ keletkezése és forrásai	26
Lengyel Dénes: Florentina és Verhovay énekeskönyvének Quaerela puellae-ja	30
Merényi Oszkár: Bórsényi Poetikája	131
Nagy Artúr: Olasz színművek a Nemzeti Színházban	86

Bírálatok.

Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. (Batizi László)	41
Bóta Károly: Istvánffy Miklós. (L. J.)	191
Brisits Frigyes: A XIX. század első fele. (Agárdi László)	93
Püky Irén: Degré Alajos. (K. N.)	145
Császár Elemér: Arany János. (Kozocsa Sándor)	38
Dezsényi Béla: Magyar-svájci szellemi kapcsolatok. (Gedeon Jolán)	99
Doskár Éva: Hegel magyar utókor. (L. J.)	147
Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban. (Solt Andor)	33
Fényi Andás: Telegdi Miklós. (T. L.)	143
Fodor Éva: A Nyugat-gondolat. (Gedeon Jolán)	98
Friedländer Sára: Saphir. (L. J.)	147
Gábrriel Asztril: Magyar diákok Párizsban. (Kovalovszky M.)	183
Gesmey: Les débuts des études françaises. (Gedeon Jolán)	97
Gombos Ili: A Revue Des Deux Mondes és Magyarország. (K. B.)	42
Gulyás István: A XVII. sz. aszket. irodalma. (K. N.)	142
Gyenes István: Riedl Frigyes. (Hm.)	41
Hankiss János: Tormay Cécile. (Dr. László Erzsébet)	138
Herczeg Ferenc Emlékezései. (Rubinyi Mózes)	140

	Oldal
Horváth László: P. Horváth Lázár élete és munkássága. (H. M.)	41
Incze Gábor: A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztényen egyházi írói. (H. M.)	38
Janovszky Antal: Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói. (Pf.)	40
Juhász Géza: A magyar szellem vándorútja. (rtr.)	96
Kerényi Olaf: Nagy János. (A. Zs.)	145
Két értekezés a debreceni színészetéről. (A. Zs.)	188
Két emlékkönyv. (Kende G.)	190
Kilián Zoltán: Rádióesztétika	182
Klenner: Eck Bálint, Thurzó Elek humanista pártfogoltja. (pf.)	40
Koczogh Ákos: Expresszionizmus. (Pf.)	39
Kolozsvári János: Piar. iskoladrámák. (G. B.)	144
Kovalovszky Miklós: Irodalmunk Páris-szemlélete. (Gedeon Jolán)	98
Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába. (—i —r.)	101
Lázár Béla: Pekár Gyula. (Pintér Jenő)	180
Machatsék Lucia: Frankenburg Adolf. (K. N.)	145
Miklósy Lajos: A modern magyar regény. (Pf.)	40
Moldvai Klára: Az 1870-es évek. (K. N.)	146
Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra. (L. J.)	147
Siklóssy László: Az országgyűlési beszéd. (rtr.)	182
Schulek Tibor: Bornemisza Péter (K. Sz.)	187
Somos Jenő: Baudeleire és az új magyar líra. (Gedeon Jolán)	99
Szász Károly: A magyar dráma. (Kozocsa S.)	188
Szegszárdy-Csengery József: Kosztolányi Dezső. (K. S.)	100
Széchenyi István naplói. VI. k. (Császár Ernő)	188
Z. Takács: Paul Jámbor. (Z. K.)	144
Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos. (K. N.)	145
Vértés Augusztá: A finnugorság. (Gedeon J.)	183
Zolnai Béla: Szóhangulat. (Z. K.)	145
Folyóiratok szemléje	43, 102, 148, 192
Irodalomtörténeti cikkek az évkönyvekben. (Nagy S.)	184

Figyelő.

Arany János és Koroda. (Kozocsa Sándor)	49
Egy évforduló. (Szinyei Ferenc)	46
Egy székely népballada történelmi alapja. (Lengyel Tamás)	152
Egy titokzatos vers. (Pintér—Kozocsa)	196
Elhúnytak. (G. P.)	50, 106, 155, 205
Gróf Kuun Géza. (Dr. Nagy Sándor)	46
Ismeretlen Tompa-levél. (Böngésző)	197
Megjelent a Magyar Írók első kötete	106
Mentovich Ferenc gúnyverse Gyulai Pálról, a kritikusról. (Kozocsa Sándor)	105
Társasági ügyek	62, 160, 211
Titkári jelentés. (Brisits Frigyes)	62
Tömörkény István kiadatlan verse. (Kozocsa Sándor)	153
Vörösmarty ifjúkori kísérletei. (Kozocsa S.)	198

A magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak névsora 1939-ben.

I. Tisztviselők.

Elnök: Pintér Jenő. — Alelnök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Vizota Gyula, Zlinszky Aladár. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Oberle József.

II. Tiszteleti tagok.

• † Id. Szinnyi József. — † Szilády Áron. — † Beöthy Zsolt. — Pintér Jenő. — † Négyesy László. — † Badics Ferenc.

III. Választmányi tagok.

Agárdy László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Baranyai Zoltán. — Baránszky Jób László. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Bencze István. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császár Elemér. — Császár Ernő. — Dengl János. — Édes Jenő. — Farkas Gyula. — Fest Sándor. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gulyás Pál. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulai Agost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth Cyril. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kerecsényi Dezső. — Kéký Lajos. — Kisparti János. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kovács Kálmán. — Kozocsa Sándor. — Kőmíves Kolos. — Kőrös Endre. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixich Lajos. — Nagy Sándor. — Oberle József. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sik Sándor. — Solymosy Sándor. — Szabó István Andor. — Szabó Richárd. — Szemkő Aladár. — Szinger Kornél. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Travnik Jenő. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IV. Alapító tagok.

Alszeghy Zsolt, Budapest, II., Hattyú-u. 7. — Ágner Lajos, Budapest, I., Bors-u. 10. — Baranyai Zoltán, Budapest, Külügyminisztérium. — Gróf Festetich Kristóf, Némethlád. — Gálos Rezső, Budapest, I., Városmajor-u. 15. — Halász László, Budapest, VII., Uzsoki-u. 42. — Horváth János, Budapest, X., Szapáry-u. 11. — Krompaszky Miksa, Budapest, V., Markó-u. 29. — Lég-

rády Ottó, Budapest, V., Vilmos császár-út 78. — Liber Béla, Szombathely, Tanker. főigazgatóság. — Miháلكovics Elemérné, Budapest, IV., Veres Pálné-u. 19. — Murarik Antal, Budapest, VIII., Práter-u. 59. — Pintér Jenő, Budapest, Károly király-körút 1, IV. 4. — Radó Antal, Budapest, V., Gr. Klebelsberg-u. 15. — Radvánszky Kálmán br., Sajókaza. — Schuschny Aurél, Budapest, IV., Kecskeméti-u. 11. — Stockholmi Magyar Társaság, Stockholm. — Szinger Kornél, Mernye. — Vargha Damján, Pécs. — Vargha Zoltán, Budapest, II., Keleti Károly-u. 33. — Vikár Béla, Budapest, VIII., Sándor-tér 3. — Viszota Gyula, Budapest, V., Arany János-u. 1. — Zlinszky Aladár, Budapest, VIII., Nagyfuvaros-u. 23.

V. Rendes tagok.

Ady Lajos, Budapest, I., Szent János-tér 1. — Agárdi László, Budapest, IV., Váci-u. 31/33. — Angyal Dávid, Budapest, IV., Váci-u. 64. — Arányi Erzsébet, Budapest, II., Batthyány-u. 6.

Baky István, Gyöng. — Balanyi György, Budapest, IV., Váci-u. 33.* — Balassa József, Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 27. — Ballai Károly, Budapest, I., Krisztina-körút 137. — Balogh Anyos, Szombathely. — Balogh Jenő, Budapest, V., Akadémia-u. 2. — Bank Sándor, Miskolc. — Baránszky Jób László, Budapest, I., Incze-u. 33. — Baros Kálmán, Budapest, X., Család-u. 17. — Barta István, Nagykanizsa. — Batóné dr. Ferenczi Sári, Budapest, VI., Benczur-u. 35. — Bán Aladár, Budapest, I., Szabolcska Mihály-u. 7. — Bánkuty Ernő, Győr. — Bedekovics Lajos, Szeged. — M. Benes Anna, Eger, Káptalan-u. 8. — Bence István, Budapest, V., Markó-u. 18. — Benkő Barnabás, Budapest, V., Markó-u. 29. — Beödi Balogh Ilona, Budapest, I., Fortuna-köz 3 — Bernolák Kálmán, Budapest, VI., Andrássy-út 65. — Bertók Lajos, Debrecen. — Berze Nagy János, Pécs. — Biczó Ferenc, Kaposvár. — Birkás Géza, Pécs. — Biró Imre, Budapest, IV., Váci-u. 33. — Bodor Aladár, Budapest, I., Lenke-út 73. — Böröcz Marcell, Pécs. — Brisits Frigyes, Budapest, XI., Ibrahim-u. 17. — Broda Béla, Makó.

Clauser Mihály, Budapest, II., Dinnye-u. 6. — Császár Elemér, Budapest, I., Pauler-u. 4. — Császár Ernő, Budapest, VI., Felsőerdősor 1. — Csefkó Gyula, Szeged. — Csetényi Imre, Budapest, I., Szent János-tér 2. — M. Czieleszky Agnéta, Dombóvár.

Dengl János, Budapest, II., Iskola-u. 8. — Dénes Tibor, Budapest, II., Corvin-tér 6. — Dobrovich Agoston, Komárom. — Domanovszky Sándor, Budapest, I., Attila-u. 13. — Dóry Alice, Budapest, XIV., Ajtósi Dürer-sor 21.

Elek Oszkár, Budapest, I., Szent János-tér 2. — Elekes István, Budapest, I., Logodi-u. 25. — Erdődi Mária Clemencia, Szeged. — Erdődi Kálmán, Budapest, II., Virágárok 10. — Énekes István, Tata. — Edes Jenő, Budapest, VIII., Csepreghy-u. 4.

Falu Tamás, Ocsa. — Fest Sándor, Budapest, XI., Abel Jenő-u. 5. — Fóris Miklós, Abony. — Földessy Gyula, Budapest, II., Tulipán-u. 14/c. — Förster Aurél, Szeged. — Freybergerné Neisser Irén, Budapest, IV., Váci-u. 43. — Frick József, Debrecen.

Gáti Béla, Budapest, I., Pethényi-út 13. — Gedeon Jolán, Budapest, VIII., Baross-u. 88. — Gerzso Ilona, Budapest, IV., Váci-u. 47. — Grabitsné Tichy Margit, Budapest, X., Elnök-u. 8. — Gulyás József, Sárospatak. —

Gulrás Pál, Budapest, VIII., Üllői-út 14, II. 1. — Gyikó Mihály, Budapest, III., Jolsva-u. 4. — Gyomlay László, Budapest, VII., Bacsay-u. 5. — Gyóni Ferenc, Budapest, VII., Elemér-u. 35, IV. 1. — Gyulai Agost, Budapest, I., Fery Oszkár-u. 34.

Haitsch Ilona, Budapest, IX., Üllői-út 121. — Hajas Béla, Bonyhád. — Hajnóczy Iván, Kecskemét. — Hankiss János, Debrecen. — Havas István, Budapest, II., Bimbó-u. 4. — Hegedüs Zoltán, Budapest, I., Krisztina-körút 159. — Helle Ferenc, Budapest, VII., Damjanich-u. 4. — Heller Bernát, Budapest, II. Bimbó-u. 5. — Homonnai Imre, Budapest, II., Pasaréti-út 1. — Horger Antal, Szeged. — Horváth Béla, Szentgotthárd. — Horváth László, Budapest, II., Lövház-u. 24. — Horváth Cyrill, Budapest, I., Társ-u. 4.

Imre Sándor, Budapest, I., Naphegy-u. 19.

Jancsó Elemér Kolozsvár. — Janó István, Kisújszállás. — Jakabfi László, Budapest, II., Toldy F.-u. 52. — Janson Vilmos, Szeged. — Jeanplong József, Szombathely. — Jeney Ferenc, Győr.

Kalmár Anatólia, Budapest, IV., Molnár-u. 28. — Kardeván Károly, Budapest, II., Batthyány-u. 26. — Kardos Albert Debrecen. — Kardos Tibor, Budapest, II., Szász Károly-u. 3. — Kárpáti Győző, Budapest, X., Elnök-u. 12. — Keményfy János, Budapest, VI., Teréz-körút 25. — Kerecsényi Dezső, Budapest, VII., Lövház-tér 2. — Kékly Lajos, Budapest, I., Ormódi-u. 3. — Kiss József, Debrecen. — Kispárti János, Szeged. — Klemm Antal, Pécs. — Kocsis Lénárd, Pannonhalma. — Komjáthy Aladár, Tárkány. — Korpás Ferenc, Budapest, I., Attila-u. 12. — Kovács Gergely, Budapest, VII., Limanova-tér 12. — Kovács János, Budapest, VI., Benczúr-u. 12. — Kovács Kálmán, Budapest, XI., Horthy M.-út 69. — Kovács László, Sátoraljaújhely. — Kovács Miklós, Budapest, II., Zsigmond-u. 8. — Kozocsa Sándor, Budapest, VIII., Baross-u. 20. — Kőműves Kolos, Jánoshida. — Kőrös Endre, Pápa. — Kristóf György, Kolozsvár. — Kürti Menyhért, Budapest, XI., Ibrahim-u. 14.

Lám Frigyes, Budapest, II., Bimbó-u. 3. — Láng Emil, Keszthely. — László Erzsébet, Debrecen. — Lázár Béla, Budapest, I., Váralja-u. 15. — Legány Dezső, Sopron. — Lelkes István, Budapest, IV., Kecskeméti-u. 2. — Lengyel Dénes, Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17. — Lengyel Miklós, Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17. — Lersch Ernő, Újpest. — Losonczy Zoltán, Budapest, II., Kapy-u. 12. — Lóky Béla, Tata. — Lóky Zoltán, Budapest, I., Ugocea-u. 2.

Madzsar Imre, Budapest, I., Budakeszi-út 33. — Magó Mária F., Kiskunfélegyháza. — Marczinkó Ferenc, Budapest, II., Toldy Ferenc-u. 9. — Máté Lajos, Budapest, II., Tölgyfa-u. 8. — Melich János, Budapest, X., Család-u. 10. — Merényi Oszkár, Kaposvár. — Mező Ferenc, Budapest, II., Margit-körút 50. — Mika Anna, Budapest, IX., Üllői-út 19. — Minay Lajos, Túrkeve. — Mitrovics Gyula, Debrecen. — Mixich Lajos, Budapest, I., Mészáros-u. 60/c. — Molnár László, Salgótarján. — Moravcsik Gyula, Budapest, VI., Benczúr-u. 31. — Móra László, Budapest, III., Testvérhegy. — Moráczai S. Margit, Pápa.

Nagy András, Tiszaluc. — Nagy József Béla, Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. — Nagy Sándor, Budapest, VII., Aréna-út 66. — Nelky István, Sopron. — Néder Gyula, Budapest, VII., Thököly-út 5. — Németh Imre, Kőszeg.

Oberle József, Budapest, I., Alagút-u. 4. — Oberle Károlyné, Budapest IV., Veres Pálné-u. 10. — Ottó Ilona, Budapest, X., Apaffy-u. 33.

Pais Dezső, Budapest, XI., Lenke-tér 12. — Pap Károly, Debrecen. — Papp Ferenc, Budapest, I., Vérmező-u. 10. — Patonay Sándor, Siklós. — Pauka Tibor, Nagykálló. — Pásthly János, Kecskemét. — Petri Mór, Budapest, V., Sziget-u. 9. — Péczely László, Keszthely. — Pitroff Pál, Budapest, I., Otthon-u. 9. — Prónai Lajos, Budapest, VI., Benczúr-u. 2.

Radványi Kálmán, Budapest, II., Bíró-u. 6. — Raksányi Mária, Budapest, I., Horthy Miklós-út 116. — Rátkay László, Dunaföldvár. — Reményi József, Cleveland. — Remenár Elek, Békéscsaba. — Rempert Elek, Budapest, VII., Damjanich-u. 28/b. — Réger Béla, Budapest, VIII., Futó-u. 51. — Richter Sarolta, Budapest, IV., Váci-út 47. — Rubinyi Mózes, Budapest, XI., Horthy Miklós-út 10. — Regényi Sándor, Budapest, II., Pasaréti-u. 53.

Salló Antal, Budapest, I., Attila-u. 101. — Salyámosy Gyula, Pestszentlőrinc. — Sági István, Budapest, I., Kemenes-u. 4. — Schmuck Paszkál Győr. — Sebestyén János, Budapest, I., Attila-u. 1. — Sik Sándor, Szeged. — Sipőtz Pál, Budapest, IX., Üllői-út 119. — Solt Andor, Pestszentlőrinc. — Solymossy Sándor, Budapest, VII., Mexikói-út. — Stadtmüller Gyula, Budapest, I., Böszörményi-út 3. — Staud Géza, Budapest, II., Tárogató-út 64.

Szabó István Andor, Budapest, V., Zrínyi-u. 9. — Szabó Mihály Kecskemét. — Szabó Richárd, Budapest, VIII., József-körút 64. — Szalay Jeromos, Pannonhalma. — Szalóczy Pélbárt, Esztergom. — Szász Károly, Budapest, I., Attila-u. 7. — Szemkő Aladár, Budapest, I., Bíró-u. 6. — Szentirmay Imréné, Budapest, VIII., Csepregy-u. 4. — Szerecz Imre, Keszthely. — Szerveczky M. Margit, Nyiregyháza. — Szidarovszky János, Budapest, X., Szabóky-utca 42. — Szigetváry Károly, Budapest, I., Csörsz-u. 15. — Szinnyei Ferenc, Budapest, I., Uri-u. 10. — Szinnyei József, Budapest, V., Arany János-u. 1. — Szira Béla, Budapest, IX., Üllői-út 121. — Szirák Ferenc, Kiskunfélegyháza. — Szomolányi József, Kecskemét. — Szóts Gyula, Budapest, I., Mátrai-u. 5. — Szűts Iván, Budapest, II., Donáti-u. 14.

Takács Andor, Budapest, VIII., József-körút 37. — Terbócz Ilona, Budapest, II., Hunyadi János-út 9. — Temesi Mihály, Pécs. — Thienemann Tivadar, Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. — Timár Kálmán, Kalocsa. — Tolnai Gábor, Budapest, M. Nemzeti Múzeum. — Tóth Lajos, Hajdunánás. — Tóth M. Marianna, Sopron. — Travnik Jenő, Budapest, Budafoki-út 10/A. — Trombitás Gyula, Budapest, II., Batthyány-u. 31. — Túróczy Trostler József, Budapest, XIV., Abonyi-u. 7. — Tüll Alajos, Pécs.

Vajthó László, Budapest, I., Fery Oszkár-u. 47. — Varga Editha, Budapest, II., Zivatar-u. 2. — Ványi Ferenc, Budapest, I., Budai L.-u. 5/b. — Várady Zoltán, Budapest, I., Lenke-tér 4. — Várdai Béla, Budapest, IX., Kinizsi-u. 10. — Váth János, Balatonalmádi. — Vince Frigyes, Budapest, V., Alkotmány-u. 11. — Vincze László, Kecskemét. — Voinovich Géza, Budapest, I., Nagyboldogasszony-út 23.

Waldapfel József, Budapest, I., Márvány-u. 44.

Zipser Sándor, Budapest, IX., Ráday-u. 38. — Zolnai Béla, Szeged. — Zöldi Mihály, Kispeszt.

Zsigmond Ferenc, Budapest, V., Koháry-u. 2.

VI. Előfizetők, államtól előírt példányok.

Aszód: Ev. gimn.

Baja: Ciszt. gimn.

Balassagyarmat: All. gimn.

Beregszász: All. gimn.

Békés: Ref. gimn.

Békéscsaba: Ev. gimn., All. leánygimn.

Budapest: Bernardinum könyvtára. — Fővárosi közoktatásügyi ügyosztály. — Fővárosi pedagógiai könyvtár. — Kalazantinum. — Kereskedelmi akadémia. — Képviselőház könyvtára. — Országos Kaszinó könyvtára. — Ranschburg Gusztáv könyvkereskedés. (2 példány.) — Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti intézet. — Közgazdasági Egyetem. — Városi nyilvános könyvtár. (Reviczky-u.) — Városi nyilvános könyvtár. (Andrássy-út.) — Középkisk. Tanárképző Gyak. Középkiskolája. — All. Madách Imre gimn. tanári könyvtára. — All. Madách Imre gimn. ifjúsági könyvtára. — Ciszterci rendi kat. Szent Imre gimn. — Kegyesrendi kat. gimn. — Ev. gimn. — Ref. gimn. — All. Verbőczy István gimn. — All. Mátyás király gimn. — All. Árpád gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Árpád gimn. önképzőköre. — All. Berzsenyi Dániel gimn. — All. Kőlcsey Ferenc gimn. — All. Szent István gimn. — All. Zrínyi Miklós gimn. tanári könyvtára. — All. Zrínyi Miklós gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Zrínyi Miklós gimn. önképzőköre. — All. Fáy András gimn. — All. Széchenyi István gimn. — All. Szent László gimn. — Egyetemi kir. kat. gimn. tanári könyvtára. (2 péld.) — Szentbenedekrendi kat. Szent Benedek gimn. — Izraelita gimn. — All. Toldy Ferenc gimn. tanári könyvtára. — All. Toldy Ferenc gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Bólyai gimn. — All. Kemény Zsigmond gimn. — Közs. Eötvös József gimn. — Közs. Vörösmarty Mihály gimn. — All. Mária Terézia leánygimn. — Patrona Hungariae leánygimn. — Kat. Szent Margit leánygimn. — Izraelita leánygimn. — Közs. Szilágyi Erzsébet leánygimn. — Közs. Gizella királyné leánygimn. — Egyesületi Veres Pálné leánygimn. — Ev. leánygimn. — All. Erzsébet nőiskola leánygimnáziuma. — Kat. Notre Dame de Sion leánygimn. — Közs. Ráskai Lea leánygimn. — Közs. Zrínyi Ilona leánygimn. — Baár-Madas ref. leánygimn. — Szekeres Margit magán leánygimn. — All. Óvónőképző-intézet. — Izraelita tanítóképző-intézet. — All. gyakorló felső kereskedelmi iskola. — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Márvány-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Ponty-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Jurányi-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Izabella-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 38.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 52.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Vas-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 56.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 23.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Horthy Miklós-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Attila-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Városmajor-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Medve-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Honvéd-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Pannónia-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kiskorona-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kórház-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagymező-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagyatádi Szabó-u.) — Községi polgári fiúiskola. (Rottenbiller-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Hernád-u.) — Közs. polgári fiú-

iskola. (Német u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Homok-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Knézits-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Telepy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Gyáli-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Elnök-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Liget-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váli-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Egressy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Almos vezér-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Böszörményi-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Koronaőr-utca.) — Közs. polgári leányiskola. (Batthyány-u.) — Községi polgári leányiskola. (Marezbányi-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Lajos-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szentendrei-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Prohászka-utca.) — Közs. polgári leányiskola. (Szemere-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Lovag-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Felsőerdősor.) — Közs. polgári leányiskola. (Bajza-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Üteg-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Dohány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Aréna-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Hungária-körút.) — Közs. polgári leányiskola. (Egressy-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Práter-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Tisza Kálmán-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Tóth Kálmán-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Jázmin-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szent László-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Fehérvári-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Dugonics-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Simor-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Óhegy-u.)

Ibuzs Hírlaposztálya. — Adorján-könyvkereskedés. — Stemmer-könyvkereskedés.

Cegléd: All. gimn.

Csongrád: All. gimn.

Csurgó: Ref. gimn.

Debrecen: Középiszkolai Tanárképző Int. Gyak. gimn. — Ref. tanárképző-intézet. — Ref. leánygimn. — Ref. tanítóképző-int. — All. Fazekas M. gimn.

Derecske: Népművelési titkárság.

Dombóvár: Kir. kat. gimn.

Dunaszerdahely: All. gimn.

Ercsi: Közs. polgári iskola.

Esztergom: Bencés-gimn. tanári könyvtára.

Eger: All. gimn. — Érseki tanítóképző-intézet.

Érsekújvár: All. gimn.

Gyöngyös: All. gimn.

Győr: Szentbenedekrendi kat. gimn. — All. gimn. — All. tanítónőképző-intézet. — Fiú felső kereskedelmi iskola. — All. leánygimn. — Városi könyvtár.

Gyula: Kat. gimn.

Hatvan: All. gimn.

Hódmezővásárhely: Ref. gimn.

Ipolyeág: All. gimn.

Jászapáti: Kir. kat. gimn.

Jászberény: All. gimn.

Kaposvár: All. gimn. — Egyesületi leánygimn.

Karcag: Ref. gimn.

Kassa: All. gimn. — Prem. gimn. — All. leánygimn. — All. szlovák tannyelvű gimn.

Kecskemét: Kegyesrendi kat. gimn. — All. gimn.

Kiskunfélegyháza: Kat. gimn.

Kiskunhalas: Ref. gimn.

Kispest: All. gimn.

Kisújszállás: Ref. gimn.

Kisvárdá: All. gimn.

Komárom: Bencés székház.

Kunszentmiklós: Ref. gimn.

Léva: All. gimn.

Losonc: All. gimn.

Magyaróvár: Kegyesrendi gimn.

Makó: All. gimn.

Mátvásföld: Egyesületi Korvin Mátyás gimn.

Mátészalka: Népművelési titkárság.

Mezőkövesd: Kir. kat. gimn.

Mezőtúr: Ref. gimn. — All. leánygimn.

Miskolc: Ref. gimn. — Ref. leánygimn. — Kir. kat. gimn. — Múzeum és könyvtár. — All. fiú felső kereskedelmi iskola.

Mohács: Fridrich O. könyvkereskedése.

Munkács: All. gimn.

Nagykanizsa: Kegyesrendi gimn.

Nagykálló: All. gimn.

Nagykőrös: Ref. gimn.

Nagysurány: All. szlovák tannyelvű gimn.

Nyíregyháza: Kir. kat. gimn.

Pápa: Ref. főiskola:

Pestszenterzsébet: All. gimn.

Pestszentlőrinc: All. gimn.

Pécs: Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Allami gyakorló gimn. — Női felső kereskedelmi iskola önképzőköre.

Pozsony: Industria Tanszervállalat.

Rimaszombat: All. gimn.

Rozsnyó: All. gimn.

Sárospatak: Ref. koll. könyvtára.

Sátoraljaújhely: Kegyesrendi kat. gimn.

Sopron: All. gimn. — Ev. gimn. — All. leánygimn.

Sümeg: All. gimn.

Szarvas: All. Középfokú Gazd. Tanint.

Szeged: All. polgári iskolai tanárképző-intézet. — Délmagyarországi Köz-művelődési Egyesület. — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Kegyesrendi városi kat. gimn. — All. Baross Gábor gimn. — All. Klauzál G. gimn. — All. leánygimn. — Kir. kat. tanítóképző-intézet. — Somogyi-könyvtár.

Szekszárd: All. gimn.

Székesfehérvár: All. gimn. — Kat. tanítónőképző-intézet.

Szentes: All. gimn.

Szentgotthárd: All. gimn.
 Szenc: All. felső ker. isk. — All. gimn.
 Szikszó: Népművelési Titkárság.
 Szolnok: All. gimn. — All. leánygimn.
 Szombathely: All. gimn. — All. leánygimn.
 Tata: Kegyesrendi kat. gimn.
 Újpest: All. gimn. — All. leánygimn.
 Ungvár: All. gimn.
 Vác: Kegyesrendi kat. gimn.
 Veszprém: Kegyesrendi kat. gimn. — Múzeum és könyvtár.
 Zirc: Ciszterci rendi apátsági könyvtár.
 Zalaegerszeg: All. gimn.

VII. Cserepéldányok.

A Cél. — Budapesti Szemle. — Debreceni Szemle. — Deutsche Akademie, München. — Erdélyi Helikon. — Erdélyi Múzeum. — Erdélyi Szemle. — Esztétikai Szemle. — Földrajzi Közlemények. — Gondolat. — Győri Szemle. — Hungarian Reference Library, New York. — Hadtörténelmi Közlemények. — R. Istituto Orientale di Napoli. — Kalangya. — Katolikus Nevelés. — Katolikus Szemle. — Koszorú. — Láthatár. — Levéltári Közlemények. — Libanon. — Literatura. — Magyar Középpiskola. — Magyar Nyelvőr. — Magyar Női Szemle. — Magyar Zsidó Szemle. — Minerva. — Mult és Jövő. — Műhely. — Napkelet. — Deutsche Forschungen. — A Népr. Múz. Ért. — Nevelésügyi Szemle. — Pannonhalmi Szemle. — Pannónia. — Pásztortűz. — Pesti Városháza. — Protestáns Szemle. — Protestáns Tanügyi Szemle. — Századok. — Századunk. — Társadalomtudomány. — Theológia. — Theológiai Szemle. — Térképészeti Közlöny. — Üng. Jahrbücher, Berlin. — University of London. — Vasi Szemle.

VIII. Összegezés.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése 28. évében, 1939-ben. 247 tagja volt. Ezek közül tiszteletbeli tag: 1, alapító tag: 23, rendes tag: 223.

A folyóirat 700 példányban jelent meg. Ebből évnegyvedenkint 247 példányt küldtünk a tagoknak; az előfizetett s az államtól előírt példányok száma 243 volt, 54 példányt a Bibliográfiai Központ kapott, 52 példány mint cserepéldány ment szét, 104 példány került könyvtárusi forgalomba.

IX. A Társaság eddigi tisztviselői.

Elnökök: Beöthy Zsolt (1911—1921.) — Négyesy László (1921—1933.) — Pintér Jenő (1933—).

Alelnökök: Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—1932). — Zoltvány Irén (1911—1932). — Viszota Gyula (1921—). — Tolnai Vilmos (1933—1937). — Zlinszky Aladár (1933—). — Szinnyi Ferenc (1938—).

Titkárok: Horváth János (1911—1918). — Viszota Gyula (1918—1921). — Alszegehy Zsolt (1921—1936). — Brisits Frigyes (1937—).

Szerkesztők: Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—1933). — Baros Gyula (1933—1936). — Alszeghy Zsolt (1937—).

Jegyzők: Kéky Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—1936). Kerecsényi Dezső (1937—).

Pénztárosok: Agner Lajos (1911—1925). — Oberle József (1925—1935). — Regényi Sándor (1936—).

Ellenőr: Perényi József (1925—1937). — Oberle József (1938—).

X. A Társaság folyóirata.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

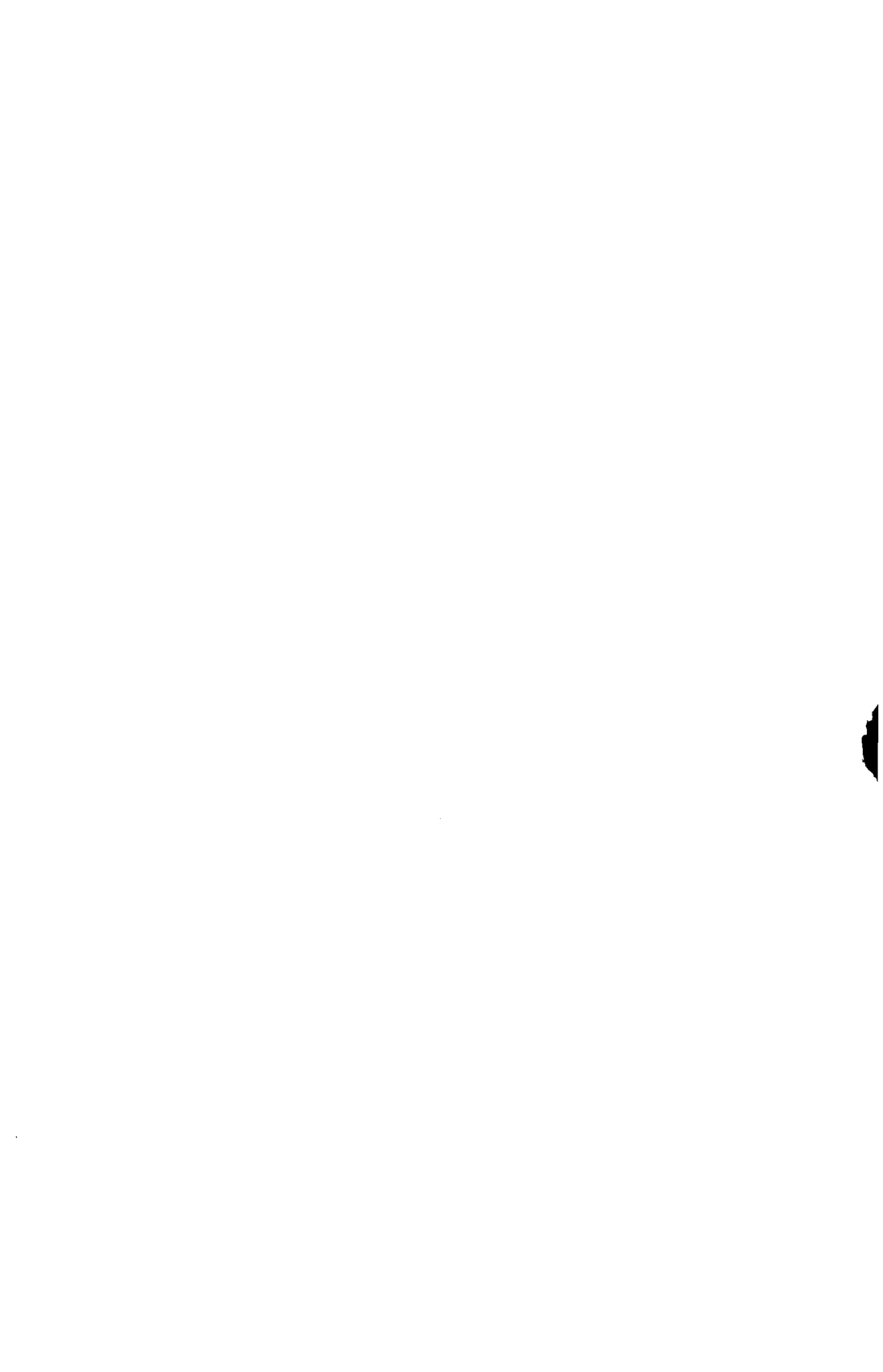
A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest, VII., Barcsay-utca 5.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest, XI., Ibrahim-utca 14.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest, II., Hattyú-utca 7.).

A címváltozások és a folyóirat küldésére vonatkozó kérészek Regényi Sándorral közlendők (Budapest, VII., Barcsay-utca 5.).

IRODALOMTÖRTÉNET

Novella- és regényirodalmunk fejlődésének néhány tanulsága.

Elnöki megnyitóbeszédül a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi rendes közgyűlésén elmondta: SZINNYEI FERENC.

Tisztelt Közgyűlés!

Harminc év óta foglalkozom novella- és regényirodalmunk rendszeres kutatásával és feldolgozásával. Tanulmányaim eredménye *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* (1925—6.) című kétkötetes munkám és folytatása: a *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* címűnek legutóbb elkészült első kötete, melyet — ha Isten erőt ad hozzá — két év múlva fog követni a befejező második kötet. Erről szeretnék ezúttal egyet-mást elmondani. Mondanivalóim, ha munkámra vonatkoznak is, bizonyos tekintetben általános érvényűek, s némi tanulsággal is járnak.

Már előbbi munkámnak is az volt a célja, hogy prózai elbeszélő irodalmunkat 1818-tól 1848-ig egész teljességében mutassam be, tehát nemcsak a kiválóbb művekkel foglalkoztam, hanem mindent (több mint 30 regényt s körülbelül 2000 novellát) elolvastam, ami ebben a három évtizedben megjelent. Midőn a következő korszak feldolgozásához fogtam, megdöbbenett az anyag nagysága, s úgy vélekedtem, hogy elbeszélő irodalmunk fejlődésének ebben az igen magas színvonalú műveket felmutató korszakában már nem szükséges a kisebb jelentőségű vagy egészen jelentéktelen munkákat is figyelembe vennem, hanem elég lesz csak a tervszerűen megrostált anyagot feldolgoznom. Vélekedésemet azonban csakhamar megváltoztattam, s tízévi munkával mégis sikerült e tíz évnek is egész anyagát feldolgoznom. Természetesen nemcsak a korszaknak 98 regényét s több mint 2600 novelláját olvastam el, hanem tüzetesen átnéztem 42 lapot és folyóiratot, 28 zsebkönyvet, albumot és füzetes vállalatot, valamint tömérdek naptárat, s így gyűjtöttem össze főként a bírálatok, irodalmi vonatkozású nap hírek s egyéb közlemények adataiból igen nagy anyagomat. Legnagyobb munka természetesen magának a regény- és novellaanyagának elolvasása volt, mely terjedelem tekintetében

mind drámairodalmunkét, mind líránkét (ideértve verses epikánkét is) messze fölülmúlja.

Mármost az a kérdés, szükséges-e egy műfaj történet megírásához ekkora részletesség, s nem vész-e kárba az egész anyag felkutatására és áttanulmányozására fordított rengeteg idő és munka. Legyen szabad erre a kérdésre részletesebben megfelelnem, s feleletemet munkámból vett gyakorlati példákkal megvilágítanom.

Először is csak minden részlet tökéletes ismerete adhatja meg azt a helyes történeti távlatot, melyből a kiválóbb alkotásokat tekintenünk kell, s csakis úgy méltathatjuk őket kellőképpen, ha a kisebb, sőt legkisebb jelenségeket is áttekintettük. Jósika Miklós, Jókai és Kemény Zsigmond nagyságát pl. csak a korukbeli egész elbeszélő irodalom tárgyalása világíthatja meg igazán, s csak az értetheti meg rendkívüli jelentőségüket. Csak úgy tudjuk a fejlődés magaslatait kellőképpen megmérni, ha ismerjük mélypontjait is.

Csak minden adat ismeretével tudjuk az egyes írók munkásságának időbeli sorrendjét megállapítani. Legtöbb elbeszélőnk nem vette fel minden novelláját önálló köteteibe. A monografusok rendszeren csak ezek alapján dolgoztak és sok novellájukat figyelembe sem vették, mert nem ismerték. Jellemző pl., hogy még Jókai novelláinak sem volt eddig teljesen pontos időrendi jegyzéke.

Csak így tudjuk kinyomozni egyes írók hatását az egész irodalomra. Így látjuk pl. világosan, hogy Jókai hatása az egyes kisebb tárgyi hatásokon kívül főként régebbi föllengős stílusának, exotikus-, töfök- és ősmagyar-tárgyú elbeszéléseinek, humoros történeti novelláinak, s humoros stílusának utánzásában nyilvánul, s azt is meg tudjuk állapítani, hogy ez a hatás a Bach-korszak elbeszéléseinek körülbelül egyötöd részében mutatkozik világosan, s hogy leghívebb tanítványai Abonyi Lajos, Györy Vilmos, Pálffy Albert, Vadnai Károly, Vértesi Arnold és P. Szathmáry Károly voltak. Az utóbbit eddig Jósika tanítványai közé sorozta az irodalomtörténet, pedig éppen úgy tanítványa volt Jókainak és a francia romantikusoknak is.

Csak így látjuk világosan egyes tárgykörök elterjedését, pl. hogy a szabadságharc és az elnyomás kora mint új tárgy milyen mértékben és milyen fokozatokban kerül feldolgozásra körülbelül negyedfélszáz elbeszélésünkben.

Az egész anyag ismerete hasonlóképen érdekes adatokat szolgáltat egyes tárgyakra, alakokra, indítékokra vonatkozólag: hogy mikor bukkannak fel először, kik és hányszor dolgozzák fel őket. Kiderül így, hogy Tarnóczy Sára szomorú történetét nemcsak Kemény Zsigmond írta meg az *Özvegy és leányában*, hanem előtte Pálffy Albert és Halmágyi Sándor, utána pedig Udvardy (Cserna) Vince. Ez eddig elkerülte a kutatók figyelmét, valamint az is, hogy a *Zord időben* szereplő Werbőczy-rokonok, a Deák-testvérek már Paulikovics Lajos *Hét vár* című regényében (1854.) is szerepelnek. Kiderül, hogy a külföldi romantikusok példájára mennyi művészelbeszélést írnak ebben a korban. Így ír pl. novellát Győry Vilmos Lionardo da Vinciről és Domenichinóról, Fáy András Van Dyckről, Vadnai Rafaelról, Forster Rudolf Michelangelóról, Beöthy László Haydnról, Győry Vilmos és Forster Rudolf Molière-ről, Degré Alajos pedig regényt Salvator Rosaról. Érdekes az is, hogy ebben a korban kezdik gyakrabban szerepeltetni magyar költőinket és íróinkat, így: Balassa Bálintot (Tóth Ferenc s utána Vértesi Arnold), Tinódit (Vértesi Arnold), Besenyeit (Sarkady István), Anyos Pált (Úrváry Lajos), Csokonait (Vadnai, Úrváry Lajos és Fekete János). Még Pápai Páriz Ferencről is írnak egy regényes elbeszélést (Paulikovics Lajos). Az utóbbinak címe, *Pietroza* semmit sem árul el tartalmáról. — Remellay Gusztáv sok érdekes délszláv- és román-tárgyú elbeszélést ír, sőt van egy regényünk, melynek legtöbb főszereplője román (Ormós Zsigmond: *A banya sziklája*. 1858.). Érdekes az is, hogy P. Szathmáry Károly egy még akkor élő emberről, a híres cserkesz-főnökről ír regényt (*Samil*. 1855.). — Az 1838-i nagy pesti árvíznek csak egy leírását ismerjük és emlegetjük Jókai *Kárpáthy Zoltánjából*, pedig a nagy katasztrófát már előtte is többen leírták, így Jósika, Nagy Ignác és mások.

Csak így építhetjük jóformán minden megállapításunkat számadatok alapjára, s nem szorulunk kétes bizonyosságú állításokra és feltevésekre. Világosan látjuk pl. ebben a korszakban a humoros elbeszélő irodalom előretörését, a realista, lélekrajzi irány megerősödését, de legfőképen a francia romantikának általános és uralkodó hatását a történeti és társadalmi elbeszélés terén. Ezzel szemben csak ilyen alapon állapíthatjuk meg, hogy az igazi magyar élet rajza milyen mértékben érvényesül a francia utánzás mellett tárgyokban, alakokban és környezetfestésben.

A történeti elbeszélést illetőleg így látjuk, hogy 98 regényünk

közül 44 a történeti, tehát regényeinknek majdnem fele, a korszak novelláinak pedig egy negyedrésze történeti. Megállapíthatjuk továbbá, mint magyar különlegességet, hogy elbeszélőink legkedveltebb témabányája a XVI. és XVII. századbeli törökvilág kora. Novelláinknak körülbelül fele, regényeinknek pedig jóval több mint fele e korbéli tárgyú. Ennek, valamint az erdélyi tárgyak túlságos kedvelésének okaira természetesen itt nem térhetek ki. Így vonhatunk vizsgálatunk körébe sok ma már teljesen ismeretlen művet, melyek nem nagyértékűek ugyan, de irodalomtörténeti, korrajzi vagy más szempontból mégis érdekesek és számba veendők.

Végül csak így változtathatunk meg sok felszínes és általávoosságban mozgó eddigi megállapítást, igazíthatunk helyre sok adatbeli és fölfogásbeli tévedést.

Azt hiszem ezekkel a megjegyzésekkel és példákkal, melyeknek számát még szaporíthattam volna, eléggé megfeleltem arra a kérdésre, hogy az anyagnak ilyen teljes feltárása és feldolgozása nem kárbaveszett fáradság-e. Kétségkívül nem az, de a tudománynak önzetlen szeretete, nagy önfeláldozás és türelem kell hozzá.

S itt legyen szabad nekem, mint öreg irodalomtörténetírónak, ki negyven év óta műveli tudományunkat, ifjú társainkhoz fordulnom egy szerény tanáccsal.

Ne pazarolják java erejüket apró cikkek írására, pillanatnyilag meglepő feltevések, hipotézisek építgetésére, tetszetős elmefuttatásokra, „újra-értékelésekre“ és „fölfedezésekre“, hanem már pályájuk legelején tűzzenek maguk elé egy nagyobb tudományos célt, s törekedjenek megvalósítására, törekedjenek valami nagyobb, alapvető munkának alkotására.

Nem akarom ezzel azt mondani, hogy érdeklődésük ne legyen sokoldalú, más irányokban ne kutassanak, s kutatásaik eredményeit ne tegyék közzé, csak azt, hogy legyen egy nagy céljuk, s ezt ne tévesszék szem elől egész munkásságuk folyamán.

Olyan lángész keveseknek adatott, hogy egy-két kis dolgozatban is korszakos művet alkossanak. A tudományt nemesak a lángelmék viszik előre, hanem a józaneszű, képzett, szorgalmas és becsületes munkások is. Ezeknek ajánlom én: fogjanak egy nagy munkába, melyről, ha elkészül, mindenki azt mondhassa, hogy egész életük munkája.

Ha végigtekintünk irodalomtörténetünk alkotásain, azt lát-

jük, hogy csak ilyenek az igazán maradandók és alapvetők. Az ilyenekre építhet a jövő nemzedék, még ha nem tökéletesek is, s emelheti mind magasabbra irodalomtörténetünk hatalmas palotáját.

Ezzel a gondolattal nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi rendes közgyűlését.

Hogyan készül a „Magyar írók“ új sorozata?

Írta: GULYÁS PÁL.

Amikor 1913 augusztusában a legkiválóbb magyar bibliográfusok egyike, a pátriárka kort ért id. Szinnyei József m. n. múzeumi osztályigazgató munkás kezéből kihullott a toll, életműve, a *Magyar írók* befejezetlenül maradt. Abból a hatalmas emlékműből, melyet a szó legtágabb értelmében vett magyar — pontosabban magyarországi — irodalomnak emelt, hiányzott még néhány téglá. Az utolsó életrajz, melyet végleges formába tudott önteni, a Zichy Antalé volt. A Zichy Domonkos életrajzá-tól a Zsutai Jánoséig terjedő rész megíratlanul maradt. Ezt a részt legkisebb fia, Ferenc, a jeles irodalomtörténész pótolta, akit nehéz feladata sikeres megoldásában atyja hátrahagyott jegyzetei — szinte kizárólag rövid utalások — támogattak. Természetesen a nagy mű, melynek jelentőségét, megbecsülhetetlen értékét a magyar tudományos világ teljesen átérezte, még e befejezett formájában sem teljes. Hiszen a tizennégy vaskos kötetre terjedő munka megjelenése egy teljes negyedszázadot vett igénybe s e hosszú idő alatt sok új név bukkant felszínre, mely már nem kerülhetett be a törzsmunkába, sok életpálya, melyet Szinnyei megrajzolt, közben végső céljához ért vagy a szerény kezdetnél nem sejtett magasba ívelt!

Szinnyei Józsefnek, amikor lexikona megírásába fogott, háromféle megoldási mód kínálkozott. Az egyik mód az, melyet az angol Stephen Leslie és folytatói követtek az 1885-ben megindult *Dictionary of national biography* hatvan s egynehány kötetében, s amely abban áll, hogy kizárólag befejezett életpályák megörökítésére szorítkozik. A másik mód az, melyet az 1913-ban elhunyt Rizner Lajos követett *Bibliografia pisonictva slovenského* című mintaszerű munkájában, mely egészen rövid életrajzok kíséretében az 1900-ig bezárólag megjelent tótynelvű irodalmat dol-

gozza fel s 1929—34. jelent meg hat testes kötetben. S végül a harmadik mód, melyet Christian Gottlieb Jöcher is követett 1750—51. napvilágot látott *Allgemeines Gelehrtenlexikon*ában s amely mindmáig a legáltalánosabban elterjedt, egyformán figyelembe veszi a holtakat és az élőket, mégpedig a vállalat megjelenésének időpontjáig. Szinnyei ezt a harmadik módszert alkalmazta, amelynek kétségkívül megvan az a nagy előnye, hogy szoros kapcsolatban marad az étellel. Munka közben azonban csakhamar rájött, hogy a jelen mily gyorsan válik múlttá s hogy még az egyes kötetek címlapjára kitett évszám sem fedti teljesen a kötet időbeli tartalmát. Éppen ezért a III. kötettől kezdődőleg az egyes ívek végén a normában jelezte nyomdába adatásuk időpontját.

Ez a dátum azonban távolról sem jelenti azt, mintha a kérdéses íven tárgyalt írók eddig az időpontig maradéktalanul földolgoztattak volna, hanem csupán azt, hogy melyik az a legvégső időpont, melyre nézve egy-egy ív adatai felvilágosítással szolgálhatnak. A valóságban ugyanis Szinnyei eredeti adatgyűjtése 1890 táján, amikor műve kiadása hosszas huza-vona után végre megindulhatott, végleg lezárult, s ő az egyes életrajzok végleges formábaöntésekor a dolog természeténél fogva arra kényszerült, hogy az általa egykor egybehordott életrajzi és könyvészeti adalékokat a nyomtatásban megjelent legújabb bibliográfiák és biográfiák (főleg lexikonok) adataival kiegészítve tárja az olvasó elé. Saját adatgyűjtésén kívül — melyhez az általa bekért vagy neki önként beküldött kéziratos önéletrajzokat is számíthatjuk — e nyomtatott források mellett volt ugyan még egy *à jour* tartott írott forrása, az Orsz. Széchényi Könyvtár cédulacímjegyzéke, ez azonban csak az önállóan megjelent munkákra szorítkozott, amennyiben azok a könyvtárba befutottak s a felhasználás időpontjáig fel is dolgoztattak, ami a legtöbb esetben félesztendei késedelmet jelent.

Ily körülmények közt érthető, hogy szinte az utolsó füzet megjelenése pillanatában Heinrich Gusztáv, a M. Tud. Akadémia akkori nagyvonalú főtitkára kezdeményezésére, akinek a *Magyar írók* megjelenése körül addig is elévülhetetlen érdemei voltak, fölmerült az a gondolat, hogy ezt a páratlan bio-bibliográfiai alkotást egy újabb hasonló kiadvány kövesse, mely színvonalon tartsa ezt a szellemi életünk története megismeréséhez nélkülözhetetlen forrásmunkát. Erre maga Szinnyei is gondolt s hogy

folytatói feladatát tőle telhetően megkönnyítse, a *Magyar írók* egész kéziratos anyagát „végrendeletében a M. N. Múzeumra hagyta, abban a reményben, hogy talán akadnak hozzá hasonló önzetlen emberek, akik folytatják ezt a soha véget nem érő, óriási türelmet és nagy önfeláldozást kívánó munkát, melynek jutalma sok gáncs és kevés elismerés”. Szinnyei Ferenc, akinek a *Magyar írók*hoz írt utószavából vettük ezt az idézetet, bár a befejező füzet tőle származó hasábjain bőven igazolta arra való rátermettségét és tudását, hogy a nagy mű első folytatója legyen, erre a gigászi feladatra egyéb tudományos terveire való hivatkozással, melyek a magyar irodalomtörténet nagy hasznára azóta nagyrészt meg is valósultak, nem vállalkozott. Így a kiegészítő sorozat elkészítésével a M. Tud. Akadémia még 1915-ben éppen Szinnyei Ferenc javaslatára e sorok íróját bízta meg. Mondanom se kell, mekkora örömmel fogadtam e rám nézve megtisztelő megbízatást, bár mint néhány hasonló természetű munka szerzője, eleve tisztában voltam azzal, hogy évek áldozatos munkájával jegyeztem el magam. Meg kell azonban vallanom, hogy a vállalkozás pillanatában sejtelmem sem volt arról, hogy mekkora fába vágtam a fejszémeket s még kevésbé arról, hogy milyen mármár leküzdhetetlen akadályok fognak nemcsak az adatgyűjtés és megszerkesztés, hanem elsősorban és főképp a kiadatás elé tornyosulni!

Mínthogy tervezett munkám zöme az élő írókkal foglalkozik, első dolgom az volt, hogy a M. Tud. Akadémia megbízására hivatkozva, megszerkesztettem egy általános fölhívást, melyben a publicisztikai, szép-, tudományos és gyakorlati irodalom minden művelőjét arra ösztökéltem, hogy életrajzát s irodalmi működése teljes jegyzékét küldje be címemre a M. N. Múzeum könyvtárába. E felhívást Heinrich Gusztáv az Akadémia költségére kinyomatta s a budapesti napilapoknak, valamint több szakfolyóiratnak is megküldötte. Ez volt az egyetlen anyagi támogatás, melyben megbízóm részéről mindmáig részesültem. Mínthogy e felhívás a legtöbb lapban csakugyan megjelent, tájékozatlanságomban úgy véltem, hogy ezzel az élők javarészt el is vannak intézve: mindenki, aki csak valaha tollat vett a kezébe, sieíteni fog beküldeni adatait s nekem mindössze annyi dolgom lesz velük, hogy a befutó életrajzokat egységes formába öntsem, a magam gyűjtésével kiegészítsem s főleg könyvészeti szempontból ellenőrizzem.

Mialatt esőstül fognak ölembe hullani az élők önvallomásai — véltem —, addig majd a közben elhunytak adatainak szentelhetem minden szabad időmet. Erre a célra legalkalmasabbnak a *Vasárnapi Újság* nekrológ-rovata látszott, melyet Szinnyei is állandóan idézett. Ezt a rovatot 1890-től gondosan átnéztem s a talált adatokat bejegyeztem a *Magyar írók* egyik példányának a margójára. Munkaközben csakhamar rájöttem, hogy célszerű lesz az egész tizennégy kötetet végignézni s kijegyezni belőlük az álneveket és névváltoztatásokat, meg a nevek alakváltozatait. Ez úton sikerült nem egy olyan író kiderítenem, aki többször szerepel a munkában, egyszer valódi, másszor álnéven, vagy névváltoztatás esetén eredeti és megmagyarosított néven, de többnyire anélkül, hogy e különböző névváltozatok alól egymásra utalás történt volna. Így például az I. köt. 128. h. Almási László név alatt minden életrajz nélkül szerepel egy Gogoly-fordítás, melyről a III. köt. 428. h. tudjuk meg, hogy Csopey László ily álnéven megjelent fordítása. Ennek bizonyára az a magyarázata, hogy Szinnyei csak Csopey később beküldött életrajzából tudta meg az Almási László név álnév voltát. Kevésbé érthetők az olyan esetek, amikor az álnév alól megtörtént ugyan az utalás a valódi név alá s itt meg is találjuk az illető író életrajzát, de úgy az álnevet, mint az álnéven írt munkák címét hiába keressük. Ez történt pl. Belényesi Gáborral, amely név alól Nagy Péterre szól az utalás (I : 788. h.). A IX. köt. 740/43. h. azután meg is találjuk Nagy Péter ref. püspök részletes életrajzát s műveinek jegyzékét, de már ebben a cikkben sem a Belényesi Gábor álnévről, sem az e néven megjelent műfordításokról nem történik említés. Hogy az ilyesmit lehetőleg elkerüljem, jó előre kicéduláztam nem csupán a Szinnyeiben talált, hanem a későbbi időből feloldanom sikerült álneveket és jegyeket is, mégpedig az abc egész területéről. Persze azért az ilyenfajta tévedések végleg nem voltak kiküszöbölhetők. Hiszen az álnevek egy része a megtévesztésig hasonlít a valódi nevekhez s álnév voltak csak akkor derül ki, amikor feldolgozásra kerülnek. Ha az ilyenkor kiderített valódi név az abeben az álnév mögé kerül, úgy nincsen semmi baj s az egész dolog egy utalással elintézhető, de ha a valódi név a betűrendben megelőzi az álnevet, akkor nem marad más hátra, mint hogy az álnéven szerepeltessük az illető művet vagy műveket, utalva az eredeti név alatt már közölt életrajzra.

Hasonló komplikációkra vezetnek a törvényes névváltoztatá-

sok. A „M. Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja“ 1895-ben kiadta *Századunk névváltoztatásai* címen a helytartósági és miniszteri engedéllyel 1800—1893-ig megváltoztatott nevek gyűjteményét, melyet megjelenése óta Szinnyei is figyelembe vett s amelyet magam is állandóan konzultáltam. Szinnyei azonban csak akkor fordult e könyvhöz, amikor egy-egy életrajzot végleges formába öntött s így többször megesett vele, hogy művében egy-egy író eredeti és magyarosított nevén is szerepel. Ezeket utalásokkal egyesítettem s hogy az ilyen fajta dubletteket a magam munkájából lehetőleg kiküszöböljem, eredeti gyűjtésem egész anyagát egybevettem ezzel a könyvvel s az eredeti és változtatott neveken szereplő adatokat a változtatott név alatt egyesítettem, természetesen mindenkor utalva az eredeti név alól. Ha a változtatott név viselője eredeti nevén semmit sem írt, ez az utalás elmaradt s csupán a változtatott név után zárjelben tüntettem azt ki a cikk elején. Ellenben ha az író új nevét, mint írói álnevet használta egy ideig s csak utóbb vette fel törvényesen, a változtatott névre az eredeti névről is utaltam. Minthogy azonban a *Századunk névváltoztatásai* csupán az 1893. év végéig eszközölt magyarosításokról nyújt felvilágosítást, indítatva éreztem magamat arra, hogy a saját használatomra 1894-től 1921-ig kicédulázzam az egész *Budapesti Közlönyt*. Így egy 60.918 cédulából álló szoros betűrendben tartott jegyzéket nyertem, mely sajtókész állapotban várja az esetleges publikálás óráját. Ez teljesen a *Századunk névváltoztatásai* módszerével készült, de azzal a különbséggel, hogy a belügy-miniszteri engedéllyel eszközölt névváltoztatások mellett a királyi engedéllyel történetekre is kiterjeszkedik. Tévedés volna azonban azt hiunünk, hogy ezzel a névváltoztatások kérdését maradéktalanul sikerült megoldani. Hiszen igen sok névváltoztatás örökbefogadás útján igazságügyminiszteri engedéllyel történt s ezekről a *Budapesti Közlöny* nem nyújt tájékoztatást. Egy másik nehézség abban áll, hogy a magyarosított nevek közt igen sok a homonym. Itt az azonosítás csak bizonyos mellékkörülmények figyelembe vételével történhetik. Ilyenek pl. a magyarosított név viselőjének a *Budapesti Közlöny*ben többnyire (de, sajnos, nem mindig) feltüntetett illetőségi vagy tartózkodási helye és állása. Azoknál, akik az 1930. évi székesfővárosi törvényhatósági választók kinyomatott jegyzékében szerepelnek, megkönnyítik az azonosítást a születési helyre és a szülők nevére vonatkozó rovatok

— föltéve persze, hogy ezek a valóságnak megfelelően töltettek ki. Igen gyakran a hírlapok házassági vagy halálozási rovata jön segítségünkre, amelyben a fiú vagy leány magyarosított, az apa eredeti nevén szerepel. Ezt is a lehetőséghez képest kiaknáztam.

A névazonosításnál egy utolsó, de nem megvetendő nehézséget s hibaforrást képeznek az utónevek. Ez a nehézség főleg két kategóriánál merül fel: a szerzeteseknél és a zsidóknál. Van nem egy szerzetes, aki még beöltözése előtt magyarosította meg a nevét s mint szerzetes új utónevet vett fel, amely alatt persze hiába keressük a névváltoztatások sorában. A zsidóknál viszont igen gyakori, hogy a közéletben egészen más utónév alatt szerepelnek, mint a születési anyakönyvben s a névváltoztatásra mindig az anyakönyvezett névvel kapnak engedélyt. Így pl. Osvát Ernőt, a *Nyugat* egyik megalapítóját hiába keressük a névváltoztatások sorában. Hogy megtalálhassuk, ahhoz tudnunk kell, hogy utóneve nem Ernő, hanem Ezékiel. Még szerencse, hogy a belügyminisztérium nagynéha az eredeti utónév mellé kiteszi a fölvevett nevet is ilyenformán: „Bermann Adolf, a közéletben Tamás és leánya Noémi“ Kóbor-ra változtatták a nevüket. Utónévváltoztatással lehet továbbá dolgunk a kitéréseknél. Így pl. Szabó Ervin dr., a Fővárosi Könyvtár igazgatójáról, aki 1918-ban mint felekezetenlküli hűnyt el, az ungvári gimnázium értesítői alapján kiderítettem, hogy az izr. Schlesinger Ármin hetedikes korában Szabó Ármin, érettségi előtt pedig ref. és Szabó Ervin lett. Persze ezt nem mindig sikerült ilyen pontosan kikutatni. Hogy pl. Bauer Herbert, aki 1913-ban Balázusra magyarosította a vezetéknevét, mint jutott a Béla utónévhez, azt, sajnos, mindmáig nem voltam képes megállapítani. Tudtommal nem kerestek ki s a névmagyarosításkor még Herbertnek hívták, hanem azért Bp. szfőv. közoktatási évkönyvében, tehát hivatalos kiadványban is Balázs Béla néven szerepel.

Ami a szerzeteseket illeti, ezeknél az utónév nemesak a névmagyarosítás megállapításánál okozhat gondokat. Egy részük, kilépvé a rendből, továbbra is szerzetesi utónevükön szerepelnek az életben és az irodalomban (pl. Horváth Cirill, tulajdonkép József, a jeles irodalomtörténész), míg mások ilyenkor a csuhával együtt szerzetesi nevüket is levetik (pl. Nyilasi Rajmund, utóbb Nyilasi Lajos). Ilyenkor vajmi könnyen megeshetik, hogy ugyanaz az egyén kétszer kerül a *Magyar írókba*. Hát még ha

a rendből való kiválás nemcsak a szerzetesi utónév letételével, hanem a vezetéknev megváltoztatásával is komplikálódik! Ilyenkor valóságos detektívmunkát kell végeznünk, hogy a dubletteket elkerüljük. Megvallom, hogy ez a detektívmunka eléggé kedvezemre való s egy-egy bonyolultabb eset földerítése éppoly örömmel tölt el, mint a rejtvényfejtőt valamely nehezebb feladvány megoldása.

Még a férfiakénál is több gondot okoz a nőírók neve. Itt ugyanis minden, az imént felsorolt eset mellett, még a férj nevéből, helyesebben annak felhasználási módjából eredő bonyodalmak várnak egységes megoldásra. Az irodalmat művelő hölgy férje nevét a következő módokon használhatja: 1. Teljesen mellőzi s férjhezmenetele után is leánynevén ír (pl. Ferenczi Sári); 2. leányneve elé odailleszti a férj vezetéknevének kezdőbetűjét (pl. P. Gulácsy Irén). Ez a kezdőbetű azután a férj személyében beállt változásoknak megfelelően módosul (pl. F. Kaffka Margit és B. Kaffka Margit), de arra is van eset, hogy a hölgy ragaszkodva az első férj nevének a kezdőbetűjéhez, második férjét nevének e kezdőbetűhöz simuló megváltoztatására bírja (közismert példa erre egyik legkiválóbb drámai színésznők esete, aki mint írónő már Szinnyeiben is szerepel); 3. a férj vezetéknevét mint valami predikátumot használja leánykori neve előtt (pl. Dobosi Pécsi Mária); 4. a férj vezetéknevét *-né*-ragos formájában helyezi leánykori vezetékneve elé (pl. Beniczkyné Bajza Lenke); 5. leánykori vezetéknevét a férjével helyettesíti (pl. Altai Margit); 6. teljes leánykori neve elé kiteszi a férj vezeték- és utónevét, ami úgy genealógiai, mint bibliográfiai szempontból a legkorrektebb eljárás, de valószínűleg hosszadalmassága miatt eléggé ritka; 7. kizárólag férje vezeték- és utónevét használja *-né*-ragos formában (pl. Rudnay Józsefné). Minthogy számos nőíró többször is férjhez ment, arra az elvi álláspontra helyezkedtem, hogy valamennyi írónőt leánykori vezetékneve alatt iktatom be a *Magyar írók* új sorozatába, ami családtörténeti szempontból is a legmegfelelőbb. Persze a férj vagy a férjek neve alól utalás készült a leánykori névre még akkor is, ha az illető hölgy írásainál sohasem használta férje nevét. Magától értetődik, hogy ha a rendelkezésemre álló forrásokból a férj nevét csak részben vagy egyáltalán nem sikerült megállapítanom (férjes nőknél még a különben oly pontos *Tiszti címtár* is igen gyakran beéri a pusztá vezetéknev feltüntetésével), ez az utalás is hiá-

nyos vagy egészen elmarad. Jelentéktelenebb írónőket, akik csupán férjük teljes neve alatt írtak, ha sem leánykori nevüket, sem életrajzi adataikat nem sikerült jó előre beszerezniem, kénytelen-kelletlen a férj neve alatt soroztam be cédulagyűjteményembe. Ha azután a végleges földolgozásnál a leánykori név az abc-ben hátrább esik a férj nevéénél, úgy akadály nélkül a leánykori név alá helyezhetem át, ha azonban megelőzi a férj nevét, akkor az életrajz a férj neve alá kerül s majd a III. sorozat szerzőjének lesz a feladata, hogy — miként ezt a Szinnyeinél előforduló igen sok esetben én is megtettem — az alapmunkában elmaradt utalást pótolja.

Az az általános felhívás ugyanis, melyet Heinrich Gusztáv még 1915-ben a lapokban és folyóiratokban közzététetett s amelyet 1925-ben, amikor a mű első, kudareccal végződött kiadása megindult, újra leadtattam, kevés eredménnyel járt: mindössze néhány száz önéletrajz futott be hozzám. Látva a gyéren szállingózó önéletrajzokat, jó előre számolnom kellett a körülménnyel, hogy a munka végleges megszővegezésével párhuzamosan személyre szóló felhívásokkal kell majd próbálkoznom. Igen ám, de hogy minden irodalmilag is működő egyént — amennyiben lexikonokban s más életrajzi adatok szempontjából kiaknázható forrásművekben nem szerepelnek — *ad personam* megkereshessek, ahhoz tudnom kell majd, hogy kik azok, akik valamelyes irodalmi munkásságot kifejtettek? A szó legtágabb értelmében vett filológiára nézve a Hellebrant Árpád szerkesztésében az *EPhK*-ben 1919-ig évről-évre megjelenő bibliográfia bőséges támpontul szolgált. Még kényelmesebb kiindulásul kínálkozott a Pesti Alfréd megindította *Magyarország orvosainak évkönyve*, mely 1928-ig nemcsak orvosi folyóirataink cikkeinek szinte teljes könyvészeti feldolgozását, hanem az orvos-szerzők laccímét s néhány fontos életrajzi adatát is nyújtja. Ez a két s több más könyvészeti összeállítás, melyekre művem minden egyes cikke irodalmi rovatában gondosan hivatkozom, azonban távolról sem merítették ki hazánk teljes irodalmi termelését s meglehetősen nagy területeket csak igen hiányosan dolgoztak fel vagy teljes egészében kiaknázatlanul hagytak. Hogy az ekként előálló aránytalanságokat lehetőleg kiküszöböljem, kénytelen voltam a hírlap- és folyóiratkötetek ezreit átnézni s eredeti gyűjtéssel kiegészíteni a másodkézből beszerezhető anyagot.

Összesen 15 budapesti napilap 316 évfolyamának 3720 és 25

vidéki napilap 527 évfolyamának 7186 kötetét, együttesen 843 évfolyam 10.906 kötetét néztem át, a napilapok egy-egy hónapját egy-egy kötetnek számítva. E napilapokból kijegyeztem az összes névvel ellátott politikai, tudományos és ismertető cikkek, riportok, kritikák és szépirodalmi közlemények szerzőit, a név mellé kitéve a lap címét s az évfolyam évszámát, melyben az illető közlemény megjelent. Ha a szerző neve mellett polgári állását vagy tartózkodási helyét is feltüntette, ezek az adatok is rá kerültek az egyes cédulákra. Utóbbi adatok elsősorban az azonos nevű szerzők egymástól való megkülönböztetésére szolgálnak. Az egyes dolgozatok címét rendszerint nem jegyeztem ki, mivel ezek közlésére munkámban úgysem kerülhetett volna a sor. Hiszen ez annyira megnövesztette volna máris nagyterjedelműnek ígérkező művemet, hogy kinyomatása teljesen lehetetlenné lett volna. Ennek igazolására egyetlen esetben, az Ady Endrében valamennyi neve vagy előttem ismert álnevei alatt megjelent írását, legnagyobb szerűbb verseitől az utolsó szerkesztői üzenetéig, nemcsak hogy kijegyeztem, hanem művem Ady-cikkében ki is nyomattam. S íme, bár Ady nem is volt a legtermékenyebb írók egyike s írói pályája mindössze 23 évre terjedt, mégis a hírlapokban és folyóiratokban megjelent írásainak pusztán címfelsorolása 48 hasábot foglal el! Éppen ezért céduláimon rendszerint beértem az egy-egy lapban megjelent írások műfajának jelzésével, ilyenformán: vers, műford., elb., vezércikk, rendőri riport, szính. kritika, közgazd. cikk stb. Az eredeti és fordított regények, több lapszámra terjedő tanulmányok és cikksorozatok azonban címük szerint is fölvtettek. De kijegyeztem a címeket minden olyan esetben is, amikor a cikk életrajzi jellegű, vagy fényt derít a szerző sajátos képzettségére és foglalkozására. E bibliográfiai kijegyzések mellett igen sok életrajzi adatot is kiírtam a napilapok politikai, művészeti, irodalmi, közgazdasági, sőt nem egyszer törvénytörési rovatából is, de főleg a napihírek „házasság“, „kinevezések“ és „halálozások“ felírású közleményeiből. Figyelemmel kísértem továbbá a „szerkesztői üzenetek“-et is, mivel ezekben igen sok, a lapban használt álnévről és betűjegyről rántotta le maga a szerkesztőség a leplet s nem egyszer a belmunkatársak életviszonyairól is tájékoztatja a tényleg vagy állítólag érdeklődő olvasókat. Mindezt figyelembe véve, azt hiszem, inkább alatta maradok a valóságnak, ha az egy-egy hírlapkötetből való kijegyzések számát átlag százra teszem. A végösszeg így jóval

meghaladja az egymilliót. Ha mármost az egy-egy adat kijegyzésére fordított időt igen szűkösen egy percre becsülöm, kiderül, hogy csupán e negyven napilap feldolgozása 16.668 munkaórát jelent, ami nyolc órával számítva egy-egy nap teljesítményét s 300 munkanapnak egy-egy évet: hat évet és kilenc hónapot tesz ki!

Az ily módon feldolgozott napilapok a következők: a) Buda-pestiek: *A Polgár* (1905—1913), *Alkotmány* (1896—1919), *Az Ujs.* (1903—1919), *B. Hírl.* (1891—1919), *B. Napló* (1896—1916), *Hazánk* (1893—1905), *M. Hírl.* (1891—1919), *M. Nemz.* (1899—1913), *Morsz.* (1896—1919), *Nemzet* (1891—99), *Népszava* (1891—1919), *P. Lloyd* (1891—1924), *P. Hírl.* (1891—1919), *P. Napló* (1891—1919), *Világ* (1891—1918, XI. 30), *Vörös Ujs.* (1919). — b) Vidékiek: Arad: *Arad és Vid.* (1891—1918), *Aradi Közl.* (1892—1916); Debrecen: *Debrecen* (1891—1912), *Debr. Ellenőr* (1891—1917), *Debr. Függetl. Ujs.* (1903—1917); Győr: *Győri Hírl.* (1896—1918), *Győri Közl.* (1891—1896); Kassa: *Felsőmorsz.* (1894—1917); Kolozsvár: *Ellenzék* (1891—1915), *M. Polgár* (1898—1904), *Ujs.* (1899—1917); Miskolc: *Borsodm. Lapok* (1891—1907), *Miskolci Napló* (1901—1920); Nagyvárad: *Nagyvárad* (1891—1918), *Nagyváradai Napló* (1898—1917), *Szabadság* (1891—1918), *Tiszántúl* (1895—1918); Pécs: *Pécsi Napló* (1892—1915); Pozsony: *Nyugatmorsz. Híradó* (1891—1918), *Híradó* (1919); Sopron: *Sopron* (1891—94, 97—905, 912—13), *Soproni Hírl.* (1895—97), *Soproni Napló* (1897—1919); Szeged: *Szegedi Híradó* (1891—1917, VI. 30), *Szegedi Napló* (1891—1921); Temesvár: *Dél-morsz. Közl.* (1891—1918).

E napilapokhoz még a következő hetilap- és folyóiratnemű-nyiség járult: 13 ált. jellegű folyóirat, egy-egy bölcséleti, gyógyszerészeti és háztartási, 23 hittudományi és hitbuzgalmi, 3 ifjúsági, 9 jogtudományi, 14 közgazdasági (ipari, kereskedelmi és közlekedésügyi), 16 mezőgazdasági, 3 népszerű gyógyászati, 16 pedagógiai, 5 pénzügyi, 3 sport-, 2 szabadkőműves, 11 szépirodalmi, 10 társadalomtudományi, 13 technikai, 2 természettudományi és 5 zsidó felekezeti orgánus. E 161 hetilap és folyóirat rendszeresen átnézett anyaga mintegy 3000 kötetre tehető s feldolgozása legalább is annyi időt vett igénybe, mint a 40 napilapé, tekintve, hogy ezekből a fontosabb cikkek mind címszerint kijegyeztettek s a nekrológokból vagy életrajzokból is bőséges kivonatok készültek. Végül rendszeresen átnéztem egy osomó nap-tárt, egyesületi évkönyvet, püspöki jelentést, valamint a M. N. Múzeum egész iskolai értesítő gyűjteményét, mindenünnen ki-

jegyezve a munkámban tényleg vagy előreláthatóan fölhasználható életrajzi és könyvészeti anyagot, mégpedig az abc első betűire vonatkozókat teljes egészükben, a többieket utalások formájában.

Ez az eredeti gyűjtésem, a M. N. Múzeum könyvtárának cédulakatalógusa s a számomra hozzáférhető bibliográfiákban fölhalmozott anyag az az alap, amelyen munkám könyvészeti és részben életrajzi része fölépül. Az életrajzi részt sok tekintetben kiegészítették azok az életrajzok, melyek az általános és szaklexikonokban s a legutóbbi időben meglehetősen elszaporodott kortárs-lexikonokban találhatók. A lexikonok utóbb említett csoportja, sajnos, több kárt, mint hasznot okozott. E lexikonok u. i. — tisztelet a kivételeknek — főleg arra vannak alapítva, hogy az életrajzok hősei egyúttal a vállalat előfizetői s így nem mindig az érdem, hanem az áldozatkészség volt az irányadó, hogy ki került be a kötetbe. Legőszintebben ezt a tényt a *Vármegyék és Városok Monografiája* c. vállalat — mely nem tévesztendő össze a Borovszky Samu szerkesztésében megjelent *Morsz. Vármegyéi és Városai* c. sorozattal — vallja be, mely az egyes kötetek függelékében kinyomatott „Személyi adattár“ élén rendszerint csillag alatt megjegyzi: „azokról, akik a munka megjelenését előmozdították“. A közönség nagyrésze végre is megúnva az áldozatokat, következetesen a papírkosárba dobja a címére küldött felhívásokat. Csakis így magyarázható, hogy míg az általam 1924/5-ben postára adott személyre szóló megkeresések jó hatvan százaléka eredménnyel járt, addig az 1938-ban feladottak közül alig tíz százalék után folyt be válasz! Ezt látva, olyan esetekben, amikor az általam nyomozott szerző telefon útján elérhető, ezt az eszközt veszem igénybe s telefonon át mondatom be a legszükségesebb adatokat. Még így is megesett, hogy a felhívott érdeklődésemmre annak előrebocsátásával felelt, hogy igen szűkös anyagi viszonyok között él s hosszasan kellett magyaráznom, hogy felvétele a *Magyar írók* sorozatába semminemű anyagi kötelezettséggel sem jár.

E nehézségek láttára igyekeztem lehetőleg függetleníteni magamat a szerzők közreműködésétől s nyomtatott vagy kézíratos forrásokból egybehordani életrajzukat, melyek, ha nem is olyan részletesek, mint a remélt önéletrások, de legalább megvannak. Minden életrajz kiindulópontja a születésre vonatkozó adat lévén, elsősorban ezt iparkodom megállapítani. Itt két általános jellegű munkának vettem gyakran hasznát. Az egyik a

Kempelen-féle *M. nemes családok* s az ezt kiegészítő Daróczy-féle *Nemesi évkönyv*, főnemeseknél pedig a mintaszerű gothai *Geneal. Taschenbuchok*. Ezek igen sokszor a halálozási dátumokra nézve is megbízható forrásul szolgáltak. A másik az 1921-ben megjelent Barcsay-féle *A szabadkőművesség bünei* c. kiadvány II. kötete, mely betűrendben hozza az összes magyarországi páholyok tagjainak jegyzékét, többnyire születési s elvértve halálozási adataik kíséretében. Az egyes foglalkozási ágak közül a legkényelmesebb azon férfiak születési helyének és évének megállapítása, akik 1928-ig a budapesti Műegyetemen szereztek diplomát, hála a *Névjegyzéke mindazoknak, akik ... a ... műegyetemen ... oklevelet ... nyertek* c. 1929-ben megjelent mintaszerű hivatalos kiadványnak. Úgy föllekesültem ezen a kiadványon, hogy a Pázmány-egyetem jubiláris évében fölvettem Kornis Gyula akkori rektor előtt azt a gondolatot, vajjon nem volna-e jó e jubileumot egy hasonló kiadvánnyal emlékezetessé tenni? Sajnos, mint őnagyméltósága hozzám intézett leveléből értesültem, az egyetemi tanács az indítvánnyal szemben elutasító álláspontra helyezkedett. Így hát a tudományegyetem doktorainál mindig magukból a szigorlati jegyzőkönyvekből kell a helyszínen a szükséges adatokat kijegyezni. Minthogy pedig ehhez mulhatatlanul tudnom kell a doktorátus évét, ezt a forrást csupán két karnál vehetem igénybe: az orvosinál, mivel úgy a Pesti-féle, mint az orsz. orvoskamrai hivatalos jegyzék minden orvos neve mellett kiteszi a diploma évét, s a bölcsészetenél, ahol a megjelent disszertáció évjelzése nyújt ehhez támpontot. Persze a vidéki egyetemekenél ezt csak közvetett úton tehetem meg. Ez a közvetett út a legtöbbször sikerrel jár, de sajnos, nem mindig. Volt rá eset, hogy megbízottam kénytelen volt dolgavégezetlen távozni a dékáni hivatalból, mivel ott az adatok kiszolgáltatását mint „hivatalos titkot“ megtagadták... Kitűnő forrásul szolgálnak a katolikus egyházi férfiakra vonatkozólag az egyes egyházmegyék és rendek jobbjára latinnyelvű *Schematismusai*, melyek legalább a születés és fölszentelés évét majdnem minden esetben, de igen sokszor az egyes papok egész pályafutását is föltüntetik. Használatukat csak az nehezíti meg, hogy tudnom kell, hogy a keresett egyházi férfiú melyik egyházmegye vagy rendtartomány tagja? Ennek megállapítását legalább az 1927–31. évekre nézve a *Katolikus almanach* egyetemes névmutatója könnyíti meg. A protestáns egyházkerületek névtárai az 1895-i erdélyi kivételé-

vel, mely legalább az egyes lelkészek születési évét is feltünteti, ebből a szempontból figyelembe nem jöhetnek. A középiskolai tanárok születési évét és helyét az 1900-ban, 1907-ben és 1923 óta gyakrabban is megjelent névkönyvek árulják el. Az 1900. évinek a többiekkel szemben megvan az az előnye, hogy a felső kereskedelmi és a felsőbb leányiskolákra is kiterjeszkedik. A tan-személyzet minden kategóriáját felöleli a *Bp. szföv. közokt. év-könyve*, amely azonban a születés helyét nem, csak évét árulja el. Ugyancsak mellözi a születéshely föltüntetését a *Fővárosi évkönyv* c. kiadvány, mely viszont a főváros összes tisztviselőinek teljes születési dátumával szolgál. A felekezeti tanítók közül egyik-másik r. k. egyházi *Schematismus* magyarnyelvű függeléke (pl. a kalocsai főegyházmegyéé) ad életrajzi felvilágosításokat. A többire nézve sokszor forgathattam haszonnal az orsz. tanítói nyugdíjalap kézíratos kartotékját. Ha tudom, vagy sejttem, hogy az illető tanító melyik tanítóképzőben végzett, nem egyszer a tanítóképződei értesítők árulják el a születés helyét és idejét. Az 1927-ben eszolgáltatban volt államvasúti tisztviselők születésének és pályakezdésének esztendejét Heeger Árpád: *A máv. tisztviselők rangsorai* (Bp., 1927) c. füzete, a postatisztviselőké *A m. k. posta áll. személyzetének névjegyzéke* (Bp., 1935) árulja el.

A nyomtatott források elégtelensége arra indított, hogy a bejelentőhivatalokat próbáljam igénybe venni. A vidéken tett kísérleteim „az irodalomtörténetnek e legújabb segédtudományával, miként e próbálkozásomat néhai Móra Ferenc egy hozzám írt válaszában humorosan elnevezte, nem jártak sikerrel, de Budapesten és a rendőrileg hozzátartozó községekben élő vagy élt egyénekre nézve elég jól bevált. Hogy a budapesti rendőrkapitányság mintaszerűen vezetett bejelentőhivatalát igénybe vehetem és vehetem, az Bohdaneczky rendőrtanácsos úr érdeme, aki mint író átérezve munkám jelentőségét, tudakozólapjaimat teljesen díjtalanul tölteti ki a hivatal személyzetével. Hála és köszönet érte! A bejelentőhivaltól nyert értesüléseknek azonban van egy nagy fogyatkozásuk: tudakozólapjaimat a bejelentésekkel nincs módomban magamnak egybevetnem s bele kell törődnöm azokba az adatokba, melyeket az elintézésükkel megbízott altiszt állapít meg. Így eshetett meg, hogy pl. munkám balsikerű előfutárjában, a *Magyar életrajzi lexikonban* az akkori sajtófőnököt megtettem r. k.-nak. Egy újabb esetben a kiírt adatot azzal sikerült a tizenkettedik órában helyesbítenem, hogy köz-

ben hozzáférhettem az 1935-i törvényhatósági választói jegyzék adréma-levonatához. A *Budapest szföv. th. választók jegyzéke* egyébként 1930-ban nyomtatásban is megjelent s így újabban csak azokban az esetekben fordulok a bejelentőhivatalhoz, ha ez a rám nézve fölöttébb hasznos kiadvány nem ad feleletet kérdésemre, vagy azért, mivel a keresett egyén 1930-ban még nem szerepelt a jegyzékben, vagy azért, mivel képtelen voltam megtalálni benne. A jegyzékben való eligazodás u. i. nem könnyű: hiszen a lajstrom nem betűrendben, hanem szavazóközrözeteken belül utcák s ezeken belül házszámok szerint csoportosítja az anyagot. Hogy tehát egy bizonyos nevet megtaláljak benne, ahhoz tudnom kell az illető lakcímét. Ez csak a legritkább esetekben áll rajta a szerző könyvein. Ha telefonja van, akkor többnyire útbaigazít a *Bp. 1930. é. távbeszélő névsor* (azért csak többnyire, mivel az is előfordul, hogy a telefontulajdonos telefonja nem a lakásán van felszerelve). Máskor meg a *Bpi cím- és lakásjegyzék* nyújt felvilágosítást, mely a választói jegyzékhez mintegy névmutatóul szolgál. Itt meg az a baj, hogy a legutolsó lakásjegyzék 1928-ban jelent meg s jobbra az 1927. évi vagy még régebbi állapotot tünteti fel, ami természetesen nem mindig egyezik az 1930-ival. Persze száz százalékig az 1930-as választói névjegyzék adatai sem biztosak. Különösen áll ez a hölgyek születési évszámára. Itt, ha erre mód van, más megbízhatóbbnak látszó forrást vagyok kénytelen igénybe venni. Ha pl. a választói jegyzékben azt olvasom, miként egy nőíróval kapcsolatban tényleg megtörtént, hogy 1876-ban született, a szföv. tanügyi évkönyvben pedig azt, hogy már 1873-ban meglátta a napvilágot, bármily udvariatlannak lássék is, de kénytelen voltam az utóbbi, mert hitelesebb adatot elfogadni. A tanügyi évkönyv adatait u. i. az igazgatók terjesztik be az eredeti okmányok alapján, míg a választók névjegyzéke az érdekeltek bemondása nyomán készül. De azért még a tanügyi évkönyv sem mindig megbízható. Egy azóta elhunyt iskolaorvosnő esetében, aki meglehetősen későn, elvált asszony korában szerezte meg a diplomáját s akit a társaságból személyesen ismertem, az évkönyv azt a meglepő adatot hozta, hogy 1895-ben született. Ezt a furcsa körülményt szóba hoztam egyik kollégám előtt, aki legott 1882 tájára helyesbítette. A felhozott bizonyíték döntő volt s éppen ezért nem árurom el itt kollégám nevét. Félek, hogy meggyülnék a baja a sógornőjével, akinek az illető hölgy osztály- s így kortársa is volt... Ha már

a kornál tartunk, nem hagyhatom említetlenül azt a gyakorlatomban mindeddig magában álló esetet, amikor egy a szépnemhez tartozó író nem fiatalította, hanem — öregítette magát. Egy kitűnő operett-csillagról van szó, aki a *Tolnai Világlapja* 1907. 17. számában megjelent önéletrajzában a játékában is megnyilvánuló groteszk humorral 1871-re tette születése évét. De változnak az idők s benne változunk mi is. Ugyane művész nő egy 1927. évi bírósági tárgyaláson már 1884-ben születettnek vallotta magát. (A valódi dátum 1878.) Az erősebb nem ebben a tekintetben megbízhatóbb. De mintha a legutóbbi időkben e téren is romlottak volna az erkölcsök, Legalább abban a kis írói lexikonban, melyet Halasy *Új szó* címen adott ki az 1937. évi könyvnapra, igen sok író születési éve 2—3, sőt elvétve több évvel is későbbre van téve, mint más forrásokban.

A legnehezebben megoldható problémák sorába tartoznak a katonai-írók. A tényleges katonák u. i. sem a választói jegyzékben, sem pedig, amennyiben 1930 óta nem változtatták a lakhelyüket, a bejelentő nyilvántartóban nem szerepelnek. S itt a telefonon való érdeklődés sem mindig használ. Egy katonai vezetés alatt álló üzemünk pl. a kötetlenségében dolgozó szerző életrajzi adatainak elárulását attól tette függővé, ha erre vonatkozólag a honvédelmi minisztériumhoz írásbeli beadvánnyal fordulok, de igazi katonás udvariassággal maga fogalmazta meg a beadványt s küldőne útján küldte el aláírás végett hozzám. Azóta az életrajz is szerencsésen befutott.

A születési évnél is nehezebben állapítható meg az elhalálozás esztendeje. A napilapok halálozási rovatát ugyan állandóan figyelemmel kísérem s minden elhunyt nevét és halálozási körülményeit gondosan kijegyzem, akinek író voltáról tudok, vagy akiről föltehető, hogy irodalmilag is működött. Amde ez a rovat távolról sem teljes s ezenfelül óvhatatlan, hogy egy-egy engem érdeklő halálozás ki ne kerülte légyen a figyelmemet. Ilyen esetekben itt volna a M. N. Múzeum hatalmas gyászjelentés-gyűjteménye. Csakhogy ez részben rendezetlen, részben évről-évről csoportosítva, a gyors tájékozódás szempontjából hasznavehetetlen. Az orvosokra nézve a legtöbb esetben felvilágosít a Pesti-féle évkönyv; ez azonban 1936-tal, amikor az orvosi kamarák megalakultak, megszűnt. A katolikus papok elhunytáról az egyes egyházmegyék *Schematismusai* vagy *Ordoi* tájékoztatnak, a

középiskolai tanárokéről az egyes iskolák értesítői. De a többi foglalkozási ágakba tartozókról esetről-esetre kell a halálozás évét kideríteni. A Budapesten elhunytakra nézve sok esetben a bejelentőhivatal tud felvilágosítást nyújtani, vagy ha ez az eszköz csődöt mond, a keresztény és zsidó temetők igazgatóságai. (Károly Pál: *A kerepesiúti temető nagy halottjai*. Bp., 1938. c. derék egybeállítása természetesen az én szükségleteimet távolról sem elégíti ki.) Sorukból külön ki kell emelnem a zsidó temetők mintaszerű ügykezelését. Telefonérdeklődésemre itt szinte kivétel nélkül nemcsak hogy a halálozás pontos dátumával szolgálnak, hanem igen gyakran még a születésével is. A keresztény temetőknél vagy a nyilvántartás kevésbé pontos, vagy a telefonnál jelentkező tisztviselő túlságosan kényelmes, de annyi tény, hogy nem egyszer hiába hívtam fel őket. Így jártam pl. Dárday Sándor, a legfőbb állami számvevőszék elnöke feleségének az esetében. Tudva azt, hogy Dárdayék budai lakosok voltak, a farkasréti temető igazgatóságához fordultam felvilágosításért. Érdeklődésemre azt felelték, hogy a temetőben ilyen nevű halott nincsen. Minthogy semmikép sem akartam munkámban egy ilyen magas méltóságot betöltött egyén nevének halálozási évével adós maradni, személyesen fölkerestem a községi temetkezési vállalat kigyóutcai irodáját, ahol néhány perenyi keresés után megállapították, hogy Dárdayné Abrioni Ernesztin 1927. február 4-én hunyt el s mint jól sejtettem, a farkasréti temetőben alussza örök álmát. Azóta Szinnyei Ferenc t. barátom a sírját is megtalálta s volt szíves közölni vélem a sírkövén olvasható dátumot. Ez azonban február 7. Minthogy az I. kötetnek az az íve, melyen Abrioni Ernesztin életrajza olvasható, e szíves értesítése vételekor (1938. XI. 27) már rég ki volt nyomtatva, itt igazítom helyre tévedésemet...

Tényleges vagy nyugdíjas állami tisztviselők elhúytáról a Központi Illetményhivatalnak áll módjában pontos felvilágosítással szolgálni. Minthogy azonban ez a hivatal is azok közé tartozik, amelyek telefonérdeklődésre nem, hanem csakis írásbeli megkeresésre válaszolnak, ezt a forrást a legritkább esetekben veszem igénybe. A M. N. Múzeum könyvtárának Főigazgatósága ilyenkor a legnagyobb készséggel áll rendelkezésemre, de a dolog természetéből folyik, hogy egy telefonon öt percen belül meg tudható adat kb. három hét alatt teszi meg az utat íróasztalomig. A sok irka-firkát elkerülendő, jelentéktelenebb esetekben inkább

lemondok a halálozás dátumáról s így hősömnek legalább a fizikai halhatatlanság illúzióját biztosítom...

Az emberi lét e két végpontja közé eső részből a nagy nyilvánosságra tartozó adatokat szintén nem könnyű egybehordani. Azoknál, akik a *Magyarország tisztí címtára* nagy gonddal megszerkesztett kötetében szerepelnek, a hivatalos pálya egyes állomásai pontosan egybeállíthatók, nem egyszer jóval pontosabban, mint ahogyan azt a jobbára emlékezetből írt önéletrajzok nyújtják. Azonban ez az egybeállítás sok időt s még több türelmet igénylő munkával jár. Az a pár sor, melyben egy-egy hősöm karrierjét egybefoglalom, ilyenkor néhány órányi keresgélés eredménye. S e mellett az 1919-től 1927-ig terjedő különösen mozgalmas időszakra nem ad feleletet, minthogy a *Tisztí címtár* ezekben az években nem jelent meg. Sokkal gyorsabb információ meríthető azokból a kéziratot szolgáló táblázatokból, melyeket az egyes tisztviselőkről az illetékes hivatalfőnökök fektettek föl s amelyek másolatban a megfelelő minisztériumokba is beküldettek. E táblázatok a legtöbb minisztériumban nem egy közös irattárban, hanem az ügyosztályok közt elosztva tartatnak nyilván s használatuk annyira körülményes és időtrabló, hogy csak a legritkább esetekben folyamodom hozzájuk: Külön ki kell emelnem az igazságügyminisztérium mintaszerű nyilvántartását, mely az információszerzésnek ezt a módját igen meggyorsítja. Itt az összes táblázatok az elnöki osztály irattárában gyűjtettek egybe s a névmutató alapján bármely táblázat percek alatt kiemelhető. E táblázatokat azonban, tekintettel arra, hogy a minősítést is magukban foglalják, nem kaphatom kézhez, hanem az amúgy is túlterhelt személyzet idejét kell igénybe vennem, hogy a közérdekű, hivatalos titkot nem képező adatokat lediktálják. Érthető, hogy csak a legkétségtelenebb esetekben vagyok a terhükre.

Az előadottakból önként folyik, hogy azt az ideált, melyet a *Magyar írók* egyes cikkelyei megszerkesztésénél magam elé tűztem, nem mindig sikerül egészen elérnem. Ez csak úgy volna lehetséges, ha mindenki, aki munkámban szerepel, megadná a feleletet azokra a kérdőpontokra, melyeket a sajnos oly sokszor válaszolatlanul hagyott körlevelemben felállítottam. E kérdőpontok a következők: 1. Vezeték- és keresztnév, esetleg nemesi előnév. (Névmagyarosítás vagy fölvetett írói név használata esetén az eredeti családi és keresztnév is közlendő.) — 2. Születés helye, éve, hónapja és napja. — 3. Vallás. — 4. Szülők neve és

foglalkozása. — 5. Mikor, hol és milyen iskolákat végzett. — 6. Mikor, hol és milyen minőségben hivatalnokoskodott vagy mily szabad pályán működött. — 7. Hivatalos és társadalmi kiüntetései. — 8. Mely folyóiratokban és hírlapokban, mely években s minő tárgykörből vett dolgzatai jelentek meg akár magyar, akár más nyelven. — 9. Könyv vagy füzet alakjában megjelent eredeti és fordított műveinek címjegyzéke a megjelenés helyének és évének föltüntetésével. — 10. Mily időszakai vagy egyéb kiadványokat s mikor szerkesztett. — 11. Lapokban és önálló művein használt betűjegyei, álnévei és egyéb jegyei. E 11 ponthoz még egy 12. pont is járul, mely az 1914/8. háborúban résztvetteknél a háborús élményekre, férjes nőknél pedig a házasság körülményeire (férj neve és állása, a frigykötés, válás és megözvegyülés időpontja) vonatkozik.

Az életrajzok végső megszerkesztésének módját két szóban foglalhatom össze: tömörség és tárgyilagosság. Az életrajzokat úgy igyekszem megfogalmazni, hogy az a megírás helyétől vagy időpontjától teljesen függetlenül hasson. Kizárólag a mult időt használom s az ilyenféle kifejezéseket, mint teszem azt „Budapestre jött“, lehetőleg kerülöm. Még az olyan egyénileg értelmezhető szavakat is, minő a „néhány“ vagy a „sok“, a színtelenebb „több“ kifejezéssel pótolom. Szóval mindent elkövetek, hogy olyan szenvtelenül álljak szemben az egyes írókkal, mint tárgyukkal szemben a leíró természettudósok.

Minden cikkely végén apróbb betűkkel jó a vonatkozó irodalom időrendi felsorolása, ahogy ezt már Szinnyei is tette, Nagy elődöntől csak ott térek el (pl. Arany Jánosnál), ahol különösen gazdag és részletező irodalomról van szó. Ilyenkor az irodalmat tárgykörökre bontott apróbb fejezetekben adom, persze az egyes szakaszokon belül időrendben. Az idézett irodalmat az írásbeli források rekesztik be. Az önéletrajzoknál — s ez Szinnyeivel szemben újítás — mindig kiteszem az évet is, melyből az életrajz való.

A nevek az ä-, ö-, ü- és w-vel bővült latin ábécé szoros betűrendjében követik egymást. Azonos nevek egymásutánját az utónevek betűrendje, azonos utóneveket a születés évröndje, vagy ennek hiányában a cikkemben szereplő első évszám határozza meg. Az összetett vezetéknevek mindig az egyszerűék mögé kerülnek. Álnévű szerzőket, ha a valódi nevet sikerült megállapítanom (ehhez nem egyszer a sajtóügyészség szíves segítségét voltam

kénytelen igénybe venni a valódi név alá soroztam, utalással az álnév alá. Olyan íróknál, akik kizárólag tolluk után élnek, az életrajz állandóan használt álnevük, ú. n. elismert írói nevük alá került (pl. Herczeg Ferenc). Ha azonban a hivatásos író pályája kezdetén saját neve alatt írt s csak később kezdett írói nevet használni, az életrajz a valódi név alatt keresendő (pl. Áchim Géza). A nőírók elvileg mindig leánykori nevük alá vétettek (pl. Bajza Lenke, utalással Beniczky Ferenéné és Heckenast Gusztávné alá). Az eltérő ortográfiájuk híján azonos vezetéknevek (pl. Kovách, Kovács, Kováts) célszerűségi okokból mindig az alatt a forma alatt sorakoznak egymás mögé, amelyben az az író használja, aki keresztnéve alapján a sor élén áll. A többi változat alól általános utalás készül. Ha azonban a helyesírásbeli különbség a név első betűjében nyilvánul meg (pl. Eötvös és Ötvös), mindegyik változat az abc azon helyére kerül, ahová a kezdőbetű alapján tartozik.

Végül megjegyzem, hogy akinek bármily csekély írói munkásságát felkutatnom sikerült, azt kivétel nélkül fölvettem, mert sohasem lehet tudni, hogy valamely jelentéktelennek látszó ember a késő jövőben nem kerül-e az érdeklődés homlokterébe. Például felhozom Csókás Ferenc kecskeméti kisgazda esetét, aki 1857–7?. írt néhány cikket a korabeli gazdasági lapokba s akit hiába keresünk nagy elődöm munkájában. S íme Gesztelyi Nagy László az Úr 1938. esztendejében mint a homoki szőlőtelepítés egyik úttörőjének nemcsak hogy megírta részletes életrajzát, hanem cikkeit is újra lenyomatta!

Persze az „életrajz“ minden fáradozásom dacára sok esetben csak a szerző polgári foglalkozása feltüntetésére, sőt nem egyszer — főleg szépíróknál — a pusztá névre szorítkozik. Így pl. egy Balassa Árpád nevű költőről, aki 1912/3. írt verseket *A Hét*-be s aradi lapokba, minden utánjárásom ellenére sem sikerült semmi közelebbit kiderítenem. Három Balassa Árpádot is felhajszoltam; az egyik 1904-ig Berger, 1871-ben született s ma a Beszkárt ny. ig. helyettese, a másik 1904-ig Kohn, 1905-ben tett érettségit a bpi V. ker. áll. gimnáziumban s a harmadik 1916-ig Berger, 1892-ben született Budapesten és 1910-ben szerzett ép. mérnöki oklevelet. De hogy a három közül melyik írta a verseket s ha egyikük sem írta, ki az ismeretlen negyedik, az egyelőre földérfetlen titok. Ilyen esetekben talán a rádiókörözés segíthetne. Ez a módszer azonban egyelőre csak az államrendőrségnek áll a rendelkezésére.

Viszont arra is van eset, hogy a források sokasága idéz elő zavarokat. Bakó József tanító-költőről pl. *Az Est 1938. é. hármaskönyve* azt állítja, hogy 1905-ben, az 1938 végén megjelent *M. műv. lexikon* pedig azt, hogy 1896-ban született. Telek A. Sándor asztalosmester *Egyre borúsabb napok* című, Rimaszombatban megjelent verskötetét három forrás is említi, csak hogy az egyik 1920-ra, a másik 1922-re, s a harmadik 1924-re teszi megjelenése évét...

Máris hosszúra nyúlt fejtegetéseimet nem zárhatom le anélkül, hogy néhány szóval ki ne térjek munkám megjelenésének viszontagságaira. Az Akadémia eredeti elgondolása az volt, hogy az új sorozatot a megbízatásomkor dúló háború befejezése után ugyanaz a cég fogja kihozni, aki a törzsmunka kiadására vállalkozott s az Akadémia csupán a szerzői honoráriumot fizeti. A háború tragikus befejezése azonban keresztülhúzta ezt a számítást: sem a kiadó, sem az Akadémia nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy a nagy mű megindulhasson. Ezt látva, Hóman Bálint, a M. Nemz. Múzeum akkori főigazgatójának rábeszélésére elfogadtam a Lantos Rt. ajánlatát, amely késznek mutatkozott arra, hogy művemet *Magyar életrajzi lexikon* címen háromhavonként megjelenő négyíves füzetekben kiadja. Azonban a vállalkozás, úgy látszik, meghaladta anyagi erejét: mindössze hat füzetet hozott ki s azt is a megállapítottnál jóval lassúbb ütemben (negyedfél év alatt a kikötött másfélév helyett!). Az 1929. évben egyre jobban kimélyülő gazdasági válság azután végleg megpecsételte a vállalat sorsát. A 7. füzetből alig másfél-ívre valót szedtek ki s aztán félretették a kéziratot, mely az utolsó füzeteket kinyomtató Kunosy-nyomda kezén végleg elkallódott. Ezzel érzékeny veszteséget okozott, mert a Baintner Jánostól Baliko Lajosig terjedő rész eredeti gyűjtése ilyen módon elveszett s azt csak igen tökéletlenül sikerült pótolnom. Ismét évek multak el a mű kiadatásának legesekélyebb reménye nélkül. Amikor aztán 1934 szeptemberében nyugdíjba kényszerültem, Hóman öccsellenciája mint kultuszminiszter ígéretet tett arra nézve, hogy a szerinte is nélkülözhetetlen forrásmunka megjelenéséről gondoskodik. Egyúttal Fitz József, a Széchényi Könyvtár új főigazgatójával megállapodott abban, hogy munkahelyemet s a könyvtár gyűjteményeiben való szabad mozgást számomra tovább is biztosítsa. Csak a legnagyobb hálával emlékezhetem meg Fitz ömértóságáról, aki vérbeli könyvtáros létére icljesen átérezvén a *Magyar*

írók jelentőségét, nemesak hogy mindent elkövetett, hogy kutatómunkám zavartalanul tovább folytathassam, hanem amikor látta, hogy az a vállalat, melyre Hóman miniszter gondolt, a mű kiadásától húzódozik, a nála megszokott energiával vette kezébe az ügyet. Elhatározta, hogy mint a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete kiadványát fogja piacra dobni, előfizetés útján teremtve elő a szükséges összeget. Száz meg száz előfizetési felhívást küldött szét az országban, de mindössze 80 előfizetőt sikerült toboroznia. A vállalkozásból ismét nem lett volna semmi, ha Hóman Bálint nem tette volna lehetővé, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a M. Tud. Akadémia 50-50 példány átvételére kötelezze magát, a kiadás megindulhasson. Egyik legutolsó miniszteri ténykedése volt ez s a magyar tudománytörténet úgy neki, mint utóda, gróf Teleki Pál és államtitkáruk, Szily Kálmán őexcellenciáiknak e gesztusukért örök hálával tartozik. A határozat vétele után legott nyomdába került az első kötet kézírata. 1938 Karácsonyára a 40 ívből 15 már szerencsésen kinyomatván, alapos a reményünk, hogy a Gondviselés segítségével legkésőbb Pünkösd napjára az egész kötet kikerül abból a kis vidéki sajtóból, ahová a budapesti, ilyen természetű művek előállítására sokkal jobban felszerelt nagyüzemek teljesíthetetlen föltételei kényszerítették.

A „Nők a tükör előtt“ keletkezése és forrásai.

Gyulai Pál külföldi élményeinek hatása alatt írta a *Nők a tükör előtt* című elbeszélését, melybe Szendrey Mari alakját is beleszötte; párizsi tartózkodása idején (1856. április) ugyan még nem ismerhette¹ Szendrey Marit s így ismerettségüket a rajzban mintegy antedatálta. Papp Ferenc említi, hogy „Gyulai mikor látta Szendrey Marit, arról nincs pontos adatunk... 1857... február folyamán nézhetett körül Szendreyéknél“.² Édekes, hogy a *Nők a tükör előtt* első kiadásának,³ mely Arany János Koszorújában jelent meg (1863), más a befejezése. A rajz után az író még egyéni reflexiókat fűz, melyek irodalomtörténeti és esztétikai szempontból egyaránt érdekesek és értékesek. Mivel ez a rész egyetlen későbbi kiadásában sincs fölvéve, mint irodalomtörténeti kuriózumot érdemesnek tartjuk teljes egészében közölni:

— „Mondják-e még többet? Talán némelyek olvasóim közül kíváncsiak megtudni, mi lett az én emigrans barátomból. Kiismerte-e, nőül vette-e rejtélyes francia özvegyét. Bizony nem szolgálhatok vele. Azután többé nem találkozhattunk. Felgyógyulásom után mindjárt meglátogattam, de nem volt honn, Londonba utazott, s a mint másoktól értesültem, éppen rejtélyes özvegye után. Nagyon sajnáltam, hogy nem beszélhettem el neki álmomat, melyre alkalmat éppen ő adott. Bár nekünk se beszélt volna el! — kiáltja valamelyik boszus olvasóm, ha ugyan nem únt meg egész idáig kísérni. Párisba menni s nem találni ott más anyagot egy lázálomnál! Mi érdekes kalandokat, egy hatásos beszélyt vártunk a párisi életből s nem ily álmos genreképeket, melyekre igazán reá illik Horatius mondása: *velut aegri somnia*. Oh, az nagyon igazság-talan kritika! Igazágtalan és epés olvasóm, ha a párisi életről akarsz olvasni, fordúlj a francia írókhoz. Ők jobban leírják, mint én tudhattam volna, hat héti tapasztalás után. Vagy ha nem tudsz franciául, keress olyan magyar novellistát, találsz eleget, ki soha se járt Párisban, de azért leírja neked oly híven, mintha mindent szemével látott volna. A miért egyik írónak nincs oly nagy phantáziája, mint a másiknak, azért még nem kell pálcát törni felette. Jól van, elégedjünk meg hát a párisi álm hazai képeivel, de hát megfelel-e az álm az ő fennhéjázó címének? Föl van-e a tükör előtt tüntetve minden nevezeteseb női szenvedély? Legalább is száz asszonyt vártunk, mindenesetre valami nagyobb kerekszámot, s íme meg kell elégednünk héttel! Bár ki tegye olvasóink közül az ellenvetést, nagyon felületos gondolkozó. Tehetek-e róla, hogy csak öt-hat órát álmodtam? Száz nőről legalább is négy napig kellett volna álmod-

¹ Papp Ferenc: *Gyulai Pál*, I. 1935. 390

² U. o. 441.

³ A *Nők a tükör előtt* kiadásai: 1. 1863. Arany János Koszorúja, I. — 2. 1867. *Vázlatok és képek*. — 3. 1888. Feszty Árpád rajzaival. — 4. 1901. *Vázlatok és képek*. 2. kiad. — 5. 1908. Feszty Árpád rajzaival. — 6. 1913. *Vázlatok és képek*. 3. kiad.

nom s négy kötetet írni össze. Nevetség. Azt hiszem ez ellenvetés bővebb cáfolatot nem érdemel. De miért tüntetett fel ön nagy részt boldogtalan nőket s azokat is leginkább csak gyöngé oldalairól? Nem rajzolhatta volna-e ön a női erényt ezer változatban, ön affectalt szerelmi ábrándjai mellett is nyugúlóló pessimista s minden felett unalmas író. Ezt a megjegyzést valamelyik írónő teszi. Sajnálom, hogy felelnem kell reá, bár udvariasságból hallgatnom kellene. Kedves nagysám sem az életet nem vizsgálja mélyebben, sem nagy költőket nem olvas, vagy pedig a mi hihetőbb, találva érezte magát rajzom által s most boszút áll rajtam. Nagysádnak tudnia kellene mint nőnek, hogy a tükör előtt sokkal több nő gyöngeség nyilatkozhatik, mint erény. Mit keresne sokat a tükör előtt a gondos anya, az elfoglalt nő? Nyujthat-e érdekes rajzra anyagot az olyan nő, ki csinosan felöltözik előtted s bár nagyon tiszteletre méltó tulajdonai vannak, de semmi tragikum vagy komikum nincs életében, a min a költő kaphatna. Oh higyjé meg nagysád, hogy nem a boldog s ritka erényű nők azok, kikről jó tragédiákat és komédiákat lehet írni, sőt még oly genreképeket sem, a minőket álmod vázolt nagysád elébe, de a melyek nem nyerhették meg tetszését, mit egyébiránt legyen szabad csak elfogultságnak és boszúnak tulajdonítnom. Minő formátlan mű, nincs semmi központja, kerekded-sége, még négy-öt kötetet lehetne hozzá írni s még sem lenne vég. Így csak valamelyik író társam kiálthat fel, ki irigyli művem hatását és szeretné tönkre silányítani. Ismerem e fajt, e bukott költőket, kik a kritikára adták magukat s mivel magok nem tudnak teremteni, rontani igyekeznek, hogy némi hírre vergődhessenek. Nincs egyetlen eredeti eszméjük. Macaulay, Planche, Lessing, Schmidt Julián nélkül gondolkozni sem tudnak. Aztán gorombák, mint a pokróc. Minő gorombaság oly észrevételt tenni az én munkámra, hogy formátlan s még öt kötetet lehetne hozzá írni. Hát Cervantes „Don Quixotte“-ja, Byron „Don Juan“-ja, Boz „Pickwick-club“-ja nem formátlanok e, nem lehetne e még hozzájuk egypár kötetet írni. E három név súlya lenyom ezer kritikust, s ha nem restelném, még odahajtnám nyomtatékul azt az örök igazságot, hogy minden író, minden művet saját magából kell megbírálnunk, nem holmi önkényes törvények szerint. De mi az ördög lelt engem, hogy úgy dicsérem munkámat? Egészen belejöttem a szerény írók elő- és utószóinak arcátlanságába, sőt tovább mentem, egész divatos magyar író vagyok, ki élet halálra védelmezi művét a közönség és kritika ellen. Híjába, az ember nem állhat ellen a divat ragályának. Alkalmasint éreztem művem gyöngeségét, egypár szerény igazoló szót akartam mondani s kipattant szerényletlenségem. Boesásd meg tisztelt olvasó, nem fog többé megtörténni, először és utolszor tettem. Ha mástól oly sokszor eltúrted, tölem is eltúrhated legalább egyszer!... Eh a nyomdaines! ez az átkozott ördög fiú ismét a nyakamra jött s kéziratot követel. Mindjárt kész vagyok fiam, csak egypár perccet várj, a míg elolvasom, a mit írtam, különben bolondokat fogtok szedni. Így ni, már kész vagyok. Vedd fiam és siess, de ügyelj, hogy a mi szedőnknek add át. Nyomdátokban sok politikai lapot szednek, hivatalost és félhivatalost, névleg függetlent és valódiilag függetlent. Ha eltéveszted a szedőt, beszélyem végét még valamelyik politikai lapba szedik ki vezércikknek. Mily furcsán tűnnék föl vezércikként az én szerelmi ábrándom! Még sem volna épen oly nevetséges. Olvastam én ábrándosabb vezércikket is. Azonban vedd fiam és siess. Már világos van, egész éjjel nem aludtam, jól fog

esni egy kis reggeli álom. Valóban jobb alunni, álmódolni, mint virrasztva álmokat írni le, hogy mások elszunnyadjanak.⁴

Az idézett szöveget Gyulai erősen elméleti ízünek tarthatta s a későbbi kiadásokból ezért hagyta el. A novellának korhozkööttségét maga az író is érezte és a 3. (külön) kiadáshoz (1887) írt előszóban így menti művét: „Művemben oly célzások is fordulnak elő, melyek mostani viszonyainkra már nem illenek... Azonban az emberi szív, a melyet rajzolni igyekeztem, most is a régi s így művem nem avult el.“

Pólya Endre, a 40-es évek szorgalmas novellaírója volt: *A' köszörületlen gyémánt* című elbeszélésének V. fejezete a *Nők a tükör előtt* I. részére kétségtelen hatást tett, mégpedig az elbeszélés legjellemzőbb oldalára, magára a mese vázára. Pólya „rajzának“ hősével, Demby Zsigmonddal történik meg Pestre jöttekor a következő furcsa eset:

„Az arany sas vendéglő szűk csarnokának lámpája, mint kóróráló pislogott, s az éjszakai szél egy leheletére leélte világát. Nehéz léptekkel haladtott egy jókora tetem, 's a' szobákat sorolta. „Ez az!” kiáltá, 's ajtót nyitott. Gyertyafény lövellt-ki a' tereméből. „Csakugyan figyelmes ficzkók ezek a' pinczerek!” — mondá Demby felső öltönyét letéve. — Gyertyám ég, ágyam vetve; — 's vetközödni kezdett — no de hiszen jutalmuk sohasem maradt el; ez a' városi nép lelkét is eladja pénzért; — az ágybeli is tiszta. — Már az igaz, hogy semmi sem haladja-meg a' nyugalmas életet, mint a' toronyór mondá, midőn őrhelyére állt. — De aludjunk, mert holnap meggyül bajunk. Az az átkozott jogászbál, az a' kores Cseri — és Linka — jóéjszakát!” — 's Demby e' névre akkorát sóhajtott, hogy az ajtó nemcsak felnyílt, han-m egy alak is lépett-be — férjfi? — nem! — nő? igen, igen. — Úgy e bámulnak szépeim? Demby is elbámult. és Saturn nem volt volna jobban meglepetve a' nap látogatásával, mint Demby a' nő megjelentével. Lélekzete fennakadt, mozdulni nem mert. A' nő egy asztali tükör elébe ült; haját kecszté, 's fejét karszékére támasztá; mert éjjel tán nem kedveli a' meleget; gyűrűit szedegeté 's időnként mosolygott, pirult 's elkomolyult, mintha minden gyűrű egy egy időszak képét viselné; azután fogait tev é az asztalra, de csak hamar szorgalommal dugá-el; majd felkelt, 's már valóságos alsó öltönyben volt. Egy levélkét vont elő, mosolygott s behajtá igen szép mód szerint. Imádságos könyvét keresé, 's midőn megtalálta, ismét eltevé. — „De hova lett?” suttogá oly hangon, mint ki nehézhurutban sínnylik, és sétálni kezdett. — Demby most egy idomtalan, izom nélküli vázat, egy lényt látott, melly oly külsejű volt, mint szeszben roszul tartott cseresznye-szem, mesterségesen kiszáritva, 's most akaratlanul körülnézett, hova lett a' másik, ki előbb bejött; mert az szép, csinos, teljes volt. De hínétek-e, hogy e' kettő, a' szép és csúnya, a' csinos és idomtalan, a' gömbölyeg és csontváz egy 's ugyan az! — Lám, mennyire haladt a' mesterség és művészet, 's mennyire aljasult a' természet.“⁵

Gyulainál ugyanez a jelenet: „mi ez? Hisz ez nem az én szobám. Hogy jöhettem ide... az éjjel fölkelve más szobájába tévedtem... akármí történt, ez nem az én szobám. Ez női szoba. Minő csín, választékosság, fényűzés!... Megnyílik egy ajtó s egy nő lép be... Mi ez? Nem vett észre, öltöző asztala elébe ült és cseppet... Nem tudtam levenni szememet e szép, de már hervadó

⁴ Koszorú, 1863. I. 153—154.

⁵ Regélő. 1840. I. 3. (jan. 9.) sz. 17—18.

arcról... ki komoran nézett tükrébe s intett komornájának, hogy siessen... bontogatni kezdé haját... s haja zilálva omlott vállára.⁶

Egyező motívumok: mindkét elbeszélésben férfi téved idegen nő hotel-szobájába, mindkettőben a szobákat keresgéli s azt hiszik, hogy a sajátjukba kerültek, ebben is, abban is később jön be a szoba tulajdonosa s azonnal tükre elé ül, haját kezdve bontogatni, mindkettőben a „véletlen“ látogatók kezdetben szépnak látják a nőt s csak később veszik észre, hogy „már hervad“. De egy fontos különbség is van, az, hogy Gyulainál a jelenetek „álomban“ történnek, Pólyánál viszont a valóságban. Gyulainak *csak* a jelenet *ötlete* adható impulzust. A keretet Gyulai és Pólya is egy eddig ismeretlen német romantikus elbeszélésből meríthette. Erre vall Gyulainál rajzának szokatlan bágyadtsága és alakjainak színtelen tipizálása, melyre már Galamb Sándor Gyulai novelláiról írt alapvető tanulmányában rámutatott: „keretes novella, *a milyen kompozícióra aránylag kevés példa van a magyar irodalomban*. Az író betegen üldögel párizsi lakásán és haza gondol. Egy látogatója, egyik francia barátja, a nőkre tereli figyelmét és azt találja mondani, hogy mennyivel jobban ismerők a nőket, ha abban a pillanatban lohatnak meg őket, amikor tükreik előtt állanak. A tükrök a nőnek nemcsak testét tükrözi vissza, hanem lelkét is. A lázas beteget megkapja ez a gondolat, elszunnyad és álmában sorra látogatja magyarországi nőismerőseit, mégpedig tükrük előtt. Látjuk az öregedő asszonyt, ki attól fél, hogy kedvese elhagyja, látjuk a rokonainál nevelkedett elnyomott árvaléányt, a házasságában csalódott asszonyt, a francia nyelvmester hiú és naiv leányát, a tehetségtelen költőnőt, Árpádinát, a szerelem nélkül pénzért férjhezmenő leányt, s végül a költő ideálját, az egyszerű, kedves Marit... Az egyes képei közötti átmenetek... nagyon vasokasak és nagyon kiokoskodtak. A női alakok rajzát túlságosan típusokká szűrte.⁷ Pólya Endre novellaírói technikájára nézve pedig Szinyei Ferenc megjegyzi: „Pólya Endre novellája tartalmi vagy stílusbeli jelekből ítélve *gyanús eredetiségű*.“⁸

A nők a tükrök előtt első fejezetén érezni lehet Dumas *Kaméliás hölgyé*-nek hatását is. A regény és az elbeszélés között sok a hasonló vonás: a bukkant nő sorsa és ilyen ábrázolása, erkölcsi süllyedése, hervadó szépsége sokban emlékeztet Gauthier Margitra, különösen amikor fölsóhajt, hogy szerelmével szeretne elvonulni, „mint ohajtanék veled magányba vonulni s boldog lenni elfeledtetve, fény és zaj nélkül“. Egyező vonás még az is, hogy Armand éppúgy fiatalabb volt Margitnál, mint Artúr kedvesénél, s éppúgy fél az öregedéstől ez, mint amaz. Gyulai már régebben, novellája cselekvényének korában ismerhette Gauthier Margit történetét, bár színpadon csak később láthatta, regényben viszont olvashatta, hiszen 1850-ben Rüdiger német fordítása (*Die Dame mit den Camélien*) Pesten is megjelent Hartlebennél. (Magyaryelvű fordítása először csak 1865-ben.) Hogy előbb olvashatta a regényt, ezt az is bizonyítja, hogy ennek hatása alatt írta a következőt: „A költő, úgy látszik, inkább tud regényt, mint drámát írni s regényi conceptiókat szorít a dráma szűk korlátai közé, a mi megbénítja a compositiót; regényi motívumokkal akar elérni drámai hatást.“⁹ (A *Le Demi-Monder*ől írt színikritikában.) Gyulainak éppen ebben

⁶ *Vázlatok és képek*, 1867. 60—63.

⁷ *Gyulai Pál novellái*. IK. 1921. 125—126.

⁸ *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. II. 223.

⁹ *Dramaturgiai dolgozatok*. I. 111—112.

a rajzában célzás is van Dumasra: az árva Katalinnak mondja a II. fejezetben, hogy „csak rontanád magad Dumassal“.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy Gyulai rajzára Pólya Endre elbeszélése és Dumas regénye formai szempontból hatással voltak.

Kozocsa Sándor.

Florentina és Verhovay énekeskönyvének Quaerela puellae-je.

Az Igaz barátságának és szíves szeretetnek Tüköre, röviden Florentina címen ismert XVII. századi verses drámának V. jelenete egy vénleánynak panaszait tartalmazza. Ez a jelenet, mely csak a régibb, kéziratos szövegben van meg, a Florentina csapatából való Electrának kesergő monológjából áll. Ez a betét teljesen független a dráma cselekményétől, Badics szerint talán Hermiás unszolásának igazolására szolgál.¹ Electra panaszai hasonlóak a többi vényleányt gúnyoló versek siralmaihoz: öregszik, s nem tud férjhez menni, ismét eltelt egy farsang, s öt gyűlölt pártájában hagyta stb. A monológ 22 versszakból áll. Ennek 12 strófáját teljesen azonos szöveggel (kivételesen az első versszak két sora) megtaláljuk Verhovay Miklós 1671—72-ben összeírt énekeskönyvének K. Quaerela puellae nupturiensis című versében.² Eltérés csak az első versszakban van: Electra Florentina seregéből valónak mondja magát, a Quaerela hősnője a „Szerelem Anyának, a nap leányának“ csapatából való. A strófák sorrendje nem azonos:

Florentina :	Quaerela :
1—3	1—3
4	6
5	11
6	4
7	12
8	13
9	6
19—12	hiányzik
13	7
14—20	hiányzik
21	8
22	15

Eltérő a versforma is. Petrovay Quaerelájában Balassa-strófát találunk, mely Florentinában megromlott, talán a másoló hibájából. Végül! találunk a Quaerelában három olyan versszakot is, melyek Florentinában nincsenek meg. (V., IX., XIV. str., utóbbi hasonlóságot mutat egy Thaly-közölté vers egyik szakával: Régi magy. vit. én. II., 174. 1.)

Egyik vers sem lehet forrása a másíknak. A Quaerela 1672-ben másoltatott, Florentina keletkezését. Badics 1672—74 közötti időre teszi.³ Mindkét vers tartalmaz olyan versszakokat, melyek a másíkból hiányzanak. Nem egyezik a versforma, s a strófák sorrendje sem. Így fel kell tennünk, hogy Electra

¹ Badics F.: Gyöngyösi ismert és ismeretlen költeményei, Értekezések, XXII. 353. 1.

² Ferenczi Z.: Petrovay Miklós énekeskönyve, I. közl. 1916, 205—6. 1.

³ Badics: i. h. 360. 1.

monológia és a Quærela puellae nupturiensis egy harmadik, eddig fel nem fedezett közös forrásból származnak. Ha ez így van, Florentina V. jelenete nem Gyöngyösi műve. Későbbi kutatás tárgya lehet annak eldöntése, idegen eredetű költemény került-e a drámába, vagy Gyöngyösi szerzőségét kell kétségbevonnunk.

Lengyel Dénes.

Carducci Petőfiről.

Az olaszok Petőfi Sándor iránt serény érdeklődést tanúsítottak. Már a *Perseveranza* (1860.) és az *Alleanza* (1866—7.) közölnek költeményeket Petőfőtől. Tesa Emil a nagy költő tizenöt dalát adja ki 1863-ban. Atültetői között ebben a korban még Milelli Domokos és Maggi Péter József szereznek érdemeiket. Tesa Emil és Pantieri Frigyes költeményekben ünneplik Petőfit. Ezeket a magyar-olasz irodalmi kapcsolatokat a kutatás már megvilágította.¹ De nem tudtunk egy jelentős mozzanatról: *Carducci Petőfi-kultuszáról*. Az olasz költészetnek és irodalomtudománynak ez a vezérszellem az egyívású lélek rokon-érzésének és -értésének nemcsak lendülő erejével, hanem hódoló szavával is szól a magyar költészet halhatatlanjáról.

*Carducci Józsu*a (1836—1907.) a XIX. század második felének legkimagaslóbb olasz költője. Mint jóval régebben nálunk Berzsenyi Dániel, úgy emelkedik ki Carducci Itália költészetében a klasszikai versalakoknak az ötvös-művészek mesteri anyagmegmunkálására emlékeztető remekléseivel. Nemzeti költészete erőt, tisztaságot és derűt sugároz. Gondoljunk az *Odi barbare* három sorozatára! (1877—1889.) Mestere a prózának is mind bírálataiban, mind essayiben; az olasz irodalomnak is ékesszavú tanára volt a bolognai egyetemen évtizedeken át. Prózai írásai közül a *Mameli Godofrédnak* szentelt essayvel foglalkozunk: ebben méltatja Petőfit s jellemzi költészetét.

Szeretettel s megértéssel ír Mameliről. Már azért is kedves Carducci lelkének, mert mint ő maga, Mameli is lelkes híve Garibaldinak. Mameli, a katonaköltő, tűzön-vízen át követte azt a Garibaldit, akiről Carducci egyik legmesteribb ódájában (*A Giuseppe Garibaldi*, 1880.) így énekelt:

Oggi l'Italia t'adora. Invocati
la nuova Roma novello Romolo,
tu ascendi, o divino: di morte
lungo i silenzi dal tuo capo.

Garibaldi vitéz katonája, Mameli, a *Fratelli d'Italia* — *L'Italia s'è desta* ihletett lantosa, 1849 júniusában, a római Villa Pamphiliben halálra sebezve, lehelte ki lelkét.

Mamelit szép essayében Carducci Petőfivel és Körnerrel hasonlítja össze (*Goffredo Mameli*).² Erős a meggyőződése, hogy Róma síremléket emel majd annak a Mamelinek, ki e város védelmében ontotta véré; hamvait úgy fedezze az, mint ahogyan Körner Tivadar pihen Wöbbels falvának szép tölgyfája alatt, vagy Petőfi Sándor teteme Segesvár mocsaraiban (... como quelle di Alessandro

¹ Baróti Lajos: *Petőfi az olaszoknál, Petőfi a világirodalomba* c. könyvben (*Petőfi-Könyvtár*, XXVII—XXVIII. füzet, 1911. 125—140. l.)

² Ezt a tanulmányt 1872-ben írta, később a *Prose* című kötetben jelent meg, Bologna, 1906. 433—482. l. A Petőfiro vonatkozó helyek a 436., 479—481. lapokon.

Petoefi nelle paludi di Shaessburg, ove probabilmente si perdè la vita del poeta magiario e ogni traccia del suo cadavere). Petőfi európai nagy hírnevére is rámutat, mikor erre utal: „De franciák, angolok és németek csodálják Petőfi-nek nyelvükre lefordított költeményeit“ (Ma francesi e inglesi e tedeschi ammirano tradotte nelle lingue loro le poesie del Petoefi). Említi Körnernek hazájában való népszerűségét is, majd azon sajnálkozik, hogy az olasz földön kívül Mameli költeményeit nem ismerik.

Miután melegen méltatta Mameli költészetét, így végzi: golyó ölte meg őt, az osztrákok ellenségét. Megismétli sorsának a Körnerével és Petőfiével való rokonságát: Körner 1813. augusztus 27-én halt meg német nemzetéért, Petőfi magyar hazájáért esett el (per la patria magiara). Még egy mozzanatban látja a hasonlóságot: mint ahogyan Mameli Garibaldinak vezérkari kapitánya, Körner Lützov segédtisztje volt, úgy Petőfi a hős Bem mellett teljesített tisztizolgálatot.

Miután Körner érdemeit méltatta, ezt emeli ki: „Igazabb költő Petőfi. Költészetében megvan a vad pusztának minden napfénye (tutto il sole della puszta selvaggia), a magyar ló prüszkölése, a magyar bor tüze és a magyar leányok formás szépsége; mennyire szereti a derült természetet, a bort és leányokat, írja még. Említi, hogy Petőfi megénekli a magyarok istenét is (il dio dei magiari), azt is, hogy minden nép szabadságáért lelkesedik. Úgy látja, hogy a szabadság szeretetében Petőfi annyira a 48-as idők embere, mint Mameli (egli in questo è l'uomo del quarantotto como il Mameli). Sajnálja, hogy mint Körner, Petőfi is szertelenül vad örömmel áhítozott (vagheggi) a csatátér „vörös rózsái“ után. A pátosz hangján mondja, hogy elesett Petőfi, miután a hazai borból sok pohárral ürített, sok magyar leányt ölelt, sok osztrákot és kozákot levágott.

Lelkesen vallja Carducci, hogy Petőfi olyan költeményeket hagyott maga után, melyek az utolsó negyven év legszebb lírai alkotásai között foglalnak helyet (morì lasciando un libro di poesie che vanno tra le più belle liriche degli ultimi quarant'anni). Rapszódias hangulatban kérdi: meghalt-e Petőfi? „Nem — feleli —, eltűnt, mint Görögország egy szép istene.“ Említi, nem találtak Petőfi tetemére. Szól a hagyományról is: „A magyar paraszt biztosnak tartja, hogy a *honvédek költője* (il poeta degli *honved*) nem múlt ki, visszatérhet egy szép napon.“ Majd zamatos nyelven Deák Ferenc ellen feddőzik: „A magyar parasztnak más gondja van, mintsem Deák politikájáért menjen ököltre (... che a fare ei pugni per i voti del Deák).

Carducci meleg, lelkes önmaga mámorától nekitüzesedett Petőfi-méltatása a mai, bensőséges magyar-olasz barátság idején, csaknem kínálkozik arra, hogy napvilágra törjön. Tagadhatatlan, hogy arcképében Carducci Petőfinek egy-egy vonását inkább a költői hevület elragadtatásával eseteli, mint a figyelő képíró szigorúbb és elmélyedő módján. De két mozzanatot ki kell emelnünk: a hazafias érzelmű költő ünnepi hódolatát Petőfi megdicsőült elhúnyta előtt, másfelől alkotásai világirodalmi értékének elismerését. Ez a második jelenség már azért is lenyűgöző, mert Carducci hazája költőjéről szólva, mintegy képzetársítás útján eszméi Petőfire, hogy úgy mondjuk, *belefeledkezik* bűvös költészetébe. Büszkéek vagyunk Grimm Hermann Petőfi-értékelésére, szívesen hivatkozunk Coppée-ra is, de világirodalmi jelentősége miatt a külföld nagyjai közt első helyen mai tudásunk szerint Carducci neve fényeskedik. *Elek Oszkár.*

Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban. 1867—1914.
 A Magyar Történelmi Társulat Könyvei III. É. n. (1938.) 304 l.

Az irodalomtörténeti kutatás középpontjában régebben a művészi egység és a műalkotás vizsgálata állt — újabban a figyelem mindinkább irodalmunk egésze felé fordult. Igaz, hogy az „irodalmi élet“ előbb sem volt ismeretlen fogalom és hogy e nemben is becses alkotásokkal dicsekedhetünk (pl. Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza), de rajta inkább csak a külső, sokszor az irodalomtól nagyon is távolfekvő viszonyok rajzát értették. Elsőrangú kérdéssé nem emelkedett. Csak a szellemtörténeti módszer kialakulásával emelkedett az irodalmi élet az önálló tudományos kategória rangjára. Az irodalomnak mint az egységes szellemi élet megnyilatkozásának vizsgálata az irodalombölcselet területéről áttolódott az irodalomtörténetére, és ezzel egyidejűleg megkezdődött az újonnan értelmezett irodalmi élet belső törvényeinek felkutatása.

Újabb irodalmunk társadalmi szerkezetének bemutatását tűzte ki céljával Farkas Gyula. Módszertani vezérelve az írói nemzedék. Az egymásután fellépő s a különböző kapcsolatok révén sorközösséget vállaló írói csoportok ellentétes magatartásából támadó feszültség az irodalmi élet mozgató ereje. Az összetartozás tényét és tudatát, valamint a belőlük származó nemzedéki harcot Farkas Gyula származási és műveltségi okokra vezeti vissza. A XIX. század első harmadának irodalmi fejlődését *A magyar romantika* (1930) c. könyvében a Tiszántúl, protestáns — Dunántúl, katolikus ellentét kirobbanásával, majd ennek egy magasabb szintézisbe történt kiegyenlítődéssel magyarázta. A reformkorszak íróit nem annyira táji-felekezeti mint inkább kor- és társadalmi különbségek szerint csoportosította *A fiatal Magyarország kora* (1932) c. munkájában. Legújabb kötete, *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban* a kiegyezéstől a világháború kitéréséig terjedő félszázadnak irodalmi életét foglalja rendszerbe, elsősorban faji-nemzeti alapon.

Farkas Gyula a fejlődést 10—10 év fordulóit szerint ritmizálja. 1867: a király és a nemzet kibékül, felvirrad az alkotmányosság, a békés alkotás, a gazdasági és szellemi többtermelés korszaka. A költő hő óhaja — úgy látszik — teljesül: künn hatalmas, benn virágzó. és szabad! De irodalmunk szociológiai elemzése más képet mutat. Az irodalmi Deák-párt örökébe Gyulai Pál és írói köre (Szász Károly, Salamon Ferenc, Baksay Sándor, Abonyi Lajos, Vadnai Károly, Lévay József stb.) lép. Kezükben központosul az irodalmi élet minden hivatalos hatalmi eszköze. Mindnyájan a történelmi magyarságból származnak, mindnyájan kálvinisták. Mellettük — és nem velük! — két költő: Jókai és Vajda János, a népszerűség nábobja és a népszerűség koldusa. Szerepük végzetes: Jókai a közönség szívét fordította el Gyulaiéktól, Vajda, akaratlanul is, tüntető magányosságával a fiatalabb írókat állította csatasorba ellenük. A Gyulaiéknál ifjabb nemzedék sorsában is, szerepében is tragikus. Az abszolutizmus dermesztő lehellete a törzsökös magyarság utánpótlását még virágjában pusztította el. Zilahy Károly, Bajza Jenő, Tisza Domokos, Dömötör János, Tóth Ede, Csepreghy Ferenc fiatalon húnytak el; Arany László, Asbóth

János, Szász Béla pályát cseréltek; Benedek Aladár, Győry Vilmos, Dalmady Győző lantja lassanként elhalkult. Csak Tolnai Lajos vívott ki magának éppen nem rokonszenves helyet az irodalmi életben. Ennek a nemzedéknek kihullása súlyos következményekkel járt. Fellép az asszimilált (német- vagy zsidószármazású) írók első csoportja, a Kávéforrás tagjai — Rákosi Jenő, Dóczi Lajos, Ágai Adolf, Hevesi Lajos, Toldy István, Kaas Ivor — és friss energiával foglalja el az üres helyeket. Gyulaiék nem idegenkednek tőlük. 1870—1880: nem nemzedék, csak kortársi csoport kapcsolódik be a szellemi életbe: az Abrányi-fivérek, Bartók Lajos, Gozdsu Elek, Petelei István s a náluknál jóval jelentősebb Beöthy Zsolt, Vargha Gyula, Péterfy Jenő. 1880—1890: az évtized elején egy célkitűzéseiben összeforrt nemzedék kér helyet magának az irodalmi életben. Többnyire lírikusok: Reviczky, Komjáthy, Endrődi, Gáspár Imre, Rudnyánszky Gyula. Műveltségüknek gyökerei tót-német felvidéki városok talajába ereszkednek, vallásukra nézve katolikusok. Nehezen érvényesülnek — minden hely betelt. Még Mikszáth Kálmán is lassan kelt figyelmet. Ebben az évtizedben tűnnek fel — egymástól függetlenül — Bródy, Herczeg, Gárdonyi, Justh, Ambrus, Tömörkényi, Werner, Rákosi Viktor, Szomaházy, Palágyi. Jelentős lírikus az irodalmi élet „napos oldalán“ csak Kozma Andor és Szaboleska Mihály. 1890—1900: Kiss József megindítja a Hét c. folyóiratát. Körülötte öntudatos nemzedék szervezkedik: Kóbor Tamás, Makai Emil, Ignotus, Heltai Jenő, Szomorj Dezső, Szilágyi Géza az ismertebb nevek. A Hét szelleméhez asszimilálódik Zempléni Árpád, Pekár Gyula. Egyéniségüket csak néhányan őrizték meg: Sajó Sándor, Hevesi Sándor, Andor József, Schöppflin Aladár, Lampérth Géza. A színmagyar Szentessy Gyulát csak kevesen veszik észre. A század végén bekövetkezett a magyar írói társadalom legfiatalabb rétegének elidegenedése. 1900—1914: A magyar regeneráció kezdete. Gyulai visszavonul, az irodalmi vezetés Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő, Kiss József, Herczeg Ferenc és Ignotus között oszlik meg. Körülöttük zajg az irodalmi élet, amelyben első-sorban a zsidószármazású intellektuelek hangoskodnak (Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Szép Ernő, Biró Lajos stb.) De gyülekeznek már a magyar fajból sarjadt költők is. Magányosan indulnak: Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Tormay Cecil, Harsányi Kálmán. Az egyetemen, Négyesy László stílusgyakorlatain találkoznak először egymással Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Juhász Gyula. Egy másik csoport az Eötvös-kollégiumban alakul ki: Szabó Dezső, Laczkó Géza, Kuncz Aladár. (Az Eötvös-kollégium szellemtörténeti szerepét Farkas nagyon szépen emeli ki.) Ők mindnyájan hamarosan találkoztak zsidószármazású írótársaikkal a mindennapiság fölé emelkedő szellemi élet síkján. Egyébként lassan érnek s csak későbbben fognak érvényesülni. Egvelőre még árnyékba borítja őket a legvégtetesebben asszimilált magyar költő, Ond vezérnek zsidó radikális szellemi környezetbe tévedt unokája: Ady Endre.

Az írói rend társadalmi összetételével azonos képet mutat az irodalmi élet másik sarka: az olvasóközönség. Az abszolutizmus megtizedelte a nemzeti réteget, a törzsköcs magyarság lesüllyed, a népi utánpótlás megszűnik, az intelligencia sorait az asszimiláltak töltik ki. A főváros egészen elidegenedik. Az irodalmi élet eszközlői mindjobbán elszigetelődnek: az Akadémia szépirodalmi osztálya csak anakronisztikus műfajokat díjazhatott, a Budapesti Szemle nem a napi szükséglet kielégítésére gondolt, a Kisfaludy Társaság szerény anyagi körülményei miatt nem fejthetett ki mélyebb hatást, a Petőfi Társaság kiad-

ványai sem tudták felvenni a versenyt az üzleti alapon álló vállalatokéival. A rövidéletű komoly folyóiratok nem a közönséghez, hanem az írókhoz szóltak. A közvéleményt az idegen tőke szolgálatában álló sajtó irányította; a könyvkiadást sem a történeti magyarság tartotta kezében. Nem csoda, ha a nagyközönség irodalmi ízlése vajmi sekélyes volt. A Hét, szerkesztőjének dicsőítésén kívül, az üzleti nyereséget tekintette főcéljának. Az Új Idők amolyan modern családi lap volt s elsősorban szórakoztatni akart. Ady nemzedékének legfőbb szócsöve a Nyugat; ebbe Ignotus lassanként beleviszti a forradalmi baloldali politikát.

Nemcsak az írói magatartás szerep, az irodalmi mű is az. Jelentőségét életformáló hatása szabja meg. A századvég lírájának sötét pesszimizmusa és hangoskodó pátosza a világnézeti válság terjedését, a költői irányok hadsoraik kialakulását tükrözi. Regényköltészetünk a történelmi tudat elhomályosodását, a társadalomszemlélet kritikátlan felületességét mutatja. A századeleji líra forradalma a társadalmi és a politikai erők mérkőzése. Az újonnan fellépő költők felveszik az elejtett fonalat, de szélesebb érvényesülésük elé az értetlenség, a társadalmi szétvonás, az elhomályosult öntudat, a történeti folytonossági tudat hiányának sziklatorlaszai merednek. A tisztánlátás egyre nehezebbé válik — kárhozatos félreértések, tragikomikus szerepek erék nyomában elhangzik az erköletelenség, az érthetlenség és a magyartalanság hármas vádjá Ady költészete ellen. Pedig Ady lírája egy haldokló népiesség utolsó jalkiáltásának tetszik: benne eszmél a magyarság újra tisztázó önmagára.

Farkas Gyula könyvének jelentősége nem a részletekben, hanem az egyes tényeknek szerves és rendszeres egészé formálásában van. *Az asszimiláció kora* sok tekintetben úttörő mű: első ízben világítja át egy egységes szempont röntgenlángjában fényével újabb irodalmunk bonyolult szövődését s első ízben igyekszik a fejlődés menetét szerkezeti összefüggéseiben megmagyarázni.

Az ilyen nagyszabású seregszemle persze nincsen kényszerű általánosítás nélkül. Bármennyire rugalmasan értelmezi is Farkas Gyula a nemzedék fogalmát, a rendszer kedvéért itt-ott erőszakot kellett tennie az anyagban. Egy-egy nemzedék vagy írói csoport szűkre szabott időtartama sem indokolt minden esetben. Egyoldalúnak érezzük sokszor azt is, hogy — noha éppen asszimilációról van szó — íróink nemzedéki hovatartozását csupán pályakezdő állásfoglalásuk dönti el s további szereplésük már kisebb súllyal esik latba. A könyv egyik-másik kitétele szerzőjének arra az előfeltevésére látszik utalni, hogy a magyar irodalom szellemét csak törzssőkös magyar értheti meg — másutt viszont azt vallja, hogy a magyarság nemcsak vérbeli, fajbéli ösztön, hanem lelki alkat és így fejlődési lehetőség is. Némi ellenmondás található a közönség szellemi magatartásának rajzában is. Miképpen lehetséges, hogy ugyanaz a társadalom, amely „irtózott minden komolyabb olvasmánytól“, „elterjedt fordításokban“ olvasta Turgenyevet, Gogolt, később Tolsztojt, Dickent, Thackerayt, Bret Hart-ot? Mindez azonban alig változtat Farkas Gyula rendszerének belső igazságán. Alapelve, amellyel irodalmi életünk feszültségeit magyarázza, nem kívülről beleerőszakolt idegen szempont, hanem a korszak irodalmi tudatában gyökerező valóság. Ezt a korabeli nyilatkozatok hosszú sorával igazolja.

Az irodalomtörténet szempontjából Farkas Gyula korpének nem is helyessége, hanem használhatóságának mértéke kérdéses. A színielőadást megbíráhatjuk a színpalak mögöl is. De a darab lényegét és szándékolt hatását

mégis csak a nézőtér távlatából fogjuk igazán megérteni. Az irodalomtudomány sohasem mondhat le a költői alkotások művészi értelmezéséről, s a szociológiai vizsgálat eredményeit csak akkor tudja felhasználni, ha köztük és az irodalom lélektani esztétikai meg stiláris-műfaji jelenségei között okozati kapcsolatot állapíthat meg. Vajjon Vajda komor világfájdalma, Reviczky álmodozó impresszionizmusa, Tolnai dühödt személyeskedése, Mikszáth cinikus kedélyeskedése az asszimiláció eredménye? Vajjon Ady másképp éli-e át Párizst, másképp énekl-e meg Lédát, ha a Budapesti Hírlap és a Hét szerkesztője történetesen törzsökös magyar? Szerzőnk maga is elismeri, hogy költőink „az irodalmi harcra nagyrészt oda sem figyelve, daloltak tovább, amint géniuszuktól megszállottan dalolniok adatott“. Farkas Gyula szociológiai szemléletének paradoxonja, hogy ámbár az irodalom életére vonatkozik, hasznát elsősorban a köz- és a művelődéstörténet fogja látni. Alig kétséges, hogy a századforduló irodalmi tudatának kialakításában az asszimiláción kívül egyéb erők is kivették részüket.

Ne gondoljuk azonban, hogy tudományunk csak közvetve tudja Farkas Gyula könyvét gyümölcsözően felhasználni. Ő ugyan irodalomszociológusnak vallja magát, közben mégis pazar kézzel szórja az irodalomtörténeti megállapítások kisebb-nagyobb gyöngyszemeit. Milyen pompás képet kaptunk Vajda Jánosról, Reviczkyről és kisebb kortársairól, Arany szétágazó és mély határsáról! Sok finom megfigyelése közül álljon itt egynehány: a századforduló körül nem költészetünk, hanem kritikánk hasadt ketté; Gárdonyi társadalmi regényei lírai vallomások; a Hét nem a Nyugatnak, hanem a Színházi Életnek volt előfutára; Ignótus az új irodalmat inkább kompromittálta, mint segítette. És külön ki kell emelnünk, hogy Farkas Gyula megállapításai nemcsak meggyőzők, hanem szellemesek is. *Az asszimiláció kora* ritka élvezetes, szinte drámaian izgalmas olvasmány. Benne Farkas egyéni stílusa önmagára talált: módszer és kifejezés művészi egységbe olvad össze. Tömör és plasztikus jellemzőmódja a legnemesebb hagyományok folytatója; enyhe iróniája, a tárgyilagos előadás mélyén parázsló pátosza, egy-egy gondolatmegszakítással hosszú gondolatsorokat ébresztő célatossága legjobb tanulmányíróink sorába emelik.

Az asszimiláció korának erjesztő és fejlesztő hatása nagyobb lesz Farkas eddigi köteteinél. Bátor és eredeti kezdeményezése akár helyeslésre, akár ellentmondásra, akár kiegészítésre, akár kritikára — mindenképen továbbkutatásra serkent.

Solt Andor.

Császár Elemér: *Arany János.* (Egyetemi előadás.) Bp., 1938. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Kis 8°. 159 l. Kiadja a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ifjúsága.

Helyes gondolat egyetemi tanárok előadásait a hallgatóságon túl, a nyomtatott betű szárnyain, egy nagyobb szellemi közösség részére is hozzáférhetővé tenni. Hosszú évek vizsgálódásainak, munka közben észlelt eredményeinek ez a desztillált formája kiváltképpen alkalmas arra, hogy beletekinthesünk a „műhelybe“, melyben a tudományos tervek és gondolatok létrejöttek, módszeres formát kaptak.

Császár Elemér most kiadott előadásaiban a legnagyobb magyar költőt élő és alkotó emberré formálja, s bár azok az adatok, melyeket az előadásra fontosnak tartott, többnyire ismerőseink, mégis finom elemzéssel, a lélektani

motiválás logikusságával kapcsolja ezeket össze, és a szerkesztés mellett stílusának hajlékonyságával műélvezetben is részesít. Sohasem száraz vagy pusztán adatközlő, de nem is fellengős. Meleg szív optimizmusa ömlik ezeken az előadásokon végig. Császár Elemér a katedrán is ítéleteinek határozottságával és megállapításainak súlyával érezte módszerének egyéniségét. A Gyulai-hagyomány a pozitívizmus munka-folytatásában jelölte ki útját. A módszer nála az ismeret-átadás, az anyagközlés természetességében, de a téma újszerű bemutatásában is érvényesül.

A legnagyobb szeretettel előadásaiban Petőfi és Arany életművét tárgyalta, ámbar fejlődéstörténeti szempontból talán értékesebbek dráma- és regénytörténeti előadásai; olyan átfogó szempontok szerint azonban egy költőről sem rajzolt képet, mint Arany Jánosról. Arany emberi egyéniségének prizmáján keresztül szűri át költői alkatát is. Költészetének és egyéniségének legjellemzőbb vonását a *tudatosságban* látja. Ez a *tudatosság* három pilléren nyugszik: a páratlan műgondon, a hallatlan kötelességérzésen és a végtelen szerénységen. Jellemző, hogy míg a legtöbb költő műveinek javíthatóságát, szövegvariációit a nyilvánosság, mintegy a közönség szeme előtt teszi, addig Arany a műalkotásnak ezt a belső harcát saját lelkében, a hosszú és körültekintő alkotó-folyamat ideje alatt alakítja ki; ez az oka annak, hogy „verseit addig nem adta ki, míg azok a legművészebb alakot el nem érték“. Szemérmesen irtózott a kíváncsikodók profanizálásától s „készülő verseiből a világért sem olvasott volna fel“; sőt „ha kénytelen volt engedni, s egyik-másik művét még a befejezés előtt meg kellett mutatnia, ettől az alkotásától rendszerint elment a kedve“.

Ennek az *Arany*-könyvnek legnagyobb részét a *Toldi*-trilógia analízise foglalja el. Részletesen rávilágít mindazokra a problémákra, melyek a *Toldi*kkal kapcsolatban az irodalomtörténeti kutatás során fölmerültek. Esztétikai, műfaj-történeti és módszertani vizsgálatát nyújtja a trilógiának. Okfejtéssel a *Toldi estjét* tragikus eposznak jellemzi. Voinovichcsal szemben a *Bolond Istók* Klárcsi-epizódját hitelesnek tartja: ismerve Arany elméletét az epikai hitelről, nem valószínű, hogy „minden alap nélkül beillesztette volna ezt a mozzanatot művébe“. Érdekes az a fejtegetése, ahogyan a hún-eposz töredékességének okát indokolja: „a befejezetlenség igazi oka az epikai hitel végzetes elmélete. A húnok sorsáról ugyan maradt fönn elég adat, s így az epikai hitel meg lett volna az eposz számára, de — s ez volt a szerencsétlenség magva — Arany kezdettől fogva arra idegezte be magát, hogy Csabát állítja középpontba. Már pedig az ő alakja élt ugyan a magyar nép képzetében, de a hún birodalom fölbomlásáról csak rideg történeti adatok szóltak, amelyekből eposzt *költetni* lehetett volna, de *alkotni* nem: költeni pedig ekkor, a 60-as években Arany nem mert. Később, a 80-as években meg lett volna hozzá a bátorsága, de akkor már nem volt sem ideje, sem ereje. Ez a hún eposz tragédiája.“ — Értékes megfigyelés, hogy két legnagyobb alkotásában, a *Toldi*ban és a *Buda halálában* a két nagy „hősnek“ nincs hozzájuk méltó ellenfele. Arany mind Toldi Györgyöt, mind Budát csak típusként mutatja be, az izzig-vérig ember-hősökkel szemben, holott az eposzok drámai érdeke fokozódott volna, ha önmagukhoz méltó ellenfelekkel küzdenének; bár az is igaz, hogy mindkettőnek elsősorban önmagát kellene legyőznie: ez azonban egyiknek sem sikerül. De ez korántsem jelenti Arany

alkateremtő-tehetségének fogyatékoságát, hiszen Kemény Zsigmond és Katona József mellett ő irodalmunk legnagyobb emberábrázolója.

Arany teremtő művészetének szemléltetésére pompásan használja fel írónk a *Katalin*-t. Ennek a borzalmasan romantikus, mesei elemeivel már a ponyva határait súroló történetnek Arany annyi művészi hitelt adott, s benne olyan eleven életet teremtett, amelyhez hasonló példát csak Shakespeare művészetéből meríthetünk: „a merész eseménysorozatot a romantika világából be tudja emelni a *realitás világába*“. Újabbán a Shakespeare- és Byron-hatást túlozzák Arany művészetének kialakulásában. Császár helyesen hangsúlyozza, hogy Arany a *Bolond Istók*ban és a *Katalin*ban mesterét is fölülmúlta, balladáihoz is Shakespeare csak indítékot adott az örültség ilyen fajta művészi értékesítésében. Rámutat végül arra is, hogy a *Pázmán lovag* nem víg ballada, hanem kisebb elbeszélő költemény; szerkezetében pedig háromfelvonásos vígjáték csiráját érzi.

Előadásai során Császár mindvégig finom erudícióval érezteti, hogy Arany alkotó-képzetele milyen páratlanul gazdag, sokrétű és eredeti. Arany költői művének csúcspontját a *Toldi*- és a hún-trilógia mellett balladáiban látja, de tárgyalása során kiemeli a *Bolond Istók* és a *Katalin* értékeit is.

Császár Elemérnek ezt az 1936—37-ben elhangzott Arany-előadását dékán-ságának emlékére a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ifjúsága adta ki. Császár, a professzor ezt a kedves figyelmet méltán megérdemelte, mert akik tanítványai lehettünk, mindenkor bámulattal tekintünk hatalmas tudására, óriási munkabírására, határozott kritikai szellemre és megértő, nobilis mérték-tartására, s épp ezért szeretettel látjuk benne ma is mesterünket. Valóban a magyar irodalom történetét adta: a művek és írók gondos elemzését, egymáshoz és a világirodalomhoz való viszonyukat, a magyar szellem kor és egyéniség megszabta hullámfodrait; értékelésében pedig mindig ott élt döntő szempontul annak a vizsgálata: mennyiben szolgálták a magyarság lelki emelkedését. Tanításából a nemzeti és erkölcsi értékek megbecsülése sugároz a hallgatóságra, az „irodalom ethosza“, az a tanulság, amit Arany életművéből így szűr le: „becsüljük meg nemzeti irodalmunk legdrágább kincseit, ragaszkodjunk ahhoz a költészethez, melynek Arany szavaival szólva: nőttön-nő tiszta fénye, amint időben-térben távoznunk tőle.“

Kozocsa Sándor.

A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén (református és evangélikus) egyházi írói. Szerkeszti és kiadja: dr. Ince Gábor, Budapest.

A régi magyar irodalom termékei egyre jobban a könyvtárak polcain rejtőznek; a nagy egyéniségek is ritkán jutnak méltó kiadáshoz, magának az irodalomtörténetírásnak is van olyan iránya, amely csak a szépirodalmat veszi számba, azt vallván, hogy a nemzet szelleme legerőteljesebben a költészet formáiban nyilatkozik meg. A hétköznap embere keveseket érdekel, pedig egy nemzetnek — sajnos — mindig több a közembere, mint a vezéri egyénisége.

Köszönettel regisztrálja tehát folyóiratunk Ince Gábor vállalkozását, a XVI. és XVII. század protestáns egyházi íróinak kiadását. Ince Gábor ugyan vallási nézőpont vezet a kiadandók megválogatásában, nem az irodalmi érdek, de tagadhatatlan, hogy kiadványaival hozzásegít e két század szellemi életének hívebb képéhez. Látjuk a problémákat, amelyek a kort foglalkoztatták,

halljuk a hangot, amelyen a maguk meggyőződését terjesztgették, megismerjük a gondolkozást, amely életüket vezette.

Sorozatának XI. füzeté jelent meg a közel napokban: Lippóci Miklós-nak, Thököly udvari prédikátorának lelkes beszéde annak örömére, hogy a protestáns hadak visszaszerzték Kassát. És mily jól csik ebben, a protestáns diadalt ünneplő szónoklatban olvasni ezeket a sorokat: „A kedves Patria, mint bölcs Salvianus mondotta, édes nevelő hazánk, nem mostohánk, hanem édes-anyánk, ki minket méhéből szült, kebelében táplált, nagy gonddal és szorgalmatossággal felnevelt és serény ifjakká és férfiakká tött. És vajjon Isten után kinek tartoznának többel a fejedelmek, mint édes hazájuknak? Kiket szült, felnevelt, felemelt, tisztel, érettek fírad, ruház, táplál s minden javait vélek közli Innét, amint Stobaeus előhozza, Herocles a patriát mintegy valami istennek és első s igen nagy szülének nevezte. Azért nemcsak atyánknak, anyánknak, barátinknak és magunknak nemzett minket édes hazánk, hanem magának is életünk fogytáig való szolgálatára!” — Ime, a hazaszeretet köteles érzésének hirdetése 1632-ben!

Mivel azonban Incze Gábor vállalatát az irodalomtörténet szakemberei sem igen ismerik, számbavetszem az eddig megjelent füzeteket. Az I.-ben prózai antológiát kapunk a két század teológia szempontjából érdekes írásaiból (Alvinczi Péter esketési beszédét 1632-ből, egyik egyházi beszédét s egy töredéket; Geleji Katona nagypénteki beszédét; Gyulai Pál dobi lelkész intelmét a táncról; Zvonarics Mihály egyik prédikációját; részletet Bornemisza prédikációs-könyvének V. kötetéből; végül ima- és szertartáskönyvekből néhány érdekes lapot). A II. füzetben már egy író jelenik meg: Alvinczi Péter. Három művét és nyolc prédikációját közli. A III. szám imádságoskönyvecske: Szöllősi Mihály műve, a Bujdosó Magyarok Füstölgő Csepüje (1676). A IV. Medgyesi Pál angolból fordított híres Praxis Pietatis-a (1636). Az V. ugyancsak Szöllősi Mihálynak műve: Lobogó szövétnek vagy a lekipásztorságnak tiszta tüköre (1676). A VI. is Thököly mozgalmához kapcsolódik, Tholnai Mihály könyve, Szent Had (1676). Ebbe az időszakba tartozik a XI. szám is, Lippóci említett ünnepi szónoklata Kassa városának megvettetésekor. A VII. és IX. szám a magyar kálvini tanítás hősi korszakába vezet; amaz Melius könyve (A Szent Pál apostol levelének mellyet a colossabelieknek írt prédikáció szerént való magyarázata, 1561.), emez „Az Úrnak Vacsorájáról való közönséges keresztyéni vallás, 1559“, a református és evangélikus irány magyarországi elkülönülésének legfontosabb dokumentuma. A X. füzet a XVII. század tipikus hitvitája: Pápisták Kerengője, 1661. Általánosabb erkölcsi tanulást szolgál a VIII. szám: Polgári Gáspár írása a káromkodásról (Mérges golyóbis, 1706).

Mind érdekes kortörténeti emlék. Őszinte jóindulattal kívánunk Incze Gábor vállalatának sikert protestáns testvérei között; és reméljük, hogy a siker majd módot ad neki, a XVI.—XVII. század protestáns imakönyvei legjobb ismerőjének arra is, hogy a vitatkozás mellett a régi magyar vallási áhítat szavát is elébetárja a mai magyarságnak.

H. M.

Koczogh Akos: Expresszionizmus. Bp. 1938. Minerva-Könyvtár 120 sz.

A szerző a német és a magyar expresszionizmussal foglalkozik; könyve címe tehát többet mond, mint kellene. Amit azonban erről a nehezen megfogható kérdé-ről előad, az — mai ismereteink szerint — teljesen kiállja a

kritikát. Egységes szellemi áramlás útját próbálja megjelölni a primitív népek kifejezési módjától kezdve a történelem stílusain át maig. Nagy érdeme, hogy ebben forrásainak ellenmondásai közt sem téved el. Világos látását a magyar irodalmi expresszionizmus bogozgatása közben sem veszti el. Az utóbbi területen kevés előmunkát előzte meg. De a német forrásokon megerősödött ítélete azt jelentősen bővítette és magyar szemelvények kapcsán ügyesen el is mélyítette. Könyve a nehéz kérdésnek jeles összefoglalása. Pf.

Klenner Aladár: Eck Bálint, Thurzó Elek humanista pártfogoltja. (Bölcsészettudományi értekezés. — Hely és évszám nélkül.)

Különösen XVI. századi szellemi életünk története mindaddig hiányos lesz, amíg a magyar humanizmus latinul írt termékeit jól át nem kutatják. Az egyetemek és Társaságunk elnöke, Pintér Jenő, már régebb óta buzdítja az újabb nemzedéket ennek a munkának elvégzésére. Hogy ilyen megfelelő művek minél könnyebben hozzáférhetőkké váljanak, Szegeden Főgel József és áldozatos munkatársa, Juhász László, már sok jeles szövegkiadást nyújtottak a „*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*“ c. vállalatban. Ebben a XVI. század is jelentősen képviselést kapott. Klenner Aladár Eck Bálintot gondos feldolgozásban mutatja be. (Sajnos, igen kevés eredeti szöveggel.) A munka azért is értékes, mert arról a humanistáról szól, aki jellegzetesen képviseli korát s így meglátszanak működésében az akkori nemzeti irodalom humanista gyökerei. (Például a Maecenas-viszony, a házasságról, az elhanyagolt vallásról, a barátságról és összetartásról, a világ megvetéséről, Thurzó házatájának leírása, Krisztus és a szentek, mártírok homlokterbe-állítása, Szent Ágostonkiadása, Pannónia gyászja, Horatius-kiadása, verstana.) A munka legnagyobb részében módszeres is. Pf.

Janovszky Antal: Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói. A szerző kiadása. (H. és évsz. nélkül.)

Horatius kétezeréves jubileumát mi magyarok is joggal ünnepeltük, hiszen szelleméből bőven táplálkoztunk. A szerzőnek az volt a célja, hogy ezt kimutassa. A meglevő tudományos irodalmat gondosan áttanulmányozta, a rendelkezésére álló adatokat megrostálta, felülbíráta és valamelyik jeles szakértő mellé állva, világos képet szerkesztett Horatiusnak ránk való hatásáról. A tiburi lantos érvényesülése egy-egy korunkban nemcsak stílusproblémát, de szellemi arcképet is jelent. Ezt 18. és 19. századi érvényesülésében jórészt megmutatta. A 20. századi fordításokat már nem nézte ilyen szemmel. Igaz, hogy itt még nem állt rendelkezésére jó előmunkát. Az összefoglaló értekezés érdemes munka. Pf.

Miklós Lajos: A modern magyar regény. Általános jellemzés. Főbb képviselők. A pécsi egyetem Magyar Intézetének Értekezései. 22. sz.

A szerző maga is megvallja, hogy nem látja tisztán azt, amiben él. Az általános címen aztán megemlékezik Móricz Zsigmondról, Szabó Dezsőről. Surányi Miklósról, Sárdi Sándorról, Márai Sándorról és Körmendi Ferencről. Az utóbbi négyről részletesen, mert „még nem tárgyalták őket *ilyen* tanulmány keretében“ és mert „ezek kapták meg legjobban“; Sárdiban ezenkívül a bara-

nyai falvak hangját hallja. Sem szempontja, sem módszere; sőt erkölcsi nézőpontja is meglep. Sajnálatos, hogy ez a jelentéktelen írás egy fémjelzett sorozatban jelenhetett meg.

Pf.

Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. Budapest, 1938. Franklin-Társulat. 467 l.

Tudományos írónk egy része „szaknyelven“ ír s ezért a nagyközönség számára kevésbé érthető. Ennek a csoportnak — úgy látszik — az az álláspontja, hogy minél érthetlenebbül szövegezi mondatait, annál „tudományosabb“. Szerencsére ez az irány visszavonulóban van.

Borotvás-Nagy Sándor munkájának minden sorából kiütközik az a tudatos törekvés, hogy a tudományos tárgyat érthetően, sőt élvezhetően adja elő. Pedig tárgyköre nem hálás. Nem szakavatott író könnyen beletévedhetett volna a részletezés ingoványába. De a szerző biztos kézzel vezet át bennünket a magyar közgazdasági élet hőskorán. Mert közgazdaságunk hőskorának nevezhetjük ezt a történetet Kossuthig. „Előtte volt közgazdasági művelődésünk kezdete, utána következik közgazdasági művelődésünk kibontakozása.“

Az irodalomtörténetet azért érinti közelről Borotvás-Nagy Sándor munkája, mert számos fejezete egyúttal irodalomtörténet is. Tessedik Sámuelről, Vályi Andrásról, Nagyváthy Jánostól és Berzeviczy Gergelyről kezdve számos kiváló elme gazdagította közgazdasági irodalmunkat részint közérdekű, részint szakszerű elmélkedéseivel, helyzetrajzaival, javaslataival. Széchenyi István a szabadkereskedelem híve volt s lelke-mélyén a magyarság akkori érdekének megfelelően: fiziokrata. Ebből a szempontból is szembekerült nagy ellenfelével, a merkantilista Kossuth Lajossal.

Közgazdasági művelődésünk eddig széteső mozaikjai színes festménnyé változnak Borotvás-Nagy munkája nyomán. Festménnyé, mert aki figyelmesen végigolvassa a könyvet, annak lelkébe belevésődik minden fejezete. Különösen most, amikor minden célunk az, hogy az ifjúságot a gyakorlatiasabb pályák felé vezessük.

Batizi László.

Gyenes István: Riedl Frigyes. Budapest, 1937. 88 lap.

Nagyon gondos, szeretettel megírt tanulmány irodalomtörténetírásunk nagy értékéről. Becsessé teszi a szorgalom, amivel Riedlnek minden hozzáférhető írásán magát átdolgozta, hogy mentől közelebb jusson egyéniségéhez. És éppen Riedl apró cikkei révén hoz sok újat ahhoz a képhez, amely róla bennünk él. Ezek között az apró adatok között különösen fontos irodalomtörténetírói felfogásának Tainehez való viszonya. Kár, hogy rövidre szabott terjedelme miatt csak átfut nem egy tanulmányon és így abban, aki nem ismeri azokat, fogyatékos kép marad. Általában: nincs különbségtéves és jelentős és a sietve írt cikkek között, és nem tudja felismerni Riedl jelentőségét az egyetemi tanszéken. Riedl tudományos jelentőségét le kellene mérni azzal a hatással is, amelyet a magyar irodalomtudomány művelőire tett. Az Arany-könyv igazi értékét így tudnók igazában felmérni.

Hm.

Horváth László: P. Horváth Lázár élete és munkássága. Budapest, 1936. 48 lap.

Szerencsés gondolat volt a múlt század első felének erről a szorgalmas íróemberéről összefoglaló képet adni. Sajnos, már ma is legnagyobbreszt nyom-

tatott források állanak csak rendelkezésre e kép megrajzolásánál. Szerzőnk ezeket becsületesen áttanulmányozta és megbízható ítéletek (Császár Elemér, Szinyeyei Ferenc, Ferenczi Zoltán) alapján szedi rendbe adatgyűjtését. Gonddal nézte át az egykorú magyar folyóiratokat. Tanulmányának értéke éppen ez a teljességre való törekvés.

H. M.

Gombos Lili: A Revue Des Deux Mondes és Magyarország. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 18.) Pécs, 1938. 101 lap.

Gondos áttekintése annak, hogy mi hangzott el az idézett francia folyóiratban a magyarságról: a magyar történelemről, a nemzetiségi kérdéstről, a magyar államférfiakról és történelmi alakokról, a magyar művelődésről, és végül, mint az utazók benyomása. Értéke a könyvészeti függetlenség, az összes magyar vonatkozású cikkek jelzése. Kár, hogy a szerző nem marad meg az egyszerű regisztrálásnál, hanem bizonyos jelenségeknek okát is keresi, meg nem nevezett informátort szólaltat meg, sőt maga is helyreigazít, például a Szent István egyházi alkotmányának egyik magyarázata kapcsán. Ilyenkor — történelmi mozzanatokról lévén szó — a naív vélemény fölösleges.

K. B.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

A Szent István Akadémia Értesítője. — XXII. év. Schütz Antal:
A nemzetnevelő Pázmány. (Ünnepi megemlékezés kivonata.) — Alszeghy Zsolt:
Pázmány Péter, az író. Megrajzolja Pázmány írói hivatástudatát, és ennek
szolgálatában állónak jellemzi egész írói működését. Rámutat az értelem és
érzés jellegzetes megnyilatkozásaira. — Szinyei Ferenc: *Hírlapirodalmunk a*
Bach-korszakban. (Előadás kivonata.)

A Cél. — 1938. okt. Lomniczi István: *A magyarság eredete.* Lelkes, de
tudományosság szempontjából használhatatlan írás. Megállapítása szerint:
nyelvemlékeink a XIII. századig szkíta emlékek; a XIV. századig szittyva-
magyarok, a XVII. századtól, „vagyis Károli G. bibliafordításától és Sylvester
fellépése óta“ beszélhetünk kifejezetten magyar nyelvről.

Debreceni Szemle. — 1938. okt.—nov. Hankiss János: *Az irodalmi érték*
problémája. A kérdés vizsgálatánál előbb a szükséglet szempontját veti
fel, majd rámutat az irodalmi értékelés három gyakori hibájára: az író tev-
kenységének csak néhány tényezőjét vizsgálták, az új alkotást a multban
alkotott remekművekkel hasonlították össze, vagy az író célkitűzésének komoly-
ságáról beszéltek. Ezzel szemben kiemeli a fejlődés tényét, az irodalmi hatás
összetett voltát. — Kardos Albert: *Kölcsey Ferenc és Lugossy József.* Két
Kölcseyt-sírató verset mutat be.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1938. 4—9. Gábel Asztrik: *Ma-*
gyar diákok és tanárok a középkori Párizsban. Bánffy Lukácstól kezdve, külö-
nösen a XIV. század magyar diákjait veszi számba. — Lovass Gyula: *Egy*
középkori francia kolostor könyvei Magyarországon. Pontigny kolostorának
régii könyvtárjegyzéke vallja, hogy nyolc (vagy tizenegy) kódexét magyar
kolostorok kapták.

Erdélyi Helikon. — 1938. 9. sz. Vita Zsigmond: *Kölcsey nyelve és lelki-*
világa. Érdekes megfigyeléseket tesz Kölcsey nyelvanyagának vizsgálata kap-
csán. — *Pálffy János emlékezései.* Az 1856-ból származó emlékjegyzetek közül
néhány bemutatás, köztük Batthyány Lajos. — 1939. 1. sz. Szenczei László:
Kardosy Benő. (Meleg arckép.)

Erdélyi Szemle. — 1938. 11. sz. Lőrinczi László: *Kisebbségi világnézet.*
Pontjai: realizmus; vallás erkölcsi alap; fegyelmezetttség; nemzeti alap.

Győri Szemle. — 1938. 1—6. sz. Szabady Béla: *Draskovich György*
győri kanonokjai. (1.) Tizenhárom életrajz; köztük Nyéki Vörös Mátyás. —
Bánkuty Ernő: *Endrődi Sándor kiadatlan levelei és költeményei.* Folytató-
lagos közlés. — 7—10. sz. Szabady B.: *Draskovich György győri kanonokjai.*
További 27 életrajz. — Gálos Rezső: *A Mic-bán monda legrégebbi irodalmi föl-*
dolgozása. Mészáros Ignác egyik kéziratoss tördékéből közli.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1938. 4. sz. Császár Elemér: *Petőfi a költő és az ember.* (Bevezetés egy angolnyelvű Petőfi-kiadás elé.) — Mikola Géza: *Gyóni Géza költészete.* (2.) Bemutatja a háborús korszakot és a fogság korát. Vég-megállapítása: Gyóni nem tartozott az úttörők közé, de erős lírai tehetségével alkalmasan töltötte be a közvetítő szerepet Vajda és Ady között. — Adattár: *Gyulai levelei Imre Sándorhoz.* (Folytatás.) — *Ismeretlen Csokonai-mű.* (A házassági köszöntő folyt. közlése.) — *A Szerlem Gyötrelmei szerzője* (Nagy Sándor). — *Verseghy és a Tristram Shandy.* (Sterne regényének nyomán Verseghy egy regényhez kezdett.) — *Kölcsey halála és hagyatéka.* (Levélközlés.) — *Erdélyi János levelei.* — *P. Horváth Adám egy levele.* — *Csokonai-versek egybeillesztése.* — *Kisfaludy Sándor kiadatlan verse.*

Kalangya. — 1938. 11. és 12. sz. Németh László: *Tanú-évek.* (Önéletrajz-folytatás. A falukutatás gondolatának felvetése; Féja Géza, akiről ez a megállapítása: „Ő egy nagy gége, aki mindnyájunknál jobban eldörgi, amit belézsuggerálunk.“ A tanulmányok kora. A budai tél. A debreceniek gyürkőzése. A rádió felkérése.)

Katolikus Szemle. — 1939. jan. Sándor István: *A Felvidék és irodalmunk ezredéve.* Hirtelen kézzel szedett csokor a Felvidék magyar íróiról.

Kelet Népe. — 1938. 12. sz. Földessy Gyula: *Ady értékelése.* (Folyt.) Ennek kapcsán Babits értékének kérdése. A Kosztolányi-cikk visszhangja. — 1939. 1. sz. Földessy Gy.: *Ady értékelése.* (Benne a saját Ady-tanulmányának keletkezéséről és visszhangjáról, ennek kapcsán újra szembekerülés Babitscsal. A Nyugat mulasztásai.)

Koszorú. — 1938. okt. Császár Elemér: *Kölcsey Ferenc.* (Ünnepi megemlékezés.)

Libanon. — 1938. 4. sz. Kardos Albert: *A Himnusz és az ótestamentum.* Abban, hogy a költeményben a haragvó Isten jut nagyobb szerephez, ótestamentomi hatást lát. — Zsoldos Jenő: *Ossián és Scott magyar irodalmi multjához.* Új adalékok Elek Oszkár gyűjtéséhez. — 5. sz. Scheiber Nándor: *A magyar nyelv és irodalom bibliai kapcsolataihoz.* (A Horvát-kód, egy fordulata; a „néma ebek“ Sztárainál; Az ember tragédiájának befejező sorai; az asszonyi rend megnevezés.)

Literatúra. — 1938. dec. 1. Geréb László: *Katonatisztek a régibb magyar irodalomban.* Jegyzetgyűjtemény. — Nov. 15. Ligeti Ernő: *Transzilvánia új útjai.* Az erdélyiség vizsgálata.

Magyar Könyvszemle. — 1938. 4. sz. Tolnai Gábor: *Legkisebb régi magyar nyomtatványok a M. Nemz. Múz. O. Széchényi-könyvtárban.* (Schöne andächtige Gebetlein. 1677. — Oeconomia. — Der kleine Catechismus. 1673. — Trócsányi Zoltán: *Miért nem jelentek meg szépirodalmi művek Magyarországon a XVIII. században?* (Idézetek annak megvilágítására, hogy e század erkölcsi okokból zárkózott el a szépirodalmi kiadványok elől.) — Zoványi Jenő: *Címlap nélküli ismeretlen könyvek.* (Három kiadvány ismertetése.)

Pannonia. — 1938. 8—10. sz. Angyal A.: *Ergebnisse und Zielsetzungen der literaturwissenschaftlichen Barockforschung im Ungarn*. A magyar barokk-irodalom megvilágításainak kritikája abból a szempontból, mennyire használták fel a magyar irodalomtörténetírók a német szellemtörténet szempontjait.

Protestáns Szemle. — 1938. 9—10. sz. Révész Imre: *Kazinczy és a kálvinista Róma*. A megnevezés eredete és divatja Kazinczynál. — Halász Gábor: *Kölcsey iróniája*. „Az ellentét tapasztalat és szándék, érzések és meg-gondolás között, mint két különböző pólusból kicsapó elektromos szikra, át-járja, felkavarja, kigyújtja képességeit. Ihletője az irónia, az ő kifejezőbb sza-vával a „szeszély.” — 11. sz. Szabadi Béla: *Protestáns örökség Bessenyei írásaiban*. Stílust tanult a Prédikátor Könyvéből; ilyen örökség benne a gya-korlatias gondolkodásmód. Ez az örökség szabja meg a felvilágosodáshoz való viszonyát.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1938. dec. Kemény Gábor: *Európai kul-túra Szarvason a XVIII. században*. (Tessedik alakja kapcsán.)

Theologia. — 1939. 1. sz. Kniewald Károly: *A Pray-kódex miserendje*. (Közli és egybeveti néhány régi kézirattal és az 1511. évi velencei nyomtat-vánnyal.)

Egy évforduló.

Ez az esztendő harmincadik évfordulója elnökünk, *Pintér Jenő* első irodalomtörténete megjelenésének; annak, hogy 1909-ben adta ki a M. Tud. Akadémia által jutalmazott pályaművét: „*A magyar irodalom története a legrégebb idők-től Bessenyei György fellépéséig*“ c. nagy munkát két kötetben; majd 1913-ban ugyancsak két kötetben ennek *Kazinczy Ferenc* haláláig terjedő folytatását. 1921-ben bocsátotta közre teljes irodalomtörténetét: „*A magyar irodalomtörténet kézikönyvét*“ két hatalmas kötetben, 1926-ban kétkötetes képes irodalomtörténetét, s 1930—34-ig adta ki „*Pintér Jenő magyar irodalomtörténete*“ címen hétkötetes főművét. Ez az 5689 lapra terjedő irodalomtörténet-óriás bámulatra méltó alkotása egy kiváló tudós elmének s egy vasszorgalmú, páratlanul önfeláldozó magyar embernek.

Nincs szükségünk arra, hogy *Pintér Jenő* említett műveit, valamint a többieket is egész munkásságát dicsérjük, az eléggé dicséri önmagát. S nincs szükség erre különösen az Irodalomtörténeti Társaságban, melyet ő alapított, s melynek minden tagja jól ismeri ezt a tudományunk terén eddig páratlanul nagy teljesítményt. Ezáltal csak azt tehetjük, hogy *Pintér Jenő*t ebből a jubiláris alkalomból a legmelegebben, a legnagyobb szeretettel üdvözljük, s erőt és egészséget kívánjunk neki nagyjelentőségű működésének folytatásához.

Szinnyei Ferenc.

Gróf Kuun Géza.

1938. december 28 án volt gróf Kuun Géza születésének százéves fordulója. A tudományos körök, folyóiratok, lapok sorra megemlékeztek a nagy tudósról, ki mint keleti nyelvész, magyar őstörténet-, egyetemes ősvallástörténet- és néprajzi író nagy és eredményes munkásságot fejtett ki. Nagyszabású művei: a *Kun-kódex* tudományos kiadása (1880), melyben megfejtette a kihalt kun nyelv problémáját; a honfoglalásra vonatkozó arab és perzsa írók szövegeinek kiadása, fordítása és értelmezése *Keleti kútfők* címen a Magyar Tudományos Akadémia emlékszerű kiadványában, a *Magyar Honfoglalás Kútfőiben* (1898); őseink honfoglalás előtti vándorlásait, harcait, állami, társadalmi és vallási viszonyait egybefoglaló kétkötetes latinnyelvű őstörténeti munkája (*Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*, 1892, 1895) kitűnő helyet biztosítottak neki a magyar tudományosság történetében. De e kedvelt tudományszakjain kívül egyéb téren is dolgozott; így vannak irodalomtörténeti közleményei és tanulmányai is. Családtörténete is szorosabb kapcsolatban van két íróval: *Kazinczy Ferenc*cel és *Döbrentei Gábor*ral. Méltó tehát, hogy ez alkalommal az irodalomtörténet is megemlékezzék róla.

Gróf Kuun Géza nagyanyja volt gróf Gyulai Ferencné Kacsándy Zsuzsánna, fiatalkorában szépségéről, szellemességéről és olvasottságáról messze földön híres leány. Esményképe volt Kazinczy Ferencnek, kivel 1785-ben Kassán, gróf Török Lajos házánál ismerkedett meg. Sokat voltak együtt, beszéltek a magyar és külföldi irodalmakról, a klasszikus görög irodalomról, mert Kacsándy Zsuzsánna a görög írókat eredetiben olvasta; mint a misztikus rózsarend tagjai, a század népboldogító törekvéseiről. A leány szépsége és szelleme egészen elbájolta Kazinczyt, ki róla kezdte szőni jövő boldogságának ábrándjait. De a sors másképp határozott. Zsuzsánna gróf Gyulai Ferenchez, a dúsgazdag erdélyi mágnáshoz ment férjhez; Kazinczy csak jóval később, fogsága után nősülhetett. Zsuzsánna iránti szerelme forro tiszteletté változott, mely egész életén át hevítette. Kacsándy Zsuzsánna azon eszményi nőalakok (Steinmetz Ninon, Radvánszky Teréz, gr. Török Zsófia) közé tartozott, kik Kazinczy lelkének nemes idealizmusát táplálták.

Gróf Gyulayné, midőn 1814-ben egyik leánya társaságában szülőmegyéjét, Zemplént felkereste, Kazinczyt is meglátogatta Széphalmon. Kazinczy elsősorban ezt a látogatást viszonozta, midőn ugyancsak egyik leányával 1816 nyarán Erdélyt felkereste. Legboldogabb napjait a grófné birtokain, a székelyföldi Andrásfalván s a hunyadmegyei Dédácson töltötte, amiről *Erdélyi levelei* tanúskodnak.

A korán özvegyvé lett grófné Kazinczyhoz fordult fia számára nevelőért. Ez Döbrentei Gábort ajánlotta, ki tiz-nkét évig (1808—1820) volt a család körében, mint az ifjú gróf Gyulay Lajos nevelője. Döbrentei Erdélyben élénk irodalmi életet indított meg. A Gyulay-kastélyok szalonjaiban tárgyalták meg az irodalmi és művészeti kérdéseket s pendítette meg Döbrentei egy erdélyi tudós társaság és tudományos folyóirat eszméjét. Ez utóbbit nemsokára valóra is váltotta. Mikor 1813-ban növendékével Kolozsvárra ment, a család támogatásával megindította az *Erdélyi Múzeumot* (1814—18), melynek egész Erdély művelődésére gyakorolt jótékony hatásán kívül Katona József *Bánk bán*jának a létrejöttét is köszönjük. Döbrentei, ki növendékével együtt Marosvásárhelyen jogot is hallgatott s a királyi táblán fel is esküdött, mint Hunyad megye táblabírájává kinevezett jóbarát, 1820-ban vált meg a családtól, amellyel a meleg összeköttetést mindig megtartotta.

Gróf Gyulay Ferencné leánya. Konstancia (gróf Kuun Lászlóné) Géza fia számára Döbrenteihez fordult házi nevelőkért, miként előbb anyja Kazinczyhoz. Így gróf Kuun Géza nevelkedésében közvetve is sokat köszönhet Döbrenteinek, akinek példája keltette fel lelkében az irodalom szeretetét. Önletrajzában írta: „Döbrentei Gábor érdeklődése irántam már zsenge gyermekéveimben kezdődött s fokozottabb arányban tartott élete végéig. Béke porainak, áldás emlékének“.

Gróf Kuun Géza egész élete folyamán melegen ápolta Kazinczy és Döbrentei kultuszát. 1881-ben nővérével, Fáy Bélánéval együtt a dedácsi parkban, az „agg szilas“ árnyékában Kazinczy tiszteletére oszlopot emelt, melyet a két testvér kegyeltes irodalmi ünnep keretében leplezett le. Az oszlopon lant és lepke, ahogy azt maga Kazinczy rajzolta egy emléklapra s az ugyancsak ő általa fogalmazott felirat. Marosnémeti kastélyának gyönyörű parkjában, melynek fái, útjai, padjai családtagokról s a családdal kapcsolatban levő kiváló emberekről voltak elnevezve, Kazinczy emlékét egy kőoszlop őrizte e felirással:

„Kazinczy Ferenc ittlétének emléke 1816-ban.“ Ugyanitt Döbrentei emlékét egy liget neve örökítette meg.

Az irodalomtörténet már az előtanulmányai (classica philologia, keleti nyelvészet, történet, régészet) között szerepelt gróf Kuun Gézának. A kegyesrendi Reisinger János egyetemi tanártól hallgatta a pesti egyetemen (1855—58). Szilády Aronnal, a jeles irodalomtörténetíróval együtt ment 1858 őszén a göttingai egyetemre. Sziládyval életé végéig meleg barátságot tartott s nem egyszer vele olvastatta fel dolgozatait az Akadémiában. Szilády keltette fel a kedvét, hogy a birtokában levő irodalmi ereklyéket közölje s e téren is dolgozzék.

Irodalomtörténeti munkássága közlésekkel kezdődik családi levéltára anyagából. Ilyenek: *Böloni Farkas Sándor leveleiből* (Keresztény Magvető, 1884—85). *Kazinczy két levele Lészay Dánielhez* (Széphalom, 1816. okt. 8., 1817. jan. 7. Hunyad, 1881). *Kisfaludy Sándor két levele Döbrentei Gáborhoz* (Irodört. Közlemények, 1891).

Szeretettel foglalkozott erdélyi irodalmi és tudományos társaságok történetével. Erre, mint az illető társaságok elnöke, mintegy erkölcsileg kötelezve érezte magát. Ilyen dolgozatai: *Erdélyi tudományos igyekezetek* (Erdélyi Múzeum, 1900), melyben a XVIII. és XIX. század irodalmi mozgalmait, báró Kemény József, gróf Batthyány Ignác püspök, gróf Teleki Sámuel, Döbrentei Gábor, Aranka György, Cserey Farkas, Kerekes Abel, Vass József munkásságát ismerteti. *Visszapillantások az Erdélyi Múzeum megalapítására* (Erdélyi Múzeum, 1898), melyben gróf Mikó Imre alapító törekvéseit méltatja. A *Hunyadmegyei Történeti és Régészeti Társulat előzményei és előjelei* (A társulat évkönyve 1889, Déva).

Kegyelettel ápolta a tudományos irodalom elhunyt jeleseinek emlékét. *Kőrösi Csoma Sándor* életéhez becses adatokat közölt (Ker. Magvető, 1887). Ismertetést írt *Kerekes Abel* szászvárosi tanárról, ki a XIX. század elején egy magyar történeti folyóirat megindítását s Erdély történetének megírását tervezte, de ezekben kora halála megakadályozta. Emlékbeszédben méltatta *Szilágyi Sándor* jeles történetíró, személyes jóbarátja emlékezetét, továbbá *Döbrentei* születésének százados évfordulóját a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat 1886. évi december havi gyűlésén. Ez utóbbi emlékbeszéd egy részletét *Budapest 1820-ban* cím alatt kiadta az Erdélyi Múzeumban (1902). Ebben Döbrentei levelei alapján érdekes képet fest Budapest akkori irodalmi mozgalmairól.

Gróf Kuun Géza 1870-től a hunyadmegyei Marosnémetiben lakott a Gyulay-ösöktől örökölt kastélyában, hozzá méltó lelkű nejével, báró Kemény Vilmával. Itt fogadta nyaranként nagyszámú látogatóit a világ minden tájáról. A vendégkönyv tanúsága szerint jártak nála: Beöthy Zsolt, id. Szinyei József, Ferenczi Zoltán irodalomtörténetírók, hogy csak a legkiválóbbakat említsük. Innen ment Budapestre és Kolozsvárra az irodalmi és tudományos társulatok gyűléseire s rendes évi olaszországi útjára.

Meghalt 1905. április 10-én. Hamvai a kolozsvári temetőben nyugszanak. Emlékét a magyar tudományosság kegyelettel őrzi. *Dr. Nagy Sándor.*

Arany János és Koroda Pál.

E levél írásakor Arany János még az Akadémia terhes főtitkári teendőit végezte, bár már több ízben lemondással igyekezett ettől szabadulni; annyi töredékét vágyódott befejezni. Lelkiismeretességére, úri fölfogására jellemző, hogy az ismeretlen költő kívánságát nemcsak a válaszlevéllel, de másképp is teljesíteni igyekezett, s megengedte a névtelen írónak, hogy első munkáját nyomtatásban neki dedikálhassa. A fiatal író, Koroda Pál, munkája 1876-ban meg is jelent, *A Túlvilág Komédiája, Az ember tragédiáját* utánzó, drámai költemény; Arany Jánosnak ajánlja „mély tisztelete csekély jeléül a szerző”. A levélből nem lehet megállapítani, hogy Koroda művének melyik részletét küldte el, de az Arany által kívánt „feloldást” nem lehet benne megtalálni, mert az egészben éppen a „compositio” van elhibázva. A levél fényt vetít a „tört kedélyű” költő akkori lelkivilágára; még pársoros levélben is esztétikai tanácsokat próbál adni a kezdő írónak. Érdekes a levélben lévő Horatius-idézet: ennek is megvan a története. Majdnem egy évtizeddel előbb, mint az alábbi levél kelt, írja Tompának (1867), mikor leánya halálát feledtetni akarta, hogy „mikor semmit sem tudtam dolgozni, a cholera alatt, úgy fogtam ki rossz *memoriámon*, hogy magoltattam napról-napra. Száz óráig felvittem Horatiusból”. (Voinovich Géza: *Arany János életrajza*. III. 197.) Ez a nagy horatiusi anyag évekig elkíséri s egy-egy levelében fölbukkan: egy ugyancsak Tompához írtban (u. o. 216—217.) és az alábbiban is.

Tisztelt uram,

Megbocsát nekem, ha mint tört kedélyű, beteg ember, ki a mellett prozai teendőkkel elhalmozva, alig foglalkozom valaha költői dolgokkal, csak röviden válaszolok becses soraira. Ha kegyed úgy véli, hogy nevem odafüggesztése művének bármi csekély előnyére válik: teheti bízvást. A küldött mutatványokból úgy látom, hogy a munka sokat ígér; azonban ily tárgyakról az egész compositio határoz leginkább; s az ilyenekre áll az, hogy lehet az ember Dante, Goethe, vagy legalább Madách — de

„mediocribus esse poëtis

Non di, non homines, non concessere columnae.”

Látom a skepsist a közlöttekből, de a feloldást nem: azt az egésznck kell meghoznia s remélem meg is hozza, mert a nélkül nincs harmonia, nincs költészet.

Fogadja üdvözetemet!

Budapesten, 1876. január 10.

Szíves tisztelője
Arany János.

A levél Koroda Pál hagyatékával került a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába 1933-ban.

Kozocsa Sándor.

Elhúnytak.

ADLER LASZLÓ, szül. Budapesten 1881 január 17-én, megh. u. o. 1938 decemibr 13-án. — Több száz dalt szerzett jobbjára a saját szövegére. *Jaj a tangó* c. operettjét 1913-ban mutatták be Budapesten. Írói neve Anyos Laci.

ANYOS LACI, l. Adler László.

ASZLANYI KAROLY, hírlapíró, szül. Orsován 1908 április 22-én, megh. Dorog közelében az 57. kilométerkő mellett 1938. december 8-án reggel 9-kor autószerencsétlenség következtében. — R. kat. Atyja: A. (1911-ig Ausländer) Dezső, hírlapíró és filozófus. Tanulmányait Gyulafehérvárt, Nagybeeskereken és Bécsben végezte. Hosszabb időt töltött Dániában, Németországban és Angliában. Eredetileg zenei pályára készült, majd hírlapíró lett. Haláláig b. munkatársa volt a *Sporthírlap*nak, melynek megbízásából halála reggelén saját kis autójával az 1938 novemberében felszabadult Felvidékre indult, hogy az ottani sportviszonyokról számoljon be lapjának. — Munkái: *Pézn a láthatáron*. Reg. [Bp., 1929]. (Ism. 1929: A Toll 29. sz., Mság 219. sz., Ujs. 250 sz.; 1930: M. Hírl. 45. sz., M. Kult. 185. l., Nyugat, I : 224. l., P. Lloyd 14. e. sz.) — *Hayboyt nem lehet agyonütni*. (P. Hírl. Kvek. 252.) U. o., (1932). — *A bádögkirály leánya*. Írta Kirk Van Hossum. (U. o. 285.) U. o. (1933). — *Egy boxbajnok szerelmei*. Írta u. a. (U. o. 298.) U. o., (1933). — *Az álmos riporter*. Írta u. a. (U. o. 312.) U. o., (1933). — *Szilveszter*. Reg. [U. o., 1933]. (Ism. 1933: Mság 257. sz., P. Lloyd 250. e. sz., P. Hírl. 270. sz.; 1934: M. Kult. 185. l., Nyugat, II : 335. l., Ung. Jahrb. 17 : 350. l.) — *A sötét kamra*. (Bokréta Reg. 1.) [U. o., 1933]. — *Aki a pénz elől menekül* (Világvárosi Regek 57.) U. o., (1933). — *A kétfenekű dob*. (U. o. 63.) U. o., (1933). — *Utazás a villamosozók körül*. (U. o. 84.) U. o., (1933). — *Dráma a háztetőn*. (U. o. 128.) U. o., (1934). — *Hét pofon*. (U. o. 141.) U. o., (1934). (Megfilmesítette az UFA. Új kiad. U. o., [1937].) — *Nem félünk a farkastól*. (U. o. 146.) U. o., (1934). — *A kettévált milliomos*. (U. o. 155.) U. o., (1934). — *Kalandos vakáció*. (Ifj. reg.) U. o., [1934]. — *A tolvajkirály*. (Világvár. Reg. 182.) U. o., (1935). — *A befalazott halál*. (U. o. 207.) U. o., (1935). — *Aludni is tilos*. (A Nova 3-60 P. Díszkiadásai.) U. o., (1935). (Ism. 1935: Keresztmetszet 4. sz., Nyugat, II : 249. l., P. Lloyd 145. e. sz., Tükör 7. sz., Új Kor 8/9. sz., Új Mság 176. sz.) — *Sok hühó Emmiért*. (U. o.) U. o., (1935). (Ism. Literat. 1935: 334. l.; 1936: Szocializmus 93. l., Új Magazin 1. sz.) — *Az Eszaki Park fedezésé*. (Ifj. elb.) U. o., [1935]. — *A szőke bosszú*. Írta Leslie Charteris. (Kalandos Reg. 6.) U. o., (1935). — *Izgalom a fürdőhelyen*. Írta u. a. (U. o. 10.) U. o., (1935). — *Pipogya fráter*. Írta Winchester. (U. o. 13.) U. o., (1935). — *A Sasok fia*. Írta u. a. (U. o. 23.) U. o., (1936). — *A rejtélyes konflis*. U. o. (Ny. Pécs), 1936. (Ism. P. Lloyd 1937 : 2. sz.) — *Előszó egy házassághoz*. (A Nova 2.80 P. Sor. 3.) U. o., (1936). (Ism. Ujs. 1936: 130. sz.) — *Özöngáz*. (A Nova 3-60 P. Díszkiad. 38.) U. o., (1936). (Ism. 1936: Művészet 5. sz., P. Hírl. 296. sz.) — *Bretford rendet csinál*. (A Nova Új 4-80 P. Sor. 11.) U. o., (1937). (Ism. 1937: Élet 898. l., M. Hírl. 144. sz., P. Hírl. 232. sz., Ujs. 121., 126. sz.) — *A másnak ázott verem*. (Világvárosi Reg. 417.) U. o., (1937). — *A gazdag ember*. Reg. (U. o., 1938). — Színművei: *Szélhámos kerestetik*. Vigj. 3 felv. (Nemz. Szính. Kamara Színháza, 1930. X. 2.);

Amerikai komédia. Vígj. (Belv. Szính. 1938. II. 9.): *A nők barátja.* Színm. 3 felv. Irta Alexandre Dumas fils. Átd. (Nemz. Szính. 1938. II. 11.); *A Conway-család.* Vígj. Irta Priestly (Belv. Szính. 1938); *A hölgy kissé bogaras.* Film. (Hol, mikor?). — Kéziratban: *A kellemetlen ember; Szabályos szerelem.* Regények. *A tökéletes család.* Filmforgatókönyv.

BARI (Rosenthal) AGOST, dr. jur., miniszterelnökségi sajtóelőadó, szül. Pesten 1872-ben, megh. Budapesten 1938. november 17/8 éjjelén. — R. kat. konvertita. A jogot Budapesten elvégezvén, előbb ügyvédi irodában dolgozott, majd kül. m. és német napilapok, pl. *A Nap* (1912), *P. Lloyd* (1913/9), *B. Hírl.*, *8 Ó. Ujs* közgazd. rovatvezetője volt. 1931 táján került a miniszterelnökségre.

BEDY VINCE, dr. theol., r. k. nagyprépost, szül. Gyirmóton (Győr vm.) 1866. március 11-én, megh. Győrött 1938. december 29-én. — 1889-ben pappá szenteltetvén, 1894-ben teol. tanár lett Győrött, 1902-ben püspöki irodaigazgató, 1905-ben kanonok és 1933-ban nagyprépost ugyanott. — Szentbeszédei: *Borromaeus* (1895/902, 04, 07, 12). — Minket érdeklő munkája: *A kálvária útján.* Nagyböjti sz. beszélsorozat. Győr, 1904.

BÉKESY KAROLY, dr. sc. pol., c. egyet. ny. rk. tanár, szül. Kolozsvárt 1850-ben, megh. u. o. 1938. decemberében. — Egyik alapítója s egyúttal igazgatója volt az Erdélyrészi Iparfejlesztő Egyletnek. 1875. jan. 1-től 1881. december 31-ig a *Kelet*, 1882. március 12-től 1886. december 24-ig a *Kolozsvári Közl.* c. napilapok szerkesztője volt. 1876. okt. 16-án megindította *Sport* c. az első m. sportújságot, melyet 1877. április 1-ig szerkesztett. Több jogi munkát is írt.

BENKŐ LASZLÓ, nyomdatulajdonos, megh. Marosvásárhelyen 1938. novemberében 65 éves korában. — Húsz éven át fel. szerkesztője volt a *Szekely Naplónak.* — Talán az ő munkája: *A „Halott rölegény“ története.* Marosvásárhely, 1934.

BOÉR (Gläser) EMMA (csztelneki Szacsvey Imréné), a Nemz. Szính. ny. tagja, szül. Keszthelyen 1854. október 18-án, megh. Budapesten 1938. november 19-én. — Boér János kolozsv. színész fogadott leánya. Pályáját a kolozsvári Nemz. Szính.-nál kezdette, majd 1884-ben a bpi Nemz. Szính. tagja lett. Évtizedek óta különváltan élt férjétől. — Tárcája: *M. Polgár* (1900).

CSERNECZKY GYULANÉ I. Lechner Ilka.

C SZIADMIA LASZLÓ, hírlapíró, szül. Győrött 1884-ben (?), megh. Budapesten 1938. decemberében. — R. kat. Pályáját szülővárosában kezdette, majd a *Szombathelyi Ujs.* szerkesztője lett. Az 1920-as évek elején átvette a *M. Távirati Iroda* szombathelyi fiókjának vezetését, 1924-ben Budapestre került a *MTI* vidéki központja élére. 1929—32. szerkesztette a *Rádió Elet*-et.

DANCZER BÉLA, c. gimn. igazgató, ny. áll. gimn. tanár, szül. Budapesten 1874. augusztus 24-én, megh. u. o. 1938. október 29-én. — R. kat. Gör-lat. szakos tanári oklevelét 1907-ben megszerezvén előbb a budapesti Barcsay-u., majd az István-úti áll. gimn. tanára volt. 1914/5-ben külföldön tett tanulmányutát, ahonnan hazatérve a Sophianum leánygimn. igazgatója lett. E tisztről lemondván a gyakorló gimn., majd 1929—37. a III. ker. áll. gimn. tanára volt. Egyik alapítója s állandó munkatársa volt a *Juventus* c. latin ifj. lapnak, amelybe többek közt lefordította Sienkievicz *Quo radis* c. regényét. A *Zászlónk*-ba is sokat dolgozott.

DOMA LAJOS (répcezeszmerei) ny. ref. tanító, szül. Surdón (Somogy vm.) 1876. január 10-én, megh. Makón 1938. decemberében. — Oklevelét 1897-ben Csurgón megszerezvén egy évig Hódmezővásárhelyen, majd 1930-ban történt nyugdíjazásáig Makón működött. Cikkei a napi- és szaklapokban

DOMJAN ELEK (szentgyörgyvölgyi) dr., ev. püspök, szül. Vásárosújfaluban 1869. október 30-án, megh. Nyíregyházán 1938. október 24-én. — A teológiát Sopronban és Németországban elvégezvén, 1893-ban lelkésszé avatták. Egy ideig Miskolcon Zelenka Pál mellett káplánkodott, majd Abaújfancsal 1907-ben Sátoraljaújhely r. lelkésze, 1937-ben pedig a tiszai ev. egyházkerület püspöke lett. — Egyh. beszédei: *Igehirdető* (1909, 10, 12). — Munkája: *II. Rákóczi Ferenc fejedelem önéletrajza*. A lat. eredetiből ford. Miskolc, 1903. (Ism. Századok, 1904).

EMÓD (1917-ig Fleischer) TAMAS (valójában Ernő), hírlapíró, szül. Berekböszörményben (Bihar vm.) 1888-ban, megh. Nagyváradon 1938. október 22-én. — Zsr. Szülők: Fleischer Miksa, Weiszlovits Irma. Tanulmányait Nagyváradon végezte s még mint jogakad. hallgató előbb a *Nagyvárad* *Napló*, majd a *Szabadság* b. munkatársa lett. 1913 táján Budapestre költözött, ahol mint kabaré-író lett népszerű. Egy ideig a rövid életű Blaha Lujza-Szính. igazgatója is volt. Hat héttel halála előtt súlyos betegen vitette magát Nagyváradra, ahol 1936 februárjában elhunyt özvegy édesanyja is el van temetve. — Emőd Tamás néven írt versei és egyéb írásai: *A Hét* (1906/8, 13/4), *Nagyvárad* *Napló* (1906/12) és *Naptára* (1908/9), *B. Napló* (1907), *Holnap* (Nagyvárad, 1907), *Nagyvárad* (1907/9), *nrárad* *Szabadság* (1907/9), *Új Idők* (1907/9, 14/5), *Népszava* (1908/11), *Vas. Újs.* (1908), *Az Újs.* (1909/10), *Orsz.-Vil.* (1909), *Renaissance* (1910), *Világ* (1911, 13/5), *Debr. Szle* (1912), *Egyenlőség* (1915), stb. Németül: *P. Lloyd* (1915). — Munkái: *Versei*. Nagyvárad, 1911. — *Dicséret, dicsőség*. Énekeskönyv az 1914/5. esztendőkből. Bp., 1915. (2. kiad. Az 1914/8. esztendőkből. U. o., 1918). — *A vándorkatona*. Ünnepi tört. (Modern Kt. 439/40.) U. o., 1915. (Karinthy Frigyesse). — *Ferenc Jóska ládájából*. Kis darabok, jelenetek, katonadolgok, dalok. U. o., 1917. — *Pesti hegedű*. Elbek (Révai szerint Versek). U. o., 1918. — *A m. kabaré tízéves antológiája*. Összeáll. Balassa Emillel. U. o., 1918. — *Csipke*. (3 egyfelvonásos.) U. o., 1923. (Nádor Mihály zenéjével bemut. a Belv. Szính. 1923. II. 17). — *Mézeskaiács*. Dalját. 3 felv. (Kis Helikon. 25). U. o., 1924 (Szirmai Albert zenéjével bemut. Kir. Szính. 1923. XII. 9). — *Nótám, füttyöm, citerám*. U. o., (1926). — *A szerelem és a csók világtörténete*. Versek. U. o., 19???. — *A szegény ördög*. Zenés színj. 3 felv. [U. o., 1935.] (Török Rezsővel. Könyomat.) — Előszavai: Gellért Lajos: *Levelek az én megholt édesanyámhoz*. (Bp., 1921); Tichy György: *Ikarus szárnyain*. (U. o., 1933.) — Kéziratban: *M. Szivárvány*. Revü (egy alk. társ. Bpen és számos olasz városban adta elő); *Volpone*. Írta Stefan Zweig. Átd. (bemut. M. Szính.); *Lysistrata*. Írta Aristophanes. Átd. (u. o.); *Király lánya — szobalánya*. Én. játék 3 képb. Marthon Géza zenéjével (Apollo-Szính. 1915. III. 9.); *Julesa; Juliette; Lotharingia; A két gránátos; Ida regénye* (Gárdonyi Géza regényéből); *Két lány az utcán*. Vígj., stb. — Betűjegyei és álnevei nagyvárad *lapokban*: e; E. T.; e. t.; —öd; ta; Tamache; Tom; Tom-tit.

ERNSZT SANDOR, dr. ju. can., pápai prelátus, v. miniszter, országgyűlési képviselő, szül. Galgócon (Nyitra vm.) 1870. április 21-én, megh. Budapesten 1938. november 19-én d. u. félnégyszázötvenéves korában. — 1892-ben Esz-

tergomban áldozópappá szenteltetvén, Nagyöveden, 1893-ban Pozsony-Virágvölgyben, 1897-ben Pozsony-Belvárosban káplánkodott. 1898—901. a budapesti tud.-egyetemen képezte tovább magát s letette a kánonjogi doktorátust. Mint pozsonyi s. lelkész részt vett a *Presburger Tagebl.* megalapításában és szerkesztésében, majd 1897-ben Budapesten néhány társával megalapította az *Orsz. Néplap* c. polit. hetilapot, melynek fel. szerkesztője s ugyanakkor az Orsz. Néppárt titkára lett. 1901-ben néppárti programmal megválasztották a privigyei kerület országgyűlési képviselőjévé. 1905-ben Privigyén kisebbségben maradt, de 1906-ban a várnai kerület ismét beküldte a parlamentbe. Itt az 1910-i ált. választásokon Haydin Imre nemz. munkapárti jelölttel szemben kisebbségben maradván, ismét kimaradt a parlamentből. De amikor az 1918-i összeomlás után gr. Zichy Aladár és Rakovszky István visszavonultak a politikai élettől, ő, mint az 1908-ban alapított Kat. Népszövetség vezetője vette át a Néppárt irányítását s az ú. n. Polgári Blokk megalapításán fáradozott. Ezért az 1919-i diktatúra alatt kénytelen volt Bécsbe menekülni, ahol tevékeny részt vett az Antibolsevista Comité munkásságában. A diktatúra bukása után részt vett a Keresztényszociális Gazdasági Párt megalakításában, mely csakhamar a Friedrich-féle Ker. Nemz. Párttal Ker. Nemz. Egyesülés Pártja néven egyesült s Ernszt e párt programjával lett az első Nemzetgyűlés tagja az ipolysági kerületben. Közben a papi pályán is szépen haladt előre. 1917-ben pápai prelátus, majd nagyvárad kanonok s a pesti papnevelő kormányzója lett. A Nemzetgyűlés végefelé, amikor a Ker. Nemz. Egyesülés Pártjában szakadás állott be, a Wolff Károly által megalapított Ker. Egység Táborához szegődött s e párt lajstromán, kapott mandátumot a székesszék déli kerületében. Erről a mandátumról azonban lemondott, mivel a II. Nemzetgyűlésre régi kerülete is megválasztotta. Az első országgyűlésen is mint Ipolyság képviselője vett részt a Ker. Gazd. és Szociális Párt programjával s állandó előadója volt a népjóléti tárcának, melynek vezetését 1930 szeptemberében vette át. Károlyi Gyula gr. kormányában pedig e tárca mellett a vall. és közokt. miniszteri szék is betöltötte. Az 1931. é. országgyűlési választások során Budapest északi kerületében és a budapestkörnyéki kerületben mint listavezető kapott mandátumot, de Győrött, Szombathelyen és Ipolyságon is megválasztották. Győri mandátumát tartotta meg. Az 1935. é. választásokon kimaradt a parlamentből s csak Turi Béla halála után jutott be újból az országházba az esztergomi kerület bizalmából. — Szentbeszédei: *Isten Igéje* (1897/8), egyéb írásai, főleg közgazd. és polit. vezércikkei: *Alkotmány* (1897/1919) és *Nemz. Újs.* (1919—38).

EXNER KORNÉL dr. jur., ny. államtitkár, szül. Beregszászon 1867. július 3-án, megh. Budapesten 1938. november 16-án, évekig tartó betegség után. — A pénzügyi pályán kezdte működését, 1913-ban közigazgatási híró lett s 1919-ben nyugdíjaztatván, előbb a Nemz. Hitelint., majd a Földhitelint. élére került. — Ifjú korában szépirodalmi cikkeket is írt fűv. és vidéki lapokba, különösen a *Pozsonyvidéki Lapokba*, melynek 1888. óta főmunkatársa, 1890. május 3-tól augusztus 1-ig szerkesztője is volt. — Egyetlen szépirodalmi munkája: *Színész és kritikus*. Vígj. 1. felv. Pozsony, 1890. *

GOMBOS FERENC ALBIN dr. phil., c. középisk. igazgató, ny. gyakorló gimn. tanár, a M. Tud. Akadémia és a Sz. István Akad. r. tagja, szül. Ambrozon (Csanád vm.) 1873. október 3-án, megh. Budapesten 1938. december 28-án.

— Az egyetemet Kolozsvárt elvégezvén, 1898-ban a brassói áll. főreáliskola, 1906-ban a budapesti VII. ker. áll. és 1919-ben a gyakorló főgimn. tanára lett. 1934 őszén nyugdíjazták. A M. Tud. Akad. 1925-ben l., 1937-ben r. tagjává, a Sz. István Akad. 1936-ban r. tagjává választotta. Felesége: Miklósi Ilona v. színésznő és író. — 1912/3-ban szerkesztette a *Századok*-at. Történelmi tanulmányok mellett novellákat és ifj. elbeszéléseket is írt. Pl. *Az Ujs.* (1907/8), *Élet* (1913). Az általa szerkesztett *Középkori Krónikások* c. vállalatban mások társaságában lefordította Paulus Diaconus: *A longobárdok története* (Bp., 1906), Liudprand *történeti munkái* (u. o., 1908), Freisingi Ottó *krónikája* (u. o., 1913) és Freisingi Ottó: *I. Frigyes császár tettei* (u. o., 1914) c. műveket. — Szépirodalmi jellegű ifjúsági munkái: *Lupi bácsi földrajzt ismereteket terjesztő elbeszélései az ifj. sz.* Bp., é. n. 14 füz. — *Hájas Muki kalandjai*. U. o. 1912. — *Hájas Muki mint Robinzon*. U. o., 1914. — *Sz. László piros rózsája*. Legendás tört. az ifj. sz. U. o., 1924. — *Régi jó idők* c. művét 1903. IX. 10. mutatta be a bpi Uránia Tudom. Szính. — Alnevei: Lupi bácsi; Somorjai Gombos.

GYURKY ÖDÖN (gyürkii) dr. phil., hírlapíró, szül. Felsőszelényben (Hont vm.) 1863. október 23-án, megh. Budapesten 1938. október 11-én (tem. n.). — R. kat. Atyja: Gy. Antal, kataszteri felügyelő. Mint esztergomi pap-növendék a teológiát a bécsi Pázmáneum-ban végezte s közben 1884-ben Budapesten a pedagógiából doktorált. Fölszentelése előtt elhagyta a papi pályát s 1886-tól, mint tanár és hírlapíró állandóan Budapesten élt. Egyik megalapítója volt a budapesti Kat. Körnek, mely 1889-ben első titkárává választotta. 1890-ben a *M. Allam* b. munkatársa, később az *Új Lap* főszerkesztője lett. 1906. nov. 15-én távozott Budapestről s azt hitték, hogy Amerikába ment. A valóságban Nagyváradra költözött, ahol Balogh Jenő ny. néptanító név alatt éldgegltt. 1909-ben a törvényszéki orvosok elmebetegnek nyilvánították. Azóta csendes visszavonultságban élt Budapesten. — 1879—1906. írt verseket, pedagógiai és irodalomtörténeti cikkeket a következő lapokba: *Alkotmány* (1897—904), *B. Hírl.* (1885), *Hazánk* (IX. köt.), *Kath. Egyh. Közl.* (1889/90, 91), *Kath. Hetilap.* *Kath. Paed.* (1897), *Kath. Társadalom, Kép. Családi Naptár* (1893), *Közoktatás* (1883, 88), *M. Allam* (1883—), *M. Korona*, *M. Szle* (1891/6 905), *Népnevelő* (1890/1), *Orsz.-Vil.* (1895), *Religio* (1883), *Szépirod. Kert*, *Szondi-Album* (1886), *Új Lap*, *Új M. Sion* (1879). 1886-ban szerkesztette Esztergomban a *Vasárnapi Lapok*-at és 1893-ban Budapesten Ribényi Antallal a *Heti Hírl.* 3 számát. — Szépirodalmi munkái: *Üdvözlő dal a bpi Kath. Kör... megnyitása alkalmára*. Bp., 1889. — *Költemények*. Esztergom, 1890. — *A gyermek — isten áldása*. (Népiratkák. 35.) Bp., 1894. — *Újabb költemények*. U. o., 1895. — Alnevei: Dalár; Tyrtaeus.

HERCZEG JENŐ, hírlapíró, szül. Dunaföldváron (Tolna vm.) 1874-ben, megh. Budapesten 1938 decemberében. — R. kat. konvertita. Szülők: H. Dávid, Ruhing Sarolta. Eredetileg biztosítási tisztviselő volt, majd temesvári, 1901-től kolozsvári s végül budapesti hírlapíró. 1901-ben szerk. a kolozsvári *Szính. Ujs*-ot, majd segéd-, 1903/1-ben fel. szerkesztője volt az *Ujs*-nak. 1913 táján került Budapestre, ahol több napilap polit. rovatvezetője volt. Elöttem ismert tárcái és talán az ő versei, részben Herczegh néven: *Kép. Családi Lpok* (1895, 902), *Délmorsz. Közl.* (1900/2), *B. Napló* (1901/2, 05/6) és *Naptára* (1902),

Főv. Lpok (1901/3), *Hazánk* (1901/2), *P. Napló* (1901, 05), *Új Idők* (1901), *Felsőmorsz.* (1902, 05), *Miskolci Napló* (1902), *Orsz.-Vil.* (1902), kolozsv. *Ujs.* (1902/7), *Debrecen* (1905), *Nyugatmorsz. Híradó* (1905), nagyváradi *Szabadság* (1906). Regényfordításai: *M. Hírl.* (1913. IV. 3.—VII. 5. Beau Brocade. Irta Orczy Emma br.) — Talán az ő verskötetei: *Marion*. Bp., 1901. — *Melodiák*. U. o., 1904. (Mindkettő Herczegh Jenő néven.) — 1901. *Asszonyok* c. kötetére hirdetett előfizetést, ezt azonban Petrik nem ismeri. — Orbók Attilával szerkesztette a *Politikai évkönyv*. A m. országgyűlés. 1927. (Bp. é. n.) c. kiadványt.

KEMÉNY (1878-ig Knoll) XAVÉR FERENC, ny. szfőv. főreálisk. tanár, szül. Mórton (Fejér vm.) 1853-ban, megh. Budapesten 1938 október 16-án. — R. kat. 1878-ban lépett a tanügyi pályára s 1887-től a IV. ker. főreáliskola matem.-fizika tanára volt. Több tankönyvet írt. Szinnyei szerint kéziratban a IV. ker. főreálisk. története. — Minket érdeklő munkája: *Mondások és költemények*. Irta [Johann Wolfgang von] Goethe. Ford. Bp., 1933 [1932].

KERNTLER JENŐ, dr. med., zongoraművész, a Zeneműv. Főisk. tanára, szül. Budapesten 1879-ben, megh. u. o. 1938. november 18-án (tem. n.). — Cikkei és zenekritikái: *Az Ujs.* (1906), *Die Musik, Muzsikaszó*. — Megnevezésfette Ady Endre 4 versét.

KOZMA ATTILA (kézdiszentléleki), hírlapíró, megh. Pestszenterzsébeten 1938 december 12-én vagy 15-én, mérgezés következtében. — Morfinista volt (v. ö. Morsz. 1938. XII. 16). Fel szerkesztője volt a *Pestszenterzsébeti Hírl.*-nak.

LECHNER ILKA (özv. Cserneczy Gyuláné, von der Lech), magánzó szül. Pesten 1852-ben, megh. Budapesten 1938 december 18-án. — R. kat. Szülők: L. János, Schumayer Teréz; fivére: L. Ödön, műépítész. 1874 táján ment férjhez Cserneczy Gyula ügyvédhez, a Heckenast-féle *Regélő* szerkesztőjéhez s 1888-ban lett özvegyé. A budapesti lakásjegyzékben hosszú ideig mint könyvelő szerepelt. Koztűm- és csipketervezéssel is foglalkozott. — Előtte ismert elbeszélései: *M. Szle* (1891), *Kép, Családi Lpok* (1892, 94/5; 1894. *Az Adria partján*. Reg.). — Munkái: 1. *Andrea*. Reg. Bp., 1893. — 2. *Kecskepásztor márkíné*. Hol, mikor? — 3. *Csipheminta-ötletek*. Hol, mikor?

MARIASSY BÉLA (márkus- és batizfalvi) dr. jur., ny. árvaszéki elnök, az eperjesi ev. jogakad. v. m. tanára, szül. 1870-ben, megh. Pécsújfalun 1938. szeptember 30-án. — R. kat. Sárosvm. szolgálatában állott. — Elbeszélései és vadászrajzai 1893-ig: *Eperjesi Lapok*, *Felvid. Szle. Vadász-Lap*. — Munkái: *Egy élet*. Naplótöredék. Eperjes, 1899. — *Tompa Mihály Eperjesen*. U. o., 1902.

MARTOS (1890-ig Mittelmann) FERENC, dr. sc. pol., ny. min. titkár, szül. Aradon 1875 január 10-én, megh. Budapesten 1938 november 24-én hajnali 3 órakor. — R. kat. konvertita. Szülők: M. Ferenc gyártulajdonos, Hertschka (s nem mint Szinnyei írja Hertzka) Adél; feleség: Deutsch Gizella, D. Simon kereskedő leánya. Középkölkait Aradon, a jogot Bpen elvégezvén 1896—1914. a vall. és közokt. minisztérium szolgálatában állott. 1934-ben Bécsben, ahol egy szindarabja bemutatóján volt jelen, agyvérzése volt. — Versei, elbeszélései és cikkei: *Arad és Vid.* (1892), *Egyetemi Lapok* (1892/5), *M. Génusz* (1892/6, 902), *P. Napló* (1893/6, 902/2, 06; 1894/6. belmunkatárs, a Tűzhely körül c. mell. szerkesztője), *Diáksövets. Lapok* (1894), *Főv. Lapok* (1894/5, 900/1), *A Hét* (1895/906, 09, 13), *Orsz.-Vil.* (1895, 902/3). *B. Hírl.*

(1896/9., belmunkatárs, 902), *B. Napló* (1898/904), *Hazánk* (1899), *Az Én Újs.* (1900), *Művészvilág* (1900), *Új Idők* (1902), *Jövendő* (1903), *Aradi Közl.* (1905), *Kép. Családi Lapok* (1905) stb. — Munkái: *Iza és egyéb költemények.* Bp., 1896. — *Mariette.* Reg. U. o., 1900. (Először: *B. Napló*, 1899:134/63. sz.) — *Titánia.* Költemények. 1896—902. U. o., 1902. (Szinyeyinél *Aphrodite* c. mint sajtó alatt lévő köt. jelezve). — *Balassa Bálint.* Tört. színj. 4 felv. (Főv. Szính. Műs. 119/20). U. o., 192. (Bemut. Nemz. Szính. 1902. IV. 28.) — *Bob herceg.* Regényes operett 3 felv. (U. o., 156/7.) U. o., 1904. (Bakonyi Károlyval, Huszka Jenő zenéjére. Bemut. Népszính. 1902. XII. 20.). — *Simonyi óbester.* Tört. vígj. 3 felv. (U. o. 140/1.) U. o., 1904. (Bemut. Nemz. Szính. 1903. II. 26.). — *Gül Baba versszövegei.* U. o., 1906. (3 felv. operettjéből Huszka Jenő zenéjére. Bemut. Király Szính. 1905. XII. 9.) — *A legtitészebb huszár összes dalainak szövege.* U. o., 1906. (A 3 felv. énekes játékot Simonyi óbester c. darabjából írta Jacobi Viktor zenéjére. Bemut. M. Szính. 1905. XII. 30.). — Önállóan meg nem jelent, vagy kéziratban maradt eredeti és ford. színművei: *Katonadolog.* Boh. 3 felv. Írta Sylvane és Gascogne (bemut. Vígyszính. 1897. IX. 4.); *Aranyvirág.* Operett 3 felv. Bakonyi Károlyval Huszka Jenő zenéjére (Királyszính. 1903. XI. 6.); *Boldogság* Vígj. 3 felv. Írta Bilhaud és Hennequin. (Vígyszính. 1904. XI. 25.); *A portugál.* Operett Sztojanovits Jenő zenéjére Molnár Ferenczel (M. Szính. 1905. I. 3., megcáfolva az előadás P. Hirl. 1905. I. 7. sz.); *A granadai vőlegény.* Dalj. Bahnert József zenéjére (Népszính. 1905. II. 11.); *A veréb.* Vígj. 4 felv. Írta Louis Arthus. (Vígyszính. 1906. I. 12.); *Muskátlí.* Vígj. 3 felv. (Nemz. Szính. 1906. IX. 29.); *A mult.* Vígj. 3 felv. Írta Victorien Sardou. (U. o., 1907. II. 1.); *Tüskérózsa.* Operett 3 felv. Jókai Mór elb. nyom. Jacobi Viktor zenéjére (Királyszính. 1907. III. 23.); *Tündérszerelem.* Operett 3 felv. Huszka Jenő zenéjére (Népszính.—Vígopera 1907. XII. 20.); *Száz év múlva.* Revue 3 felv. 10 képben, Marthon Géza zenéjére (Királyszính. 1908. V. 22.); *Van de ninc.* Operett 3 felv. Jacobi Viktor zenéjére. (U. o., 1908. X. 30.); *Jánoska.* Fantasztikus vígj. 3 felv. u. annak a zenéjére. (U. o. (1909. V. 7. *Hansert* c. színrekerült a bécsi Deut. Volkstheaterben is 1909. XII. 1.); *A kis gróf.* Operett. 3 felv. Rényi Aladár zenéjére (Királyszính. 1911. IX. 9.); *Leányvásár.* Operett 3 felv. Bródy Mihállyal Jacobi Viktor zenéjére. (U. o., 1911. XI. 14.); *A gyilkos.* Kinemaszkecs-boh. 3. felv. u. azzal Szirmai Albert zenéjére (Apollo-mozi 1912. XI. 28.); *Szibill.* Operett 3 felv. u. azzal Jacobi Viktor zenéjére (Királyszính. 1914. II. 27.); *Helén.* Vígj. 4 felv. Savage My officinal wife c. regényéből [helyesebben Erdmann—Jesnitzer Frigyes e regényéből készült ném. színművéből] (M. Szính. 1915. I. 15.); *Zsuzsi kisasszony.* Operett 3 felv. Bródy Miksával Kálmán Imre zenéjére (Vígyszính. 1915. II. 27.); *A pacsirta.* Operett Lehár Ferenc zenéjére (Népopera. 1918. II. 1.); *Pillangó főhadnagy.* Operett 3 felv. Harmath Imrével Komjáthy Károly zenéjére (Királyszính. 1918. VI. 8.); *Lili bárónő.* Operett 3 felv. Huszka Jenő zenéjére (Városi Szính. 1919. III. 7.); *A cigánygrófné.* Operett Vincze Zsigmond zenéjére (Királyszính. 1920. III. 13.); *Eva grófnő* (1922); *Anna-bál.* Operett. Vincze Zsigmond zenéjére. (Királyszính. 1925); *Kitty és Kati.* Operett Rényi Aladár zenéjére. (U. o., 1926); *A ballerina.* Operett. Szirmai Albert zenéjére. (1931); *Katica.* Operett Márkus Alfréd zenéjére (1930); *Rothschildok.* Operett Lajthai Lajos zenéjére (1932); Erkel Ferenc *Névtelen* hősök c. operájának scenikai felújítását ő végezte Kern Auréllal. — Mint harmadéves jogász egy évig

főszerkesztője volt az *Egyetemi Lapok*-nak; 1900. XII. 1.—1901. IV. 15-ig szerk. a *Főv. Lapok*-at. — Álnéve: Alice (P. Napló).

MATOLCSY MIKLÓS, dr. pharm. et med., c. egyet. ny. rk. tanár, a budapesti tud. egyetem gyógyszer-tárának vezetője, szül. Cegléden 1869 június 14-én, megh. Farnoson (?) 1938 december 4-én. — Bibliográfiai munkája: *Könyv- és irodalmi gyűjtemény morsz. gyógyszerészeti munkákról*. Bp., 1910. (Winkler Lajos előszavával).

MÉREI (1883-ig Matsovits) KALMAN (Lajos) dr. phil., c. igazgató, ny. bencés tanár, szül. Kaposvárt 1862 november 16-án, megh. Sopronban 1938 szeptemberében. — 1886-ban pappá szenteltetvén, sokáig működött rendje soproni gimnáziumában. — Munkája: *Teleki László gróf „Kegyenc”-e*. Bp., 1893.

MIGRAY JÓZSEF, hírlapíró, szül. Nagykőrösön 1882. március 9-én, megh. Budapesten 1938 december 12-én másfélévi szenvedés után. — Iskoláit szülővárosában és Budapesten végezte. Eredetileg kőműves, Szinyei szerint lakatosművezető volt, majd magánúton tanítói oklevelet szerzvéen, 1907-ben a székesfőváros szolgálatába lépett. 1918-ban a Károlyi-uralom idején kormánybiztos volt, az 1919-iki kommun alatt pedig a földmívelésügyi népbiztosság kertészeti osztályát vezette. 1920-ban az *Új Nemzedék* szerint (1920. V. 23. sz.) kétévi, a *Révai-lexikon* szerint harmadfélévi börtönrre ítélték. Kiszabadulása után a *Népszava* b. munkatársa lett, majd 1928-ban kilépén a szerkesztőségéből a Szocialista Párttal s addigi fölfogásával teljesen ellentétes agitációs működést fejtett ki. — Verei, tárcái és cikkei: *Hazánk* (1898, 901), *Főv. Lapok* (1899, 901/2), *Népszava* (1900, 12/5, 17, 19/28), *XX. Század* (1916/8) stb. — Szépirodalmi munkái: *Vörös zászló alatt*. Költmények. 1897—99. Bp., 1900. (Mezőfi Vilmos előszavával). — *Forrongás*. Újabb költem. U. o., 1903. — *Magasban*. Költem. U. o., 1908. — Agitációs iratai közül megemlítjük, mivel Révai nem tud róla *A vörös ör kis tankönyvre* (Bp., 1919) c. névtelenül megjelent munkáját.

MORVAY (1873-ig Kronek) GYÖZÖ, dr. phil., c. tanker. főigazgató, ny. gimn. igazgató, szül. Pesten 1863 december 29-én, megh. Budapesten 1938 november 20-án. — R. kat. Szülők: M. Ferenc áll. számellenőr, Meridiesz-Lukasievits Emília. Tanári pályáját 1886-ban Újverbáson kezdte, majd a budapesti gyakorló gimnáziumban eltöltött 1887/8. tanév után, 1888/90. Nagybecskerekben h., 1890/3. Nagyikindán s 1893/7. Nagybányán áll. r. tanár volt. 1897/8-ban a budapesti VI. ker. áll. főreáliskola, 1898/902. a VII. ker. áll. főgimn. r. tanára, 1902/26. a III. ker. főgimn. igazgatója volt. 1918-ban főigazgatói címet kapott. — Irodalomtörténeti, esztétikai és pedagógiai cikkei 1885 óta jelentek meg főv. és vid. lapokban és szakfolyóiratokban. — Munkái: *Az utánzás elvének fejlődése az esztétika és művészet történetében*. Bp., 1884. (Egyetemi pályadíjat nyert mű.) — *Lucifer*. Madách-tanulmány. U. o., 1886. — *A gyermekek munkája*. Nagybecskerek, 1889. (Németül is. U. o., 1889). — *Napkirálynő*. Fantasztikus idill. Nagyikinda, 1890. — *A nemzeti nevelésről*. U. o., 1893. — *Egy ettemetett város*. Az ifj. szám. Pozsony, 1896. — *A közoktatás története Nagybányán*. Nagybánya, 1896. (Vida Aladár előszavával). — *Magyarázó tanulmány Az Ember Tragédiájához*. U. o., 1897. — *Az utánzás elve*. (Ókor.) U. o., 1897 (és Bp., 1899). — *Középiskoláink könyvtárai*. Bp., 1898. — *A biblia és a költészet*. U. o., 1898. — *Madách Imre életrajza*. U. o.,

1898. — *Vál. m. népballadák.* (M. Kt. 52.) U. o., (1898). — *Az utánzás elve.* XVII. sz. U. o., 1898. — *A képzőművészetek története.* (Ifj. Kt. IV.) U. o., 1901. (Gerecze Péterrel). — *Galánthai gr. Fekete János.* (M. Tört. Életr. XIX.) U. o., 1903. — *Schönherr Gyula emlékezete.* U. o., 1910. — *Gritti.* Irta Szigligeti Éde. Kiadta. (Olcso Kt. 1685/8.) U. o., 1913. — *Byron Mországon.* U. o., 1913. (Köppel Byron-életrajza függeléke). — *Magán- és különbözőzeti vizsgák.* U. o., 1914. — Átdolgozta Geréb Józseffel Atkinson és Pearce: *Kis latin nyelvkönyv* (Bp., 1907) c. művét; sajtó alá rendezte Halász Gyula: *Rendszeres m. nyelvtan*-a 2. és 3. kiadását (Bp., 1908 és 1911) és u. annak *M. nyelvtan középisk. sz. c.* műve 3. kiadását. (U. o., 1916/7., 2 köt.), valamint Pekár Károly: *M. kultúra* c. művét (u. o., 1917), melybe megírta szerző életrajzát. Bevezetéssel ellátta Kerecseny János: *Csaták országútján* c. verskötetét. (U. o., 1917.)

PLESZ ERZSÉBET, egy svéd katonatiszt elvált felesége, megh. Budapesten 1938-ban, 38 éves korában. — Izr. Mint író 1923 táján túnt fel Berlinben s több régénye jelent meg a német könyvpiacra. A német zsidótörvény következtében költözött Budapestre, ahol a lapok állítása szerint P. Lola néven több műfordítása jelent meg. (A M. N. Múzeumban ily névvel jegyzett fordítás egy sincs.) Anyagi gondjai miatt öngyilkos lett s október 4-én holtan akadtak rá lakásán.

POLGÁR (Burger) SÁNDOR, színész, szül. 1861-ben, megh. Aradon 1938 decemberében. — 1904 körül színházi rendező volt Aradon. — Cikkai: *Arad és Vid.* (1901), *Aradi Közl.* (1904); talán az ő versei: *Pécsi Napló* (1906—7).

RAJKA LÁSZLÓ, dr. phil., leánygimnáziumi tanár, szül. Kolozsvárt 1894-ben, megh. u. o. 1938 október végén vagy november elején. — R. kat. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt és Bécsben elvégezvén a kolozsvári Marianum tanára lett. — Irodalomtört. cikkei, kritikái és műfordításai főleg erdélyi folyóiratokban. — Munkái: *Sebes agynak késő sisak.* Klny. az Irodalomt.-ből. Bp., 1915. — *Heliodorus Athiopikájának feldolgozásai a m. irodalomban.* Kolozsvár, 1917. — *Szaralókönyv.* (A „M. Nép“ Kta. 1.) U. o., 1923. — *A Marianum története.* U. o., 1927.

SCHNEIDER JÁNOS, bankigazgató, szül. Szekszárdon 1875 november 17-én, megh. u. o. 1938 november 13-án (tem. n.). — A keresk. isk. elvégzése után a Szekszárdi Népbank főkönyvelője, majd Tolna vm. alszámvevője, 1910-ben a Molnár-féle nyomda keresk. igazgatója s 1912-ben a Szekszárdi Népbank vezérigazgatója lett, 1919-ben a kommunisták tuszként Hógyészre hurcolták s ott fogva tartották. — Már 18 éves korában h. szerkesztője volt a *Szekszárd és Vidékének*; 1904-ben Bodnár Istvánnal megalapította a *Közérdek*, 1919-ben pedig a *Tolnamegyei Ujs.* c. lapot, mely utóbbinak hosszú ideig fel., majd haláláig főszerkesztője volt.

SUGAR (1911-ig Sternberg) OTTÓ, hírlapíró, szül. Temesvárt 1873-ban, megh. Budapesten 1938. december 1-én. — Pályáját atyja, Sternberg Adolf lapjánál, a *B. Tagebl.*-nál kezdte, majd a *P. Lloyd* b. munkatársa s utóbb a *B. Hírl.* közgazd. szerkesztője volt. 1900-ban megalapította a *Honi Ipar* c. szaklapot, melyet haláláig szerkesztett.

SÜMEGI (1882-ig Kohn) VILMOS, magántisztviselő, szül. Sümegen 1864 április 4-én, megh. Budapesten 1938 november 16-án. — R. kat. konvertita. 1881-ben lépet a hírlapírói pályára, mint a Polonyi Géza szerkesztette *Nemz. Újs.* b. munkatársa. Később egy könyvnyomatos szerkesztője lett, majd 1883 táján a *B. Hírl.* kiadóhivatalában nyert alkalmazást. 1893-ban Holló Lajos-sal megalapította a *Morsz.* c. napilapot, melynek haláláig kiadóhivatali vezetője volt. 1904. nov. 4-től az 1918-iki összeomlásig a gyergyószentmiklósi kerület országgyűlési képviselője volt függetlenségi programmal.

SZABÓ ISTVAN (Sokorópátkai) gazdálkodó, szül. Sokorópátkán (Győr vm.) 1878-ban, meg. u. o. 1938. december 1-én. — R. kat. Fl. iskoláit elvégzvéen, kora ifjúságától gazdálkodott. 1909-ben megválasztották szülőfaluja bírójának. 1910-ben tagja lett Győr vm. that. bizottságának s mint 48-as érzelmű politikus élénk részt vett a megyének Tisza István ellen folytatott küzdelmében. Az 1914/8. háborúban három évig katonáskodott, részben a fronton, részben a hadtápvonalban. Az 1918-iki forradalom kitörésekor hozzáfogott a kisközség megszervezéséhez s az Orsz. Földművespárt képviselőjében részt vett az 1919 márc. 17-én a Vigadóban tartott politikai gyűlésen. De látva, hogy a forradalomban a szociáldemokraták mindjobban magukhoz ragadják a hatalmat, Győr megyében megkezdte az ellenforradalmi szervezkedést, miért is a terroristák március 31-én letartóztatták s július 30-án halálra is ítélték. Az ítéletet azonban a proletárdiktatúra bukása következtében nem hajtották végre. 1919 aug. 27-én tagja lett a harmadik Friedrich-kormányznak mint tárcanélküli kisközségi miniszter. E pozícióját Huszár Károly, Simonyi-Semadán Sándor és gr. Teleki Pál kormányában is megtartotta. A II. Teleki-kabinetnek azonban már nem volt tagja. Az 1920-iki nemzetgyűlési választásokon úgy a győrszentmártoni, mint a kúnszentmártoni kerület mandátumát elnyerte s ő a győrszentmártonit tartotta meg. Ugyane kerület küldte be az 1922. évi második nemzetgyűlésbe és mint az Egységes Párt tagját az 1927-re egybehívott első országgyűlésbe is. Az 1931-iki választásokon Csikvándi Ernővel szemben kisebbségen maradt. — A *Győri Hírl.*-ben és a bpi *Új Barázdában* megjelent cikkeken kívül *Elnémult csalogány* c. egy népszínművet is írt, melyet vidéki műkedvelők több helyt előadtak.

SZABÓ ISTVAN (Aradi) író, szül. Aradon 1894-ben, megh. Budapesten 1938 október 23-án. — Szülők: Sz. Mihály, Fekete Viktória. Eleinte hírlapíróskodott a fővárosban, utóbb kizárólag verseket írt s a legnagyobb nyomorban tengődött egy hónapos szobában. Évek óta szenvedett tüdőbajban s többször kezelték közkórházban. — Aradi István néven írt tárcája: *P. Hírl.* (1917). — *Fényimádók* c. 3 felv. drámáját 1922. I. 12-én mutatta be a bpi Várszính. — Munkája: *A szenvedők királya*. Versek. Bp., 1931.

SZENTE (1885-ig Spitzer) ARNOLD, ny. áll. f. keresk. isk. tanár, szül. Alsólendván (Zala vm.) 1861-ben, megh. Veszprémben 1938 decemberében. — 1885-től 1931-ig működött Vágszereden, Liptószentmiklóson s végül Veszprémben. — Cikkei: *Veszprémi Függetl. Hírl.*, *Vészprémvm.* — Az 1890 es évek elején szerkesztette a *Liptó-t*.

SZTANKAI (1906-ig Sztankaninecz) GYULA, g. kat. nagyprépost, szül. Kovászón (Bereg vm.) 1865-ben, megh. Ungvárt 1938 november 24-én (?)

éjjel. — 1899-től 1901-ig Észak-Amerikában volt misszionárius. Sokat utazott Európában s Palesztinában, valamint Egyiptomban is megfordult. — Cikkei és tárcái: *Alkotmány* (1912/3), *Egyh. Közl.* (1908, 25), *G. Kat. Szle, M. Nemzet* (1911). — Útirajzai: *Az Atlanti Óceánon túl s néhány nap az Atlanti Óceánon*. Ungvár, 1901. — *A lourdesi zarándokút*. Hol, mikor? — *Utazásom Keletre*. Hol, mikor? — *A Szentföld*. Hol, mikor? (Valamennyi 1909 június előtt.)

TOMPA IMRE (nemes), hírlapíró, meg. Újpesten 1938 december 7-én 57 éves korában. — Ev. Az 1914/8. háborúban főhadnagy volt. Leszerelése után a *Távirati Iroda* b. munkatársa lett.

TONCS GUSZTAV, ny. főgimn. tanár, keresk. isk. igazgató, szül. Szegváron (Csongrád vm.), 1859 november 28-án, megh. Budapesten 1938 november 26-án. — R. kat. 1881—1910-ig a szabadkai városi gimn. tanára, azontúl az akkor alakult egyesületi f. keresk. isk. igazgatója volt Szabadkán. — Irodalomtört. tanulmányai: *szabadkai főgimn. értes.* (1884. Vitkovics Mihály élete és munkái; 1885. Vörösmarty „Zalán futása“ mese és szerkezet szempontjából; 1887. Arany János „Török Bálint“ c. költeményének forrásai; 1896. Az V. o. poétikai anyaga; 1901. Zomborcsevics Vince és könyvtára; 1903. Kossuth Lajos szül. 100. évford. rend. isk. ünnepély), *Nemzet* (1885. Berzsényi és Mathlissen), *Tanáregyes. Közl.* (1887/907. Mikes Kelemen), *M. Paed.* (1894. Költői olvasmányok a gimn. V. o.-ban; 1896. Kölcsey ped. nézetei), *Tanulók Lapja* (1895/7), *B. Hírl.* (1906/7). — Munkái: *Szemelvények a m. epikusokból és történettrókból*. A gimn. V. o. sz. (Jel. Írók Isk. Tára. 82.) Bp., 1893. — *Költői olvasmányok*, Gimn. haszn. U. o., 1897. (Loós Istvánnal). — *Zágoni Mikes Kelemen élete*. U. o., 1897. (U. azzal. Új kiadása társszerző nélkül: Szabadka, 1906.) — *Kisfaludy Sándor: Szemelvények Hinfy szerelmeiből és a regékből*. (Segéd-kvek a M. Irod. Oktatáshoz. 8.) Szeged, 1903. — *Szemelvények a m. klasszikus iskola költőiből*. (Jel. Írók Isk. Tára. 87.) Bp., 1904. — *Zrínyi Miklós: Szigetii reszedelem*. (Szemelvények.) (Segédkönyvek stb. 18.) Szeged, 1906.

TÓTH JENŐ, hírlapíró, megh. Budapesten 1938. november 2-án (tcm. n.) 32 éves korában. — Ref. Tíz évig volt a *M. Távirati Iroda* b. munkatársa.

VARGA DÉNES (szentmihályi) ny. gimn. igazgató, szül. Szentmihályon (Udvarhely vm.) 1851 október 30-án, megh. Kolozsvárt 1938 decemberében. — Unit. Teológiai tanulmányait Kolozsvárt és Manchesterben végezte, majd 1882-ben a kolozsvári egyetemen középisk. tanári oklevelet szerzett. 1881-től tanára, egy ideig igazgatója is volt a tordai unit, gimn.-nak. — 1880 óta írt cikkeket egyh., ped. és erdélyi napilapokba. — Munkája: *A tordai unit. gimn. története*. Torda, 1907.

VÖRÖSVÁRY ERNŐ, ny. táborigazgató, szül. Tornócon (Nyitra vm.) 1867 december 26-án, megh. Klotildligeten 1938 november 19-én. — 1893-ban pappá szenteltetvén, Magyardiószegen káplánkodott, majd Budapesten működött mint hitoktató és tanítóképezdei hittanár. 1899-ben táborigazgató lett Bécsben, 1904—19-ig a kismartoni katonai reáliskola hitoktatója, 1919—24-ig táborigazgató Nagykanizsán és Szegeden. — Cikkei és tárcái: *Kép. Családi Lapok* (1887), *Alkotmány* (1898, 901/2). — Szépirod. jellegű munkái: *A hazugság útja*. (Népiratkák. 79.) Bp., 1893. — *A szegény asszony*. (Népiratkák. 87.) U. o., 1894. — *A kalandosok*. Ifj. vígj. 3 színben. U. o., 1910. G. P.

Titkári jelentés.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság az elmúlt esztendőben is hagyományaihoz híven szolgálta a magyar irodalmi gondolatot. Magyar szellemi világunkban alig van még tudományterület, melyet annyira ihletne a hagyomány Géniusza, mint a miénket. Hiszen irodalmi tudásunk lelke az a történelmi fluidum, mely mint valami láthatatlan folyam áramlik ki a múlt idők minden adatából, hogy bennünk váljék rajtunk időszerűsített, mindig tartó és tovább sugárzó létté. Az irodalomtudomány haladásának tehát kettős ütem a jellege: egyrészt a tárgyi kimerítésre törekvő teljesség, másrészt az összefoglalás, a rendszer. Abban az anyagbővülés vágya, ebben az azt átható s azon át jelentkező szellem életének megfejtése várja teljességét. A kettő együtt alkotja az irodalom bölcséletét, melynek fogalmi magassága az irodalom szellemi méltóságának kijáró legfinomabb hódolat. Az természetes, hogy minden irodalomtörténetíró a maga lolkének egyéni világosságával közeledik az irodalom értelmének megoldásához. Hisz órea is áll a nagy törvényszerűség, hogy minden ember új kelet a földön, aki azért jön, hogy újra értelmezze a megismert világot. De viszont az irodalomtörténetíróra is kötelező a tisztelet és alázat a tények és tények szándékai előtt, melynek határait áthágnia neki semmi címen sem szabad. Az irodalomtörténetíró jelentőségét sohasem rendszerének elvi értéke szabja meg, hanem az az igazsága, melyen a legkisebb irodalomtörténeti jelenséget is rendszer-bizonyító jelentőségéig tudja lemérni. A tárgyismeret teljessége címén minden módszer igazolt, ezek segítenek fel-találó szempontokhoz. De a módszert rendszerre emelni csak a belső érvényesség szilárdságának feláldozásával lehet. Nem hihető tehát, hogy — napjaink irodalomtörténeti irányára gondolok itt — azért, mert a szociológiai, a népelvi és a karakterológiai szempontok termékeny munka-gondolatokat adtak, elképzelhető lenne egy akár szociológiai, népelvi vagy karakterológiai bármely, főleg azonban magyar irodalomtörténetnek minden egyéb igényt is teljesen kielégítő, önmagában is elégséges alapelvű felépítése.

Ennek az óvatos s megbizonyosodásra törekvő rendszer-fegyelemnek és egységnek jegyében folyt le Társaságunk elmúlt évi működése. Bemutatója kitűnően szerkesztett folyóiratunk volt, mely változatos érdekű és területű tanulmányaival s az élő irodalom minden mozzanatát megörökítő friss figyelmével, kritikai ellenőrzésével egy-egy számában is az irodalom egész élet-igényének megbecsülhetetlen érdemű ébresztője és táplálója, a közízlés nevelője és tudásunk gyarapítója.

Ugyanez a szellem hatotta át mindig nagyszámú érdeklődéstől megtisztelt felolvasó üléseinket. Ezeken: Agárdi László Bartóky József, a meseíró, Dénes Tibor Bessenyei és a tragikus gondolat, Vajthó László Reviczky Gyula humora, Solt Andor Kölcsey Ferenc szerepe irodalmunk polgárosodásában, Kozocsa Sándor Toldy Ferenc pályakezdete címmel tartottak figyelemfoglalóztató, igen értékes előadásokat.

Jelentésemnek, sajnós, fel kell ölelnie Társaságunk történetének fájdalmas adatait is. Elvesztettük Morvay Győző vál. tagtársunkat. Sokoldalú, ötletes szellemű, értékgyarapító tudósa volt az irodalomtudománynak. Sok tanul-

mánya, munkái közül különösen Madách-könyve őrzi nevének maradandó tiszteletét. Eltávozott közülünk Perényi József tagtársunk, ki egyben a számvizsgálóbizottság ellenőrzői tisztjét töltötte be. Kedves, mindig jókedvű és derűre hangoló, meleg egyéniségén egy jobb időket élő világ emlékfénye ragyogott. Tudományos érdeklődésének középpontjában a magyar színtörténet állott, melyet számos, kutató munkával elmélyített tanulmánnyal gazdagított. Egyéb művei és értekezései, melyeket Rozsnyai Dávidról, Szemere Miklósról, Aranka György erdélyi törekvéseiről írt, anyaguk és megállapításuk érdemeivel szereztek nevének elismerést. A hála hűségével tartjuk meg érzéseink kegyeletében emléküket.

Ugyancsak a hála meghajlásával gondolunk közgyűlésünk ünnepi keretében arra a jóindulatra, mellyel Társaságunkat a nm. vallás- és közoktatásügyi minisztérium anyagilag támogatta s arra a mindig előzékeny és finom szíves-ségre, mellyel Voinovich Géza úr ömcltósága, a M. Tud. Akadémia főtítkára üléseinket vendégül látni kegyes volt.

Tekintetes Társaság! Ugy érzem, megsérteném tudományunk nagyon értékeny ethozát, ha e jelentés kapcsán nem emlékeznék meg arról, hogy a mindig egy és oszthatatlan szellemű Magyarország, a bennünket minden magyarral összetartó literalis szent egység közlebb jutott ismét ősi valóságához. Egy boldogabb és nyugodtabb jövő kornak feladata lesz annak a megállapítása, hogy a megszakított történelmi folytatás ellenére mit tett az irodalom azért, hogy a lelkekben, a rejtett, bujdosó, idegenné vált szókban, könyvekben virrasszon az emlékezés, mely összetartja a világot. Nekünk továbbra is csak egy a kötelességünk, az, amelyet Pázmány P. így fejezett ki: „Az tenálad lakókat megörizzed.“ Örizzük, őrizni fogjuk!

Tisztelettel kérem jelentésem tudomásulvételét.

Brisits Frigyes.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. március hó 12-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Elnök az ülést megnyitja s üdvözli a megjelenteket.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Édes Jenő és Alszeghy Zsolt rendes tagokat kéri fel.

Brisits Frigyes titkár meghatott hangon búcsúztatja el Perényi József r. tagot, a társaság hű tisztviselőjét. Utána a pénztáros tesz megnyugtató jelentést a Társaság anyagi ügyeiről.

Egyéb tárgy nem lévén, az elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. március hó 12-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Agárdi László: Bartóky József, a meseíró.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. április hó 9-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Elnök az ülést megnyitja s üdvözi a megjelenteket.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Agárdi László és Claser Mihály r tagokat kéri fel. A pénztáros kedvező jelentést tesz a Társaság anyagi helyzetéről.

Egyéb tárgy nem lévén, az elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. április hó 9-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Dénes Tibor: Bessenyei és a tragikus gondolat.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. október 22-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő. Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök üdvözlő szavai után a titkár jelenti, hogy Virág Benedek hamvaira a Társaság nevében a szerkesztő tett koszorút. A pénztáros a Társaság anyagi helyzetéről tesz jelentést. A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök Szinnyei Ferenc és Lám Frigyes tagokat kéri fel.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. október 22-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő. Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Vajthó László: Reviczky Gyula a humorról.

Solt Andor: Kölcsey Ferenc.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. december 10-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő. Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök az ülést megnyitja. A jegyzőkönyv hitelesítésére Kozocsa Sándor és Regényi Sándor tagokat kéri fel. Majd jelentéstételre kéri fel a titkárt.

A titkár meleg szavakkal méltatja a választmány elhalt tagjának, Morvay Győző főigazgatójának érdemeit. Bejelenti, hogy a közgyűlés január közepén lesz, az elnöki megnyitót Szinnyei Ferenc alelnök mondja.

Az elnök a pénztáros megnyugtató jelentése után az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. december 10-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő. Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Kozocsa Sándor: Toldy Ferenc pályakezdeté.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. január hó 14-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő. Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök bejelenti, hogy a választmányi ülést követő közgyűlés megválasztja az új tisztikart s a választmánynak harmadolás alá eső részét. A jelölőbizottság tagjai voltak: Gulyás Pál, Pitroff Pál és Clauser Mihály.

Ezután Gulyás Pál a jelölőbizottság nevében megteszi javaslatát az új tisztikarra és a választmány harmadára.

A választmány a javaslatot egyhangúlag elfogadja.

A titkári és pénztárosi jelentés után az elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. január hó 14-én tartott közgyűléséről.

Jelen vannak: Pintér Jenő elnök, Szász Károly, Viszota Gyula alelnökök, a Társaság tisztviselői, választmányi tagjai, rendes tagjai (98) és nagyszámú közönség.

1. Viszota Gyula alelnök megnyitja a közgyűlést, üdvözlí a megjelenteket s megállapítja a közgyűlés határozatképességét, majd felolvassa a beteg Szinyvei Ferenc alelnök elnöki megnyitóját.

2. Gulyás Pál „Hogyan készül a Magyar Írók új sorozata“ címen tart előadást.

3. Brisits Frigyes titkár jelentésében beszámol a Társaság 1938. évi életéről. Indítványozza, hogy a Társaság fejezze ki köszönetét a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrnak a folyósított államsegélyért, továbbá a M. Tud. Akadémiának és Vojnovits Géza főtitkár úrnak az ülésterem állandó átengedéséért. Ezután tisztviselőkné és választmányi tagoknak a jelölőbizottság nevében előterjesztett sorát ajánlja a közgyűlésnek.

4. A közgyűlés a javaslatokat egyhangúlag elfogadja. (Új választmányi tagok: Bencze István, Edes Jenő, Fest Sándor, Helle Ferenc, Kovács Kálmán.)

5. Alszeghy Zsolt felolvassa a távollevő Oberle József ellenőr s a számvizsgáló-bizottság jelentését és javasolja, hogy a közgyűlés a pénztárosnak adja meg a felmentést.

6. A közgyűlés a javaslatot elfogadja s az egész tisztikarnak köszönetét fejezi ki munkájáért.

7. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Agárdi László és Edes Jenő választmányi tagokat jelöli ki, megköszöni a tagok és a közönség érdeklődését és a gyűlést bezárja.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).

30.073 — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyi, Julius Vizota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeghy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyi, Julius Vizota, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeghy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszeghy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszeghy, Mitglied der Ung. Akademie der
Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Kristóf György: Dózsa Dániel lírája	65

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nagy Artúr: Olasz színművek a Nemzeti Színházban.....	86
Csapodi Csaba; Zichy Nándor és Jókai Mór irodalmi kapcsolatai	89

BÍRÁLATOK.

Brisits Frigyes: A XIX. század első fele. — Juhász Géza: A magyar szellem vándorútja. — B. Gesmey: Les débuts des études françaises. — Fodor Éva: A Nyugat-gondolat. — Kovalovszky Miklós: Irodalmunk Páris-szemlélete. — Dezsényi Béla: Magyar-svájci szellemi kapcsolatok. — Somos Jenő: Baudelaire és az új magyar líra. — Szegszárdy-Csengery József: Kosztolányi Dezső. — Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába.....	93
--	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	102
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Mentovich Ferenc gúnyverse Gyulai Pálról, a kritikusról. — Megjelent a Magyar Írók első kötete. — Elhúnytak.....	105
--	-----

Dózsa Dániel lírája.

Írta: KRISTÓF GYÖRGY.

Dózsa Dánielnek, mint epikusnak és mint regényírónak legalább a nevét ismeri irodalomtudományunk. Líránk történetében azonban még névleg se szerepel, pedig egész szépirodalmi munkásságából a kortársak előtt lírája volt a legnépszerűbb. S a mai irodalmi vizsgálat is e téren találja meg és ismeri föl Dózsának viszonylag legértékesebb alkotásait.

Mint a legtöbb költői pálya, a Dózsáé is lírai költeményekkel kezdődik, de nem a Garay Regélőjében, mint Szinnyeinel olvassuk,¹ hanem az első magyar (székely) vidéki hírlapnak, a Brassóban megjelenő Erdélyi Hírlapnak az irodalmi melléklapjában, a Mulattatóban.² Ettől kezdve az ötvenes évek végéig alig akad olyan hírlapunk, illetőleg irodalmi közlönyünk, amelyekben nem találkoznánk Dózsának egy-két lírai versével. Úgy látszik azonban, hogy már korábban, jóval első verseinek megjelenése előtt verselgetett. A Magyarország és Nagyvilág (1865. évf.) azt írja, hogy Dózsának van 1835-ből egy kötet verse kéziratban, melyből a Szelíd angyal és a Szellőhöz c. dalok közajkon keringenek. E két közajkon keringő dálnak nyomára jönni nem tudtam, összegyűjtött verseinek kötetében nincsenek benne. Maga a kéziratot kötet is lappang, talán Dózsa fiának, Dózsa Endrének³ a birtokában. Azt azonban, hogy már 1835-ben írt verseket, bátran elhíhetjük. Korán megkezdett s nagy termékenységgel folytatott költői munkásságából kerekén húsz éven át, a Zandirham megjelenéséig egy-két novellán kívül nem ír, illetőleg nem közöl egyebet líránál. A Zandirhamot még 1850-ben megírja, de szinte a horatiusi kilenc évvel később adja ki, 1858-ban. A következő évben aztán kiadja verseinek első kötetét is. Ettől kezdve azonban — mint említők — lírai kedve

¹ Magyar írók élete és művei. II. k. 1031. l.

² Mulattató. 1839. évf. 19. sz. A megcsalt. L. Az első vidéki (székely) magyar hírlap s irodalmi melléklapja c. tanulmányomat. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Sepsiszentgyörgy 1929. 219—234. l.

³ Szintén hírlapíró, ki a századforduló éveiben regényírással is foglalkozott s mint ilyen utóbb 1906-tól 1935-ig az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöke volt.

megcsappan, a versírással felhagy. Legalább is nem közölt. Hogy vajjon kéziratban sínesenek, ismét csak fia, Dózsa Endre tudná megmondani.

E húsz év gazdag lírai terméséből tanulmányunk csak a kötetben kiadottakat vizsgálja. Egyéb szétszórtan megjelent, avagy kéziratban műveinek felkutatása a jelen viszonyok között nagyon nehéz, szinte lehetetlen s még továbbra is eltolná a Dózsa költészetének részletes ismertetését. Különben is megállapítható, hogy Dózsa verseinek éppen a java termése van benne az első kötetben. Nyilvánvaló, hogy az a lírikus, aki csak húsz év lepergése után szánja rá magát, hogy végre kötetben is megjelenik, az első kötet anyagát is úgy állítja össze, hogy már ebből kitűnjék egész egyénisége, költészetének általános értéke. Ki tudja, vajjon módjában állandó a második kötetet is kiadni? Ha igen, fogja tartalmazni a most még kihagyhatónak vettek és az ezután írandókat. Más rendezői elvet nem is követett Dózsa. A költemények egymásutánjában ugyanis nincs semmi sorrendi következetesség, avagy határozott szempontú felsorolás és csoportosítás. Korábban írt versek hátrább kerültek s tárgyilag is, műfajilag is tarka változatosságban elkeveredve rendszertelenül következnek egymásra. Csupán a kötet kezdő és záró költeménye mutat arra, hogy szerzőjük tudatosan választotta ki s helyezte el őket oda, mint költészetére és egyéniségére nézve a többinél fontosabb, jellemző darabokat. És megállapítható a rendezésnek, illetőleg a válogatásnak még egy másik kényszerű elve is: az első kötetbe felvett verseknek nagy része a szabadságharc utáni alkotás. A korábbiakból sokat kihagyott. Egyrészüket, mint ifjúkori kísérleteket, önként, másokat kényszerűségből tárgyuknál fogva a cenzúra miatt mellőzött. Való, hogy ezek miatt a Dózsa lírai költészetének hiánytalanul teljes képét megrajzolni nem lehet. Ám a gyűjtemény egészben véve mégis reprezentatív: egy, a Bach-korszakban férfiúvá érett költői pálya tükörképe. Így e tanulmány hiányossága legalább is menthető.

Mit mutat a tükörkép? Melyek a Dózsa lírájának szembe-tűnő és meghatározó színei, uralkodó egyéni vonásai? Szeretet és tisztelet a költészet iránt, józan eszménység az életfelfogásban és végül a szertelenségeket kerülő, csupán a maga egészséges természetességével költőiségre törekvő népiesség.

Az elsőnek, a költészet iránt való szeretetnek és tiszteletnek

nines nagyszámú közvetlen bizonyítéka. De ami kevés van, az félre nem érhetően tanúskodik a mellett, hogy Dózsa a költészetet mint magasabbrendű egyéni tevékenységet fogta fel és gyakorolta, s mint állandóan ható és megtartó nemzeti és egyetemes szellemi erőt szerette és tisztelte. Az éjmadár című gyűjteménynyitó verse is ennek a kifejezője. A negyvenedik év körül, a férfikor csúcán a költőt megriasztja az aggodalmas kétség: vajjon a költészet nem csupán az ifjúkor kiváltsága és hivatása, illik-e az az érett férfikorhoz is?

Mitől remegsz költészet csalogánya,
Mi háborítja ihlett dalaid?
Érzetvilágom leghivebb barátja!
Mind távolabbról hallom hangjaid.
S galambjai szívem boldog hitének
Mért hogy ijedten szárnyra kelének?

A felmerült kérdés vizsgálata és a feleletnyerés drámai keretben történik: vihar veri fel a költő ablakát s Minerva madara, a tudás, berontva a költő lakásába, szagatni kezdi lantjának húrjait, mondván, hogy a költészet kora a költőnél lejárt, a hitet cserélje fel a tudással. A költő vonakodik.

Menj éjmadár! a boldog ifjúságnak
Ne dűld fel kedves álmait,
Haljak meg én is, amidőn kiszállnak
Szívemből a dal, lelkemből a hit...

Böles Minerva kegyence azonban nem tágít. Erre a költő elküldi, hogy hozzon feleletet az emberszemtől nem látottak valóságáról, mert ettől függ elhatározása. A tudás el is röpül, de ami hírt hoz az életről-halálról, a sír és a tenger mélységes titokvilágáról, csupa vigasztalanság, csupán a testről szól. A lélek, a magasabbrendű szellemvilág napfénye teljesen ismeretlen az éjmadár előtt, meg sem kísérli, hogy odáig elhatoljon. De nem is kell, mert szerinte a nap is, mint a föld, test — öngőzkörében; lelkünkkel nem rokon. A tudás sivár korlátoltsága visszahozza a költő önbizalmát, határozott bátorsággal utasítja el Minerva éjmadarát s visszatér lelkének nyugalmas derűje:

A csalogány lány hangját újra hallom
S vidulni kezd dalára életem,
És vállaimra visszaszáll galambom
S a hit olajágát nyújtja nekem.
Távol még szól a bagoly huhogása,
De *hitem* van s nincs szükségem *tudásra*.

Nines helyén vitatni, vajjon az ész és szív, a hit és tudás csakugyan ennyire mereven ellentétesek, sőt kizárólagosak, hogy

vajjon igaz-e, hogy a költészet az ifjúkor kiváltsága, s nem egyszersmind az érett kornak is természetes velejárója? Ránk nézve csak a költő egyéni állásfoglalása, személyes elhatározása a fontos. És ez: újabb vallomástétel a költészet magasabbrendűsége mellett, s újabb fogadalom annak további tiszteletére és gyakorlására.

A költészet egyénileg, önmagára nézve — életfeltétel. Ezért tárgyilag is és másokban is tiszteli.

Meghajlik lélkem minden nő előtt,
Ki a múzsákkal tölti az időt,
Ki ragaszkodik népe nyelvéhez,
S hívság helyett lélekgyönyört keres.

S mit érdemel a nő, ki szellemét
Gyöngéd, nemes dalokban osztja szét!

mondja s kérdi Izidorához⁴ című költeményében. Tiszteletét átviszi a költő lányára is, ki, szerinte, az ég bírálatán általment költészet. (A költő lányához.) Nemzeti, közösségi vonatkozásban pedig a költészet emlékezés a multa, hangjain visszatamad a történet, áthagyományozója a nemzeti nyelvnek és a nemzeti bánatnak. (Hárskürt hangja), jövőnknek biztatója, nemzetünk és nagyjaink dicsőítője. Ezért buzdít is:

Magyar költők s leányok zengjetek,
Ti a nemzet nevét megőrzitek.
(Éneklő lányok közt.)

Költészet szeretetének és tiszteletének közvetett bizonyossága egész írói pályája, minden irodalmi alkotása. Sohasem írt hebehurgyán, gondatlanul, hánya-veti módra eredetieskedve, nagyokat mondva, s úgy adva és játszva a költőt, a zsenit, mint az ötvenes évek számtalan verselője. Midőn oly sokan, mint valami csárdába törtek be a költészetbe, Dózsa mindig templomi komolysággal lép oda. Boldog ugyan, mikor hallja a nép ajakán felzendülni a maga írta és szerelte dalt, de azért nem igényli, hogy metcornak, egetverő tehetségnek tartsák. (Nem kívánom.) E szerénység a Petőfi-utánczók túlzó öndicsékvéseinek éveiben semmi esetre sem figyelmen kívül hagyható erény.

A költészetnek mindenekfelett való szeretete és becsülése — de a maga tehetségének túl nem becsülése — csak egyrésze az ő mindent józan idealizmussal felfogó és megítélő általános életszemléletének.

⁴ Báró Petrichevich-Horváth Ida — gróf Bethlen Miklósné — (1836—1877) írói álneve. A múlt század ötvenes-hatvanas éveit alatti számos lírai költeménye jelent meg az egykorú hírlapokban és folyóiratokban.

A reformkor határtalan bizalma a jobb jövő iránt és az egzigeneciák tudományára alig figyelő cselekvési elszántsága, meg alkotni kész lángoló lelkesedése Európaszerte a márciusi forradalmakban robbant ki, de ugyancsak Európaszerte keserű kudareba, véresen kiábrándító csalódásba fulladt el. A forradalmak pompás, vidám húshagyókeddi mámorát felváltotta és nyomom követte a politikai abszolutizmus diktálta hosszú, a nálunk majdnem két évtizedig tartó száraz böjt. E kiábrándulásra beállt szinte kesernyésen józan hangulat és korszemlélet Dózsának számos költeményében megjelenik. Hírlapíró, politikus és jogtudós létére másoknál átfogóbban és világosabban látta meg és fejezte ki a kor tehetetlenségét és az emberi nagyratörékvések korlátoltságát. E kor megtörte az ábrándokat; szép álmainkból fel kelle riadnunk, ezek nem segítenek rajtunk; az élet szíve elkopott, hiába érzelgünk zsámolyánál; ki való helyett az ábrándokat ölelgeti, pályáján tántorog. (E kor.) Eléhaladott a század, vén a világ, elhullatta a virágot, csalogányok helyén varjak kárognak, démonok ülnek. A napnak nincs melege, meddő a felhő is.

Nézz az égre, nézz a földre,
Minden minden hajlik őszre.
S hol a remény új tavasza?
Hosszú híd még a tél hoszza!
(Vén a világ.)

Fáj valami a világnak, s senki se tudja, hol s mi a gyógyszer. Ezért unalom s rosszkedv, hiú vágyódások tartják fogva. Szórakozást keres az üres élet. Különcök, kalandorok, lényaló hízelgők népesítik be a világot, önzetlenség, szív, boldogság nincs sehol. Az erény látszat, a hit képmutatás. Az ember bízik embertársában, kábultan és kapzsian szédeleg a világfájdalom örvényei között. (Világfájdalom.)

E keserűn józan világ- és társadalomszemlélet rokona és szomszédja annak az, Alszeghy Zsolt szerint Petőfi szerelmi lírájából táplálkozó világfájdalomnak, mely az ötvenes években is divattá tette a keserűséget és az életúntságot, mit a költőkben az egyéni körülmények mellett elősegített és fokozott a nemzet szomorú elnyomatása is.⁵ Hasonló gondolat és álláspont az említetteken kívül Dózsának még számos költeményében található (Rossz órámban, Jaj Rómának, Elmélkedés, Az ember vágyai, Rendre élünk, Mire való?, Fiam születésére,

⁵ Alszeghy Zsolt: Petőfi és az ötvenes évek magyar lírája. Kisfaludy Társaság Evtáplajai XLVIII. k. 272 és 366 l.

A szegényekért stb.) Azonban a Dózsa társadalomtörténeti és világszemlélete csak komoly, sőt olykor komor, de egészben véve nem pesszimista. Észszerűen józan, de nem lemondó, nem végződik céltalan és akarat nélkül való dekadenciában. Csak egy-két költeménye van (Édes álmok, rémes álmok, Hajnal órái, Jaj Rómának, Mire való? és Csataféren), amelyekben nincs valami biztatás, amelyik nem végződik valamely cél, eszmény, hivatás felmutatásával. Költeményeinek nagy többségében vigasztal, megnyugtat, sőt bizva és biztatóan hirdeti a jobb jövőt. A sorsban, hol millió ember él, miért veszítenők el lelkünk nyugalalmát? Keressük szorgalomban a vigaszt és — végre is az Isten el nem hagy. Ez a refrénje például az E kor című versnek. Még Világfájdalom című költeménye is biztatással végződik:

Világfájdalom, nehéz betegség,
De meg lehet azzal vívnia,
Kit nem lelki s testi kimerültség,
Hanem szívesalódás vitt oda.
Mit szívünk keres a nagyvilágban,
S melyért ott hiában izzadoz,
Boldogságot lehet egy családban,
Egy szerető szív megadja azt.

Dózsa jól látja, hogy a társadalom bűnös, hogy ember az embert mint férget tapodja, hogy hatalmasabb legyen a másiknál. De tanítani mégis csak azt tanítja, hogy:

Legyünk egyszerűek s jók az emberekhez,
Jutalmunk az égben egykor a szerint lesz,
Amint éltünk itten.
Minden örömlünket, minden fájdalomunkat,
Minden jótettünket s rossz akaratunkat,
Számba vette Isten!

(Elmélkedés.)

Ennek következtében a Dózsa élet- és világfelfogása semmi szín alatt sem a pesszimizmus. Sokszor talán teljesen illuziómentes hangulat az alapja, de mindig fölemelkedik valami célfogalomig, valami eszményig. Józan, de nem borúlátó, hanem biztató idealizmus. Panaszolkodhatni olykor, de elcsüggedni nem szabad — írja Gróf Lázár Kálmánhoz című versében. S mit barátjának intelmül ír, az egész egyéniségére és világnézetére jellemző. Bármilyen keserves és fájdalmas az adott valóság, vigaszt talál és vigasztal, ha más, ha emberi eszmény nincs, hát a jövő élettel, az isteni jóssággal és igazságossággal. Az Isten szerelme mint szent lánc köti egybe az emberiséget. (Vallásos gondolatok.)

Közelebbről vizsgálva költői szemléletének egy másik, gyakoribb eleme s így költészetének is egyik állandó indítéka a

családi élet. Dózsa életrajzi adataiból és költeményeiből is kitétszően boldog családi életnek volt részese, úgy is mint gyermek, úgy is mint férfi. Szerető szülők jómódú gondviselése alatt nőtt fel gondtalanul testvéreivel együtt, s mint férfi, hű feleség és reményre jogosító gyermekek körében boldog családi életet élt. Ezért a családi élet az ő szemében az a legbiztatóbb, talán egyetlen hely, hol az ember, az egyén a legmostohább viszonyok között is, ha nem is teljes boldogságot, de legalább békességet és megnyugvást talál. A sors bármint játszik velünk,

... az élet nincs elveszve
Csak szerelmünk fűszerezze,
Szerető szív, tiszta lélek,
Kis kunyhóban is jól élhet!

mondja egyik, Arany Jánosra nagyon emlékeztető versében. (Jobb így élni.) Másnak is ajánlja a házasságot, igaz kissé józanul, sőt prózailag: házasodj meg, meg nem bánod — feltevéen, hogy jól találsz. (Házasság a szív és ész együttes, közös ügye. Csak ki mindkettőre hallgat, nyer hű szerelmet s él boldogul. Különben — tanácsolja ismét józanul —

Ha élted célját így fel nem találod,
Akkor maradj inkább magadra csak,
Fájó az érző szív magánossága,
De házi bú közt élni kínosabb.

(Akarsz szeretni?)

Humorosan sorolja fel egyik versében, mi sok a különbség a két nem, a férfi és nő között és a végén — Egymás nélkül ah! mégsem élhetünk — állapítja meg nem kis iróniával. (Férfi és nő.) A maga teljes családi boldogságát, ez áldott és bárkinek is kijáró ajándékot, mint természetes adottságot gyakran említi ugyan, de külön versbe ritkán veszi. (Nővérem nevenapján, Kis fiam születésén, Fiam születésén, Tiszteld szülőidet, Jöjj karomra, Jobb így élni.) Ez inkább csak akkor történik meg, ha a családját csapás sújtotta, vagy veszély fenyegeti. A szabadságharcban elesett testvérenek emlékét például két elégiában is elsírja. Ilyen még: Nőm kórágán, A gyászoló anya, Szeretteim, Szomorú álmaim stb. Jellemző józan felfogására a testvérét elsírató elsőbben írt költemény (Dózsa Lajos emlékére) vége. Az országos romokból sok helyreállítható — mondja —, de az elveszetteket felhozni sírjokból nincs hatalom. Ezért

Mentsen meg az Isten a beháborúktól!
A bús forradalmak rombolásaitól,
Szórja böv áldását elpusztult hazánkra,
S juttassa népünket békés boldogságra.

A költemény első alakjában csepeg a túlzó lojalizmustól. Testvérét sirató másik verse — Szomorú álmaim — megmarad az egyéni és családi fájdalom panaszának körében. Költőibb is amannál. Józan idealizmusának jellemző szemléltetője újszülött fiaihoz írt két költeménye. Inti és oktatja őket mindenre, mi szép és eszményi: honfimunkára, erényes szívre, szívjóságra, tiszta, nemes életre, megelégedésre stb., mert az élet boldogsággal csak a jóságot és erényt jutalmazza. Ez erények közé tartozik azonban az is, hogy

Azon kevés vagyont, mi egykor
Sírom felett kezembe átfolyt,
Jól megbecsüld, széjjel ne széleszd.
Szent láncszem ez hazád földjéhez.

Az ősi föld szeretetét a másik fiú születésekor is főkötelességként említi. S itt is az ősi föld, a családi birtok szeretete szélesebb értelemben a haza szeretete.

Szeressétek földünket, mely alatt Nyugosznak ősapáink csontjai, Szeressétek e hont, mely nektek is Szív és ész szerint fog sorsot osztani.	Örökségül, mit vettem és hagytam Reátok gyermekeim; az szent hazánk, Csak benne és általa van mindenünk, Ő birtokunk, rangunk és koronánk!
---	---

Milyen kár, hogy e korszerű tanácsot — középnemességünk le-romlása tudvalevőleg már ekkor kezdődik⁶ —, az új zsentrinemzedéknek oly kevés tagja hallotta s még kevesebb fogadta meg.

Valóban a haza sorsa, nemzetének jövődjéje a Dózsa költészetének egyik leggyakoribb tárgya. Költeményeinek jó egyharmada vagy egészben, vagy valamely feltűnőbb vonatkozásánál fogva az úgynevezett hazafias költészet terméke. Alapszínzete majd mindeniknek természetesen a fájdalom, a keserűség a szabadságharcot elfojtó abszolutizmus miatt. Az ország vérmezőkből álló gyászos csatatér, az ég kriptabolt, jajgatva visít a szél is, a patak könnyektől kiáradt. A természet maga is sír a költővel, ki hasztalan keresi az elhúnytak, köztük annyi vérrokona porát, mert csak bús árnyakat lát lelke. Elvész a nép, még kereszt se őrzi sírhelyét (Csatatéren).

Csönd van itten, csönd van ottan
Élünk, élünk félhalottan,
Könnyeink szemünkből szállnak...
Mi gondja ránk a világnak?
Siri álmok!

(Edes álmok, rémes álmok.)

⁶ Így látja a mai történetíró is. L. Horánszky Lajos: A remények éve. Budapesti Szemle. 236. köt. 2675.

Országunknak, nemzetünknek híre elhalt, fénye eltűnt, a Buda várán lengő zászlót vér festi, határunk pusztá rom — adja egy mohácsi hős ajkára költőnk a jelen pusztulást. Hasonló tárgyúak és hangulatúak még a Hárskürt hangja, Vedd e fűzért, Két villám, Hajnal órája, Egy elbukott, Bujdosó székely dala, Szeretteim, Szép országom, Szomorú álmaim, Emlékkönyvbe, Almodoztam stb. címűek.

Mi volt az oka a bukásnak, mi okozta a síri jelent? A mult és maga a nemzet nem. Ezeket Dózsa is általában nagynak, dicsőnek fogja fel és magasztalja. Hisz józan törvénnyel védtük az erkölcsöt, szeretettel öleltünk magunkhoz minden népet, az üldözöttek helyet engedénk, élet s halál közt lelkünk hű vala — állapítja meg Dózsa. (Ima.)

Multunk és a nemzet megelégedő, majdnem az önteltséggel határos tiszteletének legérdekesebb kifejezése az, amikor újszülött fiának így végrendelezik:

Emlékezz reám! gondolj utánam,
Mint én éltem, úgy élj, kívánom.

Csak egyszer kel ki az idegeneskedés, a nemzetietlen szokások és a gondtalan eszem-izsom-természetűek ellen. (Látogatás.) Történelem felett való erő, a sors, Isten keze mérte ránk a csapást és persze az árulás. Mohácsi hőse meglepetti, hogy Tomori dicsvágýában elárulta a hazát. Az ötvenes években tudvalevőleg a hazaáruló, bármi is neve, Görgey Artúr. Ki is mondja Dózsa az árulóra a nagy szentenciát:

Sírja legyen krokodil tanyája,
Árulóknak legméltóbb hazája!

És a jövő? Van — igaz — olyan nyilatkozata is, mely maga az elfásult reménytelenség. Például a Gróf Lázár Kálmánhoz című versének egyik szakasza:

Mért hízelgünk magunknak?
Egy kettő küzd: — s az ébredés?
Ah népünkben naponként
Hanyatlík a közérzés.

Az ilyen reménytelen hang azonban ritka, csak elvétve fordul elő. (Szeretteim.) Dózsa ugyanis rendületlenül bízik a haza és nemzete jobb jövődjében. Hisz kiépülénk százszor nagyobb vihart (Énekes lányok közt), a letűnt nap újra támad!

Bárha olykor borong az ég,
Ne búsuljunk, felderül még,
És ha küzd is balsorsával,
Nem sírhat egy nemzet mindég. (Boldog újévet.)

A biztos jövődőbe vetett rendületlen hitnek azonban van feltétele is. Egészen véve Dózsa is a jövődőben a dicső mult és az isteni igazság és gondviselés alapján hisz. (Ima, Szózat.) A gondviselő igazságos Isten olykor nála is mintha maga a magyarok Istene volna (Megtartá Isten mégis a magyart, Éneklő lányok közt), mintha különösen Árpád népe felett örködnék. (Szózat.) Föl se lehetne tenni, hogy éppen most tagadná meg. (Ima.) Mindez összevág a kornak bízó, sokszor csakazértis alapon reménykedő általános hangulatával. És természetes következménye a Dózsa derülátó egyéniségének is. Van azonban a Dózsa hitének és bizalmának egy sajátos egyéni eleme és feltétele is: a nemzetnek meg kell változnia, ha élni akar. A mult sok győzedelme sem ér semmit, ha az utókor a küzdésben kifárad.

Ölekezzünk össze a kor szellemével,
És saját erónkön küzdjünk lelkesedve
A gazdag aranyát, a szegény fillérét
A nemzet javára bátran odavesse.

Gyüjtsünk az anyagi s szellemi téren,
Hintvén ide s oda termékeny magvakat,
Elesüggedni nemcsak veszélyes, de szégyen,
Minket az Úristen tette alkotott.

Már látom a küzdő nemzetek sorában
Hangyaszorgalommal izzadni a magyart,
Nemzetek hajói szaladnak Tiszánkon,
Világ népeivel rakva a Dunapart.

Gőzszázdot repít a Marosnak árja
Magyarhon szívetől székelyföld szívéig.
Ragadd meg én népem! két kézt a világot, . . .
És nőjjon híreddel jólléted, nagyságod . . . (Szózat.)

Miveljük az ízlést s tudományt, mert az a nemzeti kincs, mit szellemünk alkot. Ekkor bennünk és átalunk él a nemzet és a haza. (Izidorához.) Munkálkodjunk, fogjuk meg, ha kell, az ekeszarvát, keressünk szorgalomban vigaszt és áldást. (E kor.)

Vessük össze pénzünk s szellemünket,
Fejtsük ki az ízlést s tudományt
Irjon, tegyen kiki köréhez képest,
És hagyja hátra bármi kis nyomát. (Látogatás.)

Az ábrándnak vége, a modern hazaszeretetet nem hősi vérontást kíván. Erény, jóság, szorgalom, s mit gyüjtünk ésszel és munkával, az a mai hazafiság dísze. E megváltozott hazafiság nem ismer rang- és sorskülönbséget, mások vezetése alatt is híven síkraszáll a közjóért. (A hazafiság.) Szív, erény s vas-szorgalom tehet urrá mindent. E század az ész s műipar százada. (Szózat.)

A korszerűségnek e hangoztatása, a szorgalmas dologtevésnek követelése, az anyagi vagyonosodásnak, az izléses szellemi műveltséggel együtt a nemzeti élet és a haza fennmaradásának halaszthatatlan feltételül odaállítása e kor lírájában egészen új, sajátos, különálló józan hang. Egyenesen kiüt líránk általános pátoszából s még inkább az elnyomatás fellengző vagy szélsőségekre hajlamos romantikájából. Ez a józan figyelemztetés, mely szerint a nagyon, a személyes és gyakorlati munka a feltétele, elengedhetetlen sine qua non-ja a magyarság fennmaradásának, Dózsa verseiben előzmények nélkül és társatlanul jelenik meg. Polytatása is csak hosszú évek múlva s elszigetelten akad. Értem Arany Lászlót, ki már a Délibábok hőisében (1872), de különösen a Húnok harcában figyelemztette a magyarságot a népek küzdelmének megváltozott, új, korszerű módszerére és fegyvereire; Csaba vitézeinek várása helyett a szorgalmas nemzeti munkára; Hadak útja helyett gyárra, gépre, hámorra. Kétségtelen, hogy Arany László is, s előtte jóval Dózsa is, a Széchenyi szellemében és hatása alatt ilyen korszerűek és gyakorlatiasan józanok.

Nem nagyszámú vallásos, helyesebben moralizáló költeményében (Ima, Imádság, Tiszteld szülőidet, Elmélkedés, A bölcsesség szerény, Az ember vágyai, Vallásos gondolatok, A szegényekért stb.) szintén van valami böles józanság: erény és hű köteleességteljesítés által kell keresni a boldogságot, szakítanunk kell a bűnnel, le kell vetkőzni emberi megszokott hibáinkat, önzésünket. Keresztény émberszeretetet és istenhit teremthet új, jobb világot. E tekintetben is van a Dózsa költői világának egy sajátosan egyéni vonása. Az, hogy szerinte igazán boldog élet csak falun van, csak a falu népe boldog. De az boldog. Egyebütt, a városban, az úgynevezett magasabb műveltségű társadalmi rétegekben nincs nyugalom, a boldogság tüzhelyét hasztalan keressük. Itt álarcos, zajos, únott, gyanakvó, barátságtalan, fullasztó és képmutató az élet. (Falura, Városon.) Elhagyta a szív a természetet és alkotott mesterkéltn életet. (A mezőn.) A nagy világban az emberek szinte mint bösz vámpírok egymás vérért isszák. (Szabadban.) Ész és erény helyett csak pénz és cím ülnék a mérlegben. (A falu.) Falun?

Frisebb, épebb ott az élet,
Szabadabb a szív s a lélek.
Még a levegő is tisztább,
Kedves falusi boldogság.

(Falura.)

Mint száz évvel korábban báró Orezy Lőrinc, úgy dícséri Dózsa is a magyar paraszt életét.

Oh boldog a jámbor földművelő,
Földbirtokának kiskirálya ő.
Cselédje van, marhája s mindenik
Szavára hajt engedelmeskedik.

Dolgos neje s víg gyermekesereg
Munkál vele, játszik, enyeleg
S míg szívük, lelkük, karjuk összetart:
Leküzdik ők az inséget s a bajt.

(A mezőn)

Rousseau a közvetlen s a romantika a közvetett forrása annak a felfogásnak, hogy minél közelebb él az ember a természethez, annál jobb maga az ember is és annál boldogabb élete is. Térjünk vissza a természetes életmódhoz, tanította Rousseau. Mért nem maradt e körben a világ? — kérdi lemondóan Dózsa is. A magyar földművelő nép ott maradt, hol a Teremtő sorsát megadta, és Isten parancsát megtartva él rangkülönbség nélkül, szép egyformaságban, munkás vidámságban, közel a természet anyakebléhez.

Míg a város népe zajtól portól halvány:
Friss vér terjed addig a falusi arcán
S szíve is vidámabb!

(Szabadban.)

Első kézből veszi az Isten áldását a földműves és háza népe, s élte napját lelki békességgel s szép csendesen éli végig. (Falusi regg.) Ám Dózsa a földművelő magyar népet nemcsak mint a természetes élethez hű s ezért boldog enberréteget szemléli a maga idillikus egyszerűségében, hanem tudja és kifejezi azt is, hogy a földműves magyar nép — éppen ezen ősi egyszerűségénél fogva — fenntartója a hazának. Nála nélkül a föld mit sem érne, ő nyújt két kezével táplálékot a homnak, az ő verejtékes keze közt szűrődik át az ég áldása. Vállán, vérén a közérdek nyugszik. A béke jólétét az ő szorgalma, a harci diadalt az ő karja dönti el.

Tud ő lelkesülni a közös veszélyben,
Vérét híven adja a haza javáért,
Ilyenkor tüzet látsz hős tekintetében:
Bajnok ő ki áldoz s halni kész honáért.

Oh népem! Magyar földművelő népem!
Legyen örök a te tüzed s munkásságod,
Melytől lelkesülve, szorgalmad s véreddel
Ezer évig híven fenntartád hazádat.

(A föld népe)

Sokan félvállról veszik a falut, Dózsa azonban becse szerint méri a világot s látja, hogy a magasabb műveltségűek és rendűek élete is csak falun szép és boldog. Egyik, a falu nyugalmas, boldog idilliségét rajzoló költeményének második, befejező részében az írói személyes vonzalma és a magyar nemesi patriarchalismusa szépen olvad össze magyar eszményképpé:

Szeretem én a vendégszeretetet
Kevélykedő antik kastélyokat.
Öreg magyar úr lelkes gyermekekkel
Fogadnak el kitárva karjukat.

Szeretem a zsindelfedésű házat,
Mely nagy galambbúgos kapukra néz,
S folyosóján magyar lapot olvasva
Őszfűrtű nemes ember heverész.

Ha benyitunk, már innep lesz a háznál
És annyi sok a mondani való . . .
Barát vagy, testvér vagy a háznál,
Mindenik olyan nyájas, olyan jó.

Jön a juhnyáj s gulya az udvarra,
Táncol a bárány, a esikó futkos,
Hozzák a szép gyümölcsöket kosárral!
Még azon friss, azon harmatos.

S épp ily friss a szép leánykák arca,
S mint vonz magához az az üdeség!
Lelkünk esordultig lesz tűzszerelémmel
S az elválás csak inkább fáj mindég.

Kedves falu! boldog korom tanyája,
Szép lelkű lánykák paradicsoma!
Vendégszeretet, barátság hazája!
Nem tudlak én feledni — nem soha!

(A falu.)

E közvetlenül szemléletes és elevenen mozgalmas szép képben van sok naívság, romantika és anakronizmus. De hogy minden szó és szín benne a magyar falu őszinte szeretetéből ered, ez kétségtelen.

A teljesség kedvéért még csak annyit, hogy a természetes élet, a falu eme romantikus szeretetének egyik jól ismert velejárója, a magánosság kedvelése és keresése szintén megtalálható Dózsa költészetében. (Pl. Jöjj oda.) A romantika örök hite az, hogy távol a világtól, a magányban rejlik a boldogság.

Kiadós forrása Dózsa költészetének a szerelem is. Költeményeinek jó negyedrésze szerelmi tárgyú dal, óda, elégia. Különösebb mondanivalónk a Dózsa szerelmi lírájáról kevés van. A szerelem az ő érzése és meggyőződése szerint is mindent pótol

és a szerelmet pótolni az egész világ kincsalmaza sem tudja. Erzelmenek hullámozása naív, átlátszó, őszinte és egyszerű. Néha azonban, mint a láva, fojtott és ma már alig érthető bonyolult szenvedélyként tör elő. (Betegségem költészete, Oh, érezni, Végbűvésű, Éjféلكor és kivált a Zengd, oh címűek.) Ha viszonozza a kedves szerelmét, nemcsak maga boldog, de a Küküllő is vígában folyik. Ha pedig nem viszonozza, természetesen azért, mert szíve nincs, akkor az egész világ bánata az övé. Oh, miért, hogy a rózsának tövise is vagyon, kérdi ő is a szerelmesek régi s bár mindig újonnan átérzett, de mégis konvenciós szavaival.

Amde van a Dózsa egész költészetének egy figyelmen kívül nem hagyható vonása, amelyekre itt kell rámutatnunk, mivel legtöbb költőiséggel szerelmi lírájában érvényesül. Ez a Dózsa egészben véve egészséges, természetes népiessége. Annyit már az itt idézett szövegekből is megállapíthat a figyelmes olvasó, hogy Dózsa gondolatvezetése és kifejező módszere egyszerű, világos. Dagályosság ritkán fordul elő, gyakran inkább prózai józansága kedvetlenít el. A bájöröm, rózsarege. hajnalálom s más efféle jellemző kifejezések viszonylag épp oly ritkán ötlenek szemünkbe, mint a képek halmozása, a költőiség minden áron való kierőszakolása (mint amilyen pl. A szerelem nyitott szívemben c. dal). Ellenben sűrűn találkozunk költőinek éppen nem mondható sorokkal. (Teszem a jót, mert így élni — Jobb, kényelmesebb, aztán: Azon nyomon, amely nyomon — Kis ablakod alá járok stb.), sőt egész költeményekkel is (pl. Férfi és nő, Tett embere, A szegényekért stb.), amelyek nem egyebek, mint verseszedett moralizálások vagy vezércikkek. Száraz sorokat, prózához közel álló verseket akkor ír Dózsa, ha erre már maga a tárgy is könnyen alkalmat nyújt, ha az úgynevezett gondolati líra terén forgolódik múzsa. A szerelmi lírának mindig van némi költői zamata és íze. Ha egyéb nem, az érzés melege és őszintesége. Dózsa szerelmi lírájában is sokkal inkább érezzük a költőiséget, mint egyéb alkotásaiban. Ezek sokszor csak versek, szerelmi lírájának termékei pedig kivétel nélkül költemények. Azzá teszi őket az egészséges népiesség.

A népiességet, mint irodalmi elvet és nemzetpolitikai célt Dózsa is a kor szelleméből ismerte meg. Említők, hogy ifjúkorában együtt lelkesedett a márciusi ifjakkal. E reformifjúságnak Erdélyben legtehetségesebb tagjai Szentiváni Mihály, Kriza János és Dózsa Dániel. Közülük a korán (1842), huszon-

kilencéves korában elhunyt Szentiváni Mihály tekinthető vezérnek. Ő teremt kapcsolatot az ifjúság között részben vezérségre termett egyéniségével, részben a Remény című méltán jól ismert zsebkönyv szerkesztésével és kiadásával, Krizának termékenysége biztosított tekintélyt s az a ritka vállalkozás, hogy a népköltészet termékeit tudatosan gyűjtötte. Kriza alkotó kedve azonban a Szentiváni halála, illetőleg a Remény megszűnte után elnémult s gyűjteményét is csak két évtized leforgása után bocsátja közre. (1863-ban jelent meg a Vadrózsák I. k.) Dózsa Dániel is, mint könnyen alkotó tehetség tűnt fel. Alkotó kedve a hatvanas évekig, közelebbről Verseinek megjelenéséig egyáltalán nem csappant meg. Az erdélyi reform vagy úgynevezett márciusi ifjak között a Dózsa költői pályája a leghosszabb — legalább Erdélyben. A többiek vagy elhaltak, vagy elhallgattak, vagy a szabadságharc leveretése után eltávoztak Erdélyből, mint Gyulai, Mentovich, Szász Károly és mások. A költői, az irodalmi folytonosságot Dózsa jelentette és képviselte. Mellette még Medgyes Lajos, Petőfi és Tompa személyes ismerője és barátja és Hory Farkas jön számba a szabadságharc előtti gárdából. A többi erdélyi költő (Szász Gerő, Szász Domokos) már a forradalom utáni nemzedék képviselője. Az ötvenes évek élő költői közül az elsőséggért Dózsa Dániel pályázott, — mondja e korszak egyik ismertetője.⁷ Mi hozzátehetjük, hogy nem érdemtelenül. Az idétt Erdélyben csakugyan ő volt a legrégebb idő óta s nem lankadó kedvvel folyton alkotó költő, kinek költeményeit szívesen olvasták, sőt kinek a dalait széltében énekelték is.

A népiességet — ez teszi költészetét értékesé s ez tette őt népszerű íróvá — Dózsa úgy is mint tárgyi valóságot, de úgy is, mint a költőiség eszközt és formáját már kisgyermek kora óta ismerte. A nyárádmenti és marosszéki érdekes, elegyítetlenül tiszta magyarság szokásaiban és dalaiban később is alkalomadtán sokszor elgyönyörködött. Gyermekkorában és ifjú éveiben pedig jóformán egyebet se látott, mint ezt a még napjainkban is pezsgőerejű és életű magyar népet a maga, akkor még érintetlenül eredeti életformáiban. Hallotta, mint maga is költői hajlamú és zeneismerő népe meséit, rigmusait és

⁷ L. Ürmösy Lajos: Irodalom az ötvenes években Erdélyben. Erdélyi Múzeum 1897. évf. 194 l.

nótáit.⁸ Hallotta, hallgatta gyönyörűséggel s később maga is alkalmazta tudatos emlékezéssel és nem közönséges költői érzéssel, kivált szerelmi lírájában.

Dózsa a maga érzelevilágát, líraiságát vagy önarcképben, vagy helyzetdalban fejezi ki. Az első típusnál a költő tulajdonképen arra a kérdésre felel: milyen vagyok én, mit érzek? A második típusban a költő önmaga és az olvasó közé egy harmadik személyt iktat be, nem közvetlenül áll ki a nézőtérre, hanem e harmadik személynek a képében. Mindkét esetben a költő önmagával szemben áll, többé-kevésbé tárgyiasítottan szemléli és rajzolja önmagát. Ő a költemény tárgya. Van egy harmadik típus is, a közvetlen dalforma, amikor a költő minden tárgyiasítás és stilizálás nélkül adja önmagát, szemléletit érzelmeit, mint például Petőfi Szeretlek kedvesem és annyi más költeménye. Az ilyen költeményekben a költő többé már nem tárgya önmagának (és a költeménynek), hanem közvetlen érzellemmel cselekvő alany. Dózsa inkább a két első típusal él, a harmadik, legművészibb s csak a legnagyobb tehetségek — egy Petőfi és Arany — könnyű és sikeres formájáig nem fejlődött ki a Dózsa népiessége. De az első típusban a Rózsás dalok-ciklus II., III., a Bánatos dalokból szintén a II., III. és V. s a Szerelmes dalok-sorozat III. és IV. darabjának természetes bája, keresetlensége ma is megkap. Az egykorúak meg éppen ajkukra vették egyikét-másikát (a Magyarország és Nagyvilágból is ilyenül felemlített: Ha kong az estióra és Te sírsz kezdetűek; a Bánatos dalok-ciklus II. és IV. számú darabjai.) E csoportba tartozik a már említett és ma is énekelt elégikus hangulatú Sujt az átok című dala. A népdal hamisítatlanul művészi egyszerűségével jeleníti meg a látszatra büszkén dacoskodó, de felejtetni csak nem tudó szerelmi csalódást a Nem most lesz az című versben:

Mikor én még egyszer
Kapudon benyitok,
A Maros Dobrától
Gyitrónak vesz utat.

Mikor én még egyszer
Keblemre üllek,
A vadgalamb esőket
Oszk a saskeselynek.

Mikor én még egyszer
Megesókolom szádat,
Akkor a tél haván
Nyitnak a virágok.

Síromhoz se jöjj el,
Béke a halottnak,
Domború sírhalmom
Behullna alattad.

⁸ Egy érdekes és jellemző epizódot maga beszél el a báró Apor Károlyhoz, a marosvásárhelyi kir. tábla és a Kemény Zsigmond Társaság első elnökéhez írott levelében (1880. január 29). L. Erdélyi Figyelő. Szerk. Tolnai Lajos. 1880. 6—7. sz.

A benső idom, az érzellem iránya és kibontakozása és a külső forma, a szemléltető ellentétek fokozatos csoportosítása, az érzelmet híven kísérő gondolatok keresetlen kapcsolása és ritmikus elevensége mind bizonyítékai annak, hogy Dózsa népiessége nem sallang, hanem valóban költészet. Hasonlóan hiánytalan költőiséggel ábrázolja a szerelmi boldogságot is a Küküllő című dalban.

Még több szerencsével, maradandó hatással írt lírai helyzetdalokat, népies genre-képeket. Ilyenek a bevezető sorokban már említett Székely nóta, továbbá a Kriza gyűjteményébe szintén besorozott A legény búcsúja⁹ címűeken kívül a következők: Őszi dal, Fut a pille, Közelebb, Holdvilágon, Bujdosó székely dala (kár, hogy az utolsó henyé sora megzavarja az egésznek a hatását), Jöjj karomba, Szegény juhász, A Küküllő stb. Ez utóbbi típusból bizonyítékul hadd idézzük a Közelebb című enyelgő helyzetdalt.

Közelebb.

Megy a legény a mezőre,
Hímes réten megy előre
De szeme úgy tévelyeg,
Távol várja szép leánya,
Piros ajka ezt kiáltja:
Jöjj'sze babám közelebb!

Megy a legény a lány után,
Folyó, tövis ágbog útján.
Mindegy neki, ő csak megy . . .
Olyan szép a hamis lánya,
Csalogatja kedves hangja:
Jöjj'sze babám közelebb!

Megy a legény a leányhoz,
Habkezére esőket áraszt,
Szíve, ajka úgy remeg!
Elpirul a kis leánya
S rémült hangon ezt kiáltja:
Egy lépést se közelebb!

⁹ A kapuzábét (kapufélfát) vallató szerelmes székely legényről Kriza is írt egy genreszerű dalt. (Vadrózsák I. k. 564. sz. a. a 407. l.) A két költeménynek érzelmbeli hasonlóságát, illetőleg különbségét pontosan láttatja a két vonatkozó versszak:

Kriza: Valld meg nekem kapuzábé,
Ki jár este melletted bé?
Bé szeretőm hajlékába
Szép szerelmem rablására.

Dózsa: Mondd meg nekem kapuzábé!
Éjidőn itt hajh ki jár bé?
Ki oson ott el melletted,
Tudom te is észrevetted,
Hogy a rózsám hitszegő lett.

Krizánál az idézett versszak kezdő, Dózsánál a képet bezáró rész. A Kriza legénye még csak gyanítja, a Dózsáé tudja, hogy a kedves hűtelen. Kriza epekedő páthosszal, Dózsa fájó daccal, amely azonban önmagát is vigasztalni tudja, beszélgeti hősét:

Kicsiny a lány, nagy a szíve,
Száz legény is megfér benne,
S aki épít hűségére,
Házat épít a fővényre,
Tornyot a tenger vizére.

A Dózsa alakja önérzetesebb, férfiasabb. Költeménye is megkapóbb, szebb, miut a Krizáé. — A Kriza költeményére vonatkozólag l. Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig 326—27 l.

Az egymásnak teremtett szívek szerelmi vonzalmának keletkezését, a legény állhatatos küzdelmét, a lány bájos inceselkedését, naivul szemérmetes találkozását a három rövid versszak egy bájos, nagyon eleven és befejezett triphtyehonban szemlélteti. A költemény minden ízében népies és művészi is.

Ebből a csoportból még külön említésre érdemes a Szegény juhász című eleven genre. Szabatos és természetesen haladó gondolatritmussal vezet el a költő ahhoz a ponthoz, a juhász szívéhez, amelyik körül az egész költemény felépül.

Jár a Juhász a mezőn
Rojtos tarisnyával,
Rojtos tarisnyán alul
Zsíros bőrbundával.

Sóhajtozó szívvel.
Zsíros bőrbundán alól
Csepűvászson inggel,
Csepűvászson ing alatt

A sóhajtozó szívű bojtár a tarisznából furulyát vesz elő s úgy furulyázza epesztő fájdalmát. Aztán előveszi tarisznájából az elhúnyt kedvesétől kapott elhervadt rózsát.

A juhásznak könnyei
Folynak gyöngysereggel.
Alig győzi törteni
Már a vászon inggel.

Dalait a fülemile
Figyelve hallgatja,
S bokrai közt estidőn
El-elpróbálgatja.

Ott a vászoning alatt
Szegény szív úgy vérzik!
S mentől lejjebb száll a nap,
Annál inkább vérzik.

Másnap újra arra száll
A zengő madárka,
Hogy hallgassa meg: a dalt
Vajjon eltalálta?

Úl a juhász egy siron,
Fűvja furulyáját:
Bele fűvja fájába
Életét, fájdalmát.

De a juhász nem dalol,
Alszik holtan, némán,
Érző szíve megszakadt
Szeretője sírján.

Hangja olyan szomorú
Annak a kis fának,
Mintha benne bánat, bú
Mind együtt laknának.

Dalait a fülemile
El-elpróbálgatja,
S ember szívét még az is
Szinte megszakasztja.

A majdnem teljes szövegében idézett költeményben nincs egy felesleges szó se. Még az első három versszak már-már halmozottnak látszó részletező felsorolásából is később majd mindenik fogalom, tárgy súlyt kap, jelentős külön tartalommal újra visszajön. A juhász meg nem szűnő, halálba emesztő fájdalmát pedig a sok kéreg lefejtése után a sóhajtozó szívben megtalálva, észrevétlen finomsággal térben és időben mind távolabb és távolabb viszi (furulya, hervadt rózsza, hulló könnyek, napok lenyugvása, az elhúnyt kedves, sírja, fülemile és végül az olvasó), míg marad csak a nagy fájdalom, mert a juhász belehalt. A kép egységes, szemléletes s ha a mai olvasó

talán túlságosan naivnak és érzelmesnek találja is, költőiségét lehetetlen el nem ismernie.¹⁰

Egészséges, természetes népiesség, — ez a Dózsa költészetének egy másik általános tulajdonsága, jellemző vonása.

Bár általános, hogy úgy mondjam: átszúrt népiességre, a népiben rejlő tiszta és egyetemes költőiség érvényesítésére törekszik, némi helyi szín, erdélyi és közelebbről székely íz is fölismerhető nem egy költeményének nemcsak a tartalmában, hanem stílusában is. Gyakran emlegeti a Küküllőt, a Marost, az Oltot és a Nyárad vizét, a székelyt, a székely önérzetet és vitézséget. Magáról is büszkén írja: Székely vagyok, a hős skyták véréből. Erdélyt és a székelyföldet, mint születésének színhelyét, szűkebb hazáját nagyon szereti. Tudja és vallja azt is, hogy népe, a székely s magyar nép, az idők méhéből együtt s egyszerre született, de a tényleges jogi állapotnak megfelelőleg Erdélyt és Magyarországot két külön államnak tekinti. Maga természetesen Erdélyért rajong, messze idegenből is vissza vágyik Erdélybe a bujdosó. A verseiben előforduló személy- és földrajzi nevek, elbeszélte dolgok, előadott történetek mind Erdély földjéből és a székely nép életéből valók, minden gyökérszál odaköti őket. Erdélyre utalnak az olyan szavak és fogalmak, mint kapuzábé, kaláka stb. és az olyan, egyébként nem gyakran előforduló erdélyi nyelvjárási sajátosságok, amelyeket szívesen elengednének, mint csitkó (csikó h.), eltapat, lovas ellenben százakot stb. Egészen véve azonban a Dózsa vidékiessége teljes összhangban van azzal, amit a természetes és egészséges népiesség jelent.

A népiesség a legszembetűnőbb irodalmi hatás a Dózsa költészetében. A népet a legilletékesebb keretben, a mindennapi életből és a legmegbízhatóbb és a legszerencésebb módon, közvetlenül és személyes tapasztalat útján ismerte meg. Az irodalomban is a népiesnek leghivatottabb, legművészebb művelőitől tanult, azokat követte: Szentivánit, Krizát, Erdélyi Jánost és legállandóbban Petőfit. Józansága pedig, mely úgy tetszik, vele született, s mi tanulmányainak és köz-

¹⁰ A szerelmes juhásról Erdélyi János és Petőfi is írt életképet. Az Erdélyi juhásza boldog, mert szerelmese viszonzza érzelmeit. Ezért a költemény refrainja is dicsekvés (Hej élet, juhász élet, Ez ám a gyöngyélet!), befejezése azonban prózai. A Petőfi juhásza boldogtalan, mert kedvese a sírban. Költeménye (s a juhász bánata) tragikomikusan fejeződik be. A juhász tovább él. A Dózsaé érzelmesebb: bánatába belehal, tragikus véget ér. — Az Erdélyi költeményére nézve l. Horváth János i. m. 313—315 l.

életi tapasztalatainak hatása alatt egész világnézetének alapelvévé, s költészetének is egyik, e korban ritka főjellemvonásává érlelődött, megóvta a sallangosságtól, a modoros túlzásoktól, általában az ötvenes évek lírikusainak szertelenkedéseitől; a csöpögő népieskedéstől a valódi költészet szeretete és tisztelete, a divatos romantika túlzásaitól józan eszményisége tartotta vissza.

Az említettek mellett szórványosabban még más hatások is felismerhetők a Dózsa lírájában. Így például Imádság című költeményének nem egy sora és képe emlékeztet Berzsenyi Fohászzkodására. Több költeményében, különösen életfilozófiai tartalmú ódáiban, amelyekben józanul a vágyak és szenvedélyek túlzásai ellen és az arany középszer, a jelennel és a meglevővel való megelégedés mellett foglal állást, ott látjuk Berzsenyin túl Horatiust. (Rendre élünk, Nővérem nevenapján, A bölcsesség szerény, Férfi és nő). Ima című fohásza a Kölcsey Himnuszára, a Zengd óh... című több gondolata Vörösmarty Merengőjére, A Száműzött kéje Eötvös Búcsújára emlékeztetnek.¹¹

A tükörkép tehát egy gyökeresen magyar, erdélyi, a Maros, Nyárad és Küküllők mentének székely földjéről kinőtt sajátos költői egyéniséget mutat. Sajátossá az teszi, hogy a maga hivatását, a költészetet nagyon tiszteli. Könnyelműen, bizonyos komolyság nélkül soha sem ír. Nem adja és játssza a zsenit. Életfelfogása, világnézete bár optimista és eszményi, de ugyanakkor szokatlanul józan, reális, korszerű. Stílusa, egész költészetének kifejezésformája a kor divatos népiessége, de túlzások és szertelenségek nélkül. E mértéktartó, természetes és egészséges népiesség tudott alkotni népszerű, a kortársak közt ajakról ajakra szálló, sőt napjainkig is élő vagy napjainkban is élvezettel olvasható, tehát maradandó költeményeket is.

Ennek következtében sajnálnunk kell, hogy Dózsa verskötetének megjelenése után búcsút mondott a kötött formájú

¹¹ E hatásokat egyszerűen csak fölemlítjük. Alljon itt szemelvényül mégis a Száműzött kéjéből az Eötvös Búcsújára emlékeztető versszak:

Isten veled te
Népem hazája,
Isten veled te
Kedves hazám!
Bár tiltva tőlem
Földed határa:
Szébb jövőlért égre száll imám.

szépirodalomnak. A líra és verses epika¹² terén ugyanis figyelemreméltó, érdemes műveket is alkotott. Egyike Dózsa azon fiatal erdélyi költői nemzedéknek, amelyik Szentivánival és Krizával az élen, az irodalmi népiességet művelte, s amelyik a népiességet a szellemi és nemzettársadalmi élet minden pontján uralomra juttatni törekedett. Lírája a negyvenes évek és Petőfi népies költészetének a tartozéka és kísérő tünete. De irodalmi gazdagodás is: több dalát egykor általánosan énekelték, egyet ma is országsherte. Népszerűségének, de egyúttal irodalmi értékűségének bizonyítéka az is, hogy két dalát Kriza is felvette a Vadrózsákba (543, 544. sz. a.). Román és életképfele versei között is van több sikerült. Sokat tanult Dózsa Vörösmartytól, Jósikától, Petőfítől és más íróktól is. Legtöbbet azonban közvetlenül az erdélyi magyar néptől. Erdélyt, a Székelyföldet és népet nagyon szerette. Költészete tárgyilag túlnyomóan Erdélyhez kapcsolódik. Öszinteséggel, gyakran büszke meghatottsággal fejezi ki Erdély, közelebből a Küküllő-mente, szülőföldje iránt érzett rajongó szeretetét. Stílusában is gyakran fölismerszik az erdélyi tájszólás. Local-patriotizmusa egyéniségének rokonszenves vonása.

Dózsa Dániel írói pályája több, mint pusztán irodalomtörténeti adat. Csak novellái és regényei ilyenek — a meseszöveg, jellemzés és formaadás hiányossága és a romantika szertelenségei miatt. Verses epikája azonban már eszméltető érték, lírájának meg éppen ható, maradandó termékei is vannak. Ezért be kell iktatnunk költészetét és nyilván kell tartanunk elsősorban ott, honnan eddig még a neve is hiányzott: lírai költészetünk fejlődéstörténetébe. A népies dalforma legelső művelőinek egyike Dózsa is: az ihlet egy-egy szerencsés percében tudott költőileg értékest is alkotni.

¹² Elbeszélő költészetének részletes ismertetésével foglalkozó dolgozatom I. Irodalomtört. Közl. 1938. évf.

Olasz színművek a Nemzeti Színházban.

A magyar Nemzeti Színházban, fennállásának száz éve alatt harminc-négy olasz színdarabot adtak elő, összesen háromszázkilencven alkalommal. Ez aránylag igen kevés, ha ugyanakkor figyelembe vesszük azt a sok francia, német és angol színdarabot, melyekkel színházunk műsora ebben az időben gazdagodott. Még különösebb képet kapunk azonban akkor, ha tudjuk, hogy a harminc-négy itt előadott olasz darab közül kettőt németnek tartottak, egynek pedig nem ismerték a szerzőjét s a legújabb időkig ismeretlen szerzőjének könyvelték el. Ami azután az egész körülményt még érdekesebbé teszi, az az, hogy mind a három vígjáték Alberto Nota műve. Úgy fest a dolog, mintha összeküldtek volna ellene; a közönség nem ismerte ezt a különben tehetséges vígjátékíró-t és más aratta helyette a tapsokat is.

Alberto Nota 1775-ben született Turinban. Színház iránti hajlama már gyermekkorában megnyilatkozott. Főleg Goldoni és Molière vígjátékait olvasta ebben az időben s pajtásainak bábjáték-előadásokat tartott. Jogot végzett és különböző piemonti törvénytárszékeken működött. Első vígjátékát 1808-ban adták elő, s attól kezdve Olaszország egyik legkedveltebb színpadi szerzője lett. A siker nemcsak a színpadon, hanem polgári pályáján is végigkísérte. Királyi ügyész lett, majd magasabb hivatalokat kapott, végül a negyvenes években Carlo Alberto szárdíniai király magántitkárává választotta s egyúttal bárósággal tüntette ki. Hosszú, sikerrel és megbecsüléssel teli élet után, 1847-ben halt meg. Igen híres volt a maga idejében; kortársai szerint neki köszönhető az olasz vígjáték fennmaradása, de ma már bizony csak azok ismerik, akik behatóbban foglalkoznak az olasz színház történetével.

Notának, mint említettük, három vígjátéka került színre a Nemzeti Színházban. Az elsőt, „A nagyravágyó nő“ című ötfelvonásos vígjátékot 1839. május huszonnegyedikén adták először és összesen hat előadást ért el, ami még abban a korban sem nevezhető nagy sikernek. A fordító, Földvály Ferenc csak azt írta fordítása homloklapjára, hogy „fordította olaszból“,¹ egyébként nem jelölte meg az eredeti szerzőjét. Így azután a mai napig ismeretlen szerzőjének könyvelték el a vígjátékot. Még Várady Imrének az olasz-magyar irodalmi kapcsolatokról szóló hatalmas műve is így emlékezik meg róla,² jól lehet ezt nem lehet hibául felróni, mert az említett műben csupán az addig feltárt anyag ismertetése foglal helyet.

Sikerült megállapítanunk, hogy „A nagyravágyó nő“ eredetije Alberto Nota „La donna ambiziosa“ című vígjátékával azonos. Ezt a vígjátékot 1810-

¹ A nagyravágyó nő. Színjáték öt felvonásban. Fordította olaszból: Földvály Ferenc. Nemzeti Színház Könyvtára. 39. szám. Kézvel írott, 105 l.

² Várady Emerico: La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria. Roma. Istituto per l'Europa orientale. MCMXXIII. Vol. II. Bibliografia. 191. l.

ben írta Nota, de csak 1817-ben adták elő, Később franciára fordították, majd franciából oroszra és 1826 szeptemberében a moszkvai Tubelezkoj-színházban adták elő I. Miklós cár koronázási ünnepségeivel kapcsolatban.

„A nagyravágyó nő“ kissé regényszerűen hosszadalmas. Hősnője, Laura, a gazdagságtól megmámorosodott asszony gögijében megtagadja szegényes viszonyok közt élő ódesanyját és nővéreit s rangkorsága tékozlásaival majdnem csődbe kergeti férjét, a jó módú kereskedőt. A romlástól di Torrida báró, tábornok menti meg a családot, kiről az utolsó pillanatban derül ki, hogy a „nagyravágyó nő“ elveszettnek hitt bátyja; fényes pályát futott meg a katonaságnál s végül is báróvá lett. Nota mesterét, Goldonit követte a vígjáték erkölcsnemesítő irányzatával, de míg az olasz vígjáték atyamestere pezsgő életet vitt darabjaiba s művészieen szőtte be műveibe az erkölcsjavító eszméket, addig tanítványa csak a moralizálást örökölte tőle; a vidám derüt, az élet komikus oldalainak élesszemű megfigyelését nem. Azonkívül, hogy minden a központivá tett morál körül forog, jellemző még a darabra az Olaszországban akkoriban erősen dívó „sbottonatúra“, szó szerint „kigombolkozás“, midőn fontos szereplőkről csak a végén derül ki igazi kilétük.

Földvály Ferenc fordítása kissé nehézkes; sokat küszködik a kifejezéssel, egyes fordulatok megfelelő visszaadásával. Bár a fordítás ennek következtében lassabb üteművé vált s néhol igen lassan vonszolja magát előre, mégis pontos, lelkiismeretes munkának mondható. Meg kell még jegyeznünk, hogy a vígjáték kiváló szereposztásban került színre (Szentpétery, Laborfalvy Róza, Lendvay, Egressy, Fánssy, Szigligeti stb.) és az egykorú bírálatok egyhangúan a legnagyobb elismerés hangján szóltak róla.

Nota következő két darabja német közvetítéssel került a Nemzeti Színház színpadára s a legutóbbi időkig is németeknek könyvelték el őket. Kutatásai közben Hajdú A. László, a Nemzeti Színház titkára bukkant rá erre a tévedésre. Észrevétele alapján sikerült a következő két vígjátékkal összefüggő tévedéseket tisztáznunk.

1840 november tizenötödikén színrekerült „A moóri vásár“ című háromfelvonásos vígjáték. A darabot a színlap tanúsága szerint Kiss Iván (Kiss János) „magyarosította“ Blum Károly „Markt zu Ellerbrunn“-ja („Der Ball zu Ellerbrunn“ címen is ismeretes) után, „A magyar tudós társaság költségen“. Kétségtelen, hogy a vígjátékot a pesti és budai német színpadokon elért sikerei miatt vette át a Nemzeti Színház vezetősége. Az olasz darab Blum-féle átdolgozása ugyanis tizenöt előadást ért meg 1837 óta a fentemlített színpadokon.³ Blum híres átdolgozó és fordító volt a maga idejében. Német színpadaink is egész csomó, hasonló eljárással készült munkája került színre.

Ez „A moóri vásár“ Alberto Nota „La fiera“ (A vásár) című ötfelvonásos vígjátékával azonos, mely 1826-ban nagy sikert aratott Olaszországban s még 1881-ben, felújítva is sok előadást ért meg.

A cselekvény aránylag egyszerű. Aurelio gróf birtokára utazik, hogy egy nagy vásár alkalmával zavartalanul udvarolhasson az együgyű Zuccolino jegyző hiú és kacér feleségének, Doralisa asszonynak, Emilia grófnő rájön férje csalására, utána utazik és régi udvarlója, Floridoro segítségével sikerül annyira

³ Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet története. 1812—1847. Budapest, 1923. 118., 155., 191. és 207. ll.

féltékennyé tennie férjét, hogy az lemond hódítási terveiről s megszégyenülten visszatér feleségéhez.

Ez a cselekvény természetesen változásokon ment keresztül az átdolgozásban; jóllehet ezek a változások aránylag nem lényegesek. Már maga a vígjáték felépítése is megváltozott, hiszen az eredeti öt felvonást hárommá vonta össze Blum, mégpedig oly módon, hogy egy-egy felvonássá sűrítette az eredeti első-második, illetve harmadik-negyedik felvonást, míg az átdolgozás harmadik felvonása majdnem lépésről-lépésre követi az eredeti ötödik felvonását.

Annyi bizonyos, hogy Blum több színpadtechnikával dolgozott, mint Nota, de eszközei sokkal átlátszóbbak. Nála például a feleség egy spanyolfal („ellenzék“) mögül végighallgatja, amint férje őt ócsárolja, kiszalad, férje kíváncsian utánarohan, de ekkor betoppan az itt már intézőnévé vedlett jegyző felesége s a grófnak maradnia kell.⁴ Az eredeti harmadik felvonásának színes, tarkabarka, zajos vásári képe elmaradt az átdolgozásban s ugyanúgy elmaradt a jósno alakja is, bár regényes színezetet kölcsönzött az eredetinek.

A lényeges változások nem az anyagban, hanem a szereplők jellemében s hangulatában történtek. Az eredetiben a férj alapjában véve becsületes, egyenesgondolkodású, feleségét szerető, de kissé szeszélyes férfi; az átdolgozásban már inkább szabados gondolkodású, hajlik a könnyű kalandokra és nem sokba veszi neje becsületét. (Érdekes, hogy az olaszok az eredetit erkölcsstelen-ség vádjával illették. Mit szóltak volna az átdolgozáshoz?)

Az eredetiben a feleség jószívű, belátó, okos asszony. Már eleve megbocsájt férjének, s tudva, hogy kutyaharapást a szőrével kell gyógyítani, természetesen ravasz kacérsággal, de végtelen bájjal hajtja végre műveleteit. Az átdolgozás grófnéja ezzel szemben sértődékeny, haragos, kevésbé kiegyensúlyozott lélek, tragikusan fogja fel a dolgokat; szóval hiányzik belőle az eredeti napfényes derűje és optimista felfogása.

Az átdolgozásban természetesen megváltoztak a nevek és a helyviszonyokat jelölő kifejezések is. A magyar fordítás szintén megmagyarosított mindent, úgy, hogy három különböző névsorral s helyi viszony-tömkeleggel állunk szemben. Ezenkívül Blum még egykorú utalásokat is szót átdolgozásába; így például szerepel az „állati magnetismus“ is. Egy beszélgetés közben szó esik Donizettiról, Straussról és Lannerról.⁵ Kiss elhagyja a nálunk kevésbé ismert Lannert, viszont Mercadantét és Morellit említi, később pedig a német átdolgozás Kapellmeistert Spohrját „Liszt, a zongorakirályal“ helyettesíti.

Ez a vígjáték szintén jó szereposztásban került színre (Lendvayné, Bartháné, László, Komáromi, Szentpétery, Egressy stb.) és szép sikert ért el. Tizennégyszer adták.

Nota harmadik vígjátéka, a háromfelvonásos „Nőtlen maradok“ 1851. február huszonnegyedikén került színre és mindössze két előadást ért meg. Fekete Soma fordította szintén Blum Károly átdolgozásából, az „Ich bleibe ledig“-ből. Ez a vígjáték szintén a német színpadról jött át, habár elkésve; talán ez a késés magyarázza meg sikertelenségét. Az „Ich bleibe ledig“ 1839-

⁴ A móori vásár. Vígjáték három felvonásban. Blum Károly után Kiss Iván. (Der Markt zu Ellerbrunn.) Nemzeti Színház Könyvtára. 72. szám. Kézrel írott 146 l.

⁵ Theater von Carl Blum. Erster Band. Berlin. Schlesinger'sche Buch- und Musikhandlung. 1839. 194 l.

től tízszer szerepelt a pesti és budai német színpad műsorán s Fekete Soma már 1842-ben elkészítette fordítását. A darab Alberto Nota „Il filosofo celibe“ című vígjátékával azonos. A cselekvény egyszerű: Dorvalli, a nőtlen filozófus lemond a számára kijelölt menyasszonyról, mivel tudja, hogy Carolinát Alberto szereti. A jómódú, gőgös Ippolito nem akarja leányát a polgári származású ifjúhoz adni, de Dorvalli végül is rábeszéli a zsörtölődő nemesurat, hogy Carolina és Alberto egymáséi lehessenek.

Blum itt aránylag híven követi az eredetit s ismét csak olyan változtatásokat eszközöl, melyek a szereplők jellemét és megjelenését illetik. Az olasz atya, a rátarti, büszke nemesúr nála kibírhatatlanul öntelt, őseivel dicsekvő alakká vált. Leánya, a bájos, egyszerű, szerény Carolina a német átdolgozásban s így nálunk is a német humor szörnyetegévé lett. Könyv nélkül fujja a góthai Almanachot, mindenkiről meg tudja mondani, hogy milyen tartomány melyik megyéjének milyen kerületében született, akadozás nélkül sorolja fel a veteménykertben található kilencféle zöldséget, sőt még azt is meg tudja mondani, hogy a város a gyalogúton megközelítve, háromszázhatvanöt lépéssel esik közelebb, mint máskülönben; szóval a német pontosság elriasztó példát adja.⁷ Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy lélektelen, gépies bábbá süllyed.

Talán ezzel a vígjátékkal kapcsolatos a legtöbb elmozdító kérdés mindhármójuk közül. Fekete Soma ugyanis megemlíti fordítása címlapján, hogy Blum „Nota Albert eszméje után“ írta vígjátékát.⁸ Viszont, miért volt akkor szükség erre az átdolgozásra, hiszen a M. Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő, 1831-ben megindult Külföldi játékszín című gyűjteményben Nota vígjátéka „A' nőtlen philosophus“ címmel már régen napvilágot látott.⁹ Erre pillanatnyilag nem tudunk felelni, hacsak föl nem tételezzük azt, hogy az élő színpadi hagyomány kiszorította a nyomtatásban megjelenő, tehát már első látásra is könyvszagúbnak ítélt színdarabokat.

Annyi bizonyos, hogy a Blum-féle átdolgozásokkal nem sokat nyertünk. Tagadhatatlan, hogy Blum ügyesebb színpadtechnikával dolgozott s jobban kihasználta a lehetőségeket, mint Nota; viszont az is igaz, hogy nyersebb humorával, az olcsó siker elérését célzó, nem mindig művészi fogásaival letörölte az olasz vígjátékok természetes, könnyed báját és napsütéses humorát.¹⁰

Igen jól tudjuk, hogy az első évek műsorai zsúfolva voltak német színdarabokkal, vagy éppen német átdolgozásokkal. Közönségünk eleinte Shakespearét is csak ilyen, legtöbbször kevésbé sikerült, német átdolgozásokból ismerte meg. Az első három év (1837—1840) statisztikája szerint 55,5 százalék volt a Nemzeti Színház színpadán előadott német színpadi termékek arányszáma. Ez a körülmény megmagyarázza, hogy az olasz színház első szárnypróbálgatásai is a német siker jegyében történtek s hogy Alberto Notának, az egykorú olasz irodalom egyik legjelentősebb alakjának két vígjátéka német közvetítéssel került mitsem sejtő magyar közönségünk elé. *Nagy Artúr.*

⁷ Theater von Carl Blum. Zweiter Band. Berlin, 1841. 179—312. 1.

⁸ Nőtlen maradok. Vígjáték három felvonásban. Nota Albert eszméje után írta Blum Károly. Németből Fekete Soma. 1842. Nemzeti Színház Könyvtára 72. szám. (A számozás a címek kezdőbetűje szerint történik.)

⁹ D. Schedel F. Külföldi játékszín. Figyelmező. 1839. május 21. 20. sz. 327 l.

¹⁰ Nota vígjátékainak gyűjteményes kiadása: Commedie di Alberto Nota. Bandy. Parigi. 1829. Öt kötet.

Zichy Nándor és Jókai Mór irodalmi kapcsolatai.

Jókai hagyatékában, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának kéziratárában néhány levél található, melyeket Zichy Nándor gróf intézett a nagy magyar regényíróhoz. A levelek a XIX. század 60-as éveiből származnak és egészen új fényt vetnek e két érdekes egyéniség közt fennálló kapcsolatra, amelyet eddig csak felületes és véletlen összeköttetésnek hitünk. Ez a körülmény pedig annál érdekesebb, mert hiszen a későbbi évtizedekben áthidalhatatlan elvi ellentétek állottak a szélsőségesen liberális felfogást valló Jókai és az egyházpolitikai harcok konzervatív gondolkozású vezetője, Zichy Nándor gróf között. Érdekes részletesebben megismerkednünk ezeknek a leveleknek a hátterével, mert Jókai politikai nézeteinek megismeréséhez is közelebb visznek.

1862 januárjában az abszolutisztikus kormány hivatalos lapjában, a „Sürgöny“-ben, valamint a kormány által támogatott „Pesti Hírnök“-ben, másrészt a „Pesti Napló“-ban nagy vita folyt. A kormánylapokban Kovács Lajos, Zichy Antal gróf és Kecskeméthy Aurél a nemzetnek szemére vetették a halogatás politikáját, a „török fatalizmust“, vagyis a közismert passzív rezisztenciát és aktivitást ajánlva, felszólították, hogy egyezzek ki az összbirodalmi tanács gondolatával. Kemény Zsigmond, a „Pesti Napló“ szerkesztője természetesen visszautasította ezeket az ajánlatokat; kijelentette, hogy a nemzet nem engedhet jogaiból és ezért hű marad Deák Ferenc politikájához.

Ebbe a vitába akart beleszólni Zichy Nándor gróf is „Alapkérdések“ című cikkében, melyben a leghatározottabban a szigorú alkotmányosság álláspontjára helyezkedik: nem alkudozhatunk törvényes alapjaink rovására. Ez a cikk lett a kiindulópontja Jókai és Zichy gróf barátságának.

Zichy Nándor, mint Deák Ferenc föltétlen híve, eredetileg a „Pesti Napló“-ban akarta közölni az „Alapkérdések“-et, Kemény Zsigmond azonban nem merté közölni az éleshangú dolgozatot, hiszen abban az időben nagyon könnyen kapott többhavi börtönt író és szerkesztő egy-egy, a kormánynak nem tetsző megnyilatkozásért.

Mint hogy tehát a „Pesti Napló“ nem vállalkozott a közlésre, Zichy Nándor a nemrég Jókai szerkesztésében megindult „A Hon“ című lapnak engedte át művét. Az esetet magát Jókai két helyen is részletesen elbeszéli. Első alkalommal a „Politikai Divatok“-hoz írt utóhangban, másodsorban pedig 1896-ban, amikor Zichy Nándort ellenfelei sokat támadták, a „Nemzet“-ben. Lehet, hogy Jókai kissé kiszínezte a dolgok elbeszélését, helyenként talán nem teljesen megbízható, de nagyjából megfelel a valóságnak.

A „Hon“-t Tisza Kálmán, Almássy Pál, gróf Károlyi Sándor, báró Podmaniczky Frigyes, gróf Keglevich Béla, Ivánka Imre, Beniczky Lajos és még mások alapították és Jókait bízták meg a szerkesztéssel. A lapot általában a határozati párt orgánumának számították. Ez a párt az uralkodó és a nemzet viszonya, a kiegyezés módozatai tekintetében Deák felirati pártjánál szélsőségesebb álláspontot foglalt el. A fődolog azonban az volt, hogy ez a lap is a Schmerling nevéhez fűződő átmeneti abszolutizmus, a provizórium rendszere ellen irányult, politikai irányja azonban ekkor még nem volt oly hatá-

rozott, hogy Tisza Kálmánék lapjának lehetett volna tekinteni. Jókai maga különben is, úgy látszik, engedékenyebb álláspontot foglalt el. Így tehát Zichy Nándor nem látta Deák-párti elvei ellen valónak, hogy az „Alapkérdések“ ott jelenjék meg.

Jókainak a cikk nagyon megtetszett: „Csupa merő tények, adatok, igazságok összeállítás — írja —, amely felfoghatóvá teszi a Schmerling által megkísérelt összalkotmányú egyesített monarchia lehetetlenségét... Igen okos cikk volt.“ Néhány kifejezést enyhített még és elhagyta az utolsó lapot, mely arról szólt, hogy milyen veszedelmeket rejt magában a rendszer továbbfolytatása. „Prófétai lélek nyilatkozott e sorokban.“ Közelebbit e sorokról azonban nem tudunk, mert Jókai a vizsgálat megindításakor ezt a lapot elégette, hogy még nagyobb baj ne legyen belőle, mint ami úgyis bekövetkezett.

A cikk határozott és világos képet nyújt Zichy Nándor e korbéli politikai nézeteiről. Felfogása — ami a főtebbiek szerint megfelelt Jókai elveinek is —: tiszta perszonális unió, de a *pragmatica sanctio* alapján elismerve a közös ügyek létezését. A közös ügyeket azonban semmiesetre sem intézheti egy felsőbb, a parlamentek felett álló birodalmi tanács.

Nem akarjuk itt részletesebben ismertetni az „Alapkérdések“-et — erre talán más alkalommal lesz majd módunk —, sem a cikk következtében együtt elszenvedett fogságot, mert ez a kérdés már eddig is ismert, hanem az említett levelek alapján a további évek eddig nem ismert baráti kapcsolatait próbáljuk megrajzolni.

A „Hon“-ba írt cikk és a közösen elviselt fogság szoros kapcsolatot teremtett Zichy Nándor és Jókai Mór közt. Meleg barátság, sőt „elvarátság“ fejlődött a fiatal arisztokrata és az író közt. Ezt az elvarátságot lehetővé tette Jókainak a határozati párttól lényegében független és mérsékelt gondolkozása. Különben is a kiegyezés megalkotása előtt az egyes kérdések megoldására való törekvés igen különböző próbálgatásokra adott okot. A politikusok elvei csak lassanként, sok átmenet után kristályosodtak ki. Magának Deák Ferencnek állásfoglalása is csak fokozatosan érte el azt a formát, amelyben a kiegyezést létrehozta. Korábban még ő is a tiszta perszonáluniót hangoztatta, bár bizonyos közös ügyek létezését kezdettől fogva elismerte és már 1860-ban úgy nyilatkozott az uralkodónak, hogy az 1848-i törvények revízióra szorulnak; de ezeknek jogi érvényességéről nem volt hajlandó alkudozni.

Nem meglepő tehát, hogy a Deák-párti Zichy Nándor, kinek álláspontja kissé szélsőségesebbnek tűnik Deákénál, azonos elveket vallott Jókaiával. Annál is inkább, mert Zichy gróf ekkor még a közös ügyek fogalmát egészen szűk körre értelmezte. A világnézeti különbség sem játszott szerepet. Mert bár Zichy Nándor hívő és gyakorló katolikus volt, Jókai pedig határozottan szabadelvű és protestáns, a katolikus ébredés későbbi politikai vezetője ekkor még nem gondolt a vallási kérdések politikai érvényesítésére. A liberalizmus politikai fogalmával sem állott még szemben. Jókai lapja pedig nem volt határozottan egyházellenesnek mondható. Különben is ezekben az időkben annyira a nemzet közvetlen életlehetőségei, önálló államiságának kérdései forogtak kockán, hogy amellet más szempontok nem igen érvényesültek.

Zichy Nándor naplójában, 1867-ben azt hangsúlyozza, hogy a „Hon“-nak csak „lapjaiba, de nem pártjába sodortatott“, közte és Tisza, Podmaniczky, Keglevich, Odescalchi és társaik közt „politikai egyetértés sohasem

létesülhetett“. Inkább ő tekintette a „Hon“-t saját lapjának. A „Pesti Napló“-ba valószínűleg azért sem írt, mert bántotta az „Alapkérdések“ visszautasítása. Maga Jókai később, mikor már utaik messze szétváltak, csak futólagos és véletlen kapcsolatra emlékszik vissza. Az azonban tény, hogy Zichy Nándor nagyszámú cikket írt ide, részint névvel ellátva, részint névtelenül. Sajnos, ez utóbbiakat megállapítani már nem lehet, mert bár Jókai még 1896-ban azt írja, hogy e cikkek kéziratait őrzi, ma már hagyatékában csak egyetlen egy Zichy-kézirat van.

Az említett későbbi nyilatkozatokkal ellentétben a Jókaihoz intézett levelek őszinte barátságról tanúskodnak. Még 1865 szeptember 2-án, több mint két évvel az „Alapkérdések“ megjelenése után, a kiegyezést létrehozó országgyűlés küszöbén is „egyik elvbarátunkról“ emlékszik meg levelében Zichy Nándor gróf. Azt írja Jókainak: „úgysem szólhatván többekkel oly bizalmasan, miként veled szoktam —, kibem feltétlen bizalom“. „Azzal bizonyossá tehetlek, hogy veled és veletek a jövőre is egyetérthetni vágyom és reményem.“ Hogy kik ezek az „elvbarátok“, név szerint nem tudjuk.

Ez a föltétlen bizalom csak Jókai személyére vonatkozhatott, nem lapjára és minden mögötte állóra. Ugyanezen év május 29-én azt írja, hogy a „Hon“-ba nem lép be nagyobb tőkével, csak továbbra is szabad hozzájárulásával támogatja, mert „kétséget nem szenved, hogy akár a célt, akár annak elérésére alkalmazandó eszközöket egymásközt, téged be nem tudván, eddigél nem állapíthattuk (meg), így tehát azon eset előadhatja magát, melyben, nem tőled, de másoktól eltérő úton haladnék“. Ezért egyelőre azt ajánlja fel Jókainak, hogy adja bérbe az ő lóversenypályáját, amelyet úgysem használ és a bejövő összeget használja fel a lap számára.

Ez a bizonytalanság az elvek megállapításában egészen természetes abban az időben. Hiszen a pártokat is tárgyilag lényegtelen, inkább formai különbségek választották el egymástól. Az 1861-i nagy felirati javaslat-vitában az egymás ellen elkeseredetten küzdő felirati és határozati párt javaslata körülbelül ugyanazt tartalmazta, csak formában, a jogi álláspont különbözőségében volt az eltérés, amennyiben a felirati párt, ha nem is tartotta törvényesnek Ferenc József uralkodását, de a tények előtt meghajolva, uralkodónak ismerte el, a határozati párt pedig nem volt hajlandó erre. Zichy Nándorra mindenkor jellemző volt a föltétlen hűség az uralkodó iránt, így természetes, hogy ebben a kérdésben csak Deákhoz csatlakozhatott.

Pontos párthoztartozását éppen olyan nehéz megállapítani, mint Jókaiét, nem annyira az ő álláspontjának határozatlansága miatt, mint inkább azért, mert a pártok határai elmosódtak. Talán azt lehet mondani, hogy középúton találkoztak. Ez a találkozás azonban csak néhány évig tartott, azután utaik mindjobban szétváltak. Zichy Nándor konzervatív, Jókai liberális irányban távozott.

Jókaival való baráti kapcsolatára még egyszer hivatkozik Zichy Nándor egy 1869-ben írt levelében, melyet a képviselőválasztások alkalmával intézett hozzá. „Hajdani bajtársának“ támogatását kéri ekkor, „jobban esmervén másoknál általán és kivált a hon hasábjain e téren való működésemet“. Jókai nem is volt méltatlan régi barátja bizalmára.

Politika hozta össze őket, politikai elvek összetartozásuk alapja, a politika, elvek harca választotta el őket egymástól, de a kölcsönös megbecsülés megmaradt.

Csapodi Csaba.

A magyar irodalom története. V. kötet. A XIX. század első fele. Irta:
Brisits Frigyes, Budapest. A Szent István Társulat kiadása 1939.

Nincs még egy tudományág, amely a világháború lezajlása óta oly bő termést hozna, mint az irodalomtörténetírás. Kisebb és nagyobb terjedelemben, különféle módszerrel, a nagyközönség széles és a hozzáértők szűkebb körének szárván, átlag minden második évben jelenik meg a magyar életet, lelket és szellemet fejlődésében, eredményeiben és jelentőségében feltáró munka. Örvendetes jelenség, hogy valamennyinek van felvevő közönsége. Mert ezek a művek nem egy esetben különleges alkotásúak. A lényeg nem lehet más, az írók tehát az ismeretes adatokat iparkodnak kibővíteni, más és más nézőpontból bemutatni és gyakran a maguk vagy a kor ízlésének megfelelően előadni. A feldolgozás terén két módszer érvényesül: az adatközlő, elbeszélő és méltató, s a fejtegető és szellemi jelenségeket és irányokat bemutató. Jogosultsága mindkét eljárásnak kétségtelen. A kérdés az, vajjon az olvasó hogyan ismeri meg közvetlenebbül és teljesebben a magyar lelket? Nyilvánvaló, hogy az első irányt követő irodalomtörténetekből. A szellemtörténeti feldolgozás is gyümölcsöző, de inkább csak adalékokat nyújt, részleteket mutat be és pótlék hatását teszi. Nevére méltó, célját valóban szolgáló és kielégítő irodalomtörténet nem jöhet létre sem egészében, sem pedig részleteiben a teljes anyag bemutatása nélkül.

A szellemtörténeti irány most nagymértékben lelkesíti munkára irodalommal foglalkozó tudósainkat. Tetszetős ötletek, alig valamit jelentő gondolatok, különleges felfogások bőséges és gyakran jelentőségükkel arányban nem álló kidolgozásban részesülnek. A komoly olvasó nem minden meglepődés nélkül foglalkozik ezekkel a művekkel. Csaknem valamennyi ilyen irodalomtörténeti munkának jellemzője, hogy hiányos, hézagos, részleges; csak azt öleli fel, ami a vezető eszmével kapcsolatban íróinkat alkotásra készíti. Igaz, hogy adnak nagy összefüggéseket, feltárnak finom részleteket, éreztetnek bizonyos nagyvonalúságot, de akár az egyes fejezetek, akár az egész mű átgondolása után iparkodik megállapítani a szellemi nyereséget az olvasó, ezt aránytalanul csekélynek ítéli a maga általános érdeklődéséhez és az író fáradozásához mérten. A szellemi történések és ezeknek kapcsolatai, az eseményekben rejlő feszítő és érvényesülést kereső erők feltüntetése, az írói lélek sok titokzatossá megnyilatkozása nem annyira az irodalomtörténetbe, mint inkább az irodalomtörténet ismeretelméletébe tartozik. Aki irodalomtörténetet vesz a kezébe, az nem nehezen megközelíthető és elvont gondolatok feltüntetését kívánja nyomon kísérni, hanem gyönyörködni óhajt a magyar szellem megnyilatkozásának többoldalú és ezért mélyebb tudatosságot előidéző bemutatásában.

Az ismeretelméleti felépítésű, mondjuk, szellemtörténeti irányt követő művek egy másik tulajdonsága, hogy bizonyos egyoldalúság mellett íróik lényeg tekintetében is hajlandók engedelményekre a maguk egyéni vélekedésének irányában. Amely író és irodalmi jelenség megegyezik a maguk eleve megállapított elvével, azt bőven ismertetik és a műveket is alaposan kiaknázzák, de aki és ami e tekintetben nem szorítható elméletük szűk keretébe, azt éppen ha

megemlítik. Ezért összefoglaló mű alkotása esetén ez kidolgozás tekintetében egyenetlen, értékelésben pedig nem megnyugtató, hanem vitatható. Túlteng bennük a maguk korának, felfogásának és törekvésének a régi időbe való visszavetítése és ez nem egy esetben megzavarja nemcsak az objektív felfogást, hanem az írókra vonatkozó ítélkezést is. Bármily irányt és bármiféle módszert kövessen az irodalomtörténetírő, elengedhetetlen kellék, hogy egészet alkosson s az írók alkotásaiban mutassa be, s ne a maga talán tetszetősnek látszó elgondolását helyezze előtérbe. Az csak irodalomtörténeti kiegészítés, ha valamely eszmemenetet veszünk tudomásul, de közben elsikkadnak nagy, jelentős, igaz értékeket képviselő írók. Ezeknek mellőzése, sok értékes és az irodalmi életet közvetlenül bemutató adatnak elhallgatása egyoldalúvá, szűkkörűvé, részletmunkává alkalmas tenni egyébként kiváló tulajdonságokkal rendelkező alkotásokat.

Brisits irodalomtörténete eredeti kutatáson, nagy olvasottságon és széles körre terjedő tudáson épül fel. A munka minden részlete átgondolt, eredeti és előadásában újszerű. Sokat idéz, de mindig van gondolata, amelyet az idézethez hozzáfűz vagy amelyet igazol velük. Ötven évet felölelő művében több tekintetben új az anyag, következetes a módszer és egyéni az előadás. A téma megfogása, átgondolása és kidolgozása azonban mintha nem volna eléggé reális. Vezető eszme gyanánt — úgy látszik — az irodalmat fejlesztő belső örök érvényesülésének feltüntetése szerepel, amint azok az írói egyéniségekben és műveiken keresztül mutatkoznak; azután a katolikum s általában a vallás jelentkezése; végül bizonyos stílusfejlődésre való rámutatás. Ez eszmék figyelemmel kísérése, feltüntetése, megvalósulásának igazolása nagy hozzáértéssel, magával sodró gondolatmenettel és pártatlan ítélkezéssel történik. Az olvasó nagy értékre való utalás mellett finom fejtegetéseknek egész tömegét találja a műben és ez elismerést kelt benne az irodalomtörténetírő éleselméjűsége, boncoló-képessége és kifejezőkészsége iránt. Az egész munka tudósnak az alkotása, aki belemélyodt tárgyába és azzal kapcsolatban sok új megfigyelést és szellemtörténeti jelenséget hozott felszínre.

A részletekhez hozzá lehet szólni, bár nyilvánvaló, hogy a módszer hozza magával az itt-ott mutatkozó egyenetlenségeket. Kazinczynak szerepét és jelentőségét mértéken túl nagyítja és hatását az 1840-es évekre is kiterjeszti. Mivel azonban ismeretelméletileg és elvontan foglalkozik vele, világos kép nem alakul ki róla. Az irodalommal foglalkozni óhajtó katolikus kispapok törekvésének összefoglalása új, de kevésbé gazdagítja az irodalmat, amint a katolikus folyóiratok bemutatása és a két jelentősebb papköltőnek méltatása is. Általában a vallásos s különlegesen a katolikus eszme jelentkezése mindenütt feltüntetésben részesül s a tehetség okozza, hogy az igazi költők értékesebb alkotásokat hoznak létre e téren, mint akik kimondottan a vallásos irány művelői. A munka második, az irodalomnak a nép felé fordulását feltüntető része tisztultabb és egységesebb felfogásról tanúskodik, mint az első. Bár egyes kiváló írók éppen csak említésben részesülnek, holott vallásos nézőpontból is több figyelmet érdemelnek, mint például Kemény Zs., annál megkapóbb Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi és Arany jellemzése. Ezekkel kapcsolatban nemcsak új mondanivalója van, hanem gondolatmenete megvilágosodik, kifejező-készségének bonyolultsága felenged s jellemzése méltó az elemzett irodalmi nagyságokhoz.

Minden mű írója egyéniségének kifejeződése, lelki tartalmának érzékelhető kivetítődése. Legyen pár lapnyi, vagy terjedjen kötetekre, a munka részleteiben és egészében az alkotó maga tükröződik. Amint más Gyulai, mint Pintér, hasonlóan más Brisits is. Az első közvetlen és mély; a második világos és szabatos; a harmadik bonyolult és tartalmas. Gondolatainak menete néha olyan zsúfolt, hogy egyes mondatait többször kell átolvasnunk, míg megértjük a lényegét (20., 54., 113. stb. ll.), másutt azonban könnyedén folyamatos, világos, lendületes (287., 290., 301. stb. ll.). Forrongó stílusa is jelzi, hogy egyéni álláspontból veszi számba az irodalmi jelenségeket, újszerűsége törekszik, de nem akar szabadulni kissé erőszakolt, különleges látásmódjától és ez színezi ítéleteit is. A nehézkes, túlterhelt mondatok ott mutatkoznak inkább, ahol mindenképpen újat kíván adni (*A felvilágosult és szép magyar*) és ott enged fel és válik lendületessé, ahol témája következtében a könnyedség és természetesség hatnak rá (*A lírai egyéniség teljessége*). Előadásmódjának az első részében mutatkozó mesterkéltsége a másodikban közvetlen folyamatosságba megy át és mintegy érzékelteti a stílusnak ötven év alatt történt változását és fejlődését.

Az új irodalomtörténet értékek feltárója és számos érdekes jelenség magyarázója, egészében azonban egyoldalú. Ami hiánya van, az a módszerből következik. Ez mindig megfelelő, ha az író célját maradék nélkül tudja vele szolgálni. Mihelyt ilyesmi nem történik meg, ott a hiba forrását a feldolgozás módjában lehet leginkább feltalálni. Apró megfigyelések, tetszetős megjegyzések, az eszmék érvényesülésének bonyolult folyamatára való rámutatás, esetlegességeknek a feltűntetése inkább jelentkezik ebben az irodalomtörténetben is, mint a lényeg iránt való érzéknek válogatása, az igaz értékek kiemelése, a magyar szellem e korban jelentkező egyetemessé válásának vázolása. Kétségtelen, hogy meglepő érzék vezeti az írókat a fejlődés egyes részleteinek megláttatásában, a szellemi jelenségek összefüggő bemutatásában, a kor eszmevilágának az egyes íróknál jelentkező fejlődésében és alakulásában, de ezt a mindenáron újszerűsége törekvés nehézkessé, az elvont jellegű gondolatvezetés bonyolulttá és főleg a szóáradat nehezen megközelíthetővé teszi. A tudós szerző kelletlenül többet tételez fel az írók egymásra gyakorolt hatásáról s általában az elvont eszmék jelentőségéről. Ez megfelelő vezető elvének és nem kis feltaláló készségről tanúskodik, de a művészi értelmezés realisabb megállapításokat tenne kívánatosá.

Ebből a munkából megismerünk egyes irodalmi jelenségeket, eszméknek és törekvéseknek keletkezését és egymásrahatását, hanyatlását és diadalát, de az *irodalom* félszázados *egésze* rejtve marad az olvasó előtt. Az ilyen műtől azt várnánk, hogy a magyar lélek maradandó értékű alkotásait mennél tudatosabban segítsen megismerni és élvezni. Azt kívánánk, hogy aranyat bányásszon ki és ne azt mutogassa, hogy ez a kincs tartalmazó ér merre, miként s hogyan ágazik el. Bármily új anyag, módszer és előadás nem érhet el igazi eredményt, ha ezt szem elől téveszti. Ami új adatot e műből megismerünk, az feltétlenül irodalmi nyereség, de az egész mű inkább elméleti téren mozog. Az kétségtelen, hogy hozzáértő, mély gondolkodású és alkotásra hivatott tudós munkája, akinek van mondanivalója. De teljességre kell törekednie, gondolatai árját szűkebb mederbe terelnie és kevesebb szót használnia. Tehetség és munka-

erő, szorgalom és hozzáértés nem mindennapi eredménye ez az új irodalomtörténet, de inkább csak a szakemberek, mint a nagyközönség számára.

Agárdi László.

Juhász Géza: A magyar szellem vándorútja. A Debreceni Ady-társaság kiadása, 1938. 160 l. kis 8-r.

Juhász Géza nehéz feladatra vállalkozott: irodalmunk fejlődésének rövid összefoglalására. Mert „a magyar szellem útja: irodalomtörténetünk“ és „vándorlás határállomásai a kifejezésfokok, s rajtuk belül az egyes művészi korszakok, a stílusok“.

Mint minden „kistükör“, a Juhász Gézáé is csak a legnagyobb írókat mutatja be, őket is csupán madártávlatból. Módszere az az írói arcképvázlat, amelynek jellemző vonásai a művészi és társadalmi korviszonylatból adódnak. Az egyes képek erősen stilizáltak; sokszor a beállításon, a láttatás módján van a hangsúly. Szerzőnk az „esszéista-nemzedék“ tagja: szépíró és tudós egy-személyben. Ez a kettős hajlam hol segíti, hol akadályozza egymást. J. G. érdeklődése komoly és lényegyet kereső — gondolatai azonban sugártörést szenvednek stílusán. A forma szabja meg a tartalom jellegét s a jellemzés sokszor csak szellemesség. Bizonyára nem véletlen, hogy ez a kis könyv először mint cikksorozat jelent meg egy napilapban. A riportszerű bemutatás már az egyes fejezetek címében is kifejezésre jut. J. G. általában tisztelőtlen tartja a hagyományos megállapításokat, de ahol csak lehet, átírja őket. Így adódnak az efféle, keresztretjévény-meghatározásokra emlékeztető alcímek: „A bujdosó mosolya“, „A bohém és a szerzetes“, „Tiszántúl és a bécsi kaszárnya“, „Bűn és bűnhődés“, stb. Az olvasó elszórákozhat velük: kitalálja-e mindjárt, hogy Mikesről, Amadéről és Faludiról, Bessenyeiről, a Bánk bánról van szó. Más-kor meg a „pars pro toto“ technikájával harangozza be költőinket: Tompa „a melabú költője“, Ady „a teljes kitarulás lírája“, Kemény „az első népszerűtlen modern“ és i. t.

Az újszerűsége való törekvés J. G. egész irodalomszemléletére rányomja bélyegét. Kitűnően ismeri irodalomtudományunkat, elsősorban persze az egyéniségével rokon tanulmányírók munkásságát. Könyvében megtalálhatjuk az utolsó 20 év valamennyi eredményét és valamennyi tévedését. J. G. hitelt ad minden divatos elméletnek, vakon hisz a tetszetős látszatigazságokban is és nem osztja a tartózkodóbb ellenvélemény aggodalmait. Így kerül a könyvbe néhány kevésbé szerencsés tétel, s ezeket a kihegyezett stílus csak még jobban eltörzítja. Ime néhány mutatóba: Janus Pannonius tanítgatja először magyar érzésekre a nagy lírát; Balassa nem a közösség tolmácsa; a Balassa-komédia Bornemissza Péter műve; Katona zártan szerkeszt, mint a francia klasszikus tragédiaírók; a Vanitatum Vanitas a romantikus elégületlenség megrázó éneke; Vörösmarty drámáinak főmozgatója a hazafiság; Szendrey Júlia eredeti egyéniség, írónőnek sem jelentéktelen — méltó élettársa Petőfinek; az Ember Tragédiája valódi színpadi alkotás; az Isten Rabjaiban nyoma sincs a misztikus rajongásnak; az expresszionizmus valamennyi modern változata faji hagyományokból táplálkozik.

J. G. fejtegetéseinek végső célja annak a kiderítése, hogyan „tör fel lassankint, szívósan és egyre tisztábban a Magyar Lényeg“. Ez a magyar szellem útiránya s ez szabja meg az anyag beosztását is: „Irodalmunk kezdetleges állapota Mátyásig tart (1458), önállóságunk Petőfivel kezdődik (1842). A kettő

közé esik a művészi kifejezés elsajátítása, világitóadalmi remek nyomán". A kiteljesedő fejlődésbe vetett hit magyarázza meg J. G. sajátos értékrend-szerét. Régebbi irodalomtörténeteink a modern írókat a klasszikusokhoz mérték — szerzőnk az ellenkező végletbe esik. Janus Pannoniust Ady példájával magyarázza; Bornemissza Péter Elektrájának az a szerencséje, hogy Móricz Zsigmond „állott be magasztalójának"; Jókai Szabó Dezsőnek és Móricz Zsigmondnak a „felszabadítója"; Tompa „láncszem Vörösmartytól Vajdán át Ady felé"; Gyulai „nyelve kristálytiszt, tömör, gyökeresen magyar... tudományos irodalmunkban nincs is hozzá fogható stílusművész Németh Lászlóig, aki aztán mint kritikus kellő módon kitágítja Gyulai ízléshatárait".

Bizonyos irányból jövő művek — a kisebbségi érzés önkompensációjából fakadó hanyavetiségből — már évek óta magyarázgatják, hogy „minden másképen van". Szerencsére J. G. irodalomlátásának és irodalomlátatásának tisztább gyökerei vannak. Ami mintaképeinél feltűnést hajhászó póz, Baumgartendijbüvölés vagy tekintélypukkasztó rakoncátlanság, az nála az irodalom lelkes szeretetéből fakadó meggyőződés. A Magyar Jelleg következetes kidomborítása csak kísérlet maradt — a könyv egységét az írói alkotásoknak, a szellemi élet jelenségeinek az az áhítatos és alázatos szolgálata biztosítja, amely a fejtegetések minden sorát áthatja. Az írott betűnek hívó tisztelete bénította meg J. G. kritikái ellenállását a kétesértékű „felfedezésekkel" és „meglátásokkal" szemben, de ugyanez tette őt képessé a könyv frissen szemléletes és találon eredeti részleteinek megírására is. Ilyen pl. a Bessenyei filozófiájáról, Petőfi leíró költeményeiről, Kemény regényeiről, Gyulai kritikájáról, Madách szubjektívizmusáról szóló részlet — hogy csak néhányat említsünk. J. G. expresszionista stílusban sűrített megállapításainak alázuhogó tömege fárasztó olvasmány. Aki azonban szeret gondolatgyűjteményben böngészni s egy-egy részleten elmélkedni, bizonyára szívesen fogja forgatni ezt a tanulmányt. S a szerzőnek még nagyobb érdeme maga a kiállítás. 1938-ban, amikor a levegőben világégest sejtető vészjelek és konferenciákra siető külügyminiszterek repülőgépei cikáznak, amikor a művészet a házfalakon tobzódik és a technika a gázlarc előállításában remekel, akkor a kifizetésű és nagy gondú vidéki középiskolai tanár a magyar szellem értékeinek szeretetére tanítgatja diákjait és olvasóit. Katonáknak vitézségi érem jár az eszességgel párosult bátorságért — mit fog kapni teljesítményéért a magyar szellem hős elővédje: az irodalomtanár?

rtr.

Borbála Gesmey: *Les débuts des études françaises en Hongrie (1789—1830)*. (A szegedi Ferenc József Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 18.) Szeged. 1938.

Gesmey Borbála munkája szorgalmasan összegyűjtött bibliográfiája a cikkeknek, könyveknek és megjegyzéseknek, amelyek Franciaországról 1780 és 1830 között jelentek. A francia forradalmak évtizedei, Napoleon üstökös-szerű feltűnése és bukása a meginduló magyar újságírás figyelmét a francia történelem és politika felé fordították. Páris képe még elmosódott: nagyon érdekes az első magyar útirajz, Sándor István könyvének ismertetése, amely Párisról csak statisztikai adatokban számol be, a francia erkölcsökről pedig borzongással beszél. A frankománia két arca azonban már ekkor is megvillan: a francia szellem áhítatos tisztelete és ugyanakkor az erkölcsi megbotránkozás. A francia szellemiséghez csak a kor nagyjai tudnak közelférközni: Kazinczy

Rousseauért rajong, köre pedig, Péczeli, Dessewffy József gróf és Kiss János Voltaire és a felvilágosodás hívei. Döbrentei is a francia minták alapján plántálja át hozzánk a kritika művészetét, hogy aztán átértékelje francia mestereit.

A bibliográfia 1830-cal zárul: már nem szerepel benne a második francia forradalom magyarországi irodalma, de hiányzik belőle annak a lassú átmenetnek a rajza és bibliográfiája is, amely hűvös statisztikán túljutva a huszas években elindítója lesz a Páris-zarándoklatnak és annak a frankomániának, amely aztán Ady Endre haláláig egységes egészet alkot a magyar életben és irodalomban.

Gedeon Jolán.

Fodor Eva: *A Nyugat-gondolat a magyar irodalomban.* Budapest. 1937.

A tanulmány ama alapvető megállapításon épül fel, hogy kétféle magyar van: a Nyugat felé néző, aki onnan haladást és megtermékenyülést vár és a keleti, aki elég erősnek érzi faját ahhoz, hogy ne szoruljon az idegen ösztönzésre. A könyv a Nyugat felé néző magyarnak akarásait, küzdelmeit és letöréseit rajzolja az egész irodalomtörténet folyamán. A tárgy túlságosan szerteágazó volt és ennek tudható be az egyes korok feldolgozásának elnagyoltsága, de a dolgozat így is kiemeli a megszívlelendő tanulságot, hogy a Nyugatra vágyás, a Nyugatról nyert ösztönzés mindig termékenyítő erjesztőkovász volt nálunk, az új eszmék hordozói pedig megmértéssel találkoztak és számúze-téssel fizettek azért, hogy nemzetüket tanítani akarták. Szent István korától kezdve a renaissanceon, a reformáció írón, Balassin, Csokonain, Bessenyein, Kazinczyn, Kölcseyen keresztül töretlenül visz az út Széchenyiig, a XIX. század általánosabb érdeklődésű Nyugatra fordulásáig. Széchenyi és Ady Endre sorsa szimbolizálja a Nyugatosság kiteljesedését. Széchenyi intelmei a nyugati embernek magasabb szempontokhoz igazodó kritikája, amelyre feljogosította legnagyobb magyar volta. A keleti lélek önimádata és a nyugati lélek önmarcangoló kultúra utáni sóvárgása utána csak Ady Endre profétikus lírájában zeng fel újból, aki Széchenyi nemzetlátásának költői megszólaltatója volt. Fodor Eva csak a Nyugat felé fordulás fejlődéstörténetét adja, a keleti lélek állásfoglalását a felforgató eszmékkel szemben csak sejteti: alkalmasint ők voltak azok, akik a merészen újathozóknak a mártírkoszorút a fejére nyomták. Még felderítetlen kérdése az irodalomtörténetnek, milyen származásúak voltak az Apácai Cseri Jánosok, a Kármán Józsefek bírái, de Farkas Gyula most megjelent fajbiológiai irodalomtörténete azt már megmutatta, hogy Ady és a Nyugat legerélyesebb támádói a „svábokból jött magyarok“ közül kerültek ki, akiknek Ady magyarsága nem volt eléggé nemzeti és önimádatban még a keleti fajtán is túl akartak tenni.

Gedeon Jolán.

Kovalovszky Miklós: *Irodalmunk Páris-szemlélete a háború után.* Budapest, 1938.

A Páris-szemlélet kérdése az irodalomtudománynak sokkal érdekesebb és fontosabb szempontja, mint az első pillanatra látszik. Páris nálunk mindig a Béctől való elszakadást jelentette, új, merészebb szellemet, lelki önállóságot, új életformát. Amikor az olvasó a könyvet kinyitja és az első fejezet címét — „Anonymustól a Páris-regényig“ — olvassa, izgalmas fejlődéstörténetet vár, amellyel a munka mindvégig adós marad. A bevezetés röpké másfél oldalon, néhány névvel és adattal elintézi a Páris-szemlélet kérdését Anonymustól máig és egy pillanatra sem villantja fel, hogy mit jelentett a nagyvárosnélküli mult-

ban a Páris-álmom, az osztrák önkényuralom súlyos éveiben a francia szabadság szomjúhózása. Az essai a jelenkor Páris-szemléletét mozaikokból állítja össze: a modern írók szemével mutatja meg a „ville lumière“ ezer arcát, csak nem tud a mondatok és gondanivalók mögé férkőzni. Amikor elhallgat Márai racionális lírája, Jékely Zoltán prózai impresszionizmusa és a többiek önvalomásai, Kovalovszky józan és hűvös megjegyzései nem érzékeltetik a különös párisi légkört, amelyet az írók felidéztek. A tanulmány felépítő szempontjai sem mindig újak: Páris varázsát különösnek, kifejezhetetlennek érzi minden elsőéves bölcsész, hiszen Ady óta minden fiatalcember idegeiben ott él az „ámulások szent városának“ lírai élménye. A párisi polgár és munkás életmódjának jellemének, életnívójának rajza is minden párizstjárt ember személyes tapasztalata. A könyv essaii magaslatoira csak akkor emelkedik, amikor a kérdés tisztán irodalomtörténeti részéhez nyúl és az új francia irodalom hatását vizsgálja. Rámutat, hogy a háború utáni francia szellem merőben más, mint a századfordulón; az irodalom ellaposodott Proust óta és a francia élet csupa kereső nyugtalanság. Kovalovszky végső következtetése is rendkívül érdekes: „Páris, mint a nyugati kultúra központja és a francia kultúra főműhelye meglehetősen elvesztette vonzóerejét íróinkra. A háború és a megalázottság éveiben, amelyek ellenségeként állították szembe nemzetünket és a franciákat, a magyarság fájdalmasan csalódott a művelt Franciaországban, amelynek neve rajongásunkban összefort az emberi szabadságjogok és testvériség gondolatával.“

Gedeon Jolán.

Dezsényi Béla: *Magyar-svájci szellemi kapcsolatok a szabadságharc idején.* (A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 37.) Budapest. 1938.

Dezsényi Béla értékes tanulmánya a forradalom és a szabadságharc viszhangját keresi a svájci francia sajtóban. A svájci politikai élet belső szerkezete előre meghatározza az egyes lapok állásfoglalását, de végül a szabadságharc és annak szomorú leveretése után radikálisok és konzervatívok egyformán őszinte rokonszenvvel fordulnak a magyar nép felé, amelyben a nyugati civilizáció védőbástyáját látják az osztrák és szláv barbarizmus ellen. A felénk forduló szeretetnek tanújela William Rey útikönyve is, amelyben Magyarországnak jut a legnagyobb fejezet és a legtöbb rokonszenv. Dezsényi Béla a száraz adatokon felülemelkedve a szellemtörténet eszközeivel mutatja be a magyar történelem hőskorát a svájci sajtó lelkesedésén keresztül, pszichológiai magyarázatként pedig megrajzolja Svájc politikai szerkezetét a XIX. század közepéig.

Gedeon Jolán.

Somos Jenő: *Baudelaire és az új magyar líra.* (A pécsi Erzsébet Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 142.) Pécs. 1938.

Baudelaire emberi alakja, hidegen izzó költészete még maig sem vesztett érdekességéből. Merész témái, klasszikus formába zárt lírai forradalma a negyvenes években részvétlenségbe sikkad, hogy akkor támadjon fel újra, amikor a kor beéri a problémák szárnyalását: költészete egy új zseni, Verlaine útmutatásán keresztül közelférkőzik a lelkéhez és az új líra forrásává válik a lírai különcködés. Baudelaire emberi alakja azonban mindvégig problematikus marad és ezt Somos Jenőnek sem sikerült maradéktalanul megértetni. Baudelaire „mindvégig ellensége marad a nagy Kifürkészhetetlennek. Ezzel magyarázható

előszeretete a mesterkélrt, a természetellenes iránt. Ez azonban nem jelenti a züllött, a bűnök fertőjébe süllyedt ember gyönyörét: higyjük el neki, hogy magatartása a tudatosan magasabbrendű szellem bátor állásfoglalása és öngigénye.

Somos könyvének első fejezetében a dekadenciát meghatározni törekszik. A feladat nem volt könnyű: odakinn Párizsban a szimbolizmus nagy irodalmi harcai, a XIX. századvégi kritika nagymesterei agyonmagyarázták a századvégi líra lelki rejtélyét. Nálunk Horváth János „tudatos ösztöniségben” látja a dekadencia főjellemvonását; ezt az elméletet Somos Jenő úgy írja körül, hogy akart és sokszor erőszakkal felidézett lelkiállapotnak mondja, amely azonban mégis túljejttség, betegség tünete és amelyet a költő nem is szégyel, inkább büszkélkedik vele. Kétségtelen, Baudelaire sátánkodásai, lírájának különlegesei tudatos dekadenciára vallanak és mégis, egész programköltészete, kifejezési formáinak erőteljessége nem dekadens jellemvonások. Nem is ő a francia költészet nagy dekadense, hanem az impresszionista, esett, beteglelkű Verlaine. A dekadencia lényege talán a hatásában mutatkozik meg a legjobban. Baudelaire pózait, a színek, ízek és hangok titkos összefüggéseinek elméletét le lehetett másolni, de a verlainei lágyság, a költő erőtlen lázadozása a sors ellen, a betegesen túlfinomult lélek halk lírája egyetlen és soha többé fel nem hangzó zenéje a francia költészetnek. Az utánaövők megint csak a dekadencia stílus-eredményeit tudják átvenni: Baudelaire és Rimbaud lírai elméleteiből, Verlaine zenciségéből nő ki Mallarmének és követőinek észszimbolizmus, akik már régen elfeledték a baudelairei dandy-pózt s verlainei züllött bohémiséget. Az irodalmi program továbbfejlődött, de a lírai legszubjektívabb magja mindvégig a kezdeményező sajátja maradt. Dekadencia és szimbolizmus kettéválása látszik Baudelaire magyarországi hatásában is: Adyt megkapja, de felolvadni nem tud benne, mert őseje nem engedi. Babitsra egyáltalán nem hat a baudelaireizmus, Kosztolányira is csak kevésbé: leginkább a tudóbajos Tóth Árpádot és a szomorú, beteglelkű Juhász Gyulát fogja meg. Szép és érdekes a dolgozatnak Baudelaire magyarországi hatásával foglalkozó része: lelkiismeretes analízisét adja az új magyar költészetnek és újat is tud mondani akkor, amikor versekből mutatja ki a Baudelaire hatást. Kár, hogy nem marad mindig az önálló mesgén és helyenként átveszi a forrásmunkákat.

Gedeon Jolán.

Szegszárdy-Csengery József: Kosztolányi Dezső. Szeged, 1938. Magyar Irodalomtörténeti Intézet. 104 l.

Baráth Ferenc tanulmánya mellett ez már a második *Kosztolányi Dezső*-ről szóló doktori értekezés. Mindkettőnek megvan a maga rendeltetése. Míg az előbbi főleg az életrajzra helyezte a súlyt, addig ez újabban megjelent értekezés szerzője inkább a műalkotások belső törvényszerűségeinek vizsgálatában merül el. Vázlatos pályakép után a költő ihletalakulását és költészet-fölfogását elemzi, fölhasználva nagyszámú nyilatkozatát és bírálatát, melyekben itt-ott megcsillantak műelvi gondolatok vagy esetleg vallomások. Szorgalmasan fűzte csokorba Kosztolányinak ezeket a szétszórtan megjelent gondolatszilánkjait, melyek közül különösen az érdemel figyelmet, melyben a költő megállítja, hogy „a magyar irodalmi nyelv versnyelv. Nyelvünket ugyanis nem a prózai szerkesztés szabotossága, folyamatosága vagy világossága, hanem a versnyelv ösztönös lazasága jellemzi. A magyar nem szerkeszt vagy elemez, hanem lazán, érzelmi fölfűtött-

ségében föl villanó képekkel, nyelvi rátapintásokkal érzékeltet. Mi nem elemzünk, hanem összefogunk, megjelentetünk“. Ezután két nagy fejezetben mutatja be Kosztolányi lírájának és prózájának fejlődését, megkülönböztetve az impresszionizmus felé haladó korszakát, melyet Reviczkyes elemek tarkítanak, az impresszionista stilromantika korától. Végül a tiszta impresszionizmus éveit mutatja be, melyekben főleg Baudelaire a formában költő vezető szelleme. Sokkal egységesebb szempontok szerint tárgyalja a prózáiró kibontakozását. Helyesen magyarázza a *Boszorkányos esték* formai lazasságát *A szegény kisgyermek panasza*inak oldottabb impresszionizmusával és finom esztétikai érzékkel méltatja *Esti Kornél* művészi-leléktani vonásait. Általában helyes szempontok figyelembevétele alapján értékelni tárgyalása folyamán a költőnek valóban értékes alkotásait (pl. *Tengerszem* stb.) Bibliográfiája azoban hevenyészve van összehozva s ez az oka annak is, hogy a *Lotoszevők* a versfordítások közé került, holott Kosztolányi eredeti mesedrámája.

K. S.

Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába. Budapest, 1939. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 116 l.

Kozocsa Sándornak 1927-óta (újabbban különnyomatban is) megjelenő irodalomtörténeti bibliográfiái immáron nélkülözhetetlen segédeszközévé váltak a kutatóknak. A bibliográfia területén mindenbizonyal ez volt Kozocsa Sándornak az iskolája, de rajta kívül igen sok úgynevezett személyi jellegű bibliográfiát (*Zichy Mihály, Liszt Ferenc, Riedl Frigyes, Károlyi Árpád, Császár Elemér, Hóman Bálint, Angyal Dávid, Tolnai Vilmos*) készített, és ő szerkeszti a Petrik Géza kezdeményezésére megindult *Magyarország bibliográfiája* című vállalkozás új köteteit, amelyek az 1910-től 1920-ig megjelent nyomtatványok anyagát foglalják magukba.

Különböző részletkérdések feldolgozása után most elméleti munkával jelentkezik Kozocsa Sándor. Ez a munkája annál inkább megérdemli figyelmünket, mert egy háromrészes tervezett sorozatnak tulajdonképen csak az első kötete. Mint minden jó, pedagógiai célú bevezetés, ez a munka sem akar elméleti vitákat felkavarni tudománya területén. Közlő természetű mű, amely különösen arra a célra alkalmas, hogy a tudományos munka küszöbén álló fiataloknak eligazodást nyújtson a bibliográfiák és a bibliográfiaszerű kézikönyvek között. Könyve az idevágó anyagot szinte teljes egészében magában foglalja. Ír a bibliográfia fogalmáról és jelentőségéről, a bibliográfia fejlődéséről, a bibliográfia fajairól, a bibliográfiai rendszerekről, szól a folyóiratbibliográfiák kérdéséről, megkapjuk könyvében a magyar bibliográfiai irodalom vázlatos történetét, végül a kérdés irodalmával foglalkozó legfontosabb hazai és külföldi tanulmányok és könyvek jegyzékét.

Kozocsa Sándor munkája hasznos kézikönyv, a tudományos munkával foglalkozni kezdő fiataloknak.

—i—r.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

A Cél. — 1939. febr. Bartha József: *A magyarság eredete*. Lomniczi István tanulmányának helyreigazítása. — márc. Bartha József: *Szabad-e Adynak szobrot emelni?* A A kérdésre tagadó választ ad, áttekintvén Ady költészetének és prózájának politikai felfogását, zsidó imádatát, hiányos faji érzését, fogyatékos hazaszeretetét, szerelmi költészetének ledérségét, sajtóságos istenhitét.

Akadémiai Értesítő. — 1938. 467. f. Lukinich Imre: *Széchenyi István kiadatlan levelei gr. Sándor Mórichoz*. Érdekes adat bennük, hogy a Lánchíd eszméje Sándor Móric kezdeménye; megkapó, milyen lelkesedéssel fejt ki Széchenyi az arisztokrácia nemzeti hivatásáról vallott hitét; mindössze két levél, de Széchenyi megismeréséhez fontos adalék.

Deutsche Akademie. — 1938. 1. *Östliches Mitteleuropa*. Kieneli Rugonfalvi István cikkét, amely a Nemzeti Figyelőben anthológiát sürgetett azokból a német poétákból, akik magyar vonatkozású verseket írtak (Dingelstedt, Freiligrath, Frankl, Geibel, Grimm, Gregorovius, Grün, Hartmann stb.).

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1938. Angyal Endre: *Magyar barokk költők*. Áttekinti az ú. n. főrangú lírikusok termését; vizsgálja bennük a barokk fantáziát, dinamizmusát, naturalizmusát, heroizmusát, sajátos stílusát. — Geréb László: *A De Fertilitate Hungarica szerzője*. A cikkirő szerint Bocatius. — Lelkes István: *F. E. Adam, Petőfi ismeretlen francia utánczója*. Ismerteti életét és költészetének Petőfire emlékeztető elemeit.

Erdélyi Múzeum. — 1938. 8. Kristóf György: *Erdély tudományos élete az abszolutizmus korában az Erdélyi Múzeum Egyesület megalakulásáig*. Az erdélyi tudományos élet régibb adatai (köztük a régi könyvtárak sorsának összeállítása) után Kővári László érdemeiről ír. — 4. Rass Károly: *Gyöngyössi János önéletrajza*. Az újtordai kat. plébánia könyvtárában megtalált önéletrajzot közli. Első sorban azoknak a honoráriumoknak a felsorolása érdekes, amiket műveivel szerzett. — Herepei János: *Néhány adat gr. Bethlen Miklós tanulóiéveiből*. Érdekes kiegészítések az önéletrajzhoz. (A könyvek lajstroma, amelyeket nagyapja vitt neki Fehérvárra 1652. febr.-ban; a tanáraitra vonatkozó adatok helyesbítése; iskolatársairól; a nagyatyjától kapott glóbusokról; Váradi Miklós haláláról.)

Erdélyi Helikon. — 1939. 2. Kótay Pál: *A magyar orvosi irodalom bölcsőjénél*. Párizs-Pápai életének és Pax Corporis ának bemutatása. — 3. Tusa Gábor: *Bánffy Miklós*. Szervező és irodalmi jelentőségének rajza.

Földrajzi Közlemények. — 1938. 8—10. sz. Bendefy László: *Anonymus és Kézai mester Scythiája*. Arra a meggyőződésre jut, hogy e Scythia-leírásnak gyökerei az ősi hagyományba nyulnak; Kézainál az előmagyar őshagyomány mellett megtalálja a baskir-magyar és a kummagyeriai hagyományt. Kézai adatai alapján meg is rajzolja ennek a Scythiának a földrajzi helyét.

Kalangya. — 1939. 1. Németh László: *Levél a szerkesztőhöz*. Abbahagyja a Tanu Evek közlését, mert az igazatirván félreérthetik. Különbön is: „Amit ezután írok, nem jelenik meg belátható időn belül; nem azért, mert durcáskodom, hanem mert műveim jobban és jobbakkal akarom megcsinálni“. — 2. Kázmér

Ernő: *Az ember Tragédiájának új szerb fordításáról*. Zmaj fordítása után pontosan ötven évvel készült el Vladiszláv Jankulov műve. Dicsérettel szól róla.

Katolikus Szemle. — 1939. május. Kozocsa Sándor: *Új katolikus irodalomszemlelet*. Brisits Frigyes könyvének (A XIX. század első fele) részletes ismertetése. Újnak látja benne, hogy a szerző „megkísérelte a költői élet lelki eredőit nézni és azok produktumaival, az alkotásokkal való kapcsolatát vizsgálni“.

Kelet Népe. — 1939. 2. Földessy Gyula: *Ady értékelése*. A Nyugat irodalmiságát vizsgálja Babitsék írásaiban; szembe állítja az élet költőjét és az irodalmi költőt; hangsúlyozza, hogy Babits és Kosztolányi nem mitológia-teremtő költők. 3. Földessy Gyula: *Ady értékelése*. Babitsról ingatagságot és határozatlanságot igyekezik kimutatni. — 5. Zolnay László: *Emlékezés Kálmány Lajosra*. Meleg hangon idézi fel a kimagasló népiségkutató Kálmány emlékét, megrajzolva tudományos pályáját a Nagyboldogasszony-tanulmánytól a Hagyományokig.

Koszoriú. — 1939. 2. Kállay Miklós: *Heggyvidéki tróink irodalmi tükré*. Lelkes áttekintés.

Láthatár. — 1939. 1. Vitéz Nagy Iván: *Magyar-lengyel kulturális kapcsolatok*. Rövid áttekintés; értéke a közelmúlt adatainak felsorolása.

Levéltári Közlemények. — 1937. Klein Gáspár: *A miskolci múzeumi levéltár*. A magánlevelek gyűjteményében Jókai, Déryné, Lévy levelei; egy csomóban Lévy-kéziratok s a reá vonatkozó iratok. — Miklós Ödön és Szabó István: *A magyarországi református egyház levéltárai*. Nagyon becses áttekintés a levéltári gyűjteményekről s mai lelőhelyeikről. — 1938. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház levéltára*. A levéltár története; veszteségei.

Libanon. — 1938. 6. Zsoldos Jenő: *Irodalmunk zsidószemlélete. Hetényi János*. A filozófus ref. lelkész három ponton kapcsolódik a kérdéshez: 1. Mendelsshon tanítványa; 2. a zsidó kereskedőről megértően nyilatkozik; 3. az emancipáció híve volt. — 1939. 1. Waldapfel Imre: *Midras-idézet történeti romantikánkban*. A sokat ígérő cím mögött annak a megállapítása van, hogy Peretsenyi Nagy László Szakadár-jában egy jegyzetben a Beresits Rabba c. midrasgyűjteményből idéz.

Magyar Könyvszemle. — 1939. 1. Kniewald Károly: *A Pray-kódex Sanctore-ja*. Közli a naptárt; rámutat a csízio magyar rétegre; edemzi a nagy Sacramentariumot és a függelék Sacramentariumát. Kiemeli a naptár magyar és bencés rétegét, kutatja forrásait, s ennek alapján kétségtelennek tatja, hogy a kódex törzse 1200 előtt készen volt. — Kühár Flóris: *Kanonokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben*. Szöveg-értelmezés. — Joó Tibor: *Az első magyar kantiánus filozófia*. Lengyel József debreceni professzor 1800—03. években tartott előadásai „a Kant Filozófiája szerint“ a Széchenyi-könyvtár kéziratai közt.

Magyar Nyelvőr. — 1939. 1—3. f. Balassa József: *A Magyar Nyelvőr megindulása*. Farkas Gyula állításával szemben bebizonyítja, hogy az asszimiláltak mellett ősmagyar írók is kivették a részüket; Arany még a VIII—IX. kötetben is írt.

Magyar Szemle. — 1938. nov. Ortutay Gyula: *Népmese népdal-néprajzi hanglemek*. A népköltési gyűjtés újabb módszerének és eredményeinek ismerte-

tése. — 1939. ápr. Bisztray Gyula: *Színházi kistükör*. Kritikai beszámoló a színházi eseményekről.

Neue Heimatblätter. — 1938. 3—4. Reiser: *Dr. Ludvig Baróti*. Emlékének és tudományos dolgozatainak felidézése.

Pannonhalmi Szemle. — 1939. 1. Kniewald—Kühár: *Magyar szentek ünnepei és miséi a Pray-kódexben*. (Szövegközlésekkel.) — 2. Péntes Balduin: *A magyar szentimentális irodalmi stílus kialakulása*. Nem szól magának a szentimentalizmusnak felvilágosodási gyökereiről, csak a stílus sajátos vonásainak jelentkezőjét figyeli. Líraivá Kazinczynál kezd ez válni, de jellemző, hogy Kazinczy egyéniségére mutató példának éppen az Ajánlást veszi fel, noha erről a versről megállapították, hogy nem Kazinczy, hanem Kovacsóczy írása! (EPhK. 1910. 606.) Nem mond újat Csokonai, Kisfaludy Sándor, Kölcsey és Bajza kapcsán sem.

Protestáns Szemle. — 1939. 1. Juhász Géza: *Bornemissza Péter drámái*. A „tudományos“ cikkből ime néhány megállapítás: „Bornemissza élete metafizikai dráma, világvihar lobogtatja: egyfelől Isten irgalma, másfelől a Sátán fondorlatai.“ „Az Elektra: vérbeli reneszánsz termék, az egyéniség korlátlan kiáradásának himnusza.“ Annak, hogy a Balassi komédiát is Bornemissza írta, bizonyosága „a két mű nyelvének azonos erejű zengése, ábrázolásuk rokonsága, víg és komoly részleteik arányos vegyítése“. (Ime, az új irodalomtudomány!) — 2. Török Pál: *Vörösmarty, mint politikai kritikus*. A Kelet Népe bírálatát ismerteti. — 4. Karácsony Sándor: *Szondy György*. Meleg képet rajzol az ifjúsági irodalom munkásáról.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1939. 4. Kemény Gábor: *Vajda Péter és a magyar protestáns hivatástudat*. A nagy reformok rajongóját mutatja be, részletesebben ismertelve közoktatási javaslatait. Lelkes, de gondos tanulmányon alapuló kép.

Szép Szó. — 1938. júl. Füsi József: *Nagy Endre*. — szept.-okt. — Füsi József: *Karinthy Frigyes*. — Nov. Erdős Jenő: *Füst Milánról*. — Dec. Remenyik Zsigmond: *Irók és szabadság*. Remenyik Zsigmond: *Ignotusról*. — 1939. jan.-febr. Remenyik Zsigmond: *Hatvany Lajosról*. — Erdős Jenő: *Németh Andorról*.

Teológiai Szemle. — 1938. 4. Révész Imre: *Máiusz levélháltása a cseh-morva atyafiakal*. Nagyon érdekes levélközlés. — 1939. 1. Gál Lajos: *Geleji Katona István ígehirdetése*. Rövid életrajzi adatsor után megrajzolja beszédeinek politikai, társadalmi és egyházi hátterét.

Teológia. — 1939. 2. Kniewald Károly: *A Pray-kódex miserendje*. (Folytatás.) Megjelöli valószínű talaját és megmagyarázza sajátosságait.

Vasi Szemle. — 1939. 1—2. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok*. Missuray-Krug Lajos az átvitt értelmek költője; ha muzsikusnak születik, bizonyára gondnokművész lett volna. — Kunszery Gyula a legegyszerűbb dolgot is oly művészi magaslatra emeli, hogy csak áhítatos, égreemelt szemekkel lehet rá felnézni. — Pusztai Sándor lírájának a kamaszos hang a legszebb és legösszintébb molekulája. — 3. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok*. Horváth Béláról, György Oszkáról, Lendvai Istvánról, Nagy Médáról, Torkos Lászlóról, Pálffy Istvánról, Kászonyi Lászlóról, Baráth Ferencről, Farkas Kláriról mond egy-két oldalon néhány jellemzőnek gondolt mondatot.

Mentovich Ferenc gúnyverse Gyulai Párról, a kritikusról.

Amikor Gyulai Pál 1855-ben a Budapesti Hirlapban *Szépirodalmi Szemle* címmel bírálni kezdte kortársainak versgyűjteményeit, a költők a szigorú hangra fölszisszentek s minden oldalról támadni kezdték a nagy kritikust. Eppen e kritikája miatt kellett Tóth Kálmánnal piszolypárbajt vívni, de még közvetlen baráti köréből is hangzottak fel ellene támadó hangok és mérges kifakadások. Különösen Tompa, Szász Károly méltatlankodtak és az ugyancsak megbírált Mentovich Ferenc *Alpári* álnév alatt a *Divatcsarnokban* (1855. II. 39. (júl. 15.) sz. 778.) *Egy kis kritikusnak* címmel gúnyolta Gyulait. Mentovich *Száraz lombok* (1854) című könyvéről Gyulai a többek között ezeket írta: „verseit ‚száraz lombok‘-nak nevezi, nem tudom mi okból. Annyi igaz, hogy e lombokon kevés a zöld levél. Mentovich nagy fogékonyságot látszik mutatni a természet iránt, de csak közönséges abstrakciók s elhasznált hasonlatokban beszél róla. Néha újat és szokatlant is akar mondani, de az egyszersmind nem találó és szép. Ő nemhogy jellemzetesen kedélyébe olvasztva tudná visszatükrözni a természetet, de még az általaános költői hangulatlág sem emelkedik“. (*Kritikai dolgozatok*. 1908. 174.) A kritika nagyon bánthatta Mentovichot s ezért is, mint költő elhallgatott, több verskötetete nem jelent meg.

I.

Addig tanulmányozád hős
„Toldit“, addig olvasád;
Míg megszeretted rettentő
Buzogányát, kardvasát.

Megszeretted a csatákat,
A vitézi életet:
S jámbor pony-pegazusod
Csatasíkra kergeted!

Hanem gyöngö kezeidben
Minek a nagy buzogány?...
S a roppant sarkantyú?... meglásd
Rozinantéd még lehány.

II.

A költészet templomában
A legfénylőbb képeket
Levevén méltó helyökről,
Vadúl *összetépeded*.

Hol a tájt aransugárral
Ünti el a képzelet:
Fénysugár s virág helyett a
Csontot és *húst* keresed.

És kilépvén a templomból,
A költészet mezején,
Hol virág gyanánt mosolyga
Szívben ébredt érzemény.

Megtennéd, ha rajtad állna,
Apollónak a *bikát*,
Nem láttam még soha ilyen
Kálvinista-kritikát.

III.

Elindultál oly mértékkel,
A mely óriási nagy;
Míg magad olyan parányi,
Olyan mákszem-kiesi vagy.

Mindenkihez hozzáméred...
Senki meg nem üti azt,
Tompa is alig haladja
Meg, szerinted, az araszt!

Vajjon, ha magadhoz méred.
Meg fogod é ütni te,
A kinek úgy „*fáj az élet*“
S oly beteg költészete?!...

Megjelent a Magyar Írók első kötete.

Gulyás Pál hatalmas vállalkozásának, Szinnyei József évtizedekkel ezelőtt közzétett írólexikona folytatásának, a magyar kultúra megdönthetetlen erejű hirdetőjének első kötete a napokban hagyta el a sajtót. Arról, hogy a mű milyen gondossággal, fáradtságos körültekintéssel készült, mult számunkban maga a tudós szerző számolt be; most az anyag gazdagságának bizonyságául, egyben a mű jelentőségének megmutatásául a következőket jelenthetjük: ez az első kötet 2939 magyar íróról ad felvilágosítást. Ezek közül Szinnyei gyűjtésében csak 480 szerepel, tehát 2459 új. A számba vett írók közül a középkorra esik 14, a XVI. századra 16, a XVI/XVII. századra 19, a XVII.-re 37, a XVII—XVIII-ra 42, a XVIII.-ra 57, a XVIII—XIX.-re 76, a XIX.-re 344, a XIX—XX.-ra 1947, a XX.-ra 393. Az írók közt 213 a nőíró. Rang szerint: 2 fejedelem, 2 kir. herceg, 43 gróf, 18 báró, a többi nemes és közrendű. Vallás szerint: 791 róm. kat. 40 gör. kat., 399 ref., 163 ev., 21 unit., 33 gör. kel., 215 izr., 1 felekezet nélküli; a többinek vallása ismeretlen. Foglalkozás szerint: bíró, ügyész, ügyvéd, közjegyző 192, földbirtokos és gazdálkodó 96 (ebből 18 földműves), gyáros, vállalkozó 22, iparos 37, hivatásos író és hírlapíró 156, katona vagy rendőr 62, képzőművész 15, kereskedő 41, köztisztviselő 278, magántisztviselő 104, magánzó49, mérnök és műszaki tisztviselő 89, orvos, állatorvos vagy gyógyszerész 268, pap (a szerzetestanárok kivételével) 426, színész 27, tanár és tanító 538, tanuló 37, zenész 28.

A nagy vállalkozás nemcsak az életrajzi adatokat közli, hanem az önállóan megjelent művek jegyzékét is, sőt jelzi azokat a lapokat, folyóiratokat, amelyekben az illető dolgozott. De hozza minden egyes név bibliográfiai adatait is: tehát megnevezi forrását, amelyből a szöveg adatait vette és jelzi a helyeket, ahol az illető író működésénekértékelése megtalálható.

Ezzel az újabb magyar irodalom megismerésére törekvőnek hasznos útbaigazítást ad, az irodalomtörténetnek pedig nélkülözhetetlen forrásmunkájává válik. Az első kötet Bálint Rezső-névvel végződik, s ezzel is érzékelteti, hogy az anyagnak milyen elképesztő bőségével dolgozik.

A munka iránt érdeklődők a Nemzeti Múzeum könyvtárához forduljanak megrendelésükkel.

Elhunytak.

BEDŐ BÉLA (kálnoki). földbirtokos, szül. Budapesten, 1874 november 4-én, megh. Galgagyörkön 1939 február 12-én (tem. n.) — Unit. Atyja: B. Albert, c. államtitkár. A jogot Budapesten elvégezvén, Liptó vm. szolgabírája lett. 1902 februárjában Afrikába utazott, ahol négy évet töltött. Hazatérve, 1907. a *P. Lloyd*, majd a *B. Hirl.* s végül *Az Ujs.* b. munkatársa, 1909. januárjában pedig az Uránia Tudom. Szính. társigazgatója lett. Az 1914—18. háború után, melyben résztvett s ahol a halálát okozó asztmát is szerzte, galgagyörki birtokán gazdálkodott. Tárcái, útirajzai, pénzügyi és közgazd. cikkei 1904—18. kül. bpi lapokban. — Munkái: *Az aranypók és egyéb történetek.* Bp., 1916. — *Idegen világból.* Afrikai elbeszélések. U. o., 1910. — *Doktor Oremus és egyéb elbeszélések.* U. o., 1912. [1911]. — Schneider Sándorral írt *Marokkó* c. tud. színdarabját az Uránia mutatta be.

BÉLA (1894-ig Bernstein) HENRIK (Chaim), m. kir. kormányfőtanácsos, hírlapíró, szül. Tarnovban (Galicia) 1864 március 11-én, megh. Budapesten

1939 január 26-án. — R. k. konvertita. Korán árvaságra jutván, Kassán töltötte első ifjúságát. Majd Budapestre került, ahol 1884-ben a *B. Hirl.* szerkesztőségébe lépett. Tanulmányait ekkor magánúton folytatta s így tett érettségét. 1908-ban alkotmánypárti, 1910-ben pártonkívüli programmal a trencsényi kerület országgyűlési képviselője lett. 1919-ben megvált a *B. Hirl.-től* és Prágába költözött, ahol 1922/23. a *Prágai M. Hirl.* szerkesztője volt. Utóbb ismét visszatért Budapestre, ahol legutóbb a *Világgazd. Szle* szerkesztője volt. Cikkei, műfordításai és tárcái kül. bpi lapokban. — Munkái: *Egyszer volt...* Reg. frta: Hermann Sudermann. Bp., 1897. (Először: B. Hirl. 1896: 81—178. sz. Új kiad. Athen. Kt. 24. U. o., 1913.) — *A kis herceg.* Mese. (Fill. Kvt. 65/66. u.) U. o., (1899) (2. kiad. u. o., [1915]).

BELLER IPOLY GYÖRGY, premontrei kanonok, gimn. tanár, szül. Hódmezővásárhelyen 1896-ban, megh. Párizsban 1939 január 1-én. — Legutóbb a gödöllői gimn. lat.-francia tanára volt. 1920-ban megalapította Roubaix-ban a m. munkások Sz. István Körét, melynek haláláig díszelőke volt. — Cikke: *Modern katolikus fejek.* (Bp., 1936. Szerk. Mihelics Vid).

BENCICS GYULA, hírlapíró, szül. Szombathelyen 1903-ban, megh. Budapesten 1939. január 8/9 éjjelen tüdőgyulladásban. — R. k. A *Szózat, Nemz. Függetl.* és a *M. Közgazdaság* munkatársa volt.

BIBERAUER RICHÁRD (id.), m. kir. kormányfőtanácsos, a Bethesda és a Filadelfia Diakonissza-Otthon ref. lelkésze, szül. Budapesten 1872-ben, megh. u. o. 1939 januárjában. — Cikkei ref. egyh. és hitbuzgalmi lapokban. Szerk. 1907-től az *A Filadelfia* c. lapot s 1919 XI. 1-től fel. szerk. volt a *Ref. Ker. Élet* c. havilapnak.

BIHARI (1887-ig Löwi) IMRE (Izsák), hírlapíró, szül. Nagyváradon 1867-ben, megh. Budapesten 1939 februárjában. — Izr. Középiskoláit Budapesten és Debrecenben végezte, ahol 1887-ben mint magántanuló érettségizett. Ekkor a *Nagyvárad* munkatársa volt. Innen csakhamar átment a nagyvárad *Szabadság*hoz. Később a *Béke*ség, *Közl.*, azután a *Démorsz. Közl.* s.-szerk. lett. Temesvárról Budapestre került, ahol 1893-ban az *Egyetértés* belpol. rovatának vezetője és országgyűlési tudósítója lett. A *Morsz., Hazánk. P. Napló* munkatársa is volt, majd 1903—37. a *B. Hirl. polit. rovatvezetője*. Szépirodalmilag is működött. — Munkái Ujvári szerint: *Való és ábránd; Elbeszélések.* Hol, mikor?

BRÓZIK ENGELBERT, hírlapíró, szül. Huszton 1880-ban, megh. Budapesten 1939 február 20-án. — R. k. Pályáját mint szolgabíró kezdte, majd újságíró lett Budapesten. Az 1914/8. háború kitörésekor az *Alkotmány* munkatársa volt. Résztvett a háborúban és súlyosan megsebesülve szerb fogságba esett. Kiszabadulása után a *Mság* s. szerk. lett.

ESTERHAZY FERENC (Mária Miklós) (galántai gr.) dr. mus. szül. Deveseren 1896 január 28-án, megh. agyoperáció következtében Stockholmban 1939 márc. 12-én. — R. k. Szülők: gr. E. Ferenc v. b. t. t., hg. Lobkowitz Anna Berta. 1919/20. a newyorki College of Musicon szerzett doktorátust. Zeneszerzéssel foglalkozott s a tatai parkban több szabadtéri zenei előadást rendezett. — Színpadi szerzeményei: *Danaidák.* Tánctháza; *A szerelmes levél.* Vígopera 1 felv. Főthly János szövegére (bemut. M. K. Operah. 1937. II.); *Thekla.* Opera Schiller Wallensteinjéből saját szövegére (megzenésítésével 1938 őszén készült el).

FERDINANDY LÁSZLÓNÉ I. *Lengyel Angéla.*

FERENCZ GYÓZÓ, lapszerkesztő, megh. Budapesten 1939 február 17-én 50 éves korában. — Megalapítója volt az *Oroszázi Közérdek*-nek. Később Jászay-Horváth Elemérel szerk. a *Kacs*a c. élapót.

GAJARI ISTVÁN (miskei és csertői), zeneszerző és hírlapíró, szül. Budapesten 1884-ben, megh. u. o. 1939 február 12-én szövődményes tüdőgyulladásban. — R. k. Szülők: G. Ödön, Abrahámffy Kornélia. A zeneszerzést Szabados Bélától tanulta. *Az Ujs.*, később *Ujs.* zenereferense volt (1906/39). Elbeszéléseket is írt. Színműve: *Izzó homokon*. Dugovich Viktorral (bemut. Várszính. 1924. III. 28.). Zenés színpadi művei: *Böském*. Operett 3 felv. Szomorý Emil szövegére (Népopera, 1914. III. 14.); *A vörös ördögök*. Alkalmi játék 7 képben. Béli Izor és Mérei Adolf szövegére (u. o. 1914. IX. 12.); *Katica*. Operett. Szomorý Emil szövegére. (U. o. 1914. XII. 25.); *A makrancos herceg*. Vigopera 1 felv. Mohácsi Jenő szövegére (Operaház, 1917. III. 17.); *Argyrus királyfi*. Balett 3 felv. Ferenczi Frigyes szövegére (u. o. 1924. III. 19.); *A fenség táncol*. Táncjáték; *Táncos asszony*, *A modell* operettek, stb. — Munkája: *Az utolsó Drághy és egyéb elbeszélések*. (Mod. Kt. 394/5.) Bp., [1914]. Gajárynak is írja a nevét.

GALLOVICH KÁROLY, hírlapíró, megh. Aradon 1939 januárjában 60 éves korában. — Mint az aradi *Munkás Ujs.* szerkesztőjét 1907-ben megválasztották az aradi szociáldemokrata párt titkárává. Versei és novellái aradi és bpi lapokban. — Színműve: *Tűzimádók*. Forradalmi kép 4 szintéren. (Bemut. az aradi szính. 1909. III. 13.) Arad, 1909.

GEIST IRMA (Kaufmanné) dr. phil., leánygimn. tanár, szül. Székesfejérvárt 1901-ben, megh. u. o. 1939 január 1-én — R. k. Bpsten doktorált 1922/3-ban. Értekezése: *Beöthy Zsolt szépirodalmi munkássága*. (Kéziratban.)

HERMANN LÁSZLÓ, hírlapíró, megh. Debrecenben 1939 januárjában 42 éves korában. — A *Keletmorsz. Sporthirl.* szerkesztője s a *Tiszántúli Függetl. Ujs.* b. munkatársa volt.

JESZENSZKY IGNACNÉ I. *Tipák Irén.*

JÓKAY-SZILÁGYI (előbb Schwartz) MIKLÓS, lapszerkesztő, szül. Győrött 1876-ban, megh. Budapesten 1939 február 18 án öngyilkos módon. *M. Iparos* c. lapját a lapok revíziójakor 1938 végén beszüntették.

KADAR JÓZSEF (várfalvi) ny. polg. isk. igazgató, szül. Várfalván (Torda-Aranyos vm) 1851 január 24-én, megh. Désen 1939 február 12-én. — Unit. Szülők: K. András, Barla Judit gazdálkodók. 1876-ban tanára, 1904-ben igazgatója lett a dési polg. iskolának. Cikkei: *Aranyosvidék, Ellenzék, Kolozsv. Közl., M. Polgár, Nemzet, Tört. Lapok*. s pedagógiai lapokban. Főműve: *Szolnok-Doboka vm. monografiája*. IV—VII. köt. A vm. községeknek részletes története. Dész, 1901/5.

KÁRPATI (1892-ig Flamisch) Sándor, ny. ev. tanítókép. zenetanár, szül. Kőszegen 1872 január 1-én, megh. Sopronban 1939 februárjában. — Az orosházi polg. isk., majd a soproni ev. tanítóképző zenetanára volt. Zeneesztétikai tanulmányokat és szépirod. cikkeket írt vidéki lapokba. Zeneszerzéssel is foglalkozott. Sopronban két ízben tartott zenei estet. Alnevei: Csalánktövy Attila; Nobody; Omega.

KAUFMANNÉ I. *Geist Irma.*

KIS-ERŐS FERENC dr. iur. can., c. főigazgató, prépost-kanonok, szül. Szabadkán 1869 január 28-án, megh. Kalocsán 1939 január 15-én (temetése napja). — 1918-ban a kalocsai r. k. tanítóképző igazgatója, 1926. c. főigazgató, 1931-ben bácsi prépost lett. — Minket érdeklő munkái: *Nevezetesebb elméletek a nyelv eredetéről*. Bp., 1905. — „*Ecce sacerdos magnus*.” Színi jelentek 4 képben. Kalocsa, 1906. — *A m. nyelv rendszeresen vizsgálva*... U. o., 1915. — *Eszétika*, Bp., 1916. — *Poétika*. U. o. 1916. — *Verstan*. U. o., 1916

KURCZ ADOLF, m. kir. kormányfőtanácsos, r. k. kanonok, szül. Kalocsán 1871 február 28-án, megh. u. o. 1939 február 11-én. — Előbb hittanár volt Kalocsán, majd 1916-ban keceli plébános s végül kalocsai kanonok lett. — Szentbeszédei: *Iskolánénk Kalocsai Int.-ben fönnálló Mária-Kongregáció Ertesztője* (1909/10—13/4). — Munkája: *Dicsértessék a Jézus Krisztus*. Kath. imádságos- és énekkönyv. Nagyabony, é. n. (Szathmári Józseffel).

LENGYEL ANGÉLA (hidasnémeti Ferdinándy Lászlóné, ebesfalvi), ügyvéd neje, szül. Budapestben 1906 április 15-én, megh. u. o. 1939 január 1-én, este hétkor. — R. k. 1927-ben ment férjhez. — Versei: *Nemz. Ujs., P. Hirl.* — Munkái: *Honnan, hová, miért?* (Versek). Bp., 1929. — *Tavi tündér*. Színpadi rege 3 képben. [U. o., 1932]. — *A signapoori kettős rejtvény*. Írta Edmond Romanzeres. (P. Hirl. Kvek. 273.) U. o., (1933). — *Nagypéntek*. Krisztus dráma. U. o., [1934]. — *Hajza a találmányért*. Írta Georges Vernon. (P. Hirl. Kvek. 434.) U. o., (1936). — *A kalózok kincse*. Írta Ottwell Bins. (U. o. 457.) U. o., (1936). — *A levegő ördöge*. Írta R. Bradbury. (U. o. 482.) U. o., (1937). — *Szemkőzt a sárkánnyal*. Írta David Hume. (U. o. 528.) U. o., (1938).

MEZŐSSY BÉLA, v. b. t. t., ny. miniszter, szül. Tolcsván 1870 november 13-án, megh. Ujfehértón 1939 január 19-én este. — Ref. 1896—1918. képviselte a nagykállói kerületet az országgyűlésen függetl. párti, 1912-től alkotmánypárti programmal. 1906—10. földmivélsügyi államtitkár, 1917. VI. 15-től 1918. I. 25-ig földmív. miniszter volt. Az 1918-i forradalom óta visszavonult az aktív politikától. 1888 óta nagy publicisztikai működést fejtett ki szabolicsvimi és bpi napilapokban, legutoljára a *Mság*-ban.

MOHAI LAJOS, dr. phil. ny. áll. gimn. tanár, szül. Székesfejérvárt 1886-ban, megh. u. o. 1939 januárjában. — R. k. M.-latinszakos. — Munkája: *Jelentéstanulmányok a másodlagos kompl:kációs jelentésváltozásokról*. Székesfejérvár, 1908.

NÓGRADI (1898-ig Ruik) LASZLÓ, dr. phill. ny. áll. gimn. tanár, szül. Baglyasalján (Nógrád vm) 1871 november 12-én, megh. Budapestben 1939 január 14-én. — R. k. Szülők: Ruik Ferenc, tanító, Porcs Mária. Az egyetemet Budapestben végezte s 1896-ban doktorált. A kisszebeni piarista, a szolnoki és bp-tisztviselőtelepi áll. gimnokban tanított. — 1894-től számos cikket és novellát írt vidéki és fővárosi lapokba. Pedagógiai könyveket és tanulmányokat is írt. Irodalomtört. és szépirod. munkái: *Bajza József kritikai működése*. Kassa, 1896. — *Történetek*. Bp., 1901. — *Jókai Mór élete és költészete*. (Nemzetünk Nagy Költői. 19.) Pozsony, 1902. — *Kemény Zsigmond br. élete és irod. működése*. (U. o. 20.) U. o., 1902. — *A m. nyelvű történetírás 1820-ig*. Szemelvényekkel és jegyzetekkel. (Segédkönyvek a M. Nyelv és Irod. Tanításához. 2.) U. o., 1902. — *Zrínyi Miklós prózai munkái*. Jegyzetekkel. (U. o. 3.) U. o., 1902. — *Homokba írt mesék*. (Vasárnapi Kt. IV : 37/8.) Bp., 1903. — *Séták a nagy természetben*. Lutz K. G. nyomán. U. o., 1904. — *Az a bolondos Bódi*

Pál. U. o., 1905. — *Elbeszélések*. U. o., (1907). — *Esztike szökése*. Reg. U. o., [1913]. — *Háború a Balatonon*, Cserkészreg. U. o., 1921. — *Légy résen!* Kalandos cserkészreg. U. o., 1923. — *Jó madarak*. Egy diák emlékiratai. U. o., [1926]. — *Katóka*, Reg. U. o., é. n. — *Hős Sebestyén*. (M. Mesemondó, 144). U. o., é. n. — *Panna kisasszony*. (U. o. 150.) U. o., é. n. — *Két szomszéd*. (U. o. 152.) U. o., é. n. — Révai említi: *A munkácsi nász* (1905) és *Utolsó Kőőrjak* (1908) c. munkáit, ezek azonban valószínűleg csak lapokban jelentek meg, éppúgy, mint az ugyancsak Révai által önálló kötetként feltüntetett *Lázadók* c. műve. Újabbán Nógrády-nak írta a nevét.

PÁL ERNŐ (barátosi), ny. p. isk. tanár, szül. Székelyudvarhelyen 1865 január 12-én, megh. Gödöllőn 1939 márciusában. — Ref. Orosházán szolgált. — Munkája: *A m. helyestrás szabályai*. Orosháza, 1906.

RABELY MIKLÓS (id.), nyomdász, megh. Rimaszombatban 1939 március 27-én 94 éves korában. — Megalapította s hosszú ideig szerk. a *Gömör-Kishont* c. lapot.

RAVASZ ÁRPAD, c. tanker. főigazgató, ny. ref. gimn. igazgató, szül. Marosludason (Maros-Torda vm.) 1874 július 27-én, megh. Budapestén 1939 január 10-én. — Szülők: R. János, Gönczi Gizella. — M.-latinszakos. 1896—1903. Székelyudvarhelyen, 1903—1935. a bpi ref. gimnáziumban szolgált 1909 óta mint igazgató. — Értekezése: *székelyudvarhelyi ref. koll. értes.* (1900. A humor Arany Jánosnál.)

ROTT NANDOR, dr. titkos tanácsos, r. k. püspök, szül. Bodenstadtban 1869 december 23-án, megh. Veszprémben 1939 március 3-án d. e. 10 ó. 55 pkr. — 1896-ban pappá szenteltetvén, 1897—1902. az esztergomi papnevelő tanulmányi felügyelője és tanára, 1902—1908. udvari káplán s a bécsi Augustineum lelki igazgatója volt. 1908-ban esztergomi kanonok, 1911-ben a budapesti közpapnevelő igazgatója, 1917-ben veszprémi megyés püspök lett. — Irodalmi jellegű munkái: *Egyházi beszéd... Sz. István ünnepén... Bécsben...* Wien, 1905. — *Egyházi beszéd Sz. István ünnepén*. Esztergom, 1907. — *A mai szépirodalom téves irányzatai*. H. n., 1909.

SERLY LAJOS, zeneszerző, szül. Losoncon 1855 március 13-án, megh. New Yorkban 1939 februárjában. — Középszkolát végzett, de közben kitanulta a timármesterséget, s mint vándorszínész is működött. Majd elhatározta, hogy zenész lesz s ebbeli tanulmányait Pozsonyban, Pestev Volkmann Róbertnél és Bécsben Krennél végezte. Ezután a klagenfurti szính. karmestere lett, majd Sztupa Andor erdélyi társulatához szegődött. Utóbb Berlinbe került, ahol m. zenekari hangversenyeket rendezett s ekkor kezdett zenei szakkikkeket írogatni. Visszatérve hazájába a szabadkai, majd a kolozsvári s végül a budapesti Népszính. karmestere lett. Ő alapította meg az óbudai Kisfaludy Színházat. E vállalkozásába belebukván, zenekarával bejárta Magyarországot s végül kivándorolt az Északamerikai Egyesült Államokba. — Zenei cikkei eredeti és ford. novellái kül. bpi lapokban. Ő írta Almási Tihámér *A tót leány* c. népszínműve zenéjét. — Munkája: *A világszép asszony Marcia*. Operett, Bp., 1887. (Rákosi Jenővel).

SIMON LÁSZLÓ, lapszerkesztő, megh. Dicsőszentmártonban 1939 januárjában 38 éves korában. — Szerk. a *Dicsői Lapok*-at.

SULYOK YLDA, az Orez. Gyermekvédő Liga első főtítkára, megh. Debrecenben 1939 március 1-én 80 éves korában. — R. k. Előttem ismert cikkei:

M. Lányok (1898/903), *M. Hírl.* (1901/2), *Orsz.-Vil.* (1901), *Új Idők* (1901), *Az Ujs.* (1903, 05/7, 09). — 1910. III. 1-től fel. szerk. volt a *Gyermekvédelmi Lap*-nak.

SZALÓKY DANIEL (nemes) ny. ref. tanító, szül. Nemesszalókon 1845-ben, megh. Erdősokonyán 1939 január 4-én. — Munkatársa volt a *Tanítók Lapjá*-nak s egyéb ped. és felekezeti lapoknak.

SZASZ (Schwarz) MENYHÉRT, hírlapíró, szül. Budapesten 1893 május 8-án, megh. u. o. 1939 február 2-án hajnalban. — Izr. Szülők: Schwarz Bernát, Kohn Cecilia. Középiszkoláit és az egyetemet Bpen elvégezvén, hírlapíró lett. Legutóbb a *M. Orsz. Tudósító* c. könyvatos szerkesztője, *A Sajtó* fel. szerkesztője, a *M. Külpolitika* és *A sajtó évkve* társszerkesztője volt. 1910 óta írt verseket és novellákat kül. fővárosi napilapokba és folyóiratokba. Pl. *A Hét*, *M. Hírl. Mult és Jövő*, *Népszava*, *Nyugat*, *P. Hírl.*, *P. Napló*, *Világ*, stb. — Munkái: *Kár a tavaszért...* Sopron, 1913. — *Az emeletünkön*. Versek. Bp., 1913. — *Enek a néma mankóról*. Háborús versek. U. o., 1915. — *Börharisnya, a cserkészek diadala*. Ifj. reg. Sopron, 1916. — *Box*. Ifj. reg. Bp., 1918. (I. díjat nyert egy ifj. reg. pályázaton). — *Walpurgis éj*. Írta G. Meyrink. (A Kultúra Regtára. 9.) U. o., 1919. (2. kiad. u. o., 1922). — *IV. B. Egy osztály története*. (Remény Ifj. Kvek) U. o., 1921. — *Hűsből és vérből*. Versek. U. o. 1933.

SZTANKÓ BÉLA, c. tanítóképezdei igazgató, ny. tanár, szül. Szolnokon 1866 április 13-án, megh. Budapesten 1939 március 28-án. — R. kat. Negyven évig működött a budai áll. tanítóképzőben. Főleg zenepedagógiai cikkeket és munkákat írt. Ő rendezte sajtó alá Király Pál: *M. nyelvtan mondattani alapon* c. mű 3. kiadását (Bp, 1904).

TABORI (1898-ig Teichner) JENŐ, hírlapíró, szül. Budapesten 1886-ban, megh. u. o. 1939 március 19-én. — Szülők: T. Henrik (Herman) máv. könyvnyomdász, Aftergraber Betty. Szerk. a *M. Közgazdaság*-ot.

TIPAK IRÉN (Jeszenszky Ignácné), megh. Budapesten 1939 március 29-én 75 éves korában. — *Az Én Ujs.*, *M. Lányok* és *Új Idők* munkatársa volt. — Munkái: *Az új otthon*. [Bp., 1928]. — *Laci megjavul*. (Az Én Ujs. Kvei. III : 9.) U. o., [1939]. — *Vera és Verka*. (Szászország Kvek. VI : 8.) U. o., [1930].

TORKOS LÁSZLÓ, ny. áll. f. leányisk. igazgató, a Petőfi Társ. tiszt. tagja, szül. Kőszegen 1839 október 2-án, megh. Budapesten 1939 március 16-án(?). — Ev. Atyja: T. Ferenc, ügyvéd. A Szinnyei hagyatékában található sajtóközű helyreigazítások szerint a Kisfaludy Társ.-nak sohasem volt tagja, nem Abafi, hanem Arany János *Figyelőjébe* írt; *A lejtőn* c. drámája nem 30, hanem 40 aranyat nyert, de csak 40 frtot tudott a díj kitűzőjétől Erdélyi Mariettától kivasalni s nem a Nemz. Szính.-ban, hanem Szabadkán és a Budai Színkörben adták elő, *A hármasszövetség* c. 1 felv. vígj. (bemut. Nemz. Szính. 1884) pedig nyomtatásban is megjelent s 3 kiadást ért. Van még egy *A hivatalvadász* c. vígj. is, melyet Kolozsvárt mutattak be. Versei és cikkei 1854 óta jelentek meg kül. lapokban. Legutolsó verseit unokájának dr. Szalay Antalnénak mondta tollba. 1939-ben a Petőfi-Társ., mint egyetlen még élő alapítójának neki ítélte oda nagydíját. — Munkái: *Az ifjú küzdelmei*. Dramatizált allegoria 6 képben. Pest, 1863 (Dicséretet nyert a Kisfaludy Társ.-ban) — *Költészettan*. Főgimn. sz. U. o., 1865. (3. jav. kiad. Bp., 1877). — *M. verstan*. Középtanodák sz.

U. o., 1869. — *M. nyelvtan*. Középtanodák sz. U. o., 1869. (7. jav. kiad. Bp., 1887). — *Olvasókönyv*. Iparisk. és polg. tanodák sz. II. U. o., 1869. (Többekkel). — *Esti órák*. Tanköltemény a költészetről. U. o., 1870. (Dicséretet nyert a Kisfaludy-Társ.-ban). — *Az emberi nem művelődési történetének vázlatja*. U. o., 1870. — *Olvasókönyv a költészetanhoz*. U. o., 1872. (2. jav. kiad. Bp., 1879). — *Prózai olvasmányok az irálytan rövid vázlatával*. Középtanodai haszn. U. o., 1873. — *Költemények*. U. o., 1873. — *M. nyelv- és irodalmi kézikönyv*. A f. leányisk. sz. Bp., 1878. (Utóbb két kötetben, az V. és VI. o. sz. Legutolsó kiadása u. o., 1906, 08). — *Kigyóbbőr*. Regényes színmű dalokkal. U. o., 1881. — *Újabb költeményei*. 1874—1884. U. o., 1886. — *M. nyelvtan*. P. és f. leányisk. I—II. o. sz. U. o., 1891. (4. kiad. u. o., 1904). — *M. olvasókönyv*. A p. és f. leányisk. I., II. o. sz. U. o., 1891. (2 köt. Új kiad. u. o. 1901/2), — *Nagy idők*. Ünnepi költemény isk. sz. U. o., 1895. — *A nők hódolata*. Drámai allegoria dalokkal. Leányisk. millenneumi ünnepére. U. o., 1896. — *Jó és rossz napokból*. Költemények. U. o., 1898. (Arcképpel). — *Hármas szövetség* Vigí. (Műkedvelők Szính. 7.) U. o., [1899]. (2. kiad. U. o., [1927]. — *Hű álmok*. Elb. u. o., 1900. — *Hatvani*. Humoros éposz. U. o., 1901. — *Aldás és szerencse*. U. o., 1902. — *Vallásos lant*. (A Luther Társ. 42. Kiadva.) U. o., 1902. (Lévay József- és Porkoláb Gyulával.) — *Praktischer Lehrgang . . . d. ung. Sprache*. Von Gyula Dallos. 68. v. L. T. bearb. Aufl. U. o., 1902. (69. kiad. u. o., 1909). — *Csongor és Tünde*. Irta Vörösmarty Mihály. Magyarázta T. L. (Jel. Irók Isk. Tára. 46.) U. o., 1904. — *A bánat tisztít*. Elb. U. o., 1907. — *Childe Harold zárándokútja*. Verses reg. 4 énekben. Irta lord Byron. Ford. és jegyzetekkel ellátta. U. o., 1914 [1913]. — *Őszi harmat után*. Költemények. U. o., 1923. — *Bankó leánya*. Verses elb. U. o., 1923.

TÖRÖK KALMAN, r. k. prépost-kanonok, szül. Deitken (Heves vm) 1865 november 11-én, megh. Egerben 1939 február 17-én éjjel fél tizenkettőkor. — 1891-ben szentelték áldozópappá. 1899-ben Gyöngyös plébánosa, 1915-ben egri kanonok lett s mint ilyen tíz éven át volt a főképtalan jószágkormányzója. 1906—18. Gyöngyös országgyűlési képviselője volt függetl. és 48-as programmal. Az 1919-i kömmün alatt túszként letartóztatták s tetteleg is bántalmazták. — Szépirod. jellegű munkái: *Isten háza = menny kapuja*. Egyh. beszéd. Eger, 1898. — *Ünnepi beszéd*, U. o., 1898. — *A boldogság útján*. Két sz. beszéd. U. o., 1899. — *Ünnepi beszéd*, U. o., 1908. — *Pásztortüzek*. Alk. beszédek. U. o., 1931.

WERNER ADOLF (Vilmos), dr. phil. cisztercita r. áldozópap, apát, m. k. titkos tanácsos, felsőházi tag, szül. Tiszafüreden (Heves vm.) 1867 május 14-én, megh. Zircen 1939 február 5-én. — Mint tanár, majd igazgató rendje székesfehérvári, egri és bajai gimnáziumaiban működött. 1921-ben tanker. kir. főigazgató, 1924-ben zirci apát lett. — Irodalomtörténeti és esztétikai cikkei kül. hírlapokban és szakfolyóiratokban. Programmértekezései: *székesfehérvári főgimn. értes.* (1892. Gr. Gvadányi József), *egri érs. leányisk. értes.* (1902. Vörösmarty Mihály hazafias költészete) és *bajai gimn. értes.* (1906. A műalkotás és műélvezet). — Munkái: *Goethe és Kármán*. Szombathely, 1890. — *Kisfaludy Sándor levélregénye*. Bp., 1890. — *A székesfehérvári kath. főgimn. története*. Klny. az értesítőből. Szfehérvár, 1896. — *A bajai főgimn. története*. Klny. az értesítőből. Baja, 1914.

G. P.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyi, Julius Vizota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeghy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyi, Julius Vizota. Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeghy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.
Moderator: Zoltanus Alszeghy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszeghy, Mitglied der Ung. Akademie der
Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Jakabfi László; Komáromi János	113

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Merényi Oszkár; Berzsenyi Poetikája.....	131
Elek Oszkár; A celli búcsú	134

BÍRÁLATOK.

Hankiss János: Tormay Cécile. — Herczeg Ferenc Emlékezései. — Gulyás István: A XVII. sz. aszket, irodalma. — Fényi András: Telegdi Miklós. — Kolozsvári János; Piar. iskola- drámák. — J. Takács: Paul Jámbor. — Zolnai Béla: Szó- hangulat. — Kerényi Olaf: Nagy János. — Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos. — Büky Irén; Degré Alajos. — Macha- tsek Lucia: Frankenburg Adolf. — Moldvai Klára; Az 1870-es évek. — Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzura. — Friedländer Sára: Saphir. — Oszkár Éva: Hegel magyar utókorá	138
---	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	148
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Egy székely népballada történelmi alapja. — Tömörkény István kiadatlan verse. — Elhúnytak. — Társasági ügyek	152
---	-----

Komáromi János.

Írta: JAKABFI LÁSZLÓ.

Amikor a világra jött, hazája Nagy-Magyarország volt, az ő mezítlábasai, ordasai s talpasai vérén szerzett s ezer esztendő küzdelmein át magyar fegyverekkel megtartott Magyarország. S ma, halála után néhány hónappal, mintha újból ragyogni kezdene a bús magyarság csillaga, mintha a Vihorlát s a Kárpátok felől újból erősödni kezdene a szél, hogy viharrá dagadva a magyar géniusz teremtő, alkotó s fenntartó erejének viharával visszarágadjon a gyáván elrablott Felvidék után a magyar birodalom többi területét is, melyek sok századon át összeforrtak a magyarság történetével. Komáromi azonban már a Felvidék hazatérését sem érthette meg. Pedig mennyire vágyott haza, szűkebb kis hazájába! Vágyott, de egyben azt is érezte, a belső látás világosságával tudta, hogy szülőföldjére már nem juthat el. Az újhelyi hegytetőről küldte sóhajait a honi föld felé. Eszébe jut az emberi lét végessége s részben ezért nem bízik hazatérésében. „Nyolc esztendő óta minden nyárvégen leülök ide a hegytetőre s számolgom magamban, hány esztendőm lehet még? S csalhatatlanul érzem, hogy soha többet nem fogok hazamenni.”¹ Testben nem mehetett, de lélekben mindig ott járt. Akkor érzi magát jól, ha arról a vidékről, annak embereiről írhat, mesélhet. A Felvidék, közelebbről az Északkeleti Felvidék, a pataki kollégium s a front azok a helyek, ahová ő mesélő kedvében elbarangol. Ezek a helyek írásainak élményforrásai. Ha igaz az az elmélet, amely szerint a környezet rányomja hatását az emberre, akkor ő ezt az elméletet valójában igazolja s életével, felfogásával, műveivel erősíti annak igazságát. Ebből pedig erős vallásosság, igaz magyarság, jellem következik. Tisztában van ezzel Komáromi is, s szerénytelenység nélkül írja: „Keresztényi módon éltem, senkinek megrontására nem törekedtem, nagyon rosszat nem csináltam s ellenséget

¹ Csatangolás mindenfelé. (Sátorhegy, 1926. aug. 29.) 120. o.

nem hagyok magam után...“² Hazájáért pedig ő is, csakúgy mint kenyeres pajtlásai, vérért hullatta. „Hat tátongó lyukat olvastam össze a ruhámon s azon a hat seben keresztül csak folyt, csak folydogált a vérem.“

Szegény szülők gyermekeként született 1890. december 22-én, Málcán, Zemplén vármegyében.³ Apja szegény fuvaros volt, ki hol keresett, hol nem. Vérében volt a magyar virtuskodás s a munkától való idegenkedés. Anyja, a gyermekeit nagyon szerető édesanya, sokszor szomorú gyermekei jövődől sorsa miatt. Beteges asszony, ki korán árván hagyja négy gyermekét. János a legidősebb. Nagyszülei apai s anyai ágon egymásnak ellentmondó természetek. Apai nagyatyja apja természetéhez hasonló, erős, mulató ember, kiről sokat mesél az író. E titokzatos, baljóslatú vén kozák⁴ mellett van szentéletű anyai nagyanyja. Komáromiban egyesül a két természet. Apai nagyapja s apja szülőfalujukban tomboltatják s engednek utat vad természetüknek, ő pedig ott küzd a telatini erdőben, s masírozik a lemergi széles országúton.⁵ De éppúgy megvan lelkében testvérei s otthona feletti aggodalma s erős Istenbe vetett hite. Szegénység, gond, a mindennapi kenyér megszerzésével járó legfőbb gond jellemzi otthonát. Édesapja addig érzi magát jól egy helyen, míg el nem felejtí, hogy milyen szegény. Amikor erről megfeledkezik, kötekedik, hetvenkedik, s ennek következménye: elvesztí állását. S ha a kis Mudrony Sanyi ilyenkor gondolkodik, szomorúság töltí el szívet. „Valóban elgondolkozott, mert szíven ütötte az a meg nem nevezhető szomorúság, amely osztályostársa volt ifjú éveiben is már s elkísérte egész életében. Talán kétségbeesett fájdalmú őseitől örökölte, akik zúgolódás nélkül szenvedtek a szegénység terhe alatt egy évezreden keresztül.“⁶

A szegény sors később sem hagyta el. De pótolta ezt az a nagy szeretet, amellyel őt otthon s másutt is körülvették. Természetes azonban, hogy a szegényes körülmények közt való felnevelkedés nyomot hagyott lelkén. Talán azért is rajzolja regényeiben is mindig a rongyosokat, a mezítlábosokat, a nines-

² Mit búsulsz Kenyeres? Genius. 87. o.

³ Magyarság. 1937. okt. 8.

⁴ Protestáns Szemle. 1931. 32. o.

⁵ Mit búsulsz Kenyeres? 33. o.

⁶ Régi ház az országútnál, 237. o.

teleneket, a kis embereket, kiknek azonban jó kedélyét, derült reménykedését csak ritkán vonja be a kétkedés felhője.

Nagyon szívéhez nőtt a Tót Lapály, az öt folyó vidéke és népe a maga kísértetlátásával, sejtelmes alkonyati óráival, havas téli estéivel s farkasordításával. Ebben a környezetben, ilyen hatások alatt nő fel a kisgyermek, hogy azután tehetsége lassan kibontakozzék Sárospatakon, az ősi kollégiumi városkában, a magyar művelődés egyik fényes székhelyén, a bodrogparti Athénben. Ott kapja azokat a benyomásokat, melyek kálvinista magyar jellemmé formálták őt. 1902. szeptember havában kerül Sárospatakra.⁷ Édesanyja hozza be őt az iskolavárosba, éppen úgy, mint a többi szegény kis mendurt. Amint ő maga írja, édesanyja 20 krajeárral hagyta Patakon.⁸ Senkjeje nem volt, s igazán csak a jó Istenre s az Alma Mater kegyeire volt utalva. De hite nem hagyta cserben. Tanult, dolgozott. „Tizenegy éves voltam, mikor a kollégiumi városkában visszahagyott az édesanyám, s attól fogva lélekszakadva igyekeztem... Mert szegény, nagyon szegény gyerek voltam. De annyit mondhatok, hogy nem is vallottam szégyent évvégi bizonyítványaimmal!”⁹

Munkájának meg is volt az eredménye. Már a második félévben tiszta jeles eredménnyel büszkélkedhetett, s ekkor tandíjmentes lett, majd a tápintézetben is ingyenes helyet nyert.¹⁰ Öröme azonban nem lehetett teljes, mert ugyanekkor halt meg drága édesanyja. Hazamegy Legényére s örökre búcsút vesz tőle. Midőn visszatér Patakra, Fehér István, az akkori jogászelnök veszi pártfogása alá a pataki diákok kis hősét, Barla Jóskát. A Vitkóczy-háztól elköltözik Fehér Istvánhoz a Fellegvárba. Mint jeles tanuló, osztályfőnöke jóvoltából tanítványt kap s úgy keres magának havi két forintot.¹¹ Mind a nyole osztályban jeles tanuló maradt, kivéve a hetediket,¹² s így szegénysége ellenére is rendszeresen elvégezte tanulmányait.

Mint tapasztalatlan kisdiaáknak, természetesen, neki is át kellett esnie azokon a csinyeken, melyeket idősebbek a konyák-

⁷ Sárospataki Ref. Főiskola Akadémiai és Főgimnáziumi Értesítője 1902.

⁸ Pataki diákok. 14. o.

⁹ Nagy leányka, kis legényke. 199. o.

¹⁰ Pataki diákok. 159. o.

¹¹ Pataki diákok. 82. o.

¹² Főiskolai értesítő: 1908/09. isk. évben két kettese van. VII.-es korától kezdve már Komáromi Jánosnak, nem Komárnak nevezi magát. Főiskolai Értesítő id. száma s Népszerű Gyorsíró 1937/38. évf. 5—6. sz.

kal elkövettek. Neki kellett elhozni a felsősök kenyéradagját, télen a tüzeléssel bajlódni s általában az idősebbek szolgálatára állni. Részt vett a nagy ünnepek alkalmával szokásos elekeiós ünnepeken mint sublegátus, később mint legátus.

Legkedvesebb emlékei a nagyobb szünetekben vidéken eltöltött napjaihoz fűzik. Vagy hazamegy s élvezi azt a szeretetet s tiszteletet, mely apja s ismerősei részéről kijár neki. Hiszen apja büszke lehet fiára; az a kollégium egyik legkiválóbb tanulója volt.

A pataki főiskola a maga hagyományait szerencsésen párosítva a nemzet szempontjából hasznos, korszerű eszmékkal, nevelte növendékeit. Ennek a nevelési rendszernek pedig talpkövei, pillérei: erős kálvinista hit s meg nem alkuvó magyarság. Ez az a légkör, melyben a gyermek Komáromi ifjúvá serdül s szárnyait bontogatni kezdi.

Egészen fiatalon, VI. gimnázista korában nyerte meg a Magyar Turista Egyesület országos pályázatának díját „Gyalog az Alföldön“ című elbeszélésével,¹³ mely egyúttal az első nyomtatásban megjelent műve volt. A következő években egymás után írja költeményeit, elbeszéléseit, melyekkel az Erdélyi János Önképzőkörben dícséretet, pályadíjat nyer. VII. gimnázista korában jutalmat kap az Önképzőkör versenypályázatán „Levél Anikónak“ című költeménye, s ugyanekkor „Bujdosó kuruc keserve“ című hazafias költeménye dícséretet nyer „különösen kiemeltetvén... a költő hazafiúi aggálya s méla borongása.“¹⁴

De a próza terén is eredményeket mutatott fel. „Az első színdarab“ című humoreszkje tizenkét koronát nyert, s megdícsértetett „A bodrogmenti rónán“ című szépprózai elbeszélése.¹⁵ Egyébként is buzgó munkát fejtet ki a Körben. Ő volt akkor a Kör jegyzője, s bírálati is dícséretet kaptak. Humora, jó kedélye nyilvánul meg az önképzőköri jegyzőkönyv elejére írt mottóban:

Szegény íróniak
Egy hosszú éven át
Ezt a könyvet írta
— Míg a keze bírta.

¹³ Komáromi J. huszonöt éves írói jubileuma. Gyűjt. kiadás. Bp. Génus.

¹⁴ Régi ház az országútnál. 272. o.

¹⁵ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1908. évi 4. szám, 590. Főiskolai Értesítő 1908/09. 170. o.

Úgy látszik, szívesen írt humoreszkeket, mert „Az első párbaj” című humoreszkijét is megdícsérik.¹⁶

A következő évben, VIII-os korában az Erdélyi János Önképzőkör elnökévé választotta¹⁷. Ekkor már nagyobb irodalmi sikerekkel is dicsekedhetik. Az önképzőkör verspályázatán ismét babérokat arat „A kisapa” s „Késő” című költeményeivel.¹⁸ Ugyanebben az évben négy felolvasást tartott, a szépprózában pedig megnyerte az első és második díjat „Tiszvidéki hangok” című hosszabb elbeszéléssel, illetőleg „A vasúti kikiáltó” című humoreszkijével. Mint a költészetben legjáratosabb, ugyan- csak ő nyerte a Kollener-alapítvány díját, 58 korona 72 fillért.¹⁹ A Sárospataki Ifjúsági Közlöny több költeményét közli. Már jelentkezik ezekben is az ő álmodozó, elsuhant reményeket s régi éveket sirató bújaja.²⁰

A fiatal diák szérelmét tükrözik vissza a Piroska-dalok.²¹ Vágyik a lány csókjára, s a békepipa közte és Piroska közt legyen egy csók, ez a kívánsága. Van benne valami bohémság, pajkosság s léhaság, amint egyik tanára, Szilágyi Benő mondja, s ezen hangulatait beleviszi költeményeibe. Fogadkozik szerelmének, de nem képes fogadalmát megtartani: viszi bohém vére, az életet könnyebben szeretné felfogni: mulatnia kell.²² („Ne higgy nekem, bohémvilág.”) El kell búcsúznia kedvesétől, mert:

„Valami kerget, hajt tova engem.”²³

Nagyon szeretett magyar irodalmi tanulmányokkal foglalkozni, s VIII-os korában munkájára az Akadémia is felfigyelt. A Magyar Tudományos Akadémia 5 arany korona jutalmát a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásában felmutatott kitérő eredményért Komáromi János s Bálint Zoltán nyerte.²⁴

„Az első színdarab” című humoreszkijét az Erdélyi-émlék-alap javára rendezett ünnepen olvasta fel. Midőn Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma alkalmából az Erdélyi János Ön-

¹⁶ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 6. szám. 91. o.

¹⁷ Főiskolai Értesítő 1909/10. 191. o.

¹⁸ Főiskolai Értesítő 1909/10. 192. o.

¹⁹ Főiskolai Értesítő 1909/10. 154. o.

²⁰ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 4. szám. 58. o. Ne bántsatok engem.

²¹ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 10. szám. 152. o.

²² Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1910. 5. sz. 71. o.

²³ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1910. 6. sz. 87. o.

²⁴ Főiskolai Értesítő 155. o.

képzőkör ünnepi ülést tart, Komáromi nagy sikert arat „Látogatás Mikszáth Kálmánál“ című humoros elbeszélésével. Mikszáthnál ugyan nem járt, de a körnek szüksége volt felolvasásra, s így született az ő humoreszkje — vallotta be felolvasása végén.²⁵

Nemcsak gondolatok, tartalom s mesék ömlöttek pennájából, írásainak nemcsak belső értéke volt, de külesín szempontjából is említésre méltóak. Gyönyörű írása volt, s írása révén egyetemi éve alatt keresethez is jutott. Tanárai szerint érettségi alkalmával dolgozatai kézzől-kézre jártak, olyan szép betűi voltak, s gyakran díszítette feladatait szép iniciálékkal.

Komáromi János kiváló gyorsíró volt. Első ízben a Népszerű Gyorsíró 1906. december 15-i pályázatával kapcsolatban olvassuk nevét. Komár János dícsérő oklevelet nyer. Nagyon kedvesen méltatja érdemeit a Népszerű Gyorsíró, s büszkén emlékezik vissza erre az első dicsőségre.²⁶ „Ha tudtuk volna, ha sejtettük volna, hogy Komáromi János első gyorsírópályázata van a kezünkben, Komár János gimnázista kis diák dícsérő levelét bizonyára ezüst lemezre, arany betűkkel kalligrafálja a mester és a kisdíák első országos pályázatát aranyos kötésbe foglaltuk volna.“ Ettől kezdve állandóan olvashatunk gyorsírói tevékenységéről a Főiskolai Értesítőben. Diákkorát, pataki éveit, otthonát, szülőföldjét rajzoló regényeiben leírja, hogy mily nagy reményekkel indul a pályázatokra. Reményei valóra is válnak. V-es korában már aranydíjat nyer.²⁷ Egy év múlva a Népszerű Gyorsíró szerkesztője azt üzeni neki, hogy Budapesten már várják őt érettségije után. Nemsokára a pataki Gyorsírókör főjegyzője lett s az említett lap munkatársa. Patakon is gyorsíró-lapot alapítanak s azt is ő szerkeszti. 1909. május 23-án Budapesten is díjat nyer. Erősen fűti a becsvágy, hogy még nagyobb eredményeket érjen el, de nemcsak a gyorsírásban, hanem az irodalomban is. Barátságos megjelenésével, biztos fellépésével, bátor beszédével megnyerte mindenki rokonszenvét. Az 1909/10. iskolai évben ő lesz a pataki Gyorsírókör elnöke. Fejlődése tovább tart. Sikert sikerre halmoz. Az 1910. március 23-án tartott versenyen pedig „...a 280—315 szótagos és szédületes gyorsaságot kívánó fokozaton versenytárs nélkül ragadta

²⁵ Határőr 1938. márc. 16. sz. 2. o.

²⁶ Népszerű Gyorsíró 1937/38. 5—6. sz. 10. o.

²⁷ Népszerű Gyorsíró id. sz. 11. o.

bámulatra a versenybírákat“.²⁸ Ez a győzelem országos viszonylatban is nagy figyelmet keltett. Nem célunk azonban túlságosan részletesen beszámolni az író gyorsírói tevékenységéről, de a pataki diáknak ezen a téren is elért eredményei s győzelmei feltétlenül említést érdemelnek. Érdekes, hogy az ő álmodozó, ideálista lelkének mennyire reális oldala is van. Nemesak a magyar szépirodalmat, de a gyorsírás irodalmát is számos nagy és gazdag értékkel növelte.

Tele van szeretettel a kollégium iránt. Az Alma Mater számára valóban anya volt, hiszen édesanyját korán elvesztette s apja nem túlságosan törődött vele, lévén maga is szegény és gondokkal küzdő családapa. Mostohaanyja pedig, bár kedves és jó asszony volt, mégsem pótolhatta az elvesztett édesanyját. Míg a szegénység egyrészt talán nyomasztólag hatott Komáromi lelkére, másrészt megedzette, mert magának kellett fenntartásáról gondoskodnia. S ez növelte az alázatos kisdíák önbizalmát, ki konya korában határtalan tisztelettel tekintett fel Korpa Jánosra, a kollégium öreg diákjára. S amikor arra kezdett ráébredni, hogy költői vér folyik ereiben, s ezt elég korán, VI–VII-es korában megtalálhatta magában, akkor már fűti, tüzeli őt a becsvág, hogy költő s író legyen.

Szereti tanárait, nevelőit. Természetesen professzorairól vallott nézete, felfogása fejlődik, változik. Igaza lehet egyik kritikusanak, aki szerint a kisdíák szeme a professzorokat magnagyítottaknak, hatalmasaknak látja, s ugyanazok a nagydiák előtt félszeg figurák.²⁹ De ő ezekről is mindig nagy tisztelettel, szeretetteljes becsüléssel ír s emlékezik meg. Mindíg kiváló tanuló volt. Legnagyobb hatást azonban rá és az egész VIII. osztályra talán mégis Szilágyi Benő, a görög nyelv tanára tehette, mert az egész osztály önként érettségizett le görögből. Melegen emlékezik meg jó néhány év múlva szeretett Béni bátyjáról, mikor az nyugalomba vonul.

A Rákóczi-vár, a bodrogszabosztói füzesek, a pataki hegyek, az Alföld lankás dombokba folytatódó sík vidéke az a környezet, mely ellentéteivel képes az emberi lélekre is hatni. Ehhez járultak a történeti s népi hagyományok, melyek ezen vidék népét formálták, alakították s nyomták rá erősen bélyegüket a pataki

²⁸ Főiskolai Értesítő 1909/10. 196. o.

²⁹ Protestáns Szemle, 1931. Karácsony Sándor: Komáromi János, 32. o.

költőnek készülő diák lelki alkatára is, s azt ebben az irányban formálták, képezték. „Gyermeki képzelete — írja egyik kritikusa³⁰ — tele van a titokzatosságra való hajlandósággal, és nyaranta sokszor néz vágyakozva a hegyeken csillogó pászortüzek felé...“ Ez a tiszta lélek a maga búra hajlamos vonásaival, mely hirtelen kedvvé képes átalakulni, tükröződik vissza írásaiból. Hazavágyódik ő akkor is, amikor Budapestre kerül érettségi után. A honi föld, a magyar szabadságharcok színtere, az otthon, a szülői ház, a természet vonzza őt ellenállhatatlanul. „...mindíg rajongott az erdők, vizek és hegyek után. A természet szerelmese volt ő.“³¹

1910-ben érettségizett le s utána „Pestre készült elsőéves joghallgatónak, s melesleg meg volt győződve, hogy író lesz és pedig nem akármilyen“.³¹ A Bethlen Gábor Körbe adta be kérvényét, hogy ingyen lakást kapjon, s amikor ősszel elindul az ország fővárosába, reményekkel és hittel, de üres erszénnyel, talán még tanácstalanabb és kétségbeesettebb, mint amikor Patakra került konyának.

Ekkor már nincs mellette édesanyja, hogy bátorítsa. Ön-bizalmat ad azonban hite s a kezében levő jeles érettségi bizonyítvány. Mégis nagy szorongások közt várja a Bocskay Kör elnökét, hogy értesüljön, vajjon megkapja-e az ingyen-lakást a Körben. Félve megy fel, mindenkinek tisztelettudóan és alázatosan köszön, megbámulja a hányaveti pesti jogásztípust, s babonás tisztelettel érdeklődik Bakura Dániel, az ősdíák felől. A nehézségek, a nagy kérdések lassan megoldódnak, megkapja az ingyen-lakást, megbízzák a Kör üléseinek gyorsírással való lejegyzésére, kap ebéd- és vacsorajegyeket a Menzára, s gyorsírói szerkesztő munkájáért havi húsz koronát. A Népszerű Gyorsíró 1910. szeptember 15-én már az ő „utolérhetetlen szépségű kézírásával jelent meg.“³² A vezércikk erősen harcias hangú, s ez a „gunyoros tréfasággal fölényesen verekedő új hang“ Komáromi János hangja.

Bár lassan belehelyezkedik a Bocskai István Kör életébe, s mindennapi megélhetése is biztosítva van, lelke hazavágyik. A nagyváros még idegen számára. Nehezen tud az új életbe

³⁰ Napkelet 1933. 369. o.

³¹ Az Ősdíák 27. o.

³² Az Ősdíák 5. o.

³³ Népszerű Gyorsíró. 1937/38. 5—6. szám.

beleilleszkedni. Költeményei híven adják vissza lelkiállapotát.³⁴ Visszaszáll a lelke a Bodrog partjára, a laboreparti rengetegbe. A Bodrog vidékén tanult meg

„Nyomorúságot föl se venni,
Kopott lanton víg nótát verni.“³⁵

Tele van a költemény bánatos reminiscenciákkal. A természetet, vidám diákéletet szerető lelke nem tud megválni a hazai rögtől.

„... S én messze-messze idegenbe
Komor házak közt, dideregve,
Meg-megállok... botorkálok...“

„Az elveszett mennyországot“ beküldötte az egyik napilapnak, s a lap nem a legbiztosabb bírálatot nyújtotta az ifjú jogászembernek.³⁶ „Ilyen verset minden intelligens ember tud írni“ — volt a válasz Mudrony Sándor költeményére. Az ambíciókkal tele fiatalembert ez a kritika annyira lesújtotta, hogy beteg lett. Annál nagyobb volt azonban öröme, amikor két beküldött elbeszélésére az a válasz jött a Budapesti Hírlap szerkesztőjétől, hogy jelentkezzék a szerkesztőségben. Rákosi Jenő fedezte fel az ifjú író, s így került Komáromi 1911-ben a Budapesti Hírlaphoz, a legnacionalistább lap szerkesztőségéhez, amint ő írja. Fizetése havi 100 koronára rúgott. Boldog érzésekkel újságolta el a hírt barátjainak, köztük Szabó János tanárjelöltnek, ki az első naptól kezdve szeretettel fogadta a Körben. Ekkor elhagyta előbbi helyét a Gazdák Szövetségénél, ahol szintén mint gyorsíró volt elfoglalva. Végül tehát elérte hön óhajtott célját: bekerült az egyik jónevű napilap szerkesztőségébe. Ezzel együtt azonban vége lett a jogász-életnek is. Kollokválni már az első félévben sem kollokvált s a második félévre is épp hogy beiratkozott. Érezte előre, hogy a jogászság csak nekiindulásra lesz jó, tehetsége más irányba vonzotta őt. Örülhetett valóban, mert anyagilag is jobb helyzetbe került. Nem kellett kölcsönökből élnie többé. Mint újdonsült szerkesztő, bohém modort igyekszik felvenni s öltözékében is feltüntetni vágyik hivatását. Gyorsírói működését tovább folytatja s a Nagy Sándor-féle rendszer tökéletességét kiváló gyorsírói tehetségével igazolja.

A szerkesztőségi irodában eleinte nem a legjobban érzi magát az egyik szerkesztőségi tag fennhéjázó, különös modora

³⁴ Késői hangok c. költeménye Népsz. Gyorsíró id. sz.

³⁵ Az elveszett mennyország. Ósdiák 84. o.

³⁶ Ósdiák 96. o.

miatt. Azonfelül esalódások érik. Azt hitte, hogy rögtön leleplező cikkek írásával bízzák meg.³⁷ Itt sem tud azonban megnyugodni. Szülőföldjét mindennél jobban szerető lelke a szerkesztőségi gépek zúgása közben hazarepül. „Mert a jóleső és tompa zúgásra néhány pillanatra hazaálmódta magát. Nyár lett körülötte, nyár, s messzebről, a kazlak világából mintha andalítóan búgtak volna feléje a cséplőgépek.“³⁸

Egy alkalommal Biatorbágyra hívták. Nagy reményekkel indult első irodalmi fellépése elé, amely azonban nem úgy sikerült, ahogy ő elképzelte, s ezért „...még későbbi éveiben is valahányszor első irodalmi fellépésére gondolt, fokozódó keserűséget érzett“. A kezdő ember első sikertelenségein neki is át kellett esnie, bármennyire lelkére vette a kudarcait. Amikor pedig a Petőfi-Társaságba benyújtott költeménye „gyermeteg kísérlet“ bírálatot kapott,³⁹ ágnak dőlt. Érzékeny lelkű, melegszívű író volt s a balul kiütött kísérletek fokozott hatást gyakoroltak rá.

Szerkesztői elfoglaltsága egészen elvonja az egyetemről. Pedig még mint a Boeskey Kör tagja sok emlékezetes napot élt meg köri barátai közt, kik rendszerint egészen pénz nélkül állottak s határidőre meg becsületszóra kértek filléres kölcsönöket, melyet megadni elfelejtettek. Jól jegyzi meg egyik bírálója, hogy könyvének főmotívuma a krajeártalan nyomor.⁴⁰ A Menzán ingyen-jegyekkel vagy csalafintasággal fogyasztanak el sokszor két-három ebédet. Amikor az ingyen ebédelők miatt hare tör ki a Menzán, nagy tisztogatás indul meg a kedvezményesek között s Mudrony Sándor is elveszti körbeli lakását. A Körből az Üllői-úti Diákházba kerül. A Kör tagjaival való szoros baráti kapcsolatokat, melyek „befutása“ óta csak még inkább erősödtek, továbbra is fenntartja s baráti összejeveteleken melegen ápolja. Szabó János kebelbarátja biztatja s felhívja figyelmét, hogy írogasson kisebb újságokba. Első tárcájának címe: „Viszik a kacabajkát“.⁴¹ Amikor nagy ritkán hazahazalátogat, volt osztálytársai, barátai kint várják a pataki állomáson. Eleinte többnek, nagyobbak akar feltűnni szemük-

³⁷ Ósdiák 219. o.

³⁸ Ósdiák 215. o.

³⁹ Ósdiák 233. o.

⁴⁰ Nyugat 1930. 224–225. o.

⁴¹ Ósdiák 307. o.

ben, de ezt a tulajdonságát lassanként levetkőzi. Inkább a barátaitól való eltávolodás, elidegenedés hagy fájó nyomokat lelkén. Érzi, hogy más világba került, más emberek közt él, más az élete.⁴²

1913. áprilisában le kell utaznia a laboreparti városkába, szülőfalujába; sorozás alá áll. Büszkén indul útnak s örömmel. „...Katonaviselt egyén volt apai és anyai ágon valamennyi őse, akik büszkén hivalkodtak ezzel a voltukkal.”⁴³ Mint besorozott tér vissza Pestre.

Ősszel mint tiroli császárvadász⁴⁴ vonul be a hábcrúba, mielőtt még önkéntesi évét leszolgálta volna. Bozenben, az osztrák Alpesek gyönyörű tájain töltötte egyévi önkéntességét⁴⁵ s onnan viszik őt az orosz frontra. 1914. augusztusában már a lemergi országúton menetel,⁴⁶ s nemsokára megindul első csatájuk is Osserdov falu fölött.⁴⁷ „Szent István napja körül ott masíroztam a lemergi széles országúton.” Egymásután peregenek a képek. A telatini erdőkben csatáznak, Tomasov erdeiben... „Budynin mellett már szuronyra mentünk az ágyúk ellen.”⁴⁸ Mindenütt kiveszi részét a harcból. Nem hátrál meg soha, csak ha már mindenkinek vissza kell vonulnia. Nem hoz szégyent a pataki diák mivoltára s méltó marad őseihez, kik 48-ban a perlaszi sáncokon küzdöttek életüket nem kímélve, ha a hazáról volt szó. Ő is ott vetélkedett a katonák tömege közt, „mint egy atom az egyetemben, mint egy homokszem a Gobi sivatagban.”⁴⁹ De jön az első támadások visszaverése s csapataink kénytelenek Lemberg felé visszavonulni. Ravaruszká bús lankáinál az ungvári honvédek közt szorongott. De lelke is kétségek közt vergődik. Nyomulnak előre Krakkó felé s halálfélelmek kínozzák... „igen, igen messze még a március, melyet talán sosem fogok megérni...” Érzi, hogy símán nem kerül ki a vérzivatarból. Eszébe jutnak szülei, édesanyja, a drága otthon. 1914. november 23-án Moszkov fölött szuronyrohamra indulnak az oroszok ellen. Az ellenség a támadást visszaveri s ellen-

⁴² Ósdiák 159. o.

⁴³ Ósdiák 250. o.

⁴⁴ Nagy leányka, kis legényke. 54. old.

⁴⁵ Csatangolás mindenfelé 161. o.

⁴⁶ Csatangolás mindenfelé 56–57. o.

⁴⁷ Mit búsulsz Kenyeres? 233. o.

⁴⁸ Mit búsulsz Kenyeres? 33. o.

⁴⁹ Mit búsulsz Kenyeres? 13. o.

támadásba csap át. Komáromi sorsa meg van pecsételve, nem tud a géppuskák kattogása elől elmenekülni. „Magam is meg akartam fordulni, ám ugyanabban a szempillantásban egy közel kerepelő géppuskából három golyó repült át a két lábamon, hogy háromszor kalimpálva magam körül bukfaceztem bele egy barázdába.“⁵⁰ Nagynehezen esúszik vissza keze s álla segítségével övéihez. Krakkóban, majd Bécsben kerül kórházi ápolás alá hat sebből vérző lábával. Bécsben a Rudolfinerhausban fekszik. Haretérre többé nem jut, de továbbra is katonai szolgálatban marad s a következő év novemberében a bécsi cs. és kir. hadügyminisztérium sajtóirodájába kerül. 1915. őszutóján „golyóktól szétvert két lába“ az üllőiúti kórházban pihent s ugyanazon év októberében megjelent első könyve, melyben a haretéren szerzett benyomásait örökítette meg. A közönség felfigyel a műre, mely talán az első őszinte képet nyújtja a háborúról. A „Mit búsulsz Kenyeres“-nek valóban sikere lehetett, mert „az önkéntes tizedes... meg volt győződve akkoriban, hogy nevezetes író lesz belőle rövidesen“.⁵¹

Midőn a bécsi hadügyminisztériumi sajtóiroda olyan keresztény, megbízható fiatalembert keres, ki az újságírásban is jártas, a választás ráesik. Megérdemelten kerül arra a helyre, hol a háború lógosai lebzselnek különféle ürügyek alatt. Ugyanakkor ő három kitüntetéssel a mellén büszkélkedhetik tizedesi rangban. Az író bécsi beosztása lapja szerkesztőségében osztatlan meglepedést s örömet arat: egy írói karrier megindulását látják benne. Bécsi elfoglaltsága nem túlságosan megerőltető, de sokszor kellemetlen és terhes. Az ő feladata a monarchia kivénült költő ezredeseit és tábornokait meggyőzni arról, hogy versezeteik s költeményeik nem éppen a tiszta költészet határán mozognak. Nagy tapintatra s udvariasságra van szüksége, hogy feletteseit leszerelje. Azok nehezen győzhetők meg arról a többékevésbé örökké érvényes igazságról, hogy: poeta non fit, sed nascitur. Feladata ezenkívül, hogy a monarchia tizenhárom néptörzséről dicsőítő novellákat írjon s ellenőrizze, hogy a magyar lapokban nem jelenik-e meg az összmonarchia eszméjét támadó s bomlasztó erejű cikk. Szomorúan kénytelen tudomásul venni, hogy a magyarság s a magyar állam, mely külsőleg az

⁵⁰ Őszi harmat után. 208. o.

⁵¹ Császári és királyi szép napok. 5. o.

osztrák császárság társországa, valójában csak a monarchiát alkotó 13 néptörzs egyike s mint ilyen, a felsőbbség részéről a többi néptörzsekhez hasonló, illetőleg nagyon sok néptörzsnél jóval keményebb elbánásban részesül. Hivatali elfoglaltsága mellett összejön néha-néha barátaival is. Különösen rokonszenvez egy lengyel és egy rutén származású társával. Időt talál azonban arra is, hogy irogasson. Elbeszélései, tárcái jelennek meg német fordításban is. A háborús évek alatt adja ki Csanak András Bécsben (1916), Tilinkó (1917) s Elment a nyár című köteteit.

1916 tavaszán hadnaggyá léptetik elő s ekkor megnősül. Felesége, Soltész Irénke szülőföldje közeléből, Legenyéből való. Nagyon boldogok. Megérdemelten boldog a volt pataki diák, sokat küzdött, szenvedett s áldozatul rakta fiatal életét a haza oltárára ugyanakkor, amikor bécsi szerkesztőtársai protekcióval mentették bőrüket a frontról. Magyar volt s a magyar sorsa a harc. Szinte klasszikus veretű szavakkal határozza meg a magyarság sorsát, hivatását. „Az Isten arra ítelt bennünket, hogy bölesönktől a síríg kardot szorongassunk markunkban. Mert ha egyszer letennők a kardot, végünk lenne!”⁵²

A bécsi—kassai vonalon teljesített futárszolgálatot s 1917 tavaszán került el a császárvárosból, mégpedig nem egészen mindennapi módon. Mivel egyik felettesének fölöttébb gyenge irodalmi kísérletét nem jelentette meg a hadi újságban, elfogatási parancsot adtak ki ellene s csak az utolsó pillanatban sikerült az osztrák fővárost elhagynia.⁵³ A háború és a forradalmak után az Új Időkbe, Napkeletbe, Pásztortűzbe, Budapesti Hírlapba, Új Nemzedékbe s egyéb lapokba ír. Amikor pedig a Magyarság 1920 őszén megalakul, a lap kötelékébe lép s ott jelenik meg legtöbb írása.⁵⁴ „A Magyarság alapító törzs-őstagja” címet adományozta magának, mivel a lapnak megindulása óta munkatársa volt. Ettől kezdve egészen haláláig híven kitartott a Magyarság mellett s évről-évre jelentek meg regényei, elbeszélései. Termékeny író volt, sokat írt, de a mennyiség, amint azt kritikusan is megállapítják, nem ment a minőség rovására. Budapesten él boldog családi életet, két gyermekük születik, Ágnes és János, kikről oly végtelenül kedvesen, tele szeretettel

⁵² Ordasok. 271. o.

⁵³ Császári és királyi szépnapok. 226. o.

⁵⁴ Magyarság, 1937. okt. 8.

s bájjal emlékezik meg egy-két regényében s elbeszéléseiben. Egymásután jelennek meg kötetei: Elment a nyár (1918), Szegény legények, Rongyos gárda (1920), Jegenyék a szélben (1921). Írói érdemeit 1921-ben a Petőfi Társaság rendes tagsággal jutalmazza. Két év múlva a társaság titkárává választja s 1929 őszéig a Ház múzeumőre is egyúttal.⁵⁵ Egy másik irodalmi társaságnak, a Kisfaludy Társaságnak is tagja lesz 1928-ban. Ezen tagságok munkásságának méltó s igaz jutalmai. Közben pedig ír, dolgozik, mintha érezné, hogy sietnie kell. A kór ott lappang testében s az erős, izmos testű ember fokozatosan hanyatlik. 1922-ben erős influenzán esik keresztül, amely agykéreggyulladását hagy maga után. Lassan felépül ugyan, de kedélye s egészségi állapota már nem a régi. Beszéde is akadozó, hamar elfárad. Betegségéről nem szívesen vesz tudomást, sőt még többet s szorgalmasabban dolgozik, mint azelőtt. Gyermekei szépen nőnek s ő nem akarja családját betegségével szomorítani. Így éri meg az 1933. esztendőt. Az egész ország ünnepli 25 éves írói jubileuma alkalmából. Üdvözlő levelek tömegével halmozzák el államférfiak, katonák, írók; az egész nemzet szeretettel ünnepli mesélőjét, a fiatalság s felnőttek kedves íróját.

Gyakran ellátogat Sárospatakra s fáj, nagyon fáj szívének, hogy a honi földre, szülőföldjére nem juthat el. Szomorúan, merengve néz át a trianoni határon.

1937 nyarán már állandó kórházi kezelésre szorul. A pesti amerikaiúti Szeretet-kórházban veszik ápolás alá orvosai s szerető felesége. Isten elrendelését azonban megváltoztatni nem képesek, s Komáromi Jánosról a Sors könyvében, úgy látszik, az volt megírva, hogy elvégeztetett. Október 7-én húnnya le szemét örökre, miután halála előtt pár héttel már öntudatlan állapotba esett. Csak amikor szülőföldjéről esett szó, fakadtak fel nemsokára örökké lezáródó szeméből könnyei, s utoljára halálos ágya előtt álló János fiára vetett meleg tekintetet.

Halott szíve fölé szülőföldjéről hozott földet tettek.

Halála mindenütt mély részvétet váltott ki. Temetése az egész írói világ részvétele mellett folyt le, özvegyét pedig az ország vezető férfiai halmozták el szeretetteljes részvétükkel.

Holttestét a nagy magyar mesemondó óta a nagy magyar írókat megillető Jókai-lepel borította. Teste elköltözött, de lelke

⁵⁵ Koszorú, 1937. okt. 62–63. o.

élni fog mindaddig, míg magyar történelem lesz, míg magyar szívek fognak dobogni,* mert Komáromi János szívvel-lélekkel, agya minden rezdülésével s gondolatával magyar író volt.

Komáromi lelki arca nem volna teljes, ha nem emlékez-nénk meg külön is azokról a fő jellemvonásokról, melyek az ő lelkének annyira sajátjai. Lehetnek ezek általános emberi voná-sok, de benne és általa valami sajátos színt kapnak és éppen azért lelki arculatához, mint ennek szoros részei, feltétlenül hozzátartoznak. Röviden úgy foglalhatnók e vonásokat össze: a hazája sorsa fölött aggódó magyar ember lelki világa páro-sulva a mélyen vallásos s néha mégis a lét hiábavalóságát hangoztató ember kétségeivel. A magyarság sorsa az ő sorsa, szenvedése, fájdalma az ő fájdalma, leveretését aggodalommal s hazafiúi keserőséggel szemléli. Elkeseredésében vissza szeretné üzni a magyarságot Azsiába, hisz itt nincs mit keresnie: hazá-ját elvesztette. Elkeseredésében is megcsillan azonban hite s érzi, hogy el kell jönnie még a nagy próbának, melyről Zrínyi, a költő is szól, s hangoztatja, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Fegyvert a magyar kezébe s a nemzet eldönti sorsát. Ugyanezen gondolatok forognak Vörösmarty agyában is.

„Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százerek ajakán.
Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.“

„Mára alábbvalók lettünk minden nemzetnél s a népek sze-métjévé váltunk. De el fog jönni az óra — írja Komáromi —, ha közös sárba nem akarunk beroskadni, amikor megmarkoljuk mégegyszer elhajított kardunkat.“ „Vagy győzni fogunk, vagy elpusztulunk mind. Tertium non datur!“⁵⁶ A magyarság sorsát végigkísérik e kétségek. Minden kor költője érzi, hogy a kis magyar nemzet élet-halálharcot vív a népek nagy tömegében. Fegyvere, élete a kard, melynek forgatását őseitől örökölte, kik Ázsia pusztáin is gyakorlottak voltak már benne s kard-jaikkal szerezték meg a Kárpátok közt elterülő földrészt. „Ám az Isten arra rendelt minden magyart, aki kardot tud emelni, hogy meghaljunk édes szüleinkért, feleségünkért, hú-

⁵⁶ Őszi harmat után, 10. o.

gainkért, gyermekeinkért s egykor mindnyájunkat eltakaró anyánkért: Magyarországért.“⁵⁷ A magyar nemzet örök sorsát tükrözik vissza e sorok. Komáromi, akárcsak Petőfi, vagy a német Körner s az angol Byron, életével, „hat tátongó sebből“ folyó vérével adott veretet, nehéz veretet a fenti szavaknak. Sokszor pedig de hiába ömlött a drága magyar vér. A béke nem lett béke. „Ennek a háborúnak sohasem lesz vége, fiam...“ Talán az életre is gondolt, midőn ezeket a sorokat leírta, mely állandó harcból, küzdelemből fog állani. „Mert ha megérjük is egyszer a békét, nem lesz az őszinte megegyezés: népek és császárok megint csak készülődni fognak egymás ellen...“⁵⁸ Belelátott a jövőbe, ismeri az emberi lelket, mely csak rövid ideig képes nyugton maradni.

Bár forrón szereti hazáját és nemzetét, az önáltatásról le-
rántja a leplet. Amit egyszer a nemzet elvesztett, csak fegy-
verrel szerezheti vissza. „Megérezhette Katinka is, hogy egy-
előre dőre reménykedés a régi haza határaival folyó álnok ön-
áltatásunk.“⁵⁹ Fájhat lelkének nagyon az ítélet kimondása, hisz
ő is szülőföldjét, a legdrágább földet veszttette el. De éppoly
célталannak látja az önáltatást, mint a frázispuffogató magyar
irredentizmust, mely, sajnos, sokáig virult a honi földön. Össze-
hasonlítja a német irredentizmust a magyarral, mely utóbbiról
csak haraggal szólhat: az csupán giccs.⁶⁰

Szülőföldjének, történeti regényei színterének szerelmese
Komáromi. Bár élete célját, t. i. azt, hogy író legyen, elérte, de
a nagyvárosi életet megszoknia nem sikerült, s mindennél jobban
fáj lelkének az, hogy nem láthatja többé szülőfaluját, gyermek-
reményei s örömei helyét. „Nem látom meg többé a régi házac-
kákat s itt halok meg keserű érzések közt ebben a nagy
városban.“⁶¹ A szomorú lemondás árad az olvasó felé e sorokból.
A nagy városban csak vendégnek érzi magát a költő. „Mert
vendég vagyok csak ebben a városban: igazi hazám elveszett
az északi havasokkal s odalett vele minden, minden.“⁶² Sokat
látott, tapasztalt, s az élet lassan sok mindenbe belenyugvó
filozófus-lélekké teszi ezt a melegszerű, bámuló kis pataki diá-

⁵⁷ Ordasok, 97–98. o. L. Keczer Gábor szavai.

⁵⁸ Vihorláti szél fűj, 10. o.

⁵⁹ Az elvált feleség, 162–163. o.

⁶⁰ Csatangolás mindenfelé, 171. o.

⁶¹ Nagy leányka, kis legényke, 122. o.

⁶² Szülőföldem szép határa, 189. o.

kot. „Én már megértem sok mindent: első fiatalságom összeesett hazám nagyságával, amikor nagydiák lettem, fegyverrel álltunk ki a határok védelmére, s alig minden huszadik jött vissza közülünk; kezdő férfiúnak számítottam, amikor összeroskadt felettünk az ég s azóta magamban révedező filozófussá váltam, miután megöregített ez a tíz esztendő. Semmi sem lep meg immár és nem is fog többé...⁶³ Egész élete össze van sűrítve néhány mondatban. Szavai azonban már nem a régi fiatal író szavai. Háború, összeomlás, betegség megtörte őt. Bezzeg nem ily lemondóan ír még a háború után, amikor a Fehérvári-úton bevonulni látja a magyar huszárokat. Tudja, hogy elvesztettük a háborút, de bízik s hisz még jobb idők eljöveteleiben. „Mert amíg magyar huszár kocog el a házunk előtt, mindig biztatgatom magamat s biztatlak téged is, testvér, hogy urak leszünk mi még az ungi Krajuán, s tikkadt lovainkat megitatjuk mi még a sebes Nyárad vizéből.“⁶⁴

Lelki arcának másik jellegzetes vonása a szeretet, hazaszeretet, emberszeretet mellett mély vallásossága. Ebből ered idealizmusa, hite s derült életszeretete, mely őt annyira jellemezte. Vallásossága panteisztikus színezetű. Hisz az örök Istenben s mégis gyakran fogják el kétségek mindenhatóságával szemben. „A világ mérhetetlen, s ebbe a mérhetetlen öcsodába belesír egy kis tilinkó, és akkor hirtelen ráeszmélek magamra és az örök Istenre, aki létrehozta mindezt és ráeszmélek nyomorult, esendő törpeségére a földi intéző hatalmagnak, akik mégis a nyakamra léphetnek, akik megfojthatnak engemet, kitéphetik belőlem az örök Isten lelkének szikráját.“⁶⁵ Egy alkalommal azt írja: „...tudom, hogy lenni kell valaminek a másvilágon“,⁶⁶ s máskor meg tagadja az örök élet, a túlvilág lételetét. „Nem tudok hinni a túlvilágban s érthetetlenül babonás vagyok mégis: osszerezzenek, ha meghalt lelkek éjjeli kóborlásairól hallok.“⁶⁷ Az orosz puszták, részben talán őseinek szláv, mélyen vallásos, de sokszor babonákban hívő emléke kísért lelkében. Vagy talán az őt folyó vidékének moecaras, lápos, lidérefényes s esténként kísérteties képe hagyott nyomot lelkében? A Fel-

⁶³ Nagy leányka, kis legényke, 186. o.

⁶⁴ Tilinkó, 210. o. (1920-ban).

⁶⁵ Tilinkó, 179. o.

⁶⁶ Reménytelen szerelem, 167. o.

⁶⁷ Az idegen leány, 67. o.

vidék tót-rusznnyák népének babonás s szellemeket látó beszédének hangulata vésődik agyába? Mert munkáiban is gyakran játszanak szerepet kísértetek, éjjelenként regényhőseinek álmában megjelenő holt lelkek szellemei.

Nem hisz a túlvilágban s az életet mégis úgy fogja fel, mint átmeneti állapotot. „...jöttünk a végtelenből s elveszünk a végtelenbe.“ „S nagy hallgatás támad utánunk.“⁶⁸ Talán éppen a végtelenbe-veszés érzése az, amely annyira úrrá tud lenni rajta, hogy sokszor érzi egyedül magát,⁶⁹ sokszor jutnak eszébe olyan gondolatok, hogy mindenki elhagyja őt s egyedül marad.⁷⁰

Végül őt is, mint minden gondolkodó főt izgatja a kérdések kérdése, a lét vagy nem lét, „To be, or not to be, that is the question“ kérdése. „Megfoghatatlan csak egy van előttem: e földön való létünk.“ „Minek vagyunk itten?“⁷¹ De e kérdésre nem kapott választ sem ő, se más. A lét és nem lét, az élet értelmének és céljának kérdései évezredek óta foglalkoztatják a filozófusokat, tudósokat, gondolkodókat. Magyarázat, felelet van rá sok, de ez a kérdés az emberi értelmet felülmúló valami, gondolkodni rajta lehet, de ésszel megoldani soha sem fog sikerülni. Ebben a kérdésben egyedül a hit lehet támaszunk. Egyedül a hit adhat feleletet a kérdésre. Istennek bizonyára volt és van célja az emberrel, s isteni művének szerves része a földi élet. Komáromi, mint oly sokan már előtte, töpreng, tételődik ezen a kérdésen s részben feleletet is ad rá. Amikor azonban az embert érintőleg jut a kérdés magvához, újból csak kérdést vet fel. „Mennek a vizek, mindig mennek. Bejutnak a tengerbe, felszállnak felhők képében, leesnek a földre, kitörnek a hegyekből s újra mennek, mendegélnek ugyanazon az úton. Minden ismétlődik... De mi lesz belőlünk?“⁷²

Egy másik helyen azt írja: „Nyomunk se marad itten.“⁷³ Tévedett Komáromi János. Aki értéket tudott adni e világnak, annak emléke, gondolatai élni fognak, s Komáromi János ezek közé tartozik.

⁶⁸ Régi ház az országútnál, 344. l.

⁶⁹ Régi ház az országútnál, 342. l.

⁷⁰ Az idegen leány, 114. l.

⁷¹ Az idegen leány, 67. l.

⁷² Az idegen leány, 72. l.

⁷³ Az idegen leány, 90. l.

Berzsenyi Dániel Poetikájának forrásairól
és kapcsolatairól.

(Adalékok.)

Berzsenyi élete egyik legfőbb művének tartotta a *Poetai Harmonistikát*. Az újabb adatok szerint mintegy tíz évig dolgozott rajta. Minthogy műve aránylag kevés figyelemben részesült egészen az újabb időkig, ezért forrásaival és kapcsolataival is keveset foglalkoztak. Az alábbiakban — a hagyaték alapján — néhány adalékkal akarunk e tárgy fejtegetéséhez hozzájárulni.

Berzsenyi részben magyar, részben pedig külföldi műveket olvasott Poetikája megírásához. Hagyatékában több magyar poetikai mű volt található. Az egyik Kőszegi Rajnis József *Kalauza*. (1781) Erről maga a költő is mondja, hogy forgatta. Ez a mű elsősorban a klasszikus mérték dicsőítésével hathatott a költőre. Rajnis a magyar közbeszédben és közmondásokban 67-féle antik versidomot és verssort vélt felfedezni. Erősítette Rajnis költőnk dunántúli öntudatát is. A *Kalauzhoz* illesztett párbeszédés elmélkedésben (a *Hírközlő* és a *Poeta* között) fejt ki Rajnis azt a véleményét, hogy a dunántúli nyelv kiszorult a könyvekből, pedig ezt nem érdemli meg. Olvasta Berzsenyi Rájnis *Pédáit* is, amit az alábbi összehasonlítás igazol:

Rajnis: (Az őszről) lankadt virágok szomorú telelésre dőlnek...

Berzsenyi: S minden bús telelésre dőlt...

De Rájnis munkájának száraz, iskolás jellege távol áll Berzsenyi bölcséleti megoldásra hajló szellemétől.

1793-ból származik Berzsenyi könyvtárának egy másik poetikája: *Mi a Poetis? és ki az igaz poeta? Egy rövid elmélkedés. Megtoldra Horatiusnak Pizóhoz és ennek fiaihoz írt levelével*. Nagy olvasottságról tanúskodik *Versghynek* ez a könyve, amely különben ellensége a rímeknek; magasztalja a klasszicizmust és ideális fogalmat ad a költő hivatásáról. A költői ideál ki-formálásában talán segítségére lehetett Berzsenyinek. A szerző szerint nem poéta: aki nem tudja, mikor kell ragyogó és költeményes beszéddel élni, aki-ben *nincs erő*, aki metrummal nem él, aki mesterkéltén rímel, aki erkölcsste-lenségeket ad elő, aki előítéleteket és tévelygést tanít. A szerző könyve azon-ban tele van túlzó elfogultsággal, erőszakolt eredetiséggel; mind olyan tulaj-donságok, amelyeket Berzsenyi józan ítélőképessége elutasított magától.

Ennél jóval nagyobb hatással lehetett rá Virág Benedek poetikája, amely *Horatius Poetikája Virág Benedek által Pesten, Trattner Mátyás betűivel* c. mű bevezetésében található. Virág a vers kellekeit 10 elembe látja: a válto-zásban, a megismerésben, a melléktárgyban, az eszközben, az erkölcsökben, a beszédekben, az elbeszélésben, a poétai festésekben, az erkölcsi mondásokban és kifejezésekben. E rendszertelen egyvelegből megragadhatta költőnk figyel-mét az erkölcsi mondások kultusza.

Ennél sokkal kevesebb értékű Aranka György poetikai elmélkedése. *Elme Játékja, Aranka György Nagy-Váradonn, 1806-dik Esztendőben* c. könyv előszavában. Ez azért érdekes, mert a dilettantizmus poetikáját adja benne az író. Már célja is dilettáns. A „Magyar Elmesség virágjainak gyarapítása az Elme mezejénn“. Szükségesnek tartja, hogy „az Ifjak a versszerzésben gyakoroltassanak“. A vers hasznos több okból. Először is gondolatokat ad s azoknak szép kifejezését segíti elő. Azután munkához szokik vele az ifjú. „Kicsiny, de Munka a költészet. A tisztességes foglalatosság mindenkor nyereség. Mint minden tisztességes, szép, jó dolog, ez is bajjal jár, minél szebb és mesterségesebb a vers, annál nagyobb.“ A szóknak „munkával, erőlködéssel“ egymás mellé rendelése nemzeti szempontból is fontos: „mint az Anyanyelv palérozása és szép elmék képzése“. Ilyen szép elméket, lelkes irodalmi dilettánusokat akar képezni Aranka tanításaival és példáival. Ez az író is a klasszikus formákat, de különösen a hexametert dicséri: „A’ mely szép Elme az Hexameterrel és Distikhonnal magát és nevét, kivált a jövő nyom előtt esmeretessé akarja tenni: írjon Kadentziás Hexametereket és Distikhonokat: eléri célját.“ Mennyivel alatta van ez is Berzsenyi művének!

A negyedik Poetika, amelyet a könyvtárból szemügyre veszünk, Papp Ignác 1828-ban megjelent munkája. *Magyar Poezis, Alapul a verselni kívánók kedvéért szerzette Papp Ignác, a Veszprémi Fő Nemzeti Oskola reudes Tanítója, Veszprémben 1828.* Ez voltaképen tankönyv. A verslábak tárgyalása után rátér az író arra, hogy milyen képzettségének kell a költőnek lennie. Hat követelményt állít fel. Legyen a költőnek gondolata. A gondolatról megfelelő ismeretei. A gondolat legyen tanító vagy gyönyörködtető, mulattató. Adjon a költő megfelelő formát a gondolatnak. Elmés mondásokkal éljen. Klasszikus költőket olvasson. Példái között idézi Berzsenyi verseit is, másod-, sőt harmadrendű költőkkel együtt.

Ezekből a könyvekből sem rendszerességet, sem magasabb szempontot nem tanulhatott a költő. Műve messze fölöttük áll: ez a történeti jelentősége. Másutt kell keresnünk Poetikája kapcsolatait: a külföldi írók műveiben.

Külföldi olvasmányai közül legnagyobb hatással Schiller esztétikai művei voltak rá. Ránk maradt Schiller-példánya is, amelyben sűrűen meg vannak jelölve költőnk kedvenc helyei. Am helytelen úton járunk, ha Berzsenyit Schiller utánzójának gondoljuk. Ma már ismerjük azokat a személyes elemeket, amelyekből Schiller poetikája és esztétikája kialakult. (Cassirer: *Freiheit und Form.*) Berzsenyi poetikája is személyes természetű, s életének nagy élményeivel van összefüggésben. Talán legközelebb akkor járunk hozzá, ha Keszthely elmúlt ünnepeinek elméletbe foglalását látjuk benne: Helikoni ka’auz, a görögnek álmódott magyarság képe, amely korlátai és lehetőségei között úgy éljen, mint magyar, úgy álmódjék, mint görög, és úgy akarjon, mint római. A Kölcsey-vita visszajáró emlékét is halljuk a sorok között, egyes kitérőreken s a modern, németes és szonettes költészettől való teljes elfordulásban. Kazinczy, az elveszett barát helyett egy képzeletbeli ideált, a Széplelket, egy „testetlen Kazinczyt“ alkot magának a költő. Megszóval a műben a lelkes magyar és követhetjük a vallásos érzelmű költőnek a Teremtőhöz emelt tekintetét is. A két költő alapiránya ugyanaz: mint Schiller a német kultúrát, úgy akarta Berzsenyi a magyar lelkiséget a görögséghez közelíteni és felemelni. A költészet alapfogalma is hasonlít a két költőnél, azzal a különb-

séggel, hogy Schiller elismeri a szentimentális költészet jogosultságát, míg Berzsenyi a költészet ideális fogalmát teljesen azonosítja azzal, amit Schiller naív költészetnek nevez: „Die schöne Zusammenstimmung zwischen Empfinden und Denken. Die Schönheit als Zusammenstimmung zwischen dem Geist und den Sinnen.“ (214—228.) Mint látjuk, e mögött a *harmónia* fogalma rojlik, amely Berzsenyi Poetikájának alapja, csakhogy költőnk egyoldalúban gondolja tovább ezt a fogalmat. A másik fogalom, amely összeköti a két költő gondolkozását: a *széplélek* fogalma. Mindketten külön fejezetet szentelnek neki. Mindketten megegyeznek abban, hogy a széplélek a legharmoniasabb lény: harmonizál benne a testi és lelki világ, az érzés és a gondolat, az akarat és a hajlam. De Schiller inkább a női nemhez köti a széplélek fogalmát, míg Berzsenyinél ez a megkötöttség nincs meg. Mindkettőjüknél a *görög emberben* található meg a legnagyobb harmónia és a legtökéletesebb lelki szépség, de Berzsenyi ebben nem a természet, hanem a tökéletes kultúra megnyilvánulását látja, ami lényeges különbség közte és Schiller között.

Költőnk szorgalmasan olvasta Home *Elemente der Kritik* c. művét is. Az ő poetikája mélyén is, akárcsak a Home-ében, az ember áll, s a poetika szabályait ő is az emberi lélekre és az emberi természetre alapítja. Verset is ír Home kritikái elvéről: „Schriften und nicht Personen zu beurteilen ist das wahre Vorrecht de Kritik.“ Home-ben, a gyakorlati angolban él az élet és az irodalom kapcsolata. Szerinte az irodalom csak akkor szép, ha jó és hasznos is egyúttal. Ez is megerősítette Berzsenyi meggyőződését a szép és jó örök kapcsolatáról. Home-nál is az emberiség tanítója az irodalom. Nem hanyagolandó el az a tény, hogy Berzsenyi poetikája az első alakban a szimpátia és antipátia fogalmából indul ki, ami Home egyik alapmeggyőződése. A hamis fenségnek, a dagálnak a vizsgálatáról szól. A Home-idézeteket egészen leírja magának Berzsenyi. A tárgy és forma kapcsolatáról való meggyőződésük is egyforma. Erről a költő maga írja kiadatlan jegyzeteiben: „Home éppen úgy ítél az expressiókrul, mint én az Antirecenzióban és szint' úgy hasonlítja mint én a ruhát az emberhez.“ Home egyik példája: Homér „ördítő ajtaja“ előfordul Berzsenyi Poetikájában is.

Jean Paultól is csak azt vette át költőnk, ami egyéniségének megfelelt. Mindenesetre már költőnk stílusára is hatással lehetett a *Vorschule der Asthetik* rapszodikus nyelve és ragyogó képsorozata. Filozófiájának alapja Jean Paul következő mondása: „Das Schöne mischt sich . . . aus der harmonischen Mitte aller Kräfte und Lagen.“ (94.) A lelki szépség alapját Jean Paul is a szeretetre vezeti vissza: „Diese höhere Liebe war, das mit seinem Feuer-eifer den schönen Körper in eine schöne Seele zerschmelzt.“ (117.) A józan-ság dicsérete is rokon Jean Paul felfogásával. A görögségnek az a rajongó látomása, amely Jean Paul legszebb lapjait ihlette, nem tévesztette el hatását Berzsenyi görögrajongására sem. De itt Plutarchos hatását is kell látnunk. (L. *Berzsenyi és Plutarchos* c. tanulmányunkat. S. a.) De Berzsenyi nem a naív gyermeket látja a görögben, mint Jean Paul, hanem a tökéletes embert. Azonban a görög élet nála is ragyogó ünnepek sorozata.

Meg kell még említenünk *Luden* hatását is költőnkre. Egész oldalakat ír ki Luden Poetikájából. Tőle vette a görögség és a kereszténység viszonyának meghatározását s a szeretet dicsőítését. A költészet osztályainak felsorolása is tetszett neki Ludennél. Ehhez jegyzi meg egy ismeretlen jegyzetében: „Az

én Regémbe az hiba, hogy egy-egy Része dráma formában van öntve, holott a vége nem egyéb, mint kis Eposz. Az asklepiadesi forma a legnyugottabb a Lyrai formák között.“ Azonban Berzsényi nem a szubjektív és objektív költészet szétválasztásában, hanem a kettő egyesítésében látta a szépség és a költészet diadalát.

E néhány szerény adalékkal óhajtottunk hozzájárulni Berzsényi Poetikájának megvilágításához. Szelleme annál inkább nyer előkelőségben és nagyságban, minél jobban látjuk mélyebb kapcsolatait. De bármerré is vezetnek szellemiségének szálai, mindig a magyarsághoz jutunk el, amely érdeklődésnek és szeretetnek legmélyebb tárgya volt.

Dr. Merényi Oszkár.

A celli búcsú legendája.

Endrődi Sándor *Celli búcsúja* a XIX. század magyar legendaköltészetének egyik legmegragadóbb alkotása. *Hegedüs Sándor* benső meggyőződéssel hirdeti Endrődiről: szívünkbe utat talált költeményei erejével (*Endrődi Sándor emlékezete*, Kisfaludy-Társaság Evlapjai, 1922, 39. l.). *A celli búcsú* szegény asszonya szívének története is szívünkhöz szól. Jelentős mozzanat *A celli búcsú* eredetének vizsgálatában, hogy a nyomvonalon Arany János bámulatosan gazdag szellemi köréig jutunk el, vagy mint *Kozma Andor* mondotta Aranyról Riedl Frigyes ravatalánál, „a magyar Szépnek fényességeiben és sejtelmekben legdúsabb világrészébe“ (Kisf. T. Evl. 1922, 193. l.). *A celli búcsú tárgyának időben és értékben első értékelője Arany János volt.*

Szegény, erőtlén asszony lépeget mélységes erdő sűrűjén át. Mikor éjre vált az est, rablók tanyájára ér. Vezérük azt kérdezi a rémületében halálra válttól, milyen kincseket visz a celli Máriának:

— Oh, nem viszek én semmit néki,
Csak tiszta szívemet!

Hiába motozzák, mitsém találnak nála. Kitépik és kötényébe dobják szívét, vigye hát. Megindul csendesen. Amikor az Úr házába ér, összerogy szegény. De Mária szobra lelép az oltárról, s a nép ámulatára szívét visszailleszti.

Legott megmutatkozik, hogy *A celli búcsúnak* már maga a *tárgya* is annyira a legendák lelkétől lekezett, hogy önmagában is lelki gyönyörűséget nyújt: a szó igaz értelmében *viszi* felajánlott szívét a szegény asszony, és abból a csodából, hogy visszakapja attól, akinek szánta, borút váltó szivárvány ragvog felénk. Endrődi méltatóinak figyelme elől kisziklott ez a mozzanat; hogy a kiemelt legendaindíték mennyire értékes, nyilvánvaló. De van benne pointe-szerű íz is. Ez a jelenség terelte a figyelmet *Heine* felé.

Tagadhatatlan, hogy a Heine-fordító Endrődire erős hatása volt a nagy német lírikusnak. *Loósz István* is rávilágít erre az ihletésre *Endrődi Sándor*-ban (*Irodalomtörténet*, 1919, 218—220. l.), elevenen méltatja *Badics Ferenc* Endrődi Heine-fordításait *Endrődi Sándor emlékezetében* (Akadémiai Emlékbeszéd, XVIII. k. 3. sz. 22. l.). Találón mondja *Hegedüs Sándor*, hogy „a nagy szív embere“ nemcsak költésze erejét adta Heinének, hanem mélyen érző szívét is (id. m. 39. l.). *Szabó Richárd* gondos *Endrődi Sándora* sem

feledkezik meg róla (Irodalomt. Füz., 6., 6—8. l., 1926-ban). Széles alapon firkészte Nagy Anna a német költő hatását (*Heine balladaköltészete és hatása a magyar balladára*, 1919). Nagy Anna szilárd biztossággal vallja, hogy *A celli búcsún* „mindjárt az első tekintetre“ látszik, hogy Heine *Kevlári búcsúja* volt a mintája (89. l.). A feltevés tetszetős: a Heine-fordító és a Heine igézetétől elbűvölt Endrődi honnét meríthetett volna ihletet, ha nem Heine világ-hírű remekéből?

A kevlári búcsúban a meghalt kedvesét sirató kölni Vilmos anyja készítette viaszszívet visz Máriának, hogy általa a maga szívének sebére nyerjen gyógyulást. Mária szíven érinti, s az ifjú kileheli lelkét. Anyja ájtatosan éneklí: „Gelobt seist du, Marie“. Egy közös mozzanat bizonyos: a kettősen szereplő szív indítékának csaknem epigrammás szembeállításra és az ellentét égi megoldása közös a két legendában. Nemcsak Nagy Anna meggyőződése *A kevlári búcsú* erős hatása, így él ez a köztudatban is. Hamarosan kiderül, hogy mégsem Heine sugalmazta Endrődöt.

Arany János *Koszorújának* utolsó számában (1865. június 25, 26. szám, 618. old. I. hasáb) Csurgó vidékéről *Baksay Sándor Legenda* címen egy néplegendát közöl. Önmagában is élénk figyelmet érdemel, mert a magyar folklore néplegendákban nem a leggazdagabb.

Egy szegény asszony feltette magában, hogy búcsúra megy a *bisztricea Máriához*. Erdőbe jut, zsványok állják útját. Vallatják, hova megy. Az asszony megmondja. Kikutatták a „cókók“-ját, nem találtak nála semmit. Majd „a haramiakapitány“ azt kérdezi tőle, mit visz Máriának, ha egy krajcárja sincs. „Szívemet viszem ajándékol a bisztricei Szűz Máriának.“ — „No, ha a szívedet akarod vinni, mi segítünk a jó szándékodban.“ Arra a haramiakapitány felhasítja az asszony mellét, szívet kiszakítja, kötényébe veti: „Ne! így vidd el a szívedet a bisztricei Szűz Máriának.“ Szívet valóban kötényében vitte el a szegény asszony. Mikor a templomba ért, Mária elé tette. „Amíg egy üdvözlöt elmondott, a boldogságos szűz meggyógyította, hogy még csak forradás se látszott a mellén.“

Világossá vált, hogy Endrődi Sándor *A celli búcsú* tárgyát a Csurgó vidékéről való néplegendából merítette.

Arany János úgy érezte, hogy a magyar népköltészet egyik remekét adja ki. Ezt bizonyítja a *Koszorújának* ugyanabban a számában közzétett búcsúzó cikke is. *A kegyes olvasóhoz* intézett soraiban, miután visszapillantott munkatársai dolgozataira, ezt írja: „A hazai népköltészet ismertetéséhez, alkalmissal, szintén örömet járul a *Koszorú*. Most, midőn az *elbeszélő népi költészetünk drága gyöngyszemei* egymás után kerülnek elő a feledésből, ily szolgálat méltánylást érdemel“ (603. l.).¹ Ebben a nyilatkozatban ez is benne rejlik: Lapozz, kegyes olvasó és még ebben az utolsó számban is találsz ilyen drága gyöngyszemet, a szegény asszony szívének legendáját.

¹ A *Koszorú* 1865-iki évf.-ban közli Kriza János *Kerekes Izsák* c. ó-székelly balladát, Szabó Sámuel Szilágyiról és Hajmásiról szóló *Két magyar úrfiakat*, Szabolcsból a *Bereg Náni* c. népballadát. A bisztricei legenda szomszédságában a *Vegyes* rovatban röviden beszámol egy érdekes angol népköltési gyűjteményről, Hunt Róbertnek *Popular Romances of the West of England*-jéről (619. l.) s több fejezetet közöl Greguss Ágostnak *A balladáról* írott könyvéből: a népballadára vonatkozókat.

Arany László és Gyulai Pál újból közzéteszik a Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési gyűjteményében *A szegény asszony szive* címűn (I. k. 488—489. l., 1872-ben). Arany László „szép legendá”-nak tartja és arra hivatkozik, hogy először a Koszorúban jelent meg, de ő ki akarta menteni a feledésből: „Egész felfogása a népköltészet legrikább termékei közé tartozik s távol rokonság gyanánt legfeljebb Szent Erzsébet ismeretes legendáját említhetjük meg.” (Id. kiadvány, I. k. 605. l.).

Az a három jelentős mozzanat, hogy Baksay Sándor jegyezte fel, hogy Arany János adja ki, mint a magyar népköltés egyik ékkövét, hogy fia, László — bizonyára atyja sugalmára is — népköltésünk gyöngyszeméül értékeli, mondom, a három súlyosan latba eső tekintély *argumentum auctoritatis*ának világító creje, de a magunk szerény esztétikai álláspontja is bátorít kimondanunk, hogy Endrődi Sándor *Celli búcsúja* már naivabb népi anyagában is valóságos kis remek.

Az a kérdés támad elénk: Arany János *Koszorújából* vagy a *Népköltési Gyűjteményből* merített-e Endrődi? *Költeményeinek* (1879—1885) 1885-ben megjelent kötetében van *A celli búcsú* (200—202 l.). Gyűjteménye meggyőzően igazolja, milyen eleven erővel érdeklődött ebben az időben a néphagyomány iránt. Az ördög csúfos felsülésének mesteri feldolgozása *Az ördög és a gazda* (ő maga „népmondá”-nak jelzi, 207—209. l.). A balladákép valószínű remeklése a „horvát monda után” írott *Váradai bán* dávaj derűt sugárzó felfogásában, nyelvében s verselésében is (216—7. l.). *A lengyelországi harangok*-ról megjegyzi, hogy ez a lengyel legenda Bem dicső magyarországi hadjárata után keletkezett, s hogy ezt Michelet *Lengyel- és Oroszországában* olvasta (179. l.). *A celli búcsúhoz* nem fűz ilyen jegyzetet. De útbaigazít alcíme: *Legenda*, Arany *Koszorúja* pedig a *Legenda* címet adta neki.²

Endrődi nemcsak a mesemenet lényeges részleteiben követi nyomon a néplegendát, hanem a színező mozzanatokban is. A *Legendában* ezt olvassuk: „... amint a határba ért, a harangok maguktól megkondultak, az egész város kiment eleibe, a papok is zászlókkal és bekísérték a szegény asszonyt a templomba.” Endrődi eddig is meghatott költői lélek ünnepi hangján, hívő művész finom gyengédségű rajzával festette a szegény asszony szomorú történetét, ezúttal a néplegenda a maga motívumának még melegebb hangú megmunkálására sugalmazza; a népköltészet nyers gyémántját úgy csiszolja, hogy a legendahangulat szeráfi varázsát sugározza felénk:

De hallga! mi zsihong a légben!
Hang, milliónyi hang!
Cellben magától megszólamlík,
Zeng-bong a sok harang.³

A híveket a templomból egy érzés hulláma sodorja a szívét hozó, vérző asszony elé:

² Ünnepi hangulatban írja Arany *haldlára c.* költeményében, hogy a „hulhatatlan halott” eltűnté úgy hat rá, mint mikor a felséges nap az óceánba merül (id. kötetében: 141. l.).

³ Egy másik legendájában, *A lengyelországi harangok*-ban is ilyen megható hangulatossággal, zenei erővel rajzolja a harangbűgást:

A falvakból felzeng a messzehangzó
Ude, ébresztő, hajnali harangszó.

Könnyel fogadják, védve hozzák
Az Úr házába őt,
Hol végre összerogy szegényke
A drága szűz előtt.

Azt írja Szabó Richárd *A celli búcsú*ról, hogy egyszerűségével, belső hangulatával méltán emelkedik ki (id. m., 27. l.). *Pintér Jenő* dicsérei áhítatos hangját (*Irodalomtörténete*, VII. b. 497. l.). Ez a mély áhitat és ünnepi komolyság jellemző egész költészetére. *Beöthy Zsolt* róla szóltakor kiemeli, mennyire jelentős Endrődi alkotásaiban „a költészet áhítatos felfogása“ (Jelentés az 1908. évi nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról, *Akadémiai Ertesítő*, 1908, 204. l.). Ravatala mellett is (1920. nov. 20-án) meghatottan említette, hogy Endrődi légköre „a legnemesebb ideálok világa“ volt (*Kisf.-Társ. Evt.*, 53. k., 206. l.). Meggyőződhattünk lelkének erről az eszményi tartalmáról *A celli búcsú* taglalásakor is. Endrődi maga hirdette a költészetéről: „Nekem nem voltál játék, mindig szentnek tartottalak.“ Ez az eszményi és szent tárgy felé forduló lélek *A celli búcsú*ban az újabb magyar legendaköltészet egyik legremekebbjét teremtette meg. • *Elek Oszkár.*

Hankiss János: Tormay Cecile. (Singer és Wolfner, Bp. 1839. 275 l.)

Ez a közel 300 oldalt felölelő hatalmas tanulmány már második értékezőse a debreceni Tisza István Tudományegyetem kiváló professzorának a nemrég elhunyt írónőről. Az első (Hankiss: Tormay Cecileről szóló tanulmány) népszerűsítésre szánt munka, amely annak idején a *Kortársaink* sorozatban látott napvilágot.

Szebb, maradandóbb emléket nem állíthatott volna senki a nagy írónőnek, mint Hankiss János ebben a most megjelent, második művében.

Tizenhárom fejezetre oszlik ez a hatalmas monográfia, kezdve Tormay Cecile élettörténetén. Itt még hű marad Hankiss a pozitivistá történetírásmóddhoz, az életrajz keretében elénk tárja az írónő családjának egész genealógiáját. A többi fejezetben már válthatatlanul kapcsolódnak össze az életrajzi részek az írói kifejlődés taglalásával. „*Bimbók és zsengék*“ címet adja a szerző a következő fejezetnek, ahol részletes s alapos ismertetést nyújt Tormay Cecile ifjúkori műveiről, amelyek már mind magukon hordozzák az alkotó zseni bélyegét. Végigvezeti ebben a fejezetben a szerző az olvasót a fejlődő írónő környezetén, az álgyesti és daruvári szép ifjúkori napokon, a főrangú társaságon, az ifjú írónő tanulmányi és érdeklődési körén, valamint olvasmányain, egy szóval: mindazokon a tényezőkön, amelyek Tormay Cecile ihletői lehettek és voltak. Az olasz műzsának, Itália földjének mindegyiknél elhatározóbb befolyást tulajdonít a szerző. Az itáliai út idején születettek meg u. i. Tormay Cecile *Viaszfigurái* és *Görög meséi*. Hankiss professzor ennél a résznél az írónőnek olasz imádatát emeli ki, s szinte akaratlanul maga is őszinte rajongással tesz hitet az új-latin kultúra mellett. Részletesen közli aztán az egyes novella-gyöngyszemek tartalmát és közben azt a megállapítást teszi, hogy Tormay Cecile Viaszfiguráinak és Görög meséinek egyes darabjaiban novellairódmunka a legmagasabb tökéletességre emelkedett. Mesteri bírálatot ad itt a szerző az írónő egyes novelláiról, mindig számbavéve az írónőt ért külső hatásokat és olvasmányélményt, illetőleg olvasmányemlékeket. Nagy szerepet juttat Tormay Cecile életrajzirója a táji ihletnek az írónő novella-, de főképen regényköltészetében. A táji ihlet hatásaképpen keletkeztek a „Viaszfigurák“, de különösen az „*Emberek a kövek közt*“ c. hatalmas sikerű regénye. Igen figyelemreméltóan veti itt össze Hankiss János az „Emberek a kövek közt“ hőseinek, Balog Péternek, de különösen a hősnőnek, Jellának a karakterét Henri Kirstenmackers: *Ősztön* c. színdarabja orvosszereplőjének jellemével, és igen érdekesen fejtegeti a jellemgyevezéseket, sőt ugyanezen regény stílusában, hol hömpölygő, hol pedig csattanósan rövid mondataiban Victor Hugo „*Djinn*“-jei dübörgő közlekedésének és halkuló elvonulásának visszahangját is megérzi, mégis: semmit sem tagad meg a nagy írónő önálló szellemi birtokállományából.

1914. év nemcsak a világtörténelemnek nagy és fontos állomása, de fontos állomás az írónő életében is. Ekkor jelenik meg ugyanis hatalmas regénye: „*A régi ház*.“ (Majdnem minden európai nyelvre lefordították.) A szerzőnek

az író iránti rajongása talán itt, „A régi ház“-at tárgyaló fejezetben éri el tetőfokát. Ulwing Anna és Illey Tamás szerelmi küzdelmében Hankiss igen jellemzetesen a kő és a televény gigászi harcát látja; ebben a csatában a kő marad alul. Nemcsak a balatonparti várromoknak, nemcsak a felvidéki szikláknak, de a pesti köveknek is mítoszra van szükségük; s a kövek költészete, Hankiss szerint, itt a legművészebb.

A következő fejezet olvasásánál — jóllehet itt csak adatokat közöl — lelkünk talán jobban megragadja fáradhatatlan buzgalmú életírója, mint bármely másik dícsérő s magasztaló fejezetben: a nyugati közvélemény meghódítását tárja elénk e fejezet Marcelle Tinayre, D'Annunzio s a nagy német kiadóleveleink tükrében. Jóllehet csak száraz adatokat nyújt, szívünk mégis büszkébben ver, büszkébben és egyszersmind reményteljesebben, a boldog reménység büszke tudatával, hogy a magyar nemzet, amely ilyen emberpéldányokat tudott felmutatni, talán még egyszer megtalálja azt a megbecsüléssel párosult szeretet a művelt Nyugat népei közt, amilyenben íróinknek is része volt. Apróig menő pontossággal vezeti át a szerző az olvasót az író háborús évein, az apró, a „Viaszfigurák“-éhoz hasonló kisebb novellák során, elmondván mindegyiknek kimerítő tartalmát. Legmegrázóbb erejű azonban a következő (VIII.) fejezet, amely „*Mint oldott-kéve*“ címen ezer sebből vérző hazánkról fest megindító képet a nagy összeomlás, a vörös terror idején. A vörös terror a maga legigazibb, leghamisíthatatlanabb irodalmi képét, mint tudjuk, Tormay Cecile: „*Bujdosó Könyv*“-ében kapta meg. Tormay Cecile „*A Bujdosó Könyv*“ tükrében tárja elénk e fejezet, és az írónőt itt életírója Mikes Kelemen sorstársává avatja, és azonkívül elénk emeli azt a megbecsülhetetlen honleányi, asszonyi, emberbaráti és politikai tevékenységet is, amit Tormay Cecile a Manszál kifejtett. S hogy mennyire őszinte csodálója Hankiss János Tormay Cecilének, annak szerintem legmegindítóbb bizonyítéka az, midőn az író édesanyját, a „*Bujdosó Könyv*“ egyik csöndes hőseit a saját édesanyjához hasonlítja, ahhoz, aki neki természet szerint a legdrágább kincse volt a világon. Önként értődik, hogy az író tehetségének más tárházait is igénybevétele közéleti szereplései. A Mansz elnöksége szociális-nemzeti tevékenységet követel tőle; a küzdelmek, a reá dobált sár nem bénítják meg egy pillanatra sem erejét; Klebelsberg Kunó gróf egyedül őt tartja alkalmasnak a *Napkelet* szerkesztésére. Lankadást nem tűró lelkiismeretességgel végzi sokirányú és fárasztó munkáját; közéleti szereplései révén elsőrendű szónokká s cikkíróvá válik Tormay Cecile, de legigazibb eleméről, a művészet áthatotta irodalomról egy percig sem felejtkezik meg. Politikai jellegű tanulmánycikkeit is valódi irodalom-művészi mezbe öltözteti. Ilyenek Széchenyiről, Petőfiről, Jókairól írt tanulmánycikkei, és bírálati Beethovenről, Anatole France-ról, D'Annunzióról.

Jönnek ismét kisebb novellák; ezek a „*Megállt az óra*“ című kötetben látnak napvilágot; majd a remekbe készült fordítások: „*Assisi Szent Ferenc kis virágai*“, „*Fioretti*“ és a „*Magyar Legendarium*“, amelynek „ihletes fel-élesztése“ méltán ragadja meg szerzőnket is. Hankiss János szerint „Minden út Rómába vezet“: Róma alatt itt az alkotó genie utolsó művét, az „*Ősi küldött*“-et érti. Az „*Ősi küldött*“, Ung vezér alakját életírója szerint Tormay Cecile saját magáról mintázta, mert Hankiss János szerint „*Ung is bujdosó, mint a Bujdosó Könyv szerzője*“. S az „*Ősi küldött*“ valóban célhoz ért.

A lehető legrövidebben igyekeztem összefoglalni a szerző Tormay Cecile-ről szóló tanulmányának tartalmát. E vaskos művet odaadó, magasztos tisztelgetéssel lengi át; a tanulmány voltaképpen az írónőnek magasabb piederstárla való helyezése.

Hankiss János Tormay Cecile írásművészetében folytonossági vonalat állapít meg: azaz első novelláinak alakjaitól kezdve az „Emberek a kövek közt„ alakjaiig már mind anticipálják szerinte a „Régi ház“ hőseit, viszont a „Régi ház“ hősei átnyúlnak, szerinte, a „Fioretti“-n keresztül az „Ösi küldött“ problematikájába. Lépten-nyomon kiemeli a könyv szerzője Tormay Cecile szimbolumszeretét, talán azért, mert ő maga is kedvelte mindig a szimbolista költészetet. Az egész tanulmány alapos forráskutatásokról tesz tanúbizonyosságot. Hankiss professzor itt sem tagadhatja meg francia irodalmi iskolázottságát, nem pedig azért, mert — akárcsak Taine — ő is három lényeges tényezőt figyel s állapít meg a nagy író nő kijelölésében: 1. a faj, 2. a környezet és 3. kor ösztönző hatását.

Amit lépten-nyomon csodál a szerző az írónőben, az nemcsak ennek wagneri szóval kifejezett *Allkunst*-ja, vagy *Gesamtkunstwerk*-je, amely írónőknél szavakba tömörít zenét, festészetet, szobrászatot és építészetet, hanem őszinte hódolattal hajlik meg Tormay Cecile sokirányú tevékenysége, örökké éber lelkiismerete, sohasem fáradó kötelességérzete s ritka finom női lelkülete előtt.

Mind a nagyközönség, mind pedig az irodalomművelők lelkes tábora csak nyer e mű elolvasásával.

Dr. László Erzsébet.

Herczeg Ferenc Emlékezései. A gótikus ház. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T. kiadása. 1939. 341 lap.

Herczeg Ferenc Emlékezéseinek első kötete 1933-ban jelent meg, *A Várhegy* alcímmel. Ebben a nagy író életének emlékeit addig a fordulatig mondja el, midőn ismeretes párbaj-ügye miatt fogházbüntetést szenvedett, s ezalatt megírta a *Fenn és lenn* című regényét. A Várhegyet behatóan ismertették volt folyóiratunkban (22. kötet, 1933, 212—213. l.). Most az Emlékezések második kötete van előttünk. E kötet címlapján a magyar országház nagy kupolája jelképi jelentőségű. Az író e kötetben életének emlékeit a világháború kitörésének napjáig mondja el. Ebben a korszakban Herczeg országgyűlési képviselő volt. Mint politikus inkább közművelődési: színházi és irodalmi kérdésekkel foglalkozott. Tisza István idején azonban, mint e nagy emberünk egyik leghívebb barátja, az ország sorsának intézői közé tartozott. Ennek megfelelően e kötetben jelentős részeket foglalnak el a nagy író politikai emlékei.

Mi e helyen az érdekesen, népszerűen megírt kötetnek főleg *irodalmi vonatkozásait* óhajtuk röviden ismertetni. Hangsúlyozzuk, hogy a könyv, mint nagy írónk minden munkája, mélységei mellett is igen kellemes, szép olvasmány. Irodalmi szempontból s főleg természetesen Herczeg Ferenc pályájának ismertetése szempontjából nagyszerű kincsébányája az új adatoknak, feljegyzéseknek és vallomásoknak. Még azt akarjuk megemlíteni, hogy Herczeg e kötetében nem tanulmányt és nem is szépprózai elbeszélést közöl: ő emlékezéseit adja elő könnyedén, tehát nem vitatkozik, s nem is törekszik irodalomtörténeti adatszerűségre. A kutatás hódolattal veszi tudomásul a

nagy író adatait, megjegyzéseit, amelyek rengeteg új anyaggal egészítik ki az eddigi megállapodásokat.

Indulására vonatkozólag új megállapítása egy Solder Hugó nevű hírlapírónak szerepe, akinek egy kávéházi hangos előadása buzdította őt a tárcanovella művelésére (11. l.). Érdekesek Kiss Józsefet, Rákosi Jenőt s általában a *Budapesti Hírlapnál* való szerepét illető följegyzései (11—18.). Itt, a Budapesti Hírlap tárcarovatában írta meg először a *Gyurkovics-lányokat*. Hangsúlyozza azonban, hogy e művének nyersanyaga „jogászkora óta el volt rakározva agytekercseiben“ (18—20.). Derús a *Pósa-asztal* leírása, a *Mikszáth-asztalé*, az Abbázia-beli *Eötvös-asztalé*, s a *Kispipáté*, Zimayval. A Petőfi és a Kisfaludy-Társaság akkori életét melegen és kedvesen jellemzi (18—20.). Sorban felbukkannak hű barátai: így Ambrus Zoltán, akinek szerkesztőségbeli szerepét egy kollégája így jellemezte: „A redakcióban tölt — Néhány perceket — S dícséri Herczeget“. Pulszky Károly, Thallóczy Lajos arcképei után elmondja a nagy író első Nemzeti színházbeli sikerét, a *Dolovai nábob leányának* előadását (43—48.). Jászai Mari jellemzése közben megtudjuk, hogy a nagy magyar tragika, aki minden évben elzarándokolt a legnagyobb magyar sírjához, egyszer Herczeget is magával vitte. „Ennek az emlékezetes útnak része volt benne, hogy később megírtam a *Hud* című Széchenyi-színművet“ (55. l.). Érdekes a Jókaira vonatkozó emlékezés a Fesztyék otthonával (69—74), s ezzel kapcsolatban a Justh Zsigmonddal foglalkozó lapok.

1894 első vasárnapján indult meg lapja, az *Új Idők* (alapításának története 80—85. l., Mikszáth, Gárdonyi szerepével). Herczeg a 82. lapon felsorolja az *Új Időkben* megjelent regényeit. „Azonkívül vagy kétszázhusz novellám és kétszáznyolevan társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikkem jelent meg.“ Önkéntelenül egy kedves milliárdosra gondolunk, aki szemlét tart vagyona felett, s arra gondolhat, hogy e vagyon minden porcikájának bizony ő a — szerzője. Kegyeletes tárgyilagossággal szól itt kiadójáról, *Wolfner Józsefről* (84.). Politikai munkálkodása során egyszer Darányi Ignác földművelési miniszter társaságában lerándult Dehíblátra. A harmincméteres homokbuckák között járva egy este a szőlőteleptől távol az író megvárta a holdfölkeltét. „A szívfájdítóan melanchólikus tájkép, amely bizonyára évezredek óta semmit sem veszített vadságából, adta meg a *Pogányok* című regényem első ötletét“ (118.). E regényének keletkezéséről még a 203—204. lapokon is szól. Első olvasói: Beöthy Zsolt és — Fadrusz János voltak.

Részletesen mondja el a nagy író az *Ocskay brigadéros* keletkezésének, sikerének, a körülötte lezajlott harcoknak történetét (149—161. l.). Művészeti, politikai emlékei között, mint a jó fűszer, úgy hat egy-egy irodalmi megjegyzése. Például a 243. lapon tudjuk meg, hogy ő, aki a Keletet, az Adriát úgy ismeri, mint a tenyerét, soha sem jutott el a — Székelyföldre. Elmondja, hogy eredetileg egy *Mohács előtt* című darabot tervezett, benne II. Lajos korát mutatta volna be. De a kép olyan sötét lett, hogy jórak látta az egészet idegen területre vinni át (270—274. l.). Mikszáthékról sok elszórt adatán kívül a 307—308. lapon szól igen melegen. A *Magyar Függetlenség* című folyóirat keletkezését a 310—313. lapon mondja el. Politikai, művészeti emlékein kívül meghatóan finom és érdekes e kötetben Herczeg Ferenc házasságának története. Könyve végén igen melegen szól a M. Tud. Akadémiáról, amely minden címet, kitüntetést, jutalmat megadott neki. Az Akadémia az

ő igazi szellemi otthona, és az akadémikusok az igazi túrsai (337. l.). A mű utolsó lapjain a háború kitörésének drámai jelenetei vannak, Tréfa és tragikum, eszesség és bölcsesség, de mindenk felett egy becsületos nagy lélek sugárzik felénk Herczeg Ferenc Emlékezéseinek második kötetéből.

Rubinyi Mózes.

Gulyás István: A XVII. század katolikus aszkétikus irodalma. Budapest, 1939. Élet. 95 l.

Ennek a nagyon lelkiismeretes munkának az a célja, hogy áttekintse a XVII. század lelkiolvasmányait és elmélkedő könyveit; megvizsgálja bennük a század magyar katolikusának lelkiségét és így megállapítsa annak egyéni jellegét.

A kor fő vallási élményéül hármat jelöl meg: a szenvedő Jézus tiszteletét, az utolsó dolgok meg gondolását és Szűz Mária kultuszát. Ezzel a megállapítással három csoportba különülnek el a megvizsgálendő termékek. A lelkiolvasmányok között először szól az erényekről általánosságban értekező művekről; ilyenek: *Pécsi Lukács* könyve, Sz. Agoston elmélkedései (itt érdekes megállapítása a János-evangélium szöveg egyezése a Káldy-félével, melyet majdnem félszázad választ el tőle!), a Keresztény szüzek koszorúja és a Testi hét irtalmasságok (az utóbbit eredetinek veszi!); *Haller* Paysa, melynek versszövegére is figyelmeztet; *Illyés* Rodriguez-fordítása; *Ottrokocsi Főris*: Isten előtt járóknak tökéletessége; *Baranyi* Lelki paradicsoma (kár, hogy ennek a forrásait nem kutatja, pedig már az is gondolkodóba ejthette volna, hogy verses szövegeinek latin eredetije majdnem mind elénk kerülnek a későbbi Officium Rakotzianumban is!). A második csoport: az utolsó dolgokkal foglalkozók: *Lépes Bálint* két Tüköre, a két — jó halálra készülő — Kongregáció vezérkönyve, *Illyés* István Készülete, *Tarnóczy* Holtig való barátsága. Nem tudjuk, miért maradt el Nyéki Vörös Mátyás, ha Gyöngyösi szobakerült. A harmadik csoport: *Kopcsányi* Mária-élete, *Gyöngyösi* Rózsakoszorúja, a *Fertő-melléki* franciskánusok Titkosértelmű rózsája, *Eszterházy* Pál két műve és Brunner-fordítása.

Az egyes művek bemutatása nemcsak tartalmi, hanem azon messze túlmenő jellemzés. Példaként Illyés Rodriguez-fordításának bemutatásából a záró fejezetet közlöm: „A keresztényi jóságos cselekedetekkel a jezsuita aszkétizmus mindvégig legkiválóbb terméke jutott el irodalmunkba. Az aszkétikus nevelés célja a lelkiélet gyakorlatainak elvégzésére fölkészíteni az akaratot. Mindnyájan, úgymond Szent Ignác, erőlködjenek, hogy igaz igyekezetek legyen. Ez a lelki erőlködés jellemzi a jezsuita aszkétizmust. A főcél maga az aszkézis; még az imádságot is mint az erénygyakorlat egyik eszközét fogja fel; az ima tehát eszköz a megjavulásra és nem cél, mint azt a misztikusoknál látjuk. Sokszor idézi Cassianust, a stoicizmusba hajló egyházatyát.”

Az ilyen, első munkánál természetesen adódik, hogy egy s más elkerüli a szerző figyelmét. Így pl. szerzőnk nem tudja, hogy Gyöngyösi művének forrásához az újabb kutatás közelebb jutott. Máskor egy-egy munka eredetiségét anélkül méri le, hogy forrását ismerné és így a természetes összevetést elvégezné; így Lépes műveinél, Illyés Készületénél. A hiány azonban sokkal kisebb, mint az érdem.

Tarnóczy István munkásságát külön fejezetben méltatja; benne a XVII. század legelesebb aszkétikus íróját látja.

A lelkiolvasmány és elmélkedő irodalom között a különbséget abban látja, hogy az utóbbiban új szellem érezhető: a jezsuita aszkézis. A Szent Ignác elmélkedéseinek módszerét szorosan követő művek: *Vásárhelyi* Gergely Cathecizmusa és Elmélkedései, az első magyar evangéliumi elmélkedések; *Tasi Gáspár* Lelki kalendárium, melyből hibátlan ritmikájú verseket közöl; *Derkay* Örök élet útja, amelyből viszont nem említi a sikerült zoltárfordítást; *Illyés András* Avancinus-fordítása, az ismeretlen szerzőtől credő *Hói napok* és *Elfen* Miklós műve.

A Jézus szenvedéseéhez kapcsolódó elmélkedések: Rudinai *Frater János* Lelki zárandoksága, *Kopcsányi* elmélkedései, amelyeknek verseit kissé túlértékeli; *Agoston* Péter két műve és a *Myrhából szedett lépes méz*. Az örökkévalóságról szólnak: *Szentgyörgyi Gergely* fordított és eredeti elmélkedései, *Malomfalvy* Gergely Belsőképen indító tudománya. Végül külön méltatja *Hajnal* Mátyás művét, *Tasi* Gáspár Bellarmin-fordítását, *Nádasi* János Mária-elmélkedését, *Megyeri* Zsigmond Lölki okulárját és a Páduai Sz. Antal *zsolozsmáját*.

A bemutatások kapcsán itt is sok érdekes dologra hívja fel a figyelmet. Szentgyörgyi Gergely verseiről pl. megállapítja, hogy „ritmikai tökéletessége és játéki nyelve vetekedik a kor bármely költőjének alkotásával“. A forrás és a magyar mű viszonyát tisztázni óhajtja, de jól tudja, hogy az eredetiség ebben a korban nagyon nehezen megállapítható dolog. Maga a forráskeresés néha megakad a szerzőnek annál a vallomásánál, hogy német vagy latin nyelvből dolgozott. Az előttünk lévő tanulmány tájékoztató sorai bizonyára a kutatást ez irányban is tovább viszik. Az bizonyos, hogy alapos munka, gondos tájékozódás jellemzi e doktori disszertációt. K. N.

Fényi András: Telegdi Miklós. Budapest, 1939. 48 l.

Az előttem lévő kis tanulmánynak nem az a célja, hogy új adatokkal egészítse ki Both Ferenc Telegdi-életrajzát, csak jellemképet akar adni a magyar ellenreformációnak erről a megalapítójáról.

Telegdi életének áttekintésénél a jellem forrásaira és formálódására van tekintettel. Mit jelent ebben az embersorsban szűkebb pátriája, Bihar, mit az apai örökség, mit Várad és Krakkó, mit Nagyszombat? Azután beleállítja a magyar katolicizmus belső reformjának munkájába, részletesen megvilágítja ennek Telegdi előtti megnyilatkozásait. A következő fejezetben az igehirdetőt jellemzi. Rámutat arra, hogy a Postillák evangéliumi részletei valószínűleg Telegdi fordításai; meglátja az előszók jelentőségét; Telegdi legtiszteltebb tekintélyét Sz. Agostonban jelöli meg. A szónok jellemző vonásait Telegdi biztos fölényében, és az élményszerűségben látja. Beszédeinek két változatát különíti el: a szöveget igénként magyarázót és a csak néhány fődolgot kiszakító. Megállapítja, hogy Telegdi a valláson kívüli életből csak annyit enged a szószékre, amennyi elkerülhetetlenül szükséges; beszédeiben az egész hitrendszert feldolgozza, de azokkal a hittételekkel foglalkozott leginkább, amelyek a protestáns támadás pergőtüzében állottak. Hangsúlyozza, hogy a prédikációk legjellemzőbb módszerei vonása az ösztönösen érvényesülő logika. Harmadik fejezete a hitvédőt mutatja be. Szerinte Telegdi ebben a tevékenységében nagyrészt a külföld irodalmából táplálkozik. A Cathecismus átdolgozásában is polemikus vonásokra mutat; a Postillák II. kötetének előbeszédét is bele-

illeszti a hitvédő művek közé; nagyon finoman különíti el a Rövid írás és a Jeles okok műfaji jellegét.

Tagadhatatlanul sok eredeti megfigyelése, észrevétele van. A Telőgdi-kérdést eredményesen viszi tovább. T. L.

Kolozsvári János: Magyar piarista iskoladrámák. Pécs, 1938. 67. l.

A kis tanulmány azt tűzte maga elé, hogy sorra ismertesse és méltassa a magyarnyelvű piarista iskoladrámákat. Három csoportot vesz fel. Az első a vígjátékok sora. Ezek: Dugonics Menechmus-átdolgozása és annak 1807-ből való új szövege; Pállya: Pazarlay és Szükmarkosy s a Ravaszi és Szerencsés; Cygne Marsupiumának fordítása; Dugonics két Bramarbas-átdolgozása; Simai Mesterséges ravaszága és egy kéziratos Ariston-darab, a Perényi közzétette két Hagymási-darab, Szauer Menechmusa, Simai Zsugorija és Váratlan vendége. A tragédiák: Benyák Joas-a, és Megszégyenült irigysége, a Stilico, végül a Váltski. Egy pásztorjátékról is szól.

A dolgozatnak érdeme, hogy eddig nem-ismertetett darabokra is felhívja a figyelmet. Ilyen az Ariston, Stilico és Váltski. A forrásoknak is utána nézett; így megállapítja Benyák Megszégyenült irigységének, az ismeretlen szerzőtől eredő Stilico-nak forrását. Az egyes darabokhoz fűződő problémákat igyekezik megfejteni, tisztázni. Van ezek közt néha kis jelentőségű is, pl. hogy Komáromban 1792-ben kinek a Zsugorija került színre. Ilyenkor a hév anynyira elfogja, hogy hűszoborral a jezsuiták feloszlatása után is jezsuitáknál játszatja el a darabot! Ez a túlbuzgalom jelölteti meg vele az Erszény előadásának helyét Mármarosszigeten, mert a darabban egy helyt ez a mondas fordul elő: „A máramarosi medve legyen a sírásód!” Mintha bizony debreceni medvét lehetne emlegetni. Egyebekben azonban nagyon józan és megfontolt. Dícséretet érdemel. G. B.

Zoltán Takács: Un écrivaine hongrois francophile, Paul Jámbor. Pécs, 1939. 59 l.

A Petőfi versenytársaként kijátszott, de magát Petőfivel soha össze nem mérő Jámbor Pál alakját és írói pályáját idézi fel ez a gondos tanulmánnyal készült értekezés. Az ember úgy érzi olvastakor, a magyar irodalomtörténetnek tartozása van még ezzel az elfelejtett poétával szemben, mert hiszen — mint e kis munka címe is jelzi — az értekezés írója nem irodalomtörténeti méltatást akart közzétenni róla, csak arról ad számot, hogy milyen szálak fűzték a franciákhoz. Magát az életrajzi részt épp ezért rövidre is fogja, írásait is csak a franciákhoz való viszonya szempontjából vizsgálja. Részletesen ismerteti azt a képet, ami Jámbor írásaiból a századközépi Párizsról kiformalódik, bemutatja a magyar költő kapcsolatát a kor francia íróihoz, különösen Bérangerhez, közli nyilatkozatait a kor íróiról és irodalmi viszonyairól, végül néhány lapon vázolja a magyar emigránsok életét.

Jámbor Pál írásaiból két érzés emelkedik itt elénk: francia-rajongása és visszavágyódó hazaszeretete. Az ember egyénisége lelkes, nemes vonásokat mutat; írói tehetsége azonban semmiben sem emelkedik a kor középszerűségei fölé. Alapjában romantikus író maradt, mint amilyenek a negvenes években indult. De olyan bő termésű volt, hogy a kor ízlésének megvilágítására alkalmas lenne egész írói munkásságának áttekintése. Kérges Gábor.

Zolnai Béla: Szóhangulat és kifejező hangváltozás. (Acta Universitatis Szegediensis, tom. XII.) Szeged, 1939. 203 l.

Zolnai Béla nyelvészeti vizsgáldásainak gazdag sorában anyaggazdagságával különösen is magára vonja figyelmünket ez a kötet. Azzal a kérdéssel foglalkozik, mennyiben van a nyelvalkotásban és nyelvjelődésben szerepe az akusztikai elemeknek. Ez a tisztán nyelvészeti látszó kérdés nála az irodalomtörténeti vonatkozások egész seregét veti elénk. Benniünket két mozzanat ragadott meg legjobban: a nyelvi kifejezés ízlésváltozásainak finom megfigyelései, másrészt nagy íróink tudatos nyelv művészetének vallomásszerű adatai. Az élesszemű megfigyelésnek meglepő újságai, az irodalom termésében való tájékozottság aprólékos gazdagsága, a szépérzéknek nagyon sokszor új szépséget reveláló finomsága: ezek kapták meg a nem nyelvész olvasó lelkét a szép tanulmány olvasásakor.

Z. K.

Kerényi Olaf OSB: A magyar irodalmi népiesség úttörői. I. Nagy János. Pannonhalma, 1939. 96 l.

Az értekező nagy szorgalommal állította egybe a neves szanyi plébános életének és irodalmi pályájának képét. Minden adatnak gondosan utánajárt, leveleket és évkönyveket kutatót át, hogy az életrajz mentől teljesebb legyen. Irodalmi működését három fejezetre különítve tárgyalja. A tartalmi ismertetés mellett jellemző megállapításokra igyeckszik. Ilyen az a megjegyzése, hogy Nagy az eredetiséget is szerette alárendelni legfőbb céljának, a magyar nyelv fejlesztésének. Kiemeli a népies előadás érdemét (bár néha a példa csak bőbeszédűség, nem népiesség!). A Nyájás Múza pásztorénekeinek forrásai közé illeszti Batteux könyvét. Hősével szemben nem elfogult: megérti Szaitz méltatlankodását, nem tagadja Nagy Jánosnak ízlésbeli fejletlenségét. Inkább tájékoztatni és bemutatni akar, mint ítélni. Ép ez teszi munkáját használatóvá és becsessé.

A. Za.

Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos: Bökversek. Budapest, 1938. 75 l.

A kis füzet annak a röpiratnak a közzététele, amelyet reánk nézve érdekessé nem a tartalma tesz, hanem az, hogy hosszú időn át elveszettnek gondoltuk. Most előkerült a budapesti VII. ker. evangélikus gimnázium könyvtárából és e füzet betűhíven közli. Méltatásában, magyarázásában a kiadó híven követi Horváth János egyetemi előadásainak ide vonatkozó részleteit, a nagy mester utalásait kissé feloldva. A mesteréhez való tiszteletteljes ragaszkodás és annak tanításába való lelkes elmerülés adja a bevezető tanulmány értékét.

K. N.

Biky Irén: Degré Alajos mint elbeszélő. Budapest, 1939. 75 l.

Ez a kis doktori értekezés becsületos gondossággal ismerteti végig Degré prózai műveit. Fejezetei ezek: rövidebb elbeszélő művei, regényei; milyennek látták Degré kortársai, milyennek látjuk ma? Benne a romantikának jellegzetes íróját festi elénk; az író fejlődését mindvégig életkörülményeinek szemmel tartásával magyarázza; híven regisztrálja az eddigi megállapításokat, újságot ezekbe a fejlődés rajzával igyekezik vinni. Lelkiismeretes munka.

K. N.

Machatsek Lucia: Frankenburg Adolf. Sopron, 1938. 70 l.

Meleg szeretettel, de józan mérséklettel megírt munka. Célja inkább az ismertetés, mint forrás- vagy mintakeresés. Könnyed olvasmány, erősebb kritikai érzék nélkül. Gondosan számba veszi Frankenburg összes műveit, de pl.

a Kisfaludy-Társaság kéziratárában lévő önéletrajzról nem tud. Pontosabb a reá vonatkozó irodalom egybeállításában. Az életrajzhoz kapcsolja a Frankenburg-kör rövid történetét is.

K. N.

Moldvai Klára: Az 1870-es évek irodalmi élete. Budapest, Athenaeum. 95. l.

Az újabb doktori disszertációk között a XIX. századnak már két évtizede kapott különválasztó képet: a 60-as évek Bikácsi László, a 80-asok Kokas Endre dolgozatában. A köztük lévő ürt akarta kitölteni az előttem lévő munka, okulva amazoknak egyoldalúságain, Sós Margit pécsi disszertációjának (Arany János irodalmi ellenzéke) erőtettségén is.

A kort, amelyet megvilágít, átmeneti kornak jelzi. Az irodalmat formáló mozzanatok között a centralizációnak jelentőségét érzi a legfontosabbnak, ennek következményeként állapítja meg az évtized irodalmának dilettantizmusát és industrializmusát. Igazolja ezt a hetvenes évek íróinak életpályájával, a könyvkiadás üzletszerűségével és a színház ízlésének romlásával. Részletesen ismerteti a hetvenes évek pozitivistá tudományosságát, ennek az új korszellemnek érvényesülését az Akadémiában. Éles szemére vall, hogy meglátja ennek a pozitívizmusnak magyar útját is, amikor Pauler székfoglalója mellé odaállítja Salamon Ferenc magyarabb programját. Szól az irodalomtörténet pozitivistá hajtásairól is, különösen Heinrich Gusztáv jelentőségét hangoztatva ebben. (Bár a Régi Magyar Költők Táráról tévesen mondja, hogy Heinrich szerkesztésében jelent meg.) Még a népi termékek iránt való érdeklődésben is új irányt vet fel — a szerző érdekes megfigyelése szerint — a pozitívizmus. Az írók rétegződésében az ellenzék egyetlen közös alapjának az Akadémia elleni gyűlöletet látja. Úgyes és találó az ellenzékiek csoportba különítése is: az egyik rész a kiegészés ellenzékeiben egy, a másik a klasszikus mértéktartás elítélésében, a harmadik az eredetiség mindenek felett való hangsúlyozásában. Külön is becses ennek a fejezotnek az a része, amelyben kiadatlan levelek alapján Reviczkyt jellemzi. Megvizsgálja ennek az irodalmi ellenzéknek álláspontját Arannyal szemben; itt is három csoportot lát: azokét, akik lelkesen tisztelték, akik Arany klasszicizmusának dogma-ereje ellen lázongtak, és akik egyszerűen természetüknél fogva voltak elfogultak vele szemben.

Megfigyeli a külföldi irodalmi hatásokat; úgy látja, hogy e korban egyoldalú orosz-francia hatás érvényesül. A kritikának és közönségnek nagyobb a megértése az orosz hatás és irodalom iránt; szépen fejtegeti Turgenyev hódítását, s új benne, amit Vértesi Arnoldról e kapcsolatban mond. A francia irodalom térfoglalása mégis erősebb, de leginkább a biedermeier-realizmusé. Kiemelendő e fejezetben a Jules Janinról írt lap.

Következő fejezete a nemzedék önszemléletében és kortudatában mutatja be az évtizedet. Előbb a bírálók állásfoglalását adja, köztük nagyon sikerülten Asbóth Jánosét; aztán bemutatja a nemzeti színezet, illetve a tiszta irodalmiság szempontjából felvetődő elítélését a kornak. Az ízlésváltozás tüneteinek egybeállítására alapján kimondja, hogy erjedésben lévő kor irodalma van előttünk. Rámutat a műfajok divatjának megváltozására (— nagyon finom, amit a verses regény divatjának magyarázatául mond —), a szépprózában a rajzdivatra, s a költők egy jellegzetes részénél a stílromantikára. De forrongást konstatál a tartalomban is: a haza fogalma eltolódik az egyén

felé, a kéz világnézet helyett kiegyensúlyozatlanság, meghasonlottság vezeti őket.

Sok találó megfigyelés, az irodalom hagyományainak kegyeletes tisztelete, alapos adatkészlet, józan latolgatás jellemzi a dolgozatot. K. N.

Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra. (1800—30.) Minerva-könyvtár, 130. sz. Budapest, 1938. 107 l.

A magyar cenzúra történetének érdekes korszakát tekinti át a tanulmány, azt a korszakot, amelyben a legszigorúbb volt a szellemi határzár Magyarországon. Ismerteti a rendeleteket, élesen elválasztva azokat, amelyek nem léphettek életbe itt, azoktól, amelyek csakugyan irányították a cenzori munkát. Megvilágítással az Orsz. Levéltár aktái nyomán elmondja néhány könyvnek a sorsát. A rendeletismertetés nem egyszer helyesbíti Ballagi Gézának különben úttörő munkáját. Példái között különös figyelmet érdemel a regények eltiltása, a Fessler-könyvek sorsa, a katolikus egyház szellemét sértő iratok megítélése a cenzor és a nemesi hivatalnokok bírálataiban. Bessenyei tan-költeményének, a Természet világnak eltiltása, stb. Általában, sok új adat teszi értékessé a tanulmányt. L. J.

Friedländer Sára: Saphir Móric Gottlieb. (Tanulmány a zsidó asszimilációs törekvések kezdeteiről.) Minerva-könyvtár, 139. Budapest, 1939. 109 l.

Az értekezésnek valóban az alcímben jelzett szempont adja meg az értékét: Saphirban egy jellegzetes típust mutat be, az érdekből asszimilálódó zsidót, akit azonban felvilágosodott szelleme állít szembe az ősi zsidó szellemisséggel. Ezért elsősorban magát az embert világítja meg, jellemének kiforrásának, sorsának hatását egyéniségére, a társadalmi viszonyok befolyását életkörülményeire. Ennél a pontnál viszont érdekesen szemlélteti, hogy maga a kor milyen szellemisséget és elhelyezkedési lehetőségeket kényszerített Saphirra, benne általában az íróra. Józan kritikával nézi hőse jellemét és cselekedeteit, gazdag forrásanyaggal dolgozik; de kritikájában nem megy olyan messze, mint Grillparzer, aki Saphirban „a zsidó recenzensnek, sőt magának a zsidóembernek típusát” látta. Magyar szempontból abban látja érdemét, hogy magyartárgyú írásaival felkeltette az érdeklődést Magyarország iránt. L. J.

Doskár Éva: Hegel magyar utókora. (Minerva-könyvtár, 132. sz.) Budapest, 1939. 90 l.

A kis tanulmány először Hegel tanításainak német visszhangját ismer-teti; azután Tarczy Lajos pápai tanár összeütközését felsőbbbségével hegelianus tanai miatt; a Hegel-követők között szól Szeremlei Gáborról, Taubner Károlyról, Warga Jánosról, Erdélyi Jánosról. Hegel szellemének nyomát véli felfedezni Madách művében is. Erdeme: a körülményes tájékoztatás. L. J.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Budapesti Szemle. — 1939. 734. sz. Rédey Tivadar: *A főváros színházi világa Paulay Ede halálakor.* „Paulaynak legfőbb érdeme az, hogy azt a fél emberöltőnyi időt, melyen át a Nemzeti Színház élén állott, olyan szilárd alapok lerakására fordította, aminőkhöz fogható jó hagyomány megteremtésére máskor és másnak talán alkalom sem kínálkozott volna, s amelyeket az azóta elviharzott, válságos félvévszázad sem ingathatott meg.“ — 736. sz. Voinovich Géza: *Az irodalom mai helyzete.* „Vannak ma is, szerencsére nálunk is, külföldön is, kitűnő írók, jeles művek, — de az irodalom tömege mindenütt elsekélyült. Az író, ismerve közönségét, meg sem írja azokat a lapokat, melyeket a mai olvasó unottan átforgatna. Az előadás általában eleven, ötletes, közvetlen, anélkül, hogy egyéni volna; az elbeszélő stíl jeles íróink példáján úgy ki van csiszolva nálunk, mint húsz-huszonöt évvel ezelőtt a franciáknál a vigjátéké: a forma csinja, a szellemes stíl készen várja az olvasót. E növegett a művészi kiképzés egyéb ága és a tartalom elmarad. Olykor pontos és finom megfigyelések állnak sorba, de többnyire eleven pillanat-felvételek maradnak, ritkán szövődnek cselekménnyé. A lélek elemzése szinte száműzötté vált, a gondolatokkal együtt. Lomtárba került a humor és a szatíra esetje. Egy újfajta szobaköltészet alakult ki; az író, mint régebben a tájfestő is, a szobájába zárkózva dolgozik, ott idézi fel az élet képe mását. Az író letesz festésről, leírásról, ezzel a hangulatok rajzáról is. Az ember éveken át olvashat regényeket, elbeszéléseket s nem talál egy tájképet, egy természet-leírást; csak az erdélyi írók tesznek kivételt; ők jobban együtt élnek tájjal és néppel, onnan kölcsönzik előadásuk zamatát, színeit, humorukat. — 737. sz. Gyomlay Gyula: *A felolvasó- és szavalóművészetéről.* Tanulmány a magyar kiejtés, hangsúly és hanglejtés kellekeiről. — 738. sz. Solymossy Sándor: *A népmesék eredetkérdéséhez.* „Nem egyetlen népfaj régi hitvilági elemeit keressük többé a mesékben, hanem amaz általános ősemberi hiedelmek nyomát, amelyekről alig tudnánk valamit, ha a mai ősellapotú (primitív) néptörzsek hitvilágában, mondahagyományában megőrizve nem találnók annak rokon-elemeit s nyomukban rá nem ismernénk mai babonáink egyik-másikára.“ Ennek igazolása a Kis gömböc és a Hüvelyk Matyi meséjének eredet-kimutatása.

Debreceni Szemle. — 1939. ápr. Molnár Pál: *Kölcsey és Debrecen.* A kollégiumban kapott szilárd megalapozást Kölcsey világnézetének két legfőbb alappillére: a nemzeti érzés és a történeti szellem. Annak, hogy a kollégium mennyire elismerte nagy tanítványának értékét, jele, hogy a 21 éves ifjút jogtanárnak hívta meg. A lelki eltávolodást Kölcsey és a város között a kor szelleme hozta meg. De az ellentét ellenére a lélek, az ösztönök mélyén, az öntudat számontartása nélkül is egyek maradtak magyar és kálvinista jellemükben. — Juhász Géza: *Tamási Aron.* A Jégtörő-könyv képes meleg méltatás Tamási íróművészetéről. Ítélete: Háború utáni irodalmunknak Tamási a legeredetibb, legnagyobb regényírója. — Molnár József: *Adalékok Debrecen multjához.* A hajdúnánási ref. gimn. hajdúmuzeumának új kéziratos szerze-

ményéről; abban: Bartha Boldizsár Rövid Krónikája, Pósalaki János latin declaratiójának magyar szövege (1696) és néhány történeti jegyzet. — Kozma Antal: *Az „Agence de Paris“, Zola és Jókai.* Idézi Jókai nyilatkozatát a Dreyfus-per kapcsán, Zolának Jókairól mondott szavait, az „Agence de Paris“ szerepét Zola magyar rokonszenvének növelésében, Zola nyilatkozatát Jókai második házasságáról és a tervezett találkozás adatait.

Erdélyi Helikon. — 1939. 5. Lakatos István: *Az első magyar dalmű.* Ilyennek ugyan Chudy József Pikkó hercegét szokták emlegetni, de annak zenéjét nem ismerjük. Így jogosabb Ruzitska József operájánál kötni ki, a Béla Futásánál. Ezt a régi kolozsvári Farkas-utcai színházban mutatták be 1822. dec. 26-án. Ennek zenei elemzését adja a cikk.

Hadtörténelmi Közlemények. — 1939. 1—2. sz. Markó Árpád: *A francia forradalom és a napoleoni idők magyar katonája.* A felvilágosodás szellemeinek első megnyilvánulása a magyar hadseregben a Brahova mellett táborozó ezredek felirata 1790. jún. 18-án. Ez azonban valószínűleg politikusnak, nem a hadseregnek írása. Második a Graeven-huszárezred tisztjeinek felirata 1790. június 30-án. Ennek a célja: az országgyűlésen keresztül értetni meg az uralkodóval, hogy vannak a legfelsőbb hadvezetőségnek olyan intézkedései, melyek magyar szempontból sérelmesek. Mind a két írás a királyhű, de erősen magyar lélek megnyilatkozása; forradalmi szellem nincs bennük. A forradalmi tanok megismerésének két útja volt: a francia fogságból hazakerült magyar foglyok és a francia seregből nálunk rabságban tartott foglyok. Az első útra vall az „Egy magyar katonának feljegyzései“ 1792-ből, de ez nem katonának, hanem Abaffynak egy katonára adott írása. A másik útnak nincs semmi nyoma; sőt adataink vannak arra, hogy a katonaság is részt vett a forradalmi eszmék elleni propagandában. Ennek bizonyására idéz két verset 1796-ból.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1939. 1. Császár Elemér: *A Karthausi.* (Mutatvány A Magyar Regény Történetének új kiadásából.) — Pukánszky Kádár Jolán: *A drámabíráló bizottság.* A drámabíráló bizottság magyar különlegesség, a magyar viszonyok hozták létre. A szokás csaknem a Nemzeti Színház megnyitása óta élt. 1837-ben Fáy és Rosty Albert intézték, Bajzával karöltve. Az 1840. évi törvény a bírálatot a kormányzó választmányra bízta. Ezt az Akadémia négy tagjából és három színészből alkotott bizottságot kért fel erre. Ez az összetétel 1846-ig maradt meg. (A bizottság munkájára jellemző, hogy a névtelenül beküldött Csongor és Tündét elutasította!) A jogos elégedetlenség 1846 elején új szervezést sürgetett ki; ebben nyolc író és nyolc színész kap szerepet. Az új szabályzat értelmi szerzője Bajza. A következő évben azonban már módosítani kellett a szabályzatot. Okot erre a színi hatás problémája adott. — Solt Andor: *A színszerűség uralma drámai irodalmunkban.* Az irány azzal függ össze, hogy színészfíróink lassanként fölibe kerültek az irodalomnak. A legkimagaslóbb köztük: Szigligeti Ede. Vele emelkedik a színi hatás a dramaturgia törvényei közé. A tanulmány ebből a szempontból tekinti át Szigligeti műveit, elsősorban a népszínműveket. Majd rámutat a bűnügyi rémdrámák divatjának kapcsolatára ezzel a dramaturgiai elvvel. — Adattár. (*Czuczor Gergely drámabíráló munkássága.* [A bizottság jegyzőkönyvéből közli a bírálatokat.] — *A lengyel*

király magyar tábori papjának könyve hazája romlásáról. [Fejérdi Márton Dialógusának ismertetése 1603-ból.] — *Kolosvár Síralmi.* [Kéziratos ének, Bokros Jaj Szó Kiáltás, a három kolozsvári tűzvészről, 1699.] — *Adalékok a Nemzeti Színház történetéhez.* [A Dobsa-féle memorandum ügye 1861-ben.] — *Rabener szatirjának ismeretlen fordítása.* [Mészáros Ignác fordítása, 1784.] — *Adalék a német költészet hatásához.* [Révai Amalthea-gyűjteményének egyik ismeretlen szerzője a Lyr. Blumenlese-ből fordított le két dalt.] — *Adalék Mészáros Ignác életéhez.* [Secretariusus volt gr. Batthyányi Károlynak is.] — *Erdélyi János regénytervezete.* [Kéziratos tervvázlat 1845-ből. A regény bonyodalma egy gyermekcsere; célzata a népnevelés sürgetése. Az érdekességet a háttér, a lengyel forradalom fokozná.] — *Történeti tárgyú kéziratok teljesebb szövege a sárospataki könyvtárban.* [Cserei Históriaja, Pulai István műve a szatmári békéről és Rozsnyai Dávid történeti maradványai.] — *Adalék Poots András munkásságához.* [A fogságában írt támadó vers Szathmári Ábrahám ellen szól. Kézirata a pataki könyvtárban.] — *Vörösmarty ifjúkoi fordításkísérletei.* [A Brisits kiadásában eredetinek jelzett darabok közül néhánynak megállapítja a forrását.] — *Vas Gereben levele Májer Istvánhoz.* 1864. május 25. — *Csiky Gergely levele Bartók Lajoshoz.* 1878. március 10. — *Újabb adatok Jókai forrásaihoz.* [A Kőszívű Ember Fiai és az Egy Az Isten egy-egy részletének forrása.] — *Néhány szó a magyarországi Robinzon-nyomokhoz.* [Katona Zsigmond feljegyzésében 1800 tájáról, és a nagyenyedi kollégium egyik e korból származó kézirata: Az ifjabb Robinson.] — *Agai Adolf levele Bulla Jánoshoz.* 1878. június 7. — *Egy XVI. századi házasekről.* [A RMKT. VI. 264. lapján közölt vers a RMKT. II. 120—124 lapján közzétett Batizi-versnek egyik részlete.]

Katolikus Szemle. — 1939. július. Kunszery Gyula: *Az új életre támadt Tragédia.* Vizsgálja az okokat, amelyek Madách művének színpadi diadalait magyarázzák. A magyarázatot a korszellemben találja meg.

Kelet Népe. — 1939. 6. Szabó Zoltán: *Asszimiláció és irodalom.* Farkas Gyula könyvéhez fűzött gondolatok. Szerinte Farkas módszere irodalmi szempontból ugyancsak vitatható, hiszen az írónak mégis csak inkább az az alakja érvényes, mely műveiből rajzolódik elénk, mint az, amely a cikkeiből, napi állásfoglalásaiból, irodalompolitikai terveiből és szándékaiból. Farkas eljárásának két következménye van: egyrészt könyve színesebb és felszínesebb lesz, mint az irodalomtörténeti tanulmányok szoktak lenni, másrészt a legtöbb tollára vett íróból éppen azt az alakot mutatja, mely ma ugyan érdekes, de semmiképen sem örökkévaló. A szerző a kor irodalmának társadalomrajzát akarja megrajzolni, a nélkül, hogy az irodalom mögé fölajzolná a kor tulajdonképeni társadalmát. Belesüllyed a politikusok célszerű fogalmi zűrzavarába. Igen nagy kérdés: oka volt a kor sivár szellemi életének az asszimiláció, vagy a kor szellemi életének lendületlensége volt-e oka annak, hogy az asszimiláció oly siváran sikerült? Farkas könyvének veszélyei hatásában fejlődhetnek ki.

Koszorú. — 1939. 4. Raffay Sándor: *Petőfi szobránál.* A mai ifjúságnak azért van szüksége Petőfire, hogy példájából megtanulja, hogyan kell Istentől nyert tehetségeinek gazdagításával és kicsiszolásával készülnie a jövőre.

Láthatár. — 1939. 4. Mokcsay Julia: *Az utódállamok magyar időszaki sajtója*. A statisztikai adatokból megállapítja, hogy Csehszlovákiában és Jugoszláviában politikai hírlapok jelentek meg nagy számmal, Romániában ellenben a magyarság tekintélyes folyóiratirodalommal is dicsekedhetett. — 1939. 5. Biró Vencel: *Erdély székelv püspökei*. (Gondos történeti áttekintés.)

Libanon. — 1939. 2—3. Hevesi Simon: *Gyóni Géza és ódája Kiss Józsefhez*. Idézi: „Mert kő hullott a kis zsidógyerekre, Mikor zengte az első áriát, Az áriát, mely szép volt és magyar volt, S nem volt mögötte félezer magyar hold. Nem volt mögötte csak egy bús zsidónak Gyönyörű érző és vérző szíve. Költőnek, jósnak, búsnak, újítónak Hétszer kell itten vezekelnie. Barna hajad a gyászokban fehér lett, Hanem a csúcot — mégis csak elérted!” — Keszi Imre: *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban*. Farkas Gyula könyvének bírálata zsidó szemzőögből.

Magyar Könyvszemle. — 1939. 2. Halász Gábor: *Justh Zsigmond ismeretlen naplói és más kéziratai*. A Nemzeti Múzeum új szerzeményei: Egy regény (Ádám), első könyvének kritikái, a Gányó Julcsa színpadi átdolgozása, a Vitakör jegyzőkönyve, Franciaországi Napló, Magyarországi Napló. — Szemző Piroska: *A magyar kölesönkönyvtárak kezdetei*. Kleinod-kölesönkönyvtár Sopronban, 1787; Müller olvasókabinétje, 1789; Németi Mihály terve, 1789; Pfundtner kölesönkönyvtára Sopronban, 1790; Institoris Gáboré Pesten, 1793. — Sárkány Oszkár: *Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos Okaira*. Egy XIX. századból való másolatgyűjtemény őrizte meg, Temetőkert címen. Ennek kapcsán felteszi az értekező, hogy volt a Bizonyos Okoknak egy korábbi kiadása is, melyet F. G. mint a saját művét adott ki.

Pásztortüz. — 1939. március. *Eötvös Karthausijának eredete*. Közli Molnár Alajos levelét Ujváry Lajoshoz. (Pesti Napló, 1871. december 23.)

Protestáns Szemle. — 1939. május. Kutas Kálmán: *Torkos László*. Köteményeiben túlsúlyban van a gondolati elem. Költői hangja tiszta, harmónikus, magasságból alászálló és alantról magasságba vivő. — Pap Béla: *Szabó Dezső és a magyar kálvinizmus*. Sz. D. azt mondja, hogy a magyar kálvinizmusnak olyan széles programmú nemzeti hivatása is van, amelyet ha megtagad, önmagát tagadja meg és veszíti el. — Vajda Imre: *Az intellektuális tró*. E címen Szentkuthy Miklós regényírását veszi vizsgálat alá. Az író szerinte nemcsak művének tartalmával kérdezett, hanem formájában is eleven kérdéssé vált.

Theologia. — 1939. 3. Zimándy Pius: *Pázmány Péter a társadalmi kérdésekről*. Az erre vonatkozó nyilatkozatok idézése és magyarázata.

Vasi Szemle. — 1939. 4. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok*. Az itt számbavettek: Váth János, akinek néhány balatoni verse a Balaton határtalan imádatában született, s népdalelemek adják meleg színeit; Joós Sándor, aki túlságosan ragaszkodik az előtte lévő nagy példákhoz; Walthier Eliz, akinek költészete Sopronhoz tapad, ideológiája a mult század érzelgős lírájára vall; Lakos Eta, akinek a népdal játszi ütemeire emlékeztető verseiből kirínak mondanivalói s egyetlen vigaszunkra az szolgál, hogy érdekes formában fejezi ki azokat.

Egy székely népballada történelmi alapjai.

Egy három változatban ismert székely népballada foglalkozik a tragikus sorsú erdélyi felkelő-vezérnek, Várady Józsefnek elfogatásával és kivégzésével. Mindhárom a Magyar Népköltési Gyűjtemény székelyföldi gyűjtése közli s megemlíti, hogy a három változat közül az egyiket Székelykeresztúron, a másikat a háromszékmezei Karatnán ismerik, míg a harmadik több székely faluban ismeretes. A Székelykeresztúron ismert változatban a Várady elfogatására kiküldött német hadnagy csellel tudja meg annak rejtkehelyét s katonai segítségével fogja el a szeretőjénél, Rofajinénál rejtőzködő felkelő-vezért.¹ A Karatnán ismert változat elmondja, hogy egész Háromszék be van kerítve, hogy Váradyt elfogják s akasztófa alá állítsák. Ez sikerül is: Váradyt bezárják a szentgyörgyi „stokházba“ s rövid idő múlva felakasztják. A ballada utolsó soraiban az ismeretlen költő felhívja Várady nevében a székely legények figyelmét arra, hogy ne higyenek a németnek, mert úgy járhatnak, mint ő.² A harmadik változat magát Váradyt szólaltatja meg. Az elfogott felkelő-vezér a sepsiszentgyörgyi katonai börtönben siránkozik szomorú sorsa felett s búcsúzik hazájától, valamint szeretőjétől, Rofajinétól. A vers írója hasonló sorsot kíván annak a német kapitánynak, aki halálra ítélte Váradyt.³

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban talált katonai és rendőri akták alapján világot vethetünk a ballada hőséne, Várady Józsefnek, életére és arra az utolsó kalandjára, amely halálát okozta. Ezek az akták megmutatják azt a nagy népszerűséget is, amellyel Váradyt a székely nép körülvette s amely halála után ballada-hőssé avatta.

Várady József a szabadságharc bukása után Törökországba menekült s 1853 januárjában Kossuth konstantinápolyi ágensének, Gaál Sándor ezredesnek megbízásából Bukarestbe ment, hogy alkalmas időben onnan Erdélybe szökhessék és a székelyeket egy új magyar forradalomra megszervezze. Kossuth és társai reménykedtek 1852-ban, hogy az orosz-török konfliktus, mely a krími háborúra vezetett, európai háborúvá válik s ebben Oroszország oldalán Ausztria is részt fog venni. A magyar forradalmárok terve az volt, hogy török segítséggel tűzik majd ki a forradalom zászlóját s addig is, míg ez megtörténhetik, előkészítik a forradalmat. Várady pontos megbízatása az volt, hogy erős székely szabadsapatot szervezzen az erdélyi határszélen, amely fogadhassa Kossuthot és kísérőit, ha azok Havasalföld felől törnek be az országba.⁴ Evégből 1853 augusztusában egyik kárpáti szoroson át a Székelyföldre jött s Erdővidéken megkezdte a szabadsapat szervezését. Székelyhelye az erdővidéki Bibarcfalva község volt s párthíveit Csík, Háromszék

¹ Magyar Népköltési Gyűjtemény. 1882. III. 94 l. (Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtése.)

² U. o. 96. l.

³ U. o. 97. l.

⁴ Wien, Staatsarchiv. Gendarmerie-Departement. 997—1853.

és Udvarhely vármegyéből toborozta. A székely legényeket, akik hajlandók voltak belépni a szabadsapatba, a „láthatatlan magyar kormány“ nevében eskette fel s az oláh fejelelémségekből hozott puskákkal fegyverezte fel. A szabadsapat a Bibarcfalva mellett fekvő Farkasmező-erdőben volt október 6-ig, amikor a katonasággal megerősített osztrák csendőrség szétkergette őket s legnagyobbbrészüket letartóztatta.⁵

Várady néhány bizalmas hívével együtt elmenekült s öt hónapig rejtőzködött különböző székely falvakban, míg végre 1854 márciusában elfogták s a szepsiszentgyörgyi haditörvényszék halálra ítélte s április 6-án kivégeztette.⁶

A felkelő-vezér népszerűsége a székely nép közt igen nagy volt. A nép elégedetlen volt a kormányrendszerrel s Váradyt mint az új felszabadító hősök első hírnökét tekintették. Ez magyarázza meg azt, hogy hónapokon keresztül rejtegették a katonai hatóságok elől, melyek mindent megtettek arra, hogy a veszedelmes forradalmárt kézrekeríthessék. Összeesküvés kísérlete elhamarkodott volt és sok párthíve súlyos börtönnel fizette meg forradalmi tevékenységét. Ez azonban nem tette kisebbé Várady népszerűségét s alakjából balladái hős vált, aki megtestesítette a székely népnek a szabadság iránti törekvését és ellenszenvét az elnyomó abszolutizmussal szemben. *Lengyel Tamás.*

Tömörkény István kiadatlan verse és emléksorai.

A Szeged-vidéki nép életének kiváló rajzolója ifjú éveiben versírással kezdte. Első ilyen írása Steingassner István aláírással maradt fenn. A költeménynek az is egyik érdekessége, hogy a második fennmaradt Tömörkény-vers. Az *Este* című, 1895-ben íródott verset Cserzy Mihály közölte: *Tömörkény István kiadatlan verse* (Temesvári Hírlap, 1917. 112. sz.). Az emlékkönyvi vers, bár formailag kiforratlan, sok érdekes gondolatot tár föl azokból melyek a 18 éves ifjút foglalkoztatták. Az emléksorokban viszont több a keresett pátosz. A szövegeknek az a jelentőségük, hogy érdekes lélektani adalékok egyik legnagyobb népi ábrázolónk fejlődéséhez.

1.

E csinos könyv itt fekszik előttem,
Mit írjak bele: gondolkodom.
Ízléses emlékkönyv; sárga arabeszkok,
Fényes acél pajza veres alapon.
Velin papirjai szép rendeltetése:
Ismerős sorokat rejteni egy lapon.

S talán jól teszed, hogy gyűjtöd őket;
Tán nem teszed jól, kedves rokon.
... Eh, az „emlékkönyvek százada“ kívánja,
Hogy e könyv ott legyen asztalodon.
... Végre is utat nyit az emlékezésnek
S mellette merengsz majd a hajdanon,

⁵ U. o. Gendarmerie-Departement. 72—1854.

⁶ U. o. Gendarmerie-Departement. 690—1855.

Most, ahol állasz, élted tavaszán
 Eszedbe sem jutna ez talán soha!
 A jövőnek élünk, oh, az szent igaz;
 De ki gondol arra? Arra a korra!
 Hiszen tavasz van, virágos tavasz,
 Meleg verőfény, virág bibora...

S regényes minden. A játszi szellő
 Arcodhoz csapja lágyan fürtidet
 S te vidáman nézsz a jövőbe elé,
 Mely messze ködből hiva integet.
 Azt hiszed, hogy a jövőbe néztél,
 Pedig csalóka ábránd, képzelet.

Majd, majd. Idővel eljön a nyár is,
 Nem lesz akkor már regényes minden;
 Tűző napsugár rásüt a ködre,
 Ossiáni fátyol oldala lebben
 S bár már nem nézel erőssen előre,
 Körvonalakat látsz meg a ködben.

S eljön az ős. Eljön a tél is,
 E kettő között úgy sincs átmenet,
 S ha nem lesz már a jövőbe nézned,
 Visszafelé csapong a képzelet.
 Elmédbe gyülemd elmúlt ifjúságot
 S boldoggá tesz az emlékezet.

S mondd! majdan akkor, ha lelked
 A mára csaponga visszajár,
 Mint régen elhagyott berekbe
 A más hazákba repdesett madár,
 Kit visz elődbe? Azokat, akik
 Könyvedbe írtak, vagy kire talál?

Az utolsót! S kire fog találni?
 Arra, ki egykoron lelkedbe írt.
 A több, ha volt száma légió,
 S írt könyvedbe, mit csak írni bírt,
 Feledve lesz... Ah, feledve minden!
 ... *Emlékszel arra, ki lelkedbe írt!*

Szegeden, 1885. November havában.

Steingassner István.

2.

Emléksorok Burger Gusztinak.

Mikor a nap felveri fényes sugarát a nyári reggelen, olyan, mint az élet, mint a gyermekélet. A sugárküllők vidáman csapódnak le a földre, fény támad az árnyék helyén, örül neki minden, mint egy kacagó, vidám porontynak. A nap halad fölfelé. A délelőtti felhők közt küzdve tör utat magának, s bár olykor elveszi fényét a sötét fölleg, csakhamar előviláglik ismét. És mint élte delén levő férfiú ér föl a zenithre, a sugarak erősek, égetők, mint egy meglett ember erélye. Délmúltával újra küzd az árnynyal, de fénye előtör mindég, mint ahogy előverődik fénye a rongyba takart gyémántból a sugárnak, amit a természet beléje oltott. És napáldozatkor, mikor lehajtja árnyas, homályos sátrát az esti alkony, a vénhedt nap mosolygó, ártatlan sugarai

végigsiklanak még egyszer a földön, aztán eltűnik a föld alá, hogy meghaljon. Mint ahogy meghal egy haldokló öreg ember, kinek becsületes öreg életén, nehéz rögös útján, midőn a halál kapujától visszatekint, csak mosolygó üdvöt, becsületes ártatlanságot talál. Ez a tiszta élet!

Szeged, 1886.

Tömörkény.

Mind a sógora (nővérenek férje), Burger Gusztáv emlékkönyvébe írt vers, mind az egy évvel később keletkezett ugyanahhoz írt emléksorok a Burger-család hagyatékából kerültek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kéziratárába.

Kozocsa Sándor.

Elhúnytak.

BALOG (1899-ig Blau) HENRIK, dr. hírlapíró, szül. Szegeden 1880-ban, megh. Bpen 1939. június 2-án. — R. kat. Már mint fiatal jogász szegedi lapokba írogatott, így 1907. párizsi leveleket a *Szegedi Hírl.*-ban. Az 1914—8. háború folyamán Przemyslbe került s az egyik kitérés alkalmával megsebesült. A háború után Bpre költözött s előbb a *Szózat*, majd az *Est*-lapok közgazd. cikkírója volt. Riportokat is írt. Tárcája: *Debrecen* (1906). Balogh-nak is írta nevét.

BARANY GERŐ, dr. iur. et sc. pol., c. államtitkár, ny. min. osztályfőnök, szül. Désen (Szolnok-Doboka vm.) 1878. január 9-én, megh. Bpen 1939. május 2-án. — R. kat. Szülők: B. Lukács, Novák Sarolta. Jogot Kolozsvárt és Bpen, filozófiát Lipcsében hallgatott. 1900. lépett a vallás- és közokt. minisztérium szolgálatába s 1934 körül nyugdíjazták. 1926-tól a közgazd. fakultáson, utóbb a József műszaki egyetemen a filozófia meghívott előadója volt. 1896-tól írt tárcákat és filozófiai cikkeket kolozsvári, bpi és szegedi napi, heti és szaklapokba, 1918. VI. 1—1922. XII. 31. szerk. a *Hicatalos Közl.*-t. Főművei: *Bűn és bűnhődés*. Bp., 1905. (2. kiad. U. o., 1906). — *Philosophiai essayk*. U. o., 1910. — *Ethikai előadások*. (Néptan. Kta. 51/2.) U. o., 1915. — *Az ethikai világtrend útjelzői*. U. o., 1925.

BELANYI TIVADAR, ny. áll. tanítókép. tanár, szül. Paláston (Hont vm.) 1854. november 9-én, megh. Pozsonyban 1939 júniusában. — A tanítóképzőt Esztergomban, a Pedagógiumot Bpen elvégezvén, 1872—1915. mint keszthelyi polg. isk., majd csáktornyai s végül pozsonyi tanítókép. tanár működött. 1872 óta írt tárcákat, verseket és ped. cikkeket főleg keszthelyi, zalamegyei és pozsonyi lapokba.

BIGNIO GYULA (nemes), hírlapíró, szül. Pusztamonostoron (Jász-Nagykun-Szolnok vm.) 1876-ban, megh. Bpen 1939. május 3-án este 10-kor. — R. kat. Szülők: B. Gyula, Beniczky Etelka. Mint kereskedelmi tengerész háromszor hajózta körül a Földet s egyik útja során hosszabb időt töltött az Északamerikai Egyesült Államokban, ahol tengerészkapitányi vizsgát tett. 1911 óta m. parti szolgálatot teljesített. Az 1914/8. háború kitérése után a MFTR központjába nyert beosztást, majd a bpi szföv. idegenforgalmi hivatal tisztviselője volt. 1924 körül állandó munkatársa lett a *P. Hírl.* sportrovatának. 1910 óta írt tárcákat s főleg útirajzokat kül. bpi napi- és heti-

lapokba, főleg a *P. Hírl.*-ba. — Munkája: *Idegen lobogók alatt a világ óceán-jain.* Bp. (1926), 3 füzet.

BRÓDY LAJOS, dr. iur., udv. tanácsos, szül. Miskolcon 1857-ben, megh. Bpen 1939. június 5-én. — Izr. Főmunkatársa, majd főszerkesztője volt a *N. P. Journal*-nak. — A Hungaria ny. r.-t. jubileumára írt visszaemlékezése a *Hatvan esztendő* (Bp., [1933]) c. kiadványban.

DITTRICH VILMOS, dr. phil., ny. gimn. tanár, szül. Bpen 1876-ban, megh. u. o. 1939. április 1-én. — R. kat. konvertita. 1900—22. a Nőképző-Egyesület leánygimnáziumában, 1922/25. a kispesti, 1925/27. a bpi V. ker. áll. gimn.-ban és 1927/34. a VIII. ker. áll. reálgimnáziumban tanított. Röviddel halála előtt félét az Északamerikai Egyesült Államokban töltött. Könyvismertetései: *EPhK.* (1905), *IK* (1910). — Munkái: *A nagyidai cigányok.* Irodalomtört. tanulm. Bp., 1898. — *A m. trásbéli dolgozatokról.* Klny. a nőképző leánygimn. értes.-ből. U. o., 1907.

DURA MÁTÉ (daltényi), ny. szföv. kezelőfőtiszt, szül. Hódmezővásárhelyen 1859. szeptember 8-án, megh. Budapesten 1939. március 30-án reggel 7 órakor. — Ref. Szülők: D. József, Dorka Erzsébet. Tanulmányait szülővárosában, Nagykőrösön és Bpen 1888. elvégezvén, előbb a honvédelmi minisztériumban, 1896. II. 16-tól a székesfőváros szolgálatában állott. 1878 óta írt verseket, novellákat, kritikákat és ismertető cikkeket bpi napi- és heti, valamint ifjúsági lapokba. 1889. a *Nemz. Hírl.* irodalmi rovatvezetője lett. 1892. XI. megindította az *Egyesületi Hírlapot.* — Munkái: *Szöke Dunapart-ról.* Versek. Bp., 1889. — *Új élet.* Újabb költemények. U. o., 1891. — (A két kötetet ism. a B. Szle 1893:76. köt.) — *A legszebb m. népdalok.* U. o., 1896. — *A m. nép szavaló-könyve.* U. o., 1898. — *Rajongás.* Költemények. U. o., 1899. — *Szerelmesek könyve.* Költemények, gondolatok..., levelminták, felköszöntők, társasjátékok... kincsesháza. U. o., 1900. — *Magyarok daloskönyve.* A legszebb... szerelmi, dévaj-, hazafias-, bor-, elbeszélő- és katonadalok kincsesháza. U. o., 1906. (A M. műv. lexikon szerint 21.000 péld.-ban fogyott el.)

KOZMA IMRE, kelenvölgyi el. isk. igazgató, megh. Bpen 1939. június 24-én 52 éves korában. — Meséi és ifj. elbeszélései 1913-tól: *Az En Ujs., Jó Pajtás, P. Napló* stb. — Munkái: *Petőfi szülei.* (Ifj. Színjátékok, 31.) Bp., [1921]. — *A m. zászló.* (U. o., 38.) U. o., [1921]. — *Levél a mennyországba.* (U. o., 41.) U. o., [1922]. — *A Zrínyiek földjén.* (U. o., 57.) U. o., [1927]. — *Elbeszélések.* (A M. Nép-Kta. 18.) U. o., [1929]. — *Színarabok műkedvelőknek.* (U. o., 26.) U. o., [1929]. — *Az életből.* (U. o., 36.) U. o., [1929]. — *Szülők iskolája.* Előadások. U. o., 1934. — *Kis emberek mese-könyve.* U. o., [1938].

MAGYAR ELEKNÉ, I. *Visy Mária.*

MARKOVITS BALINT (Kálmán), dr. theol., cisztercita áldozópap, szül. Székesfehérvárt 1871. június 29-én, megh. Balatonfüreden 1939. májusában, hosszú szenvedés után. — Minket érdeklő munkája: *Az egyház kegyelete a halottak iránt.* Eger, 1902.

MÓCZÁR JOLAN (Szerlemhegyi Tivadarné, jászárokszállási), ny. gimn. tanár neje, szül. Kiskúndorozsmán 1864. december 13-án, megh. Bpen 1939.

június 25-én. — R. kat. 1880. ment férjhez. — Elbeszélései, regényei és cikkei: *Kép. Családi Lapok* (1889, 92), *M. Szle* (1903), *Turisták Lapja* (XI. évf., Bolyongások a Tátrában), *A Hét* (1904), *Orsz.-Vil.* (1908, 10), *P. Hirl.* (1913. Ime, az ember! Reg.) Utóbb sokat fordított németből és angolból kül. napi- és hetilapokba. — Munkái: *Regék az északi tenger mellől.* Bp., 1903. — *Kötélbe vert igazság.* U. o., [1920]. (Először P. Hirl. 1919/20.) — *Nagy idők koldusai.* Reg. U. o., [1921]. — *A társalgás művészete, vagy amit minden művelt embernek tudni kell.* Hazai és külf. kútfők nyomán. U. o., é. n.

MOHL ADOLF, pápai prelátnak, c. apát, prépost-kanonok, a Szt. István Akad. r. tagja, szül. Lövön (Sopron vm.) 1855. február 25-én, megh. Győrött 1939. április 15-én. — Középiskoláit Sopronban, a teológiát Győrött végezte. 1878. pappá szenteltetvén, hat évig Kismartonban káplánkodott, 1884. lorettói, 1902. tatai plébános és alesperes, 1910. tatai c. apát, 1916. soproni órkanonok, 1920. Sopronban a káptalani plébánia adminisztrátora, 1926. győri kanonok, 1937. szentadalberti prépost s 1938. pápai prelátnak lett. A Szt. István-Társ. tud. osztálya 1904. választotta r. tagjai sorába. — 1883 óta írt verseket, cikkeket, szentbeszédeket és ifj. műveket kül., főleg kat. jellegű lapokba és folyóiratokba. — Szépirod. jellegű munkái: *Betegek könyve.* Kismarton, 1887. (2. kiad. Győr, 1902.) — *A Miklós országában.* Gyermekmese. Győr, 1888. — *A jó gyermek.* U. o., 1890. (2. kiad.) — *Jézus születése* Karácsonyi pásztorjáték. Népiratkák, 86.) Bpest, 1894. — *Mondák Kismarton vidékéről.* Győr, 1900. — *Karácsonyest.* (Népiratkák, 188.) Bp., 1902. — *Itt a Miklós!* Pásztorjáték. (U. o., 189.) U. o., 1902. — *Bethlehemi asszonyok.* 1888. — *A jó gyermek.* U. o., 1890 (2. kiad.) — *Jézus születése.* Karácsonyi pásztorjáték. (U. o., 191.) U. o., 1902. — *Aprószentek.* Karácsonyi pásztorjáték. (U. o., 192.) U. o., 1902. — *A szent kereszt legendája.* U. o., 1902. — *Az Úr Jézus nevében.* Beiktató és beköszöntő egyh. beszédek. Győr, 1902. — *Nyugatmagyarorsz. mondák és mondafélék.* U. o., 1926. (1000 péld.) — *Tündöklő csillagok Árpád házának egén.* (Versek.) U. o., 1938. (Nagyrészt Pap bácsi álnéven.)

NÉMETH MIHALY, hírlapíró, megh. Hódmezővásárhelyen 1939. június 13. án. — Fel. szerkesztője volt a *Vásárhelyi Újság*-nak.

PALÁSTI (1897-ig Pécsvári, 1896-ig Privári) GYULA, ny. szföv. leánygimn. tanár, szül. Szegeden 1871-ben, megh. Bpen 1939. május 24-én. — Egyetemi tanulmányait Bpen és Kolozsvárt elvégezvén, mint m.-latin szakos piarista tanár Kolozsvárt, 1895/98. Magyaróvárt, 1898/908. Bpen, 1908/13. Vácott működött. 1913—34. a székesfőváros szolgálatában állott s a II. ker. f. keresk. isk.-ban, a VIII. ker. főreálisk.-ban, a Szilágyi Erzsébet s végül a Ráskai Lea leánygimnáziumokban tanított. — Ünnepi beszédeket, ódákat, lírai verseket s egy drámai költeményt is írt. — Munkája: *Emléklapok a kegyesr. iskolák 300 éves jubileumáról.* Győr, 1898.

PATAJ (1881-ig Fischel) SANDOR, dr. iur., hírlapíró, szül. Tirnovóban (Bulgária) 1863. március 17-én, megh. Bpen 1939. április 14 én, hosszú szenvedés után. — Ref. konvertita. A jogot elvégezvén, előbb Zomborban, 1920—32. Bpen folytatott ügyvédi gyakorlatot. Bpre költözése után a *Pester Lloyd* törvényszéki rovatvezetője lett. Elnöke volt a Voltaire-Egyesületnek. — Cikkei, eredeti és fordított versei 1882 óta föv. és bácskai hírlapokban

és folyóiratokban. 1901. megindította Zomborban az *Igazság* c. folyóiratot. — Verskötetei: *Egy kritikus dalai*. Bp., 1892. — *Versei*. A „Kritikus dalai“, 2. kiad. U. o., 1900. — *Század vége*. Újabb versek. U. o., 1905. — *Böngészés*, U. o., 1935. — Allítólag színdarabokat is írt.

RETI (1891-ig Rosenberger?) ÖDÖN, ny. ipariskolai tanár, a Dugonics-Társ. tagja, szül. 1871-ben, megh. Mátyásföldön 1939. április 14-én (tem. n.). — Aradon működött. — Tárcai és elbeszélései: *Aradi Közl.* (1902,13), *Nagyvárad* (1912), *Nyugat* (1912—). — Munkája: *Zorka*. Reg. Bp., [1923]. (Előszőr: Nyugat, 1912.)

REVESZ VIDOR, dr. med., a Park Szanatórium ig. főorvosa, megh. Bpen 1939. május 1-én. — Tárcaja: *Világ* (1915).

SZACSVAY IMRE (szacsvai és esztelnecki), a Nemz. Szính. örökös tagja, szül. Irsán (Pest vm.) 1854. október 10-én, megh. Bpen 1939. május 23 án hajnalban. — R. k. Atyja: Sz. Agoston, a keleti vaspálya felügyelője. Színi iskoláit Bpen 1871/74. elvégezvén, 1874/84. vidéken, főleg Kolozsvárt játszott. 1884—1913. a bpi Nemz. Szính. tragikus színésze volt. — Nyugalombavonulása után számos visszaemlékezést, tárcát írt a *P. Hirl.*-ba.

SZENTGYÖRGYI SANDOR, sporthírlapíró, megh. 1939. március 30 án hosszú szenvedés után. Sopronban temették el. — Ev.

SZERELEMHEGYI TIVADARNÉ, I. *Móczár Jolán*.

SZUCHY ENDRE, ny. kir. kat. gimn. tanár, szül. Laborcraén (Zemp-lén vm.) 1862. október 9-én, megh. Bpen 1939. május 8-án (tem. n.). — Előbb nevelő volt a gr. Vigyázó-családnál, majd 41 évig a bpi II. ker. kir. kat. gimn. s a vele kapcsolatos Ferenc József Int. tanára volt. Beutazta Ausztriát, Francia-, Német-, Olasz- és Oroszországot. — Utirajzokat írt.

TOMPA (1898-ig Droppa) KÁLMÁN, ny. színigazgató, szül. Sajókőve-cseén 1861. május 1-én, megh. Szombathelyen 1939. májusában. — A színi-akadémiát mint ösztöndíjas elvégezvén, 1889. Székesfehérvárt kezdte meg pályáját. 1911 szeptemberében lett színigazgató Nagyenyeden. 1920 I. 1-ével nyugalomba ment és Szombathelyen telepedett le. — 1892-től számos verset írt vidéki lapokba, főleg az *Aradi Közl.*-be. Színművei: *A másik*. Dramolett 1 felv. (bemut. Kolozsvárt 1904. X.); *A boldogságért*. Színm. 3 felv. (P. Hirl. szerint Szombathely, Erődi-Schöpflin szerint Sopron, 1909. III. 1.); *A oroszok Máramarosszigeten*. Alk. játék 5 felv. (Nagyvárad, 1914. XI. 1.); *A tár-kányi legények*. Alk. színm. 3 felv. Garai Károly zenéjével. (U. o. 1914. XI. 22.) — Verseskötetei: *Vándorúton*. Arad, 1895. — *Meleg tájon*. Kolozsv., 1901. — *Nagy esztendő*. U. o., 1904. — *A világháború dalaiból*. Nagyvárad, 1915. (2 kiadást ért.) — *Egi lakoma*. Szatirikus verses elb. Szombathely, é. n.

TURY KAROLY, ny. r. k. ig.-tanító, megh. Kispesten 1939. június 3-án. — Oklevelét 1892. Kiskúnfélegyházán megszerezvén, 1892—1929. Ceglédén működött. — Főmunkatársa volt a *Cegléd* c. lapnak.

VARAZSÉJI BÉLA, dr. can., pápai prelátus, kanonok, szül. Vácon 1864. április 8-án megh. u. o. 1939. május végén. — Pályáját Újpesten kezdte, ahol mint káplán, hitoktató, majd 1905-től mint plébános működött. 1909. csúti c. prépost, 1917. váci kanonok lett. — 1891/96. szerk. a *Váci Közl.*-t. — Munkája: *Gyászbeszéd Erzsébet királyné felett*. Újpest, 1898.

VARGA LAJOS (F.), ny. ref. esperes, szül. Panyolán (Szatmár vm.) 1856. március 13-án, megh. Debrecenben 1939. áprilisában. — A teológiát 1879. Debrecenben elvégezvén, Földesen, Panyolán és Szatmárt mint s., 1884/901. Majtison s azontúl Nagyrábén (Bihar vm.) mint r. lelkész működött. — Az 1880-as évektől sok cikke, prédikációja, verse és tárcája jelent meg ref. felekezeti és vidéki lapokban és folyóiratokban részint saját neve, részint Almási Péter, Falusi Lajos, Földesi Péter és Sutor álnevek alatt. — Szépirod. jellegű munkái: *Hivatali székfoglaló beszéd Majtison*. Szatmár, 1884. — *Egyházi beszédek*. U. o., 1896/900. (2 köt.)

VASZARY JANOS, ny. főisk. tanár, festőművész, szül. Kaposvárt 1867. november 30-án, megh. Bpen 1939. április 19-én déli negyed 12-kor. — R. kat. Bpen Székely Bertalannál és Párizsban tanult. A Képzőműv. főisk. tanára s a KUT, majd az UME elnöke volt. — Utirajza: *Az Újs.* (1911 : 116. sz. Firenze—Siena); esztétikai cikke: *Morsz.* (1914. III. 8. Új szépségek jegyei).

VISNOVSZKY REZSÓ, dr. phil., tanügyi tanácsos, kir. tanfelügyelő, megh. Mohorban 1939. áprilisában. — Pályáját 1909. mint a szenicei tanfelügyelői kirendeltség tollnoka kezdette, azután s. tanfelügyelő lett Nyitra, majd Pest vmében s végül tanfelügyelő Nógrád vmében. Színnyeinél kétszer is szerepel Vissnyovszky és Vizsnyovszky néven, de életrajz nélkül. — Versei és elbeszélései 1901-től: *Kép. Családi Lapok*, *M. Szemle*, *Orsz.-Vil.*, *Tolnai Világlapja*. — Munkái: *Költemények*. Pöstyén, 1904. — *Széphistóriánk olaszlatin csoportja*. Bp., 1907. — *Az üdv. jelé.* Versek. U. o., 1908. — *Meghitt órák*. Versek. U. o., 1909.

VISY MÁRIA (Magyar Elekné) szerkesztő neje, megh. Bpen 1939. június 21-én, hajnalban, 56. évében. — R. k. Atyja: Visi Imre szerkesztő, férje, Magyar Elek 1936. áprilisáig a *Magyarország* fel. szerkesztője volt. — A hírlapokban megjelent nekrológjai szerint mint műfordító működött.

WITT VILMOS, dr., megh. Újvidéken 1939. március 31-ére virradó éjjel. — Egyik megalapítója volt a *Délbácska* (utóbb *Reggeli Újs.*) c. lapnak.
G. P.

Társasági ügyek.

Ellenőri jelentés az 1938. évről.

I. Alulírott napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1938. év január hó 1-től 1938. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyonmérleget, a tartaléktőke könyvét és a költségvetési előirányzatot az 1939. évre.) Azt találtuk, hogy 1938. évi december 31-én a bevételek összege 5801 pengő 85 fillér. A kiadások összege 4325 pengő 24 fillér s így 1938. évi december hó 31-én a készpénzmaradvány 1476 pengő 61 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1938. évi december hó 31-én 2517 pengő 89 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 1476 pengő 61 fillér; alapítótagok díjai 994 pengő 84 fillér; hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 6 pengő 44 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság 13.959 és 13.960. számú részvényeinek névértéke 40 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztáros úrnak, az 1938. január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1939. január hó 2-án.

Oberle József s. k. ellenőr, *Elekes István* s. k., *Mixich Lajos* s. k. *Sebestyén János* s. k. a számvizsgálóbizottság tagjai.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság költségvetési előirányzata az 1939. évre.

Várható bevételek:

Áthozat 1938-ról	1476·89 P.
Tagdíjakból	1360— „
Előfizetésekből	3100— „
Allamsegélyből	350— „
Kamatokból	10— „
Összesen:	6296·89 P.

Várható kiadások:

A folyóirat nyomdaköltségeire	2200— P.
A folyóirat írói díjaira	1000— „
Tisztviselők tiszteletdíjaira	790— „
Segédszemélyzet jutalomdíjaira	150— „
Hírlapok előfizetési díjaira	250— „
Egyéb kiadásokra	350— „
Átvitel 1940-re	1556·89 „
Összesen:	6296·89 P.

Budapest, 1939. január hó 1-én.

Oberle József s. k.
ellenőr.

Regényi Sándor s. k.
pénztáros.

Felelős szerkesztő és kiadó: *Alszeghy Zsolt*, Budapest II, Hattyú-utca 7).

31 724. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyi, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszegeh. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyi, Julius Vízota. Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszegeh. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszegeh, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVIII. 1939.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszegeh, Mitglied der Ung. Akademie der
Wissenschaften XXVIII. Jahrgang. 1939.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII. Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

- Oldal
- Kerecsényi Dezső : A reformáció és az irodalomtörténeti korhatár 161

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

- Kardeván Károly : Az angyalok második kara Az ember tragédiájában 176

BÍRÁLATOK.

- Lázár Béla : Pekár Gyula. — Szász Károly : A magyar dráma története. — Kilián Zoltán : Rádióesztétika. — Siklóssy László : Az országgyűlési beszéd útja. — Vértés Augusztina : A finnugorság felfedezése. — Gábrriel Asztrik : Magyar diákok Párizsban. — Irodalomtörténeti cikkek a gimnáziumok 1938—39. évi évkönyveiben. — Schulek Tibor : Bornemisza Péter. — Két értekezés a debreceni színészetéről. — Gróf Széchenyi István naplói. VI. — Két emlékkönyv. — Bóta Károly : Istvánffy Miklós. 180

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

- Folyóiratok 192

FIGYELŐ.

- Egy titokzatos vers. — Ismeretlen Tompa-levél. — Vörösmarty ifjúkori kísérletei. — Elhúnytak. — Társasági ügyek. 196
Tárgy- és névmutató. 213

Az új sajtótörvény rendelkezéseinek értelmében ez évi utolsó számunk 7—8. helyett csak 7.-ként jelenik meg. Egy-egy évben továbbra is négy füzetet adunk.

A reformáció és az irodalomtörténeti korszak-határ.

Írta: KERECSENYI DEZSŐ.

A magyar irodalomtörténetírás mintegy száz esztendő óta nevezi a XVI. századot a reformáció századának, vagy másképen a protestantizmus korának. Amint irodalmunk legelső lépteinek irányításában lehetetlenség volt nem látunk a keresztyénség felvételének, majd elterjedésének irodalomteremtő erejét, ugyanúgy lépett a köztudatba, hogy a vallás és a hit e második bennünket ért hulláma és irodalmunk alakulása között eltörölhetetlen összefüggés van. A korelnevezéssel mi is alkalmazkodtunk köz-európai irodalomtörténeti korszakoláshoz.

Irodalomismeretünknek ez a része azonban maga is történeti fejlődmény. A reformációnak irodalmat alakító és módosító ereje csak akkor lehetett némi-kép tudatossá, amikor magának az egész magyar irodalomnak, mint sajátos szellemi folyamatnak a változó képe is kivált az egyetemes multismeretből. Ez az idő pedig a 18. és a 19. század fordulója.

De nem ez az első olyan időpont, amikor a magyar élet valamelyes kezdeti formában ráésmélt arra, hogy szellemi változáson megy át. Legerősebb volt ennek a tudata éppen Mohács után. Megfogalmazói azok a magyar humanisták, akik a Mohács előtti időkre visszaemlékezve szinte a saját bőrükön voltak kénytelenek érezni a „mutatio“ keserveit. Ember-középponti szemléletüknek megfelelően a kortársak politikai, vallási felfogásának, általában az emberi magatartásnak megváltozását tapasztalták, s ezek az egyénekenkénti tapasztalatok voltak az alapjai annak, hogy lassanként a „megváltozott világ“ és „megváltozott Magyarország“ korjellemző képzele is a kialakulás felé indult. Ez a humanista korváltozástudat azonban nem volt több, mint a pusztai vándorlásba kergetett nép fájdalmas visszavágyása a nyugodt és békés magyar multba. A humanisták a változásban hanyatlást éreztek, mindannak pusztulását, amelyet legfőbb emberi értékek tartottak. Szerintük éppen az a bizonyos aranykor végződött be, melynek kezdetét a „bonae litterae“ feltámadása, megvalósulását pedig magyar viszonylatban Janus Pannonius költészete s a királyi udvarok műveltségi élete jelezte. Mindez nem különlegesen magyar jelenség. A reformációval együttjáró szellemi küzdelmek, majd a hitbeli különbözőségekből eredő gyűlölségek és üldözések a romlás és hanyatlás egyetemes jelei voltak. E hanyatlás-gondolat legfőbb terjesztője maga Erasmus volt, 1520 után írt panaszos leveleire a vele egyező gondolat emberei részéről minden országból szapora visszhangok válaszoltak, s az egyéni keservek ebben a szellemi rétegben táglultak korhangulattá. „Simul cum Bonis Literis omnia fere Studia collapsa sunt.

Video res humanas ad Turcicam quendam Barbariem tendere¹ — olvassuk egyik levelében. Azzal, hogy ennek a tragikus változásnak az észrevevéséhez nálunk még az ország szerkezetének megroppanása is társult, e dekadencia-hangulat a maga magyar színetét is megkapta.

A „humanae res“ szempontjából valóban minden összeomlott. Így hirdette azt Luther is, akinek lelkeket megrázó fellépése az öregedő Erasmusnak annyi keservet okozott. Míg azonban ez az összeomlás a humanistának egy soha vissza nem térő aranykor végét jelentette, a reformáció egyenest ebben látta az újjászületés kezdetét. A régi ember levetkezéséről és az „új“ felöltözéséről volt szó. Ellentétben a humanizmussal, a reformáció ugyan nem „új tudományt“ („nova studia“) jött hirdetni — az „új“ tudomány az ő szemében is hamarosan éppen olyan eretnekséggé vált, mint amilyen ő volt a római egyházban —, célja azonban az volt, hogy az embert újjáteremtse és az üdvösségben bizonyossá tegye. A változás tudata tehát benne is éppoly erős volt, mint a humanizmusban. „Lám nagy dolog ez — írta Sztáray Mihály — mely dolgok kezdének inamár lenni, bizony én azt hiszem, hamar elfordul immár ez világ.“² Ez a vallásos újjászületésgondolat hamarosan tovább is gazdagodott. A humanizmushoz közelálló reformátorok, különösen Zwingli és Melanchton nyomán nálunk is végbement a kétfajta „újjászületés“, a renaissance-irodalmisság és a reformáció oly összeolvadása, mely minden újnak a kezdetét egyetlen időpontba, a reformáció megindulásáéba vetítette. „Annis superioribus, *infra hominis pene aetatem*, a lux divinitus exorta est, ut *una cum aliis artibus literariis, et religionis doctrina* tamquam ex profundo quodam coeco emereret.“³ Stöckel Lénartnak ez a véleménye mintegy összefoglalása azoknak a vele nagyjában egykori nyilatkozatoknak, melyek majd a későbbi korszakléletet is erősen támogatni fogják. Így pl. a magyar nyelv írásos használatára vonatkozó megjegyzések. Sylvester János a magyar nyelvről, mint „thesaurus hactenus absconditus“⁴-ről beszél, „quem nunc primum eruimus“, de ugyanígy az újdonság bemutatásának mozdulatával „de nova apud nostris imprimendi arte“, a nyomdáról is.⁴ Bornemissza Péter is a magyar nyelven való könyvírás „nem régi“ elkezdésének említésével árul el valamit abból, hogy az „írásbeliség“ szükségleteiben és szándékaiban bizonyos változásokat kellett észrevenni.

Mindezt részben a humanizmus restauráció-gondolata, részben a reformáció újjászületés-élménye táplálta. Mihelyt ez a kettő elgyengült, elveszett maga a szellemi korváltozás tudata is. A 16. század végére ez meg is történt. Rimay János már Balassa Bálint verseit látja olyanoknak, mint amelyek magyarul valósították meg az antikvitás és a renaissance nagy kezdeményeit, Szenci Molnár Albert talán a kéziratosság és nyomtatás közti határvonalat sejtette meg, amikor kódexek után kutatott, de az a fajta egyetemes változás-tudat, mely a 16. század ötvenes-hatvanas éveig szemeltartható, innen kezdve eltűnt. Aktuális élményként erős volt, de a mult szellemi részének az időben való elrendezéseig nem tudott eljutni. A multszelélet ilyen igényeit tökélete-

¹ Levele Hadrianus Barlandushoz 1525-ben. *Epistolae Selectiores*... Wratislaviae, 1752. 449. l.

² Idézi *Thienemann Tivadar: Mohács és Erasmus*. Minerva, 1923. 20. l.

³ *L. Stöckel: Formulae*... Bártfa, 1578. (Ajánlás Révay Mihálynak és Ferencnek.)

⁴ *L. Toldy: Corpus Grammaticorum*. Pest, 1886. 3. l.

sen kielégítette a történetírás (és a történeti ének), egyre vastagabbra rajzolván nálunk Mohács választóvonalát.

A már szinte kizárólagosan a magyar irodalom életére vonatkoztatott korszak-látás, mint már előbb jeleztük is, nem régibb nálunk a 18. század legutolsó évtizedeinél. Létrejöttéhez mindazokra a tényezőkre szükség volt, mint amelyek a 16. század aktuális élményekből fakadó korváltozás-tudatát sugalmazták, de kellett hozzá újak is. Ismét életre kelt a megújulás, az átalakulás gondolata éppoly elevenséggel, mint a renaissance és a reformáció idején, mindez azonban, a kor egyéb, főként politikai kívánalmaival párhuzamosan, most már sajátlagosabban a magyar életre vonatkoztatva. Írók és tudósok megint érzékenyek lettek a „nagy változások“-ra. Nem hiányzott a felfedezéseken érzett öröm élménye sem. A tudósok könyveket és kéziratokat találtak a könyvtárakban s ezek távolabbra nyújtották ki annak a szellemi folyamatnak az élettartamát, melynek nemsokára neve is lesz: magyar nemzeti irodalom. Az írók egymást és egymás műveit is felfedezik, új ízeket kóstolgatnak nyelvben és műveltségben. Mindezek mellett rajtunk is átment a köz-európai felvilágosodás neohumanista hulláma. Erasmus olvasása megint divatossá vált, néhány művét nálunk is újra kiadták, s legnagyobb renaissance-költőnk, Janus Pannonius összegyűjtött műveinek kinyomtatását is ennek az időnek köszönjük. Végül pedig ott állt mindenki előtt az egész 18. század latin nyelvű történetírása a maga hatalmas anyaggyűjteményeivel, összefoglalásaival s tette láthatóvá, a megújulni kívánó korszaknak idősezerű tanulságul, a magyar múlt változó formáit.

Egészen természetes, hogy a litteratus multnak korszakos rendezését először a magyarországi latinság végezte el, mert ez rendelkezett a legnagyobb és a legismertebb anyaggal, s mert részben hazai, részben külföldről jött tapasztalatok, az egyetemes „historia litteraria“ nyomán, neki voltak az áttekintéshez és csoportosításhoz szükséges elvi szempontjai. Wallaszky Pál Conspectus-a (1785) az irodalmi feladatait nemsokára befejező magyar latinság irodalmi tudatából kiindulva, százados áttekintéseiben a „renatae litterae“ Mátyás-kori ragyogásában állapította meg a korszakos elindulást. „Provehimur — írja — ad seculum XV., quod *Consensu omnium*, rei publ. in Hungaria litterariae, prae reliquis nationibus Europaeis, *fuit fauentissimum*. Quidquid frugis bonae per provincias reliquis dispersum reperiebatur, id in Hungariam, tanquam in centrum confluebat.“ Nézete szerint ezt a nagyszerű emelkedést a mohácsi katasztrófa csak egy pillanatra szakítja meg: „Seculi XVI. initio salva fuere scientiis in Hungaria omnia, et tanto ampliora sperabant incrementa, quo maior tota Europa honor eruditioni tribuebatur, atque doctorum virorum augebatur numerus. At vero subito, circa annum 1526, rursus omnia deorsum volvi coeperunt, et ni Deus alias prospexisset litteris: *pessum itura videbantur* omnia... Iniquiora secutura erant litteris: nisi ex exteris regionibus suppetiae latae, non solum eas stitissent: *verum elegantiores etiam et solidiores reddidissent*. Conferto enim numero Iuvenes Hungari, Romam, Bononiam, Batavium, Genevam et Basileam, imprimis vero audita celebritate eius, Vittebergam excurrerant, et onusti *eruditione multifaria* in patriam redibant, atque scientiis pro virili opem ferebant.“⁵ A 17—18. század „respublica litteraria“-jának hagyománya és a fel-

⁵ Wallaszky i. m. 74., 105—106. l.

világosodás alakította ezt a korszakjellemzést. Persze a felvilágosodásnak olyan formája, mely a mindenkivel közös és „megvilágosító“ tudomány nevében zavartalan egyensúlyba hozza a magyar szellemben Róma és Wittenberg, Bologna és Genf ösztönzéseit. Wallaszky, az evangélikus pap, a teológus írókat felekezetiileg csoportosítja, de egybűtt óvatosan kerüli a vallási szempontokat.

Könyvének egyik bőven kiaknázója, Belnay A. György „*Historia literarum bonarumque artium in Hungaria*“ c. munkájában (1799) mintha egy lépéssel már tovább igyekezett volna. Majdnem szórul-szóra megismételte Wallaszky előbb idézett korjellemzését, de megtoldotta egy olyan mondattal, mely a Mohács után bekövetkezett tudományos fellendüléshez a megújított vallás kísérétét adta. „*Hanc (sc. eruditionem) quidem comparabant non modicum, verum et nota quaedam quoad Religionem principia, praesertim Wittenbergae, hauriebant. . .*“⁶ Hogy mit akart még ezzel kapcsolatban mondani, nem tudjuk. Mondata befejezetlenül áll a fejezet végén, mert a cenzúra a végét törölte. A rákövetkező fejezetben már elsőnek Oláh Miklós vallást és tudományt restauráló törekvéseiről olvasunk, itt is elsőül a jezsuiták betelepítéséről és ennek jelentőségéről.

Mindezekben a korjellemzésekben az irodalomnak az a fogalma él, amely a 17—18. század folyamán egészen általános, az t. i., hogy a magyar irodalom földrajzilag és politikailag elhatárolható területen élő, két- vagy többnyelvű, tudományos, vagy legalább is annak minősíthető írásbeliség. A reformáció így, mint korjellemző szellemi valóság, csak ezzel a túlynyomóan latin tudományossággal találkozhatott. Így találkozott Wallaszkynál („*imprimis Vittebergam*“) és Belnaynál a Mohács előtti „*renatae litterae*“ újra való felélesztésének egyik óvatosan becsúsztatott tényezőjeként. Nem volt még egyedüli és döntően jellemző tényező, hanem inkább csak részszerinti alap, az az egyetemes vallásos buzgalom és érdeklődés, mely ugyan a hit dolgaiért indult a külföldi egyetemekre, de tudománnyal érkezik haza.

A reformáció a magyar irodalom fejlődését majdnem egyetlenül befolyásoló tényezővé az irodalmi köztudatban akkor lett, amidőn magában az időszerű irodalomszemléletben is új meghatározó jegy keletkezett. Ez az új jegy: a nemzeti nyelv. Annak a latinságnak a fénye, mely a „*historia litteraria*“ rendező mozdulatait irányította, egyszeriben homályosulni kezdett. „Mátyás királyunk alatt — írja Pápay Sámuel — olly fényre hozatott országunkban a *Literatura*, hogy ezidőben a köz értelem szerint [*consensu omnium* — mondja Wallaszky] a magyar Haza vala az Európai tudós világnak tündöklő közép-pontjává, s az *minden bizonynyal időszakaszt formált volna* a Nemzeti *Literaturára* nézve is, hanem ha ezt megindulttában a megrögzött Deákásgnak egész Európát kötvé tartó lántzai vissza nem tartóztatták volna.“⁷ Megkezdődött tehát az a folyamat, mely a magyar renaissance-irodalmat az egészséges irodalmi fejlődés szempontjából szép, de meddő jelenségnek fogta fel, olyannak, amit ugyan a nemzeti büszkeség említés nélkül nem hagyhat, de tudja róla, hogy életbeli jelentősége semmi. A nemzeti élet Mohács utáni nekilendülésére irányult a tekintet, éspedig úgy, hogy a 18—19. század fordulójának nemzeti politikai és műveltségi vágyai vetítették vissza a 16. század elejére. „Nem maradtunk e tsapás után minden vígasztalás nélkül. Felemelte ugyantsak fejét

⁶ Belnay i. m. 73—74. l.

⁷ Pápay Sámuel: *A magyar irodalom eszmérete*. Veszprém, 1808. 369. l.

földig levert nemzetünk; nyelvünk pedig ezután tett *nevezetes fordulást az Írástudásban*.⁸ Ez a nevezetes fordulás kezdete Pápay szerint a fejlődés második „időkerület”-ének, korszakának, „a reformátzió idejétől fogva II. József császár uralkodásáig”. A korelhatárolásban megjelölt a reformáció szó.

Pápay Sámuel is igen erősen épített Wallaszky anyagára, de ahogyan a Mátyás-kort elhomályosította, ugyanúgy szélesre tágította azt az elődeitől csak óvatosan megmutatott vallási alapot, melyre az új nyelvi és irodalmi kezdemények ráhelyezkedtek: „A Mohátsi Veszedelem után — írja — a pusztító ellenség által a Múzsák újólág kiűzetvén Országunkból, azoknak felkeresése végett, ismét idegen Oskolákra kellett indulni a Magyar ifjúságnak. Ifjaink tehát már most nagyobb számmal jártak ki, mint az előtt, Bononiába, Pataviába, [Róma már kimaradt!] Bázélbe, de leginkább Vittenbergbe. Ekkor forrott itt a nemrégiben kiűtött Reformáció. Szép tudományal megrakódva jöttek tehát vissza a magyar ifjak a külföldről, de Vittenbergből egyszersmind bővebb mértékkel hozták közinkbe a Vallásbeli új tudományt is... Nagy munkásságra tüzelte ekkor a Vallásbeli buzgóság a Felekezeteket... Ez időben tehát tüzes vetélkedések gyulladván a vallás dolgában, szint oly buzgó törekedések támadtak a tudományok üzésében is, s minthogy a Vallás dolga köz ügye volt minden felső és alsó rendű, írástudó és tudatlan embereknek, azért már ekkor hazai nyelvén is sűrűn jövének világ eleibe az Írástudók munkái, nem tsak olyanok pedig, melyek a Vallást tanították, hanem a világ történeteit, vitézek nagy tetteit, természet esméretét, s különösen Nyelvünknek filológiáját is tárgyazták, amiért is már ezen időszakaszról állíthatjuk leginkább, hogy *itt érte el nemzeti Literaturánk a maga ifjúságát*.“⁹

Bármennyire nyelvi szempontú volt is Pápay Sámuel fejlődésrajza, már magában foglalta mindazokat az elemeket, melyekből a későbbi irodalomtörténet a maga korelhatároló elveit egyberakta. A vallásbeli „tüzes vetélkedések” okozta fokozott könyvtermelés, az olvasóközönség kiterjedése, a már világának nevezhető történeti énekköltés és történetírás, valamint a magyar nyelven való írás feltűnően szaporább volta lettek innen kezdve azok a fejlődésbeli jelenségek, melyek a reformáció korszakának minden előzménytől megkülönböztető színét megadták. Maga Pápay egyébként, amint a renaissance-latinsággal tette, a Mohács előtti magyar nyelvű írásbeliség jelentőségét is csökkentette, de míg amazt a magyarnyelvűség, emezt már a világiség nevében, 16. sz. eleji magyar íráslelkünk csak jelei „azon iparkodásnak, miként próbálgatta nemzeti literatúránk elsöben is a *szenteskedésben* a maga fellengösebb repülését“.¹⁰ A határvonal a Mohács előtti és utáni idők között (a „nevezetes fordulás”) egyre láthatóbbá vált.¹⁰

⁸ Pápay i. m. 366. l.

⁹ U. o. 367—368. l.

¹⁰ U. o. 366. l.

Kazinczy (Erd. Mus. 1814. 5. I.) a korfordulatot így jelzi: „Álomkországunk oly nagy volt, hogy belöle nem kisebb történet által lehetett felveretténnünk, mint az a szakadás vala, melyet a Wittenbergai Augusztianus-barát újításai támasztottak. Az ő Apostolai itt magyarul írtak, valamint maga Luther ott németül, hogy az új tudomány a nép által értessék, s a proselytusok minél több számban szaporodjanak. A régi dogma tanítóji követték a példát, s ami ezen villongás által nyert, az — a Haza nyelve s literatúrája vala.“ Ugyanigy az 1808-ból való német eredetiben. (R. M. Kvt. 37. k. 95. l.)

Ebben a kezdődő korszemleletben azonban már ekkor valami ellenmondás rejlett. Egy vallási szempontból mindjobban közömbösödő időszak irodalmunk első igazinak felismert nyelkilendülését a hit megújulásával hozta kapcsolatba. Lényegében tehát éppen olyan találkozást látott, mint a 16. század hitvallói, akik a „nova lux“ megjelenését hit és tudomány egyidőben való megújulásából eredeztették. Amíg azonban ez a nézet a régiségben őszinte volt, itt a 19. században csak úgy volt elfogadható, hogy a reformációt némikép a kor vallási felfogásához idomították.

A reformációnak a kor fejlődéstörténeti eszméibe való beágyazását jó-részt egy nagy vitától kísért, de akkor egész Európában olvasott könyv hajtotta végre. A könyv szerzője Charles Villers, francia emigráns, az enciklopédisták tanítványa. Ő maga katolikusnak született, de német felesége protestáns volt, s egyesek szerint később ő maga is áttért. Könyve, akárcsak Rousseau, korszakjelzővé emelkedett „Discours“ja, akadémiai pályázatnak köszönte létrejöttét. A francia akadémia 1803-ban ugyanis a következő, sajátosan aufklérista kérdés megoldására hirdetett pályázatot: „Quelle influence la réformation de Luther a-t-elle exercée sur la situation politique des Etats de l'Europe, et sur le progrès des lumières?“¹¹ A pályadíjat Villers nyerte el, s műve már 1804-ben „Essai sur l'Esprit et l'Influence de la Réformation de Luther“ címmel Párizsban meg is jelent. 1805-ben egyszerre két német kiadású látott napvilágot. Utána is még többször kiadták.

Villers könyvének¹² azok az alaptételei, melyek a szélesebb köztudat alakításában résztvettek, a következők: A reformáció „Tochter der wieder aufblühenden Wissenschaften“, azaz a renaissance egyenes következménye és folytatása. Ezért tehát a műveltségi fejlődés szempontjából szorosan lényéhez tartoznak a renaissance és a humanizmus jellegzetessége: a régi és élő nyelvek, vallások, a történelem, a filozófia, a gyakorlati erkölcs és a politika tanulmányozása, a széptudományok művelése. A szorosabban vett szépművészeteknek nem adott ilyen lökést, de annál inkább ezek elvi és elméleti kutatásának, törvényszerűségeik meghatározásának. Mindez pedig azért volt lehetséges, mert az emberi értelm felszabadult a tekintély nyomása alól. „Die Reformation war in ihrem Ursprunge nur der Akt, wodurch die Vernunft sich selbst für mündig, für frei vom Joch willkürlicher Autorität erklärte.“ Ami pedig a reformációnak a vallás és a hit ügyére tett hatását illeti, az abban áll, hogy a vallás és a hit egyszerűbbé, a gyakorlati erkölcs és az észszerű Isten-hívés szükségleteihez idomult. „Die jetzt protestantischen Nationen... haben sich immer darin vereinigt, die Religion zu vereinfachen, sie strenger, geistiger zu bilden, in dem sie dem *Deismus* und der *Moral*, die ihr zum Grunde liegen, unverletzliche Treue bewahrten.“¹³

Ezek az elvek pontosan beletaláltak a közgondolkodásba, különösen pedig nálunk. A reformáció előfutárává lett a deista felvilágosodottságnak és az ész munkálta emberi és nemzeti haladásnak. Megszakítás nélküli fejlődésvonallá alakult, első formájában, renaissance, reformáció és felvilágosodás eddig laza

¹¹ Biographie Universelle, XX. kötet. Paris, 1835. 125. l.

¹² A következő német kiadás szövegéből idézünk: *Darstellung der Reformation Luthers, ihres Geistes und ihrer Wirkungen*. Leipzig. 1819.

¹³ I. m. 147., 199., 191. l.

egymásutánja. A magyar irodalmi műveltség még nem ment át azon a nagy átalakuláson, melyet a szépirodalmiság uralomra jutása hozott magával, s így minden gond nélkül mellőzhette történetiszemléletében azokat a szempontokat, melyeket a gyakorlati (tudományos, politikai, erkölcsi stb.) hasznosság gondolatától mindig függetlenül akaró szépirodalom ismert majd fel a maga fejlődésének irányító elvéül. Ezekre az elvekre akkor még igen kevesen figyeltek: csak a költők, a szépírók.

Villers könyvét nálunk is sokan olvasták. Nevezetessége azonban nemcsak a művelt magyar közvélemény alakításában van, hanem abban is, hogy az ellenkező véleményt is ez hívta elő. Ennek a véleménynek a megfogalmazása azé, aki először kísérte meg irodalmi multunknak a tények összegezésén messze túlmenő, értelmező egybefoglalását, és akit véleményadásában nem vezethetett — mint egyikét-másikat kortársainak — a vallásfelekezeti kötöttség sem, hanem egységeseül az irodalomnak akkor még igen kezdeten álló új szemlélete. A református Kölcsey Ferencről van szó.

Figyelmét Kazinczy Ferenc hívta fel Villers könyvére. Már sokat hallhatott róla, mert olvasatlanul is elutasító mozdulattal tekintett a könyv érveire és megállapításaira. „Villersnek munkáját a Reformációról hogy elolvassam — írja —, mindeddig reá nem vehettem magamat. Félek, hogy *közideákkal* van eltelve.”¹⁴ Alig több ez a nyilatkozat, mint a fiatal költő ön-elhatároló vágyának kifejezése, de mindenesetre bizonyítéka már annak, hogy Villers könyve közvéleményt teremtett. Kölcsey pedig egész életén végighaladó kérdést ragadott meg vele. Egy évvel később — nyilván a könyv elolvasása után — már egészen tisztán elkülöníti egymástól a lelkében szembeállított feleket: „Mely nagy köz Calvin és Petrarcha közt, s melyiket lehet pedig inkább és *szébb értelemben* reformátornak nevezni, azt-e, a ki *izlést adott a tudományban*, vagy a ki vallásbeli tudomány helyett más vallásbeli tudományt?”¹⁵

A reformáció eddig a műveltségi (irodalmi) fejlődés és haladás következő korszerű tényezőit tudta magába foglalni: az emberi ész felszabadulása, a tudományok területének kibővülése, világosság a tudományban s végül a nemzeti nyelvvel való foglalkozás. Abból, hogy a reformáció a renaissance „leány“-a, mindez igen természetesen és könnyen következett. Kölcsey viszont az egész gondolati szerkezetnek abba a keskeny részébe illesztette a feszítővasat, amely most, a szépirodalmiság igényének jelentkezésekor, főként pedig Kölcsey szemében, egyre szélesedőnek látszott. A reformáció nem vette át a renaissance szépegkultuszát, önmagáért való esztétikumát és formagondját, tehát egyikét sem azoknak a lényeges teremtő elveknek, melyek az új fogalmazású literatura gyökerei. Ellenben hozott a „vallásbeli tudomány helyett *más* vallásbeli tudományt“, s mivel egyik is, másik is egyetemességre és kizárólagosságra tört, hosszú időre véres harcok színhelyévé tette az emberiség életét. A végletekig következetesen neo-humanista Kölcsey „vérengző kor“-nak¹⁶ nevezte a reformáció idejét s Villers könyve ellenében kimondta a maga látta végső tanulságot:

¹⁴ Levél Kazinczy Ferenchez. 1813. okt. 21. M. M. Bp., 1887. IX. 98. 1.

¹⁵ Levél Kazinczyhoz. 1814. dec. 22. U. o. 123. 1.

¹⁶ M. M. IX. 167.

„A cultura, mely a reformatiónak következeiben számláltatik. hátra-vettett.“¹⁷

Ezt a tételt vitte végig a magyar irodalmi multnak abban a filozófikus ábrázolásában is, amelyre az előbb már utaltunk, a „Nemzeti hagyományok“ c. tanulmányában. Oly desztillálása és megszűrése ez a magyar régiség irodalmi tényeinek, hogy alig marad belőlük valami. A szépirodalmiság az egész régiséggel szemben érvényesítette itt a maga kizáró jogát. A reformáció korában — mondja Kölcey — „látunk nép számára készült énekeket, melyek a költés határán kívül fekszenek... Balassa ritkán fogadta el a való költői szellem intéseit, s többnyire kegyeskedő gondolatokkal foglalatoskodván, hevét elhidegítette... Zrínyi alárendelte a hősnek a poétát...“¹⁸ Ez a szemlélet teljesen elmosta a reformáció korhatár-jellegét, mert a válogatás és a rendezés új elvének engedelmekedett. A jelen nyelvgazdagító törekvései is csak a költészet, tehát a legkétségteleből „szép“ irodalom művelésével látszottak megvalósulni, s így a multnak is csak ilyen eredményeit lehetett valóban korszakos jelentőségűnek tekinteni. A magyar költészet „ébredését“ — amint Bajza József írta — „Balassa és Rimay szűk körben zengő lantjai“-nak köszönhetjük.¹⁹ Természetes, hogy ez a nézet sohasem vált oly általánossá, mint a Kölceytől visszautasított „köz-ideák“. De majd új erőre kap akkor, midőn találkozik a reformáció-ellenes Nietzsche amorális szuper-humanizmusával és az ebből eredő esztétikával, s mindannyiszor jelentkezik, amikor az irodalmi ízlés az önelvű artisztikum jogainak érvényesülését követeli. Itt, a 19. század első felében, nem jelentett többet, mint azt, hogy a szépirodalomból kiemelkedő irodalomtörténet a mult anyagának rendbeállításában, több-kevesebb engedménytevessel, most már erre az új elvre is köteles volt tekintettel lenni.

Igy egészen érthető, hogy Toldy Ferenc bizonyos ingadozással tette magáévá az egyre jobban általánosuló „köz-ideák“-kal megindokolt korhatárolást és az ezzel szorosan összefüggő irodalomszemléletet. Első irodalomtörténeti szintézisei, a „Handbuch“ (1828) és „A m. költészet története“ (1854) még a századelőnek erősen szépirodalmi jellegű irodalomszemléletében fogantak. Az a költői felfogás, mely főként az évforduló közelében, de már előbb is a mohácsi vésznapot hosszú századokra kiható nemzeti szerencsétlenségként rögzítette meg a köztudatban, nehezen barátkozott meg azzal a gondolattal, hogy az irodalomnak megújódását lássa oly korszakban, melynek a kezdete a nemzetélet összeroppanását jelzi. Még kevésbé fogadta be egykönnyen, mint már Kölceynél az előbb jeleztük, hogy ezt a megújulást a vallásosság újabb felemelkedéséhez kapcsolja. Hiszen azt az irodalmi megújulást, melyre ez az idő közeli szemtanúként kezdett visszatekinteni, egyik oldalról éppen abban látta, hogy az irodalom végérvényesen kibontakozott a „szenteskodés“-ból és a „kegyeskedés“-ből. Vörösmarty Pázmány Péterrel hirdettette az új vallást, melynek neve: „haza és emberiség“.

A szépirodalmi szempontok érvényesülését mutatta az, hogy Toldy „Handbuch“-jában a korhatárt feljebb esúszttatta, Zápolya János király haláláig. A „Blumenlese aus ungarischen Dichtungen“ c. művében a reformáció

¹⁷ U. o. V. 91. 1.

¹⁸ U. o. III. 38. és 40. 1.

¹⁹ Bajza József: A Telekies tudományos hatása. B. J. M. 1904. 312. 1.

szerepéről még meglehetősen hűvösen írt, de „A magyar költészet történeté”-ben (1854) már a hitújítás egyik jelentős alkotó eleme a Mohács után támadt új korszaknak. A hitújítás és a politikai harcok, valamint a nemzet öntudatra ébredése az indítást adó erők: „*Új kor támadt ekkép a politikai és vallási világban; az irodalom, klastromi elzártságából kilépve, a nemzeti mozgalommal egyesülve, ettől pártolva, az összes nemzethez kezdett szólani, s nemzeti jellemet öltve nemzeti hatalommá válni.*” Első pillantásra úgy látszik, mintha Toldy Pápay korjellemzését ismételte volna meg. Az igen lényeges különbség azonban az, hogy Pápay megfogalmazása mögött a 18. század világi tudományos haladás-gondolata áll („buzgó törekedések támadtak a tudományok fűzésében... nemcsak olyanok, mellyek a vallást tanították...”), Toldy mögött pedig a nemzeti szellem („nemzeti jellem”) 19. századi új követelménye. Pápayek idejében a reformáció történeti képe szinte azonosult a tudományos és műveltségi haladás eszméjével, itt pedig — Toldy tartózkodó és óvatos elvi álláspontjának megfelelően — egyidejűvé vált a nemzeti eszme jelelkezésével. A reformáció, vagy általában a nyomán támadt vallási küzdelem Toldy szemében nem egyedüli megindítója a nemzeti szelleműnek felismert irodalmi fejlődésnek, de mindenesetre egymással összekötött párhuzamos vonalak egyike. Irodalomtörténetírásunk atyja később sem adta fel ezt az óvatos álláspontot. Irodalomtörténetében a 16. század csak „az egyetemes emelkedés korá”-ként szerepelt, mikor is a protestáns papok munkája nyomán „*elégge* gazdag irodalom keletkezett”, „a kezdetet azonban a katolikusok tették volt szentírási fordításokkal”,²⁰ s már csak a bécsi békétől a szatmári békéig terjedő idő irodalmát nevezte az „első virágzás” korának.

Minden korszakolásban benne rejlik az a természetes veszély, hogy a tények és ezek összefüggései bizonyos mértékig szimplifikálódnak. Toldy, első nagy rendezője irodalmi multunk anyagának, a reformáció százada előtt nem merevítette meg úgy a választóvonalat, hogy az áthatások ne lettek volna érezhetőek. A magyar renaissancenak és humanizmusnak még volt az ő szemében annyi jelentősége, semhogy a fejlődés elhanyagolható tényezőjeként tekintette volna. Utódai ezt a zavaró előzményt kiküszöbölték. A tudomány csak ő utána, a szokásos nemzedéki késéssel, tette magáévá a nemzeti irodalom fogalmának az egész multra is vonatkoztatható rendező és válogató alapvető jegyét, a nemzeti nyelvűséget, melyet Toldy nemzedéke, valamint a megelőző is, az élő magyar irodalom egyik megújító eszközéül ismert fel. A Mohács előtti és utáni latinítás egyetemlegesen háttérbe szorult, viszont annál jobban kiemelkedtek a magyarnyelvű törekvések. Mivel pedig magyar reformátoroktól nem is egy alkalommal lehetett olvasni a magyar nyelven való szólás és írás, valamint könyvkiadás követelését, igen könnyen történt meg az, hogy a reformációnak, hitvallóinak és terjesztőinek egész munkája a nemzeti nyelvű irodalmi műveltség tudatos megindításának tekintett. „Az ő buzgalmuknak és

²⁰ Toldy Ferenc: *A magyar költészet története*. Pest, 1854. I. 109. l. Már „A magyar nemzeti irodalom történeté”-ben (1852. II. kiad. 16. l.) így veszi fel a korhatárt: „Az újkor, a mohácsi vésztől, vagyis a nemzeti visszhatás kezdetétől a nemzeti élet hanyatlásáig, úgymint a XVIII. század közepéig. *Az első virágzás kora*”. Ennek a korszaknak első harmadát nevezi a magyar költészet történetében „protestáns kor”-nak. (II. kiad. 1867. 103. l.)

²¹ Toldy F.: *A magyar nemzeti irodalom története*. Pest, 1868. 35–36. l.

tudásuknak köszönjük az első magyar nyelvtant, az első szótárakat, az első klasszikai fordításokat, a klasszikai módú verselésnek első fennmaradt kísérleteit, az első magyar történeti munkákat. A nemzeti műveltség alaplétele, hogy a nemzet nyelvén szóljon, általok valósul meg *egész teljességében és kiterjedésében*... A protestánsoknak e rendkívüli tevékenysége *alaptotta meg a tulajdonképeni magyar irodalmat*...²² A tanítványok és követők, mint ez már kikerülhetetlen következmény, még kevesebb gátlással közvetítették a megtalált igazságot: „Zápolya öldöklő századában ébred föl igazán a magyar szellemi élet, *akkor születik meg tulajdonkép a magyar irodalom*... a reformáció művelte a csodát...²³ 19. századeleji költőink sötét kor-élményét a tudomány az erőteljes és zavartalan indulás szemléletévé alakította.

Pedig e mögött a tudományos felfogás mögött ugyanolyan, sőt még tovább is fejlesztett világiság állt, mint pl. Kölcseynek a reformációt a műveltségi fejlődés szempontjából mélyen elítélő magatartása mögött. Kölcsey még pontosan érezte a reformáció teljes vallási (theológiai) tartalmát s éppen következetesen laicizált nézete az emberi szellem, s vele az irodalom fejlődéséről okolta meg az ő marasztaló ítéletét. Századának vége ezt a keserves szembenállást kiegyenlítette, továbbfejlesztvén a felvilágosodásnak azokat a „köz-ideái“-t, melyeket Kölcsey érzékenyebb tapintása durva egyszerűsítéseknek érzett. Világi történettudomány és a protestantizmus theológiájának liberális és egészen a háborúig uralmon levő szárnya egyaránt résztvett ebben a kiegyenlítésben. „A reformáció története — írta Salamon Ferenc — nem egy felekezeté, hanem magas rangot foglal el az európai civilizáció történetében, s bárminő felekezethez tartozzék a történetírő, külön korszak kezdetének fogja megjelölni a világtörténetben *e nagy forradalmat*... Ha a reformációnak *nem theológiai oldalát*, hanem a közműveltségre tett hatását tekintjük... *a reformáció a gondolatszabadság forradalma volt*...²⁴ Ez a theológiájától megfosztott reformáció egyre több hagyományos vonását vette át a renaissance-nak, még akkor is, ha különbözőségeiket látták is. A renaissance — Ferenczi Zoltán szerint — „lényegében szellemi racionalizmus és arisztokratizmus, mely távol maradt a nagy népességtől. Ezzel szemben a reformáció... egész szellemét belevivén a legszélesebb néprétegekbe, új világot alkotott... az ész teljesen szabaddá lett... vizsgálódás... egyéniség... legfőbb jó lett a kiművelt emberfő., természeti és erkölcsi ember, aki vallásos hitnél fogva közvetlenül érintkezik az Istennel... nemzeti öntudat... nemzeti egyház... álmaiból fölkelti a nemzeti nyelveket s eszközlí a nemzeti irodalmak fölvirágzását...²⁵ Lassankint a századforduló minden eszménye, sőt bizonyára nem egy politikai vágyálma is ott kezdett kavarni a reformáció fogalma körül. Azok a külföldön lefolyt

²² *Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis tükré.* Bp., 1896. 34—35. 1. és *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése.* I. Bp., 1903. 36. 1.

²³ *Kardos Albert: A protestáns kor áttekintése.* Beöthy—Badics: *A magyar irodalom története.* 1906. I. 191. l. *Horváth Cyrill* (*A magyar irodalom története.* 1899. I. 191. l.) a protestáns hit apostolairól írja: „A valódi irott magyar irodalomnak, mely az egész nemzethez szól, ők a megteremtői.”

²⁴ *Salamon Ferenc: Kisebbségi történelmi dolgozatai.* Bp., 1889. 23. 1.

²⁵ *Ferenczi Zoltán: A magyar protestantizmus irodalomtörténeti jelentősége.* *Protestáns Szemle,* 1917. 487. 1.

viták, amelyek a renaissance tartalmát szétoldották,²⁶ nálunk sem voltak ismeretlenek s hozzájárultak ahhoz, hogy a „két forradalmi irány”²⁷ a századforduló világnézetének megfelelő közelségbe kerüljön egymáshoz. „A reformáció hatalmas fává neveli azt, ami a reneszánsz kebelében mint csíra szunyadtott s kellő levegő híjján életre kelni képtelen vala.”²⁸ A protestáns teológia nem egy képviselője előtt is egészen világosnak és megdönthetetlennek látszott az újkori műveltségi és világnézeti fejlődés hármasa, egymásba vágó izülete: renaissance, reformáció, felvilágosodás. „Reneszánsz és reformáció nélkül nincs felvilágosodás, de reformáció sincs a reneszánsz nélkül.”²⁹ Más, még radikálisabb megfogalmazásban: „A reformáció maga is a tudományból sarjadzott ki. A kiválóképen tudományos jellegű humanizmus készítette elő az elmékben... A felvilágosodás vette fel aztán a reformátorok által eljettett fonalat és fejlesztette tovább a félbenhagyott reformációt.”³⁰ A „semper reformari debet” elve azonosult a profán és egészen 19. századi értelmezésű haladáséval.

Az irodalomtörténet nem is tett mást, mint ennek a műveltségtörténeti és teológiai látásmódnak minden következményét levonta: „A reformáció a szellemeket gondolkodásra, vizsgálatra hívja fel... Ez, ami a reformációnak végtelen fontosságot kölcsönöz a fejlődés, a *haladás* történetében... Most már az irodalom sem a régi többé... Egy csapásra lép ki az osztályok sorompóiból, a gondosan elzárt falak közül, ki az életbe, a nagy *tömegek* közé. Van közönsége, hatalmas és messze terjedő... diadallal emelkedik föl. A bíráló, kutató ész, a *szabadság szelleme*, az *egyéni erő*.” A szellem a reformációval csatlakozott azokhoz, „akik a dogmák megdöntését s az *ember* győzelmét hirdették.”³¹ Ez a szélső pont, ameddig az irodalomtörténet a reformáció irodalmi jelentőségének meghatározásában eljutott. Több évtizeden át élő és a köztudatba is mélyen behatolt korszemlélet formálódott így, oly pontos és egyértelmű fogalmi elhatárolásokkal, melyekkel egyetlen más irodalmi korszak sem dicsekedhetett. A reformáció minden időszerű szellemtörténeti erőt magába tudott foglalni. A legtisztább példát adta arra, mint vetítjük vissza önmagunkat a múlt meghatározása és megértése érdekében.

Ez a korszemlélet oly időben érte el a teljes kifejlődést, amikor már javában folyt a keresztény egyházak különös versengése, hogy melyik tett nagyobb szolgálatot a nemzet földi megmaradása és a világi műveltsége érdekében. A protestáns egyházak, a reformáció örökének birtokosai, méltó és megokolt büszkeséggel nézettek körül a magyar szellemi életben, ha az irodalomtudomány előbbi igazságaira rágondoltak. Az, hogy „az élő gazdag magyar nemzeti irodalom egészen a reformáció szülötte, a reformáció teremtménye”,³² igazolta a világiság előtt is a reformáció annak idején való szükségességét,

²⁶ L. Huizinga: *Wege der Kulturgeschichte* c. könyvében (1930) a renaissance-ra vonatkozó fejezetet.

²⁷ Ferenczi Z. i. m. i. h.

²⁸ Bartók György: *Reneszánsz és reformáció*. Protestáns Szemle, 1914. 18. l.

²⁹ U. o. 10. l.

³⁰ Zoványi Jenő: *Az evangéliumi protestantizmus egysége*. Protestáns Szemle, 1918. 40–51. l.

³¹ Horváth Cyrill: *A régi magyar irodalom története*. Bp., 1899. 200. l.

³² Harsányi István: *A reformáció hatása a magyar közművelődésre* Bethlen-könyvtár 4. sz. Bp., 1923. 5. l.

fejlődéstörténeti érdemeit, egyben pedig biztosította, talán szabad így mondanunk, a protestáns egyházak magyar közéleti súlyát és jelentőségét. Ugyanakkor pedig, ha szükség volt rá, a tudomány megállapításai apologetikus célokat is szolgáltak.³³ Hogy a keresztyénység értéke, léte és isteni missziója nem függ — e világban megvalósult több történeti alakja ellenére sem — a tudomány emberi igazságaitól, azzal a versenyző egyházak egyike sem sokat törődött.

Valóban, amikor azt az előbb idézett mondatot leírták, tartalmának már polemikus célzata és jellege is volt. A nemzeti és kulturális érdemeknek az egyik félén való hangoztatása szükségszerűen hívta ki a másik fél ellenmondását. De az ellenmondás nem lehetett könnyű. Nyoma van, hogy katolikus egyházi részről kísérlet történt nálunk is már a 80-as években a középkor rehabilitálására. A közép- és az újkor közötti éles határvonal tompítása volt a cél, hogy megszűnjék az az újkor-varázs, melyben a XIX. század embere élt. Hogy milyen eredménye lehetett akkor ezeknek a kísérleteknek, elég Péterfy Jenőt idéznünk. Schlauch Lőrinc egy idevágó tanulmányát ismertetvén, ezt írja: „A füzet végére érve, egy nagy talány előtt állunk. Nem bírjuk megérteni a protestantizmus világtörténeti fontosságát.”³⁴

De magán a magyar irodalomtörténet területén is lefolyt ilyen, a reformáció éles korhatár-jellegét megingatni szándékozó küzdelem. Ez az az időszak, amikor erősen vitatott kérdéssé vált, hogy azok az íróink, akik közvetlenül a nagy választóvonalon, az 1526. éven innen jelennek meg, protestánsok voltak-e, vagy sem. Protestáns volt-e már pl. Komjáthi Benedek, Sylvester János, vagy legalább is a reformáció indításának köszönhető-e irodalmi munkásságuk? A valamikori hitviták majdnem megismétlődtek az irodalomtudomány területén. Ismeretes, hogy ennek a vitának el kellett hallgatnia, amidőn Szilády Áron mindezeket a vitatott hitű íróinkat az eraszmius átmenet körébe vonta. Innen kezdve már nem lehetett őket fenntartás nélkül a reformációs irodalmi kezdeménynek létrehozói közé sorolni. Hogy az ú. n. „huszita biblia” körüli nézeteltérések is ennek a vitának a végső nyulványai, azt hiszszük, nem szükséges részleteznünk.

Mindezek a tünetek a magyar katolicizmus védekező mozdulataiból s önmagának a magyar műveltségben elfoglalt régi és időserű helyét féltő magatartásából származtak. Akaratlan segítője támadt azonban magában a magyar protestantizmus új öncszméltre ébredésében. Első jelei már századunk elején megmutatkoznak, sőt — igaz, nagyon magányos és visszhangtalan véleményként — éppen irodalmi vonatkozásban. „A 16. század papságának legfeltűnőbb s legérdekesebb tulajdonságaként azt emelem ki — olvassuk 1905-ben egy protestáns egyházi író tollából —, hogy semmi egyébbel nem foglalkozik, mint a lelki élet gondozásával. Annnyira mennek e tekintetben, hogy pl. még a haza ügyével sem igen látszanak törődni, ami, megvallom, eleinte kissé különös hatást tett rám. Az előbbi századok papjai nagy politikusok, bátor katonák akik belemerülnek az udvari fondorlatokba, s lóháton vezeték bandériumaikat; a 16. század protestáns prédikátora versbe szedi tanulságul az ó- és újszövet-

³³ V. ö. *Historicus: Történelemcsinálás a millenium évében*. Protestáns Szemle, 1896. *Gulyás Sándor: A magyar protestantizmus jelentősége és ennek elhomályosítására irányuló törekvések*. Protestáns Szemle, 1924.

³⁴ Bp. Szemle, 1887. (49. k.) 471. l.

ségi történeteket, előadja Nagy Sándor, Cyrus és Ptolemaeus históriáját, megénekli Cranmerus Tamás érsek esetét s mindezt csupán azért, hogy tanítson, oktasson. Roppant sok író van e korban, s majdnem mind protestáns papi emberek; de műveikből az látszik, mintha őket a haza sorsa alig-alig érdekelné. Magyar tárgyat nem választanak, s még az egyházi énekköltészetben előforduló magyar vonatkozások is inkább csak a zsidó és magyar nép helyzetének hasonlóságából erednek. Isten dolgai s a hit kérdései annyira elfoglalják e kor papjait, hogy ezek mellett a hazafiságra alig ügyelnek.³⁵

Ne keressük most azt, hogy mennyi ebben a nyilatkozatban az ellenőrizhető igazság. Mindenesetre annak a jele, hogy a magyar protestantizmus megkezdte a reformációnak mindazoktól a világi műveltségtörténeti öröktől való megfosztását, amelyek az idők folyamán reákrakódtak. Láttuk, hogy tudományos szabad kutatás, a tekintély nyomását lerázó értelem, nemzeti jelleg, nemzeti nyelvűség, világosság, felvilágosodás, egyéniség, forradalmiság, — mind teljesen laicizált értelmezéssel el tudott rajta és benne helyezkedni. Amennyit azonban ezekkel az erőkkal a profán műveltségi életben nyert, ugyanannyit veszített a tiszta religiózumban. Az új protestáns theológia egyre tisztábban látta az ebben a folyamatban rejlő veszedelmet s nemsokára hozzálátott, hogy a reformáció történeti tényét most már ennek a theológiának az értelmében határozza meg. Ez a meghatározás pedig így hangzott: „Az, ami az erfurti kolostori toronyszobában az 1512—13. közötti télen végbement: nem tudományos elemzés volt és nem logikai dedukció, hanem *prófétai kijelentés*... Gyűlhetett volna rakásra a skolasztikus és a humanista tudományosság teljes készlete: sohasem jött volna ki belőlük reformáció — ha a Luther lelkében és vele együtt tízezrek lelkében ott nem él vala egy, minden tudományos problémánál ősbib, elsődlegesebb, emberibb élet-halál-kérdés, az Isten elött való „igazság“-nak, azaz Isten és ember helyes viszonyának kérdése...“³⁶ A reformáció elvált a renaissance-gondolkodástól, a humanizmustól, mint forrástól. Amint azonban ez megtörtént, lehámlott róla mindaz, ami a közgondolkodásban reformáció és újkori műveltség kapcsolatait láthatóvá tette. Fel kellett tehát tenni a kérdést: „Akarták-e a reformátorok a kultúrát...?“³⁷

A felet már a magyar irodalomtörténetet is közelről érdekli: A reformációval „a világtól való elfordulás hangulatának — legalább is az első nagy, profétai időben — újra el kellett következnie... Persze ez a hangulat állandóvá most még kevésbé lehetett, mint az őskereszténység idejében... Kész keresztényen történelmi hatalmakat: egyházat és az egyház vezette kultúrát talált maga előtt. Ha tehát nem akart világkerülő, szektás rajongásba fúlni: csakis ezekhez a hatalmakhoz kapcsolhatta a maga tisztító munkáját“...³⁸ „A reformáció egymaga nem teremtett új kultúrát, de új szellemi ereje nélkül ez az új kultúra éppúgy nem tudott volna megélni, mint ahogyan össze kellett omolnia a réginek, nemcsak társadalmi és gazdasági korhadtsága miatt, de azért is, mert éltető szellemi ereje a régi egyház elhanyagolása folytán meg-

³⁵ Seprődi János: *Vallásos élet a XVI. és XVII. században*. Protestáns Szemle, 1905. 219. l.

³⁶ Révész Imre: *Egész elvek és fél igazságok*. Prot. Szemle, 1918. 286. l.

³⁷ T. I.: *A reformátorok üzenete a háborús világhoz*. U. o., 1914. 511. l.

³⁸ U. o.

fogyatkozott.³⁹ A magyar irodalomtörténet kiemelheti ebből a maga hasznos tanulságát.

Védekező katolicizmus és új öneszméletű protestantizmus egyaránt kivette részét abból, hogy a reformáció műveltséget s irodalmat formáló erejének meghatározásából elveszett az a könnyen átfogható egyértelműség, mely több változatban egy évszázadig élt és hatott. De volt még egy harmadik tényező is, mely ugyanebben az irányban munkálkodott: maga az újabb magyar irodalomtudomány.

„Az irodalomtörténet úgy tele van prédikátorokkal, mint az ég boltja csillagokkal, de az az író, aki Cicero és Tacitus volt egy személyben, egyszerűen kimaradt belőle.”⁴⁰ Ez az ingerült mondat olvasható egyik főrangú írónról szóló tanulmányban. A tanulmány majdnem ugyanabban az időben jelent meg, mint az, amelyikből az imént a prédikátorok irodalmi munkáját érintő részt idéztük. Mindegyik magányos és kissé külön felkiáltójel volt, de amint az előbbiben, úgy ebben is rejlik valami, ami a jövő felé mutatott. Majdnem jelképi értékű, hogy Cicero és Tacitus említetik benne. Az újabb magyar irodalomtudomány egyik legjelentősebb lépése volt, hogy kiterjesztette figyelmét a magyarországi latinságra, nem azért, hogy műveltség-történeti érdekességeket gyűjtsön s ezeket mintegy nemzeti illendőségből a magyar irodalomtörténet egy különválasztott rekeszében számontartsa, hanem hogy az irodalomismeretet organikusan teljessé tegye. Amikor azonban ezt a munkát éppen arra az időszakaszra nézve, mely a reformációt megelőzi, elvégezte, kiderült, hogy ez a latinitás sokkal több elemét rejtette magában a jövő irodalmi alakulásának, mint eddig tudtuk. Nemcsak soha egészen el nem vesztető formái vívmányok, valamint az írói tudatosság kialakulása és a következetes világítás azok az erők, melyeket magával hozott, hanem a római patriotizmus mintájára kifejlesztett nemzeti közösség-tudat, sőt a nemzeti nyelv szükségleteinek felismerése is.⁴¹ A reformáció irodalmi korhatár-jellegét összeható színek ismét halványabbá váltak.

Néhány újabb, többé-kevésbé népszerűsítő szándékú irodalomtörténetünk már mutatja is azt az ingadozást, amely ennek a fejlődésnek a folyamánkép létrejött. Az egyik már el is hagyta a korhatárolásból a valamikor oly világos és egyértelmű szót, a reformáció-t, s helyébe „a keresztény művelődés kettészakadása” igen vitatható értékű s „a könyvnyomtatás kora” teljesen jellegtelen kifejezéseit tette.⁴² A réginek és újnak hevenyészett egybejátszatása másutt viszont 16. századi irodalmunknak ezt az összefoglalt jellemzését adja: „Félig kinőttünk a középkorból: ha még meghajlunk a tekintélyek előtt, olyan tekintélyeket választunk magunknak, akik a szabad vizsgálódás elvét hirdetik; akik megengedik, hogy sokáig alázatosan pihentetett agyunk friss

³⁹ r. i.: *A reformáció és a kultúra viszonyának kérdéséhez*. Protestáns Szemle, 1915. 70. I. V. ö. Révész Imre: *A reformáció*. (Bp. 1932. M. Szemle Kincsestára.) — Halász Gábor: *Néhány szó a nagy vitához*. Protestáns Szemle. 1931. 769. I. — Máthé Elek: *Protestáns orthodoxia?* U. o. 1932. I. I. — *Kerecsényi Dezső: Jegyzet a „protestáns orthodoxia”-hoz*. U. o. 1932. 196. I.

⁴⁰ *Vértesy Jenő: Nadasdy Ferenc mint tró*. Századok, 1904. 57. I.

⁴¹ *Horváth János: A magyar irodalmi műveltség megoszlása*. Bp., 1934. 6–7. I.

⁴² *Farkas Gyula: A magyar irodalom története*. Bp., 1934. 52. I.

erővel kezdjen gondolkozni.⁴³ Az az irodalomtörténetíró pedig, aki kénytelen-kelletlen tudomásul veszi, hogy a reformációról minden eszméjét az ú. n. modern humánumnak le kellett hántani, ilyen szellemtörténeti helyzetképeket fest: „Az ó-protestantizmus voltaképen csak megerősítette a középkori szellemi formákat és azoknak az uralmát kétszáz esztendővel meghosszabbította.”⁴⁴ „A reformáció íróját ugyanazok a szempontok irányítják, mint a középkor szerzetesét.”⁴⁵ Ami kevés még megmaradt a régi szemléletből, pl. a magyar-nyelvűség, az is majdnem az irodalom alá szorul: „A protestantizmus fel-emelte a népnyelv gyakorlati szerepét, eszközi jelentőségét.”⁴⁶ Az irodalmat és nyelvet „megteremtő” reformációtól mindenesetre messze távoztunk.

Az irodalomtudomány a reformáció szerepét — figyelmen kívül hagyva a felekezeti polémia indítékait és eszközeit — lényegében két pontról szemlélte. Az egyik a felvilágosodott nemzeti haladás eszméje, a másik a humanista artisztikum. Ez a szerep egyik felől, mert vele a reformáció elvesztette vallási tartalmát, túlnőtt önmagán, más felől, mert itt meg csak a vallási tartalom áll élénk, törpülőben van. Mindkét látás nálunk Mohács sötét dátumában találkozik s megvilágít egyszer „korhad” középkort, másszor ragyogóan litterátus udvari életet, majd megzordult erkölcsiségtől „eltiport” humanitást, majd küzdve, ingadozva, de mégis csak megálló magyarságot. Az élesre húzott mohácsi határvonal sugalmazóvá vált az időben hátra és előre is. A magyar irodalomtudománynak egyik igen közeli feladata, hogy az ellentétes irányú vonalak között eligazodjék. Ennek csak egyetlen módja lehetséges: a reformációs magyar irodalom új megismerése.

⁴³ *Benedek Marcell: A magyar irodalom története.* Bp., 1938. 24. l.

⁴⁴ *Szerb Antal: A magyar irodalom története.* I. 61. l.

⁴⁵ *Farkas Gy.* i. m. 65. l.

⁴⁶ *Szerb A.* i. m. 70. l.

Az angyalok második kara Az ember tragédiájában.

A Tragédia első, mennyei színét az angyalok kara nyitja meg s az Úr első szavai után ismét az angyalok kara zendül fel. Erről mondja Pintér Jenő: *„Az angyalok második éneke az egész drámai költemény legnehezebben érthető része“*.¹ Jegyzetében Pintér minden szükséges tárgyi magyarázatot megad, többet nem foglalkozik vele, a könyv megszabott terjedelme szűk helyre korlátozza a jegyzeteket. Magam több ízben foglalkoztam a Tragédia tervének magyarázatával, ehhez az angyalok karának szorosabb értelmezésére szintén nem volt szükségem.² Egy jegyzetes kiadás írása közben azonban feltűnt Alexander rég elavult jegyzetes kiadásának idevonatkozó magyarázata, amely tárgyi tekintetben kifogástalan ugyan, felfogása ellenben távol áll Madách művének tervétől, szellemétől.

Hogy Alexander Bernátnak az elsősorban iskolai használatra szánt Madách-magyarázata milyen felfogásból eredt, arra egy 1923-ban megjelent tanulmánya világít rá, amelyben az iskola céljai már nem kötötték meg.³ Néhány idézet kellő képet ad felfogásáról. „... Nyilvánvaló, hogy azok, akik a mű mítikus és transzcendens keretét tekintik a fődolognak, nem a költő álláspontjára helyezkednek, tehát nem érthetik meg a művet“. „Ez nem vallási mű; vallásos, de nem vallási. Semmi felekezet, semmi párt ne merjen a maga propagandája végett hozzá közeledni.“ „Aki vallást keres, olvassa a vallás műveit; a költő nem pótolja őket.“ „Kérdi minden vallásos beállítástól függetlenül, mi az emberi élet sorsa, jelentése, értelme, ha a történet tükrében nézzük?“ „...mert az emberi élet gazdagsága, sokfélesége, jelentése csak történelmében tárul fel előttünk.“ Betetőzi mindezt a következő kijelentése: *„A mítikus jelenetekben sem Isten szólal meg, hanem Isten papja, vatesa: a költő.* Madách, aki rendezte a színjátékot, elmondja az értelmét a prólóban és az epilóiban. Nem Isten szerepét arrogálja magának, „de isteni ihlet inspirálja“.

Mint magyarázatomban kifejtettem, Alexander fel se tételezte, hogy a mű mennyei, paradicsomi és paradicsomon kívüli színe egyebek lehetnének, mint egy filozófiai problémákat görgető, modern természettudományi és szociológiai alapon álló költemény díszítései, a legjobb esetben kerete, melynek vajmi kevés köze van a mű értelméhez. Pedig Kármán Mór felhívta a figyelmet arra, hogy itt van a mű kulcsa, melyet Arany kongeniális lelke ismert fel először, igaz, a kulcsot Kármán se tudta a zárban megforgatni.

¹ *Madách Imre: Az ember tragédiája, Pintér Jenő* bevezető tanulmányával és magyarázó jegyzeteivel. Pantheon. A 135. lapon.

² *Kardeván Károly: Az ember tragédiájának magyarázata*, a Gyakorló-főgimnáziumi Egyesület kiadása, 1910 és Egyetemi Nyomda 1935; Madách-revizió, Napkelet, 1934.

³ *Alexander Bernát: Madách Imre. Az Ethika Tudományos Gyűjteménye*, Budapest, 1923.

Mi úgy láttuk, hogy Madách az ő mélyen vallásos lelke vívódásaiból felveti a kérdést: pusztá tudásunkkal, a Gondviselésbe vetett hit bizonyossága nélkül vállalhatjuk-e az élet terheit? A költő tehát megálmodtatja Adámmal, az örök filozófus emberrel az egész emberiség sorsát úgy, ahogy pusztá tudása a Gondviselésbe vetett hit nélkül látja a multat, jelent s kiméri a jövőt. A látomás hatása alatt Adám arra a meggyőződésre jut, hogy ezzel a tudással nem érdemes élni, ezzel el kell dobnia magától az életet s vele megsemmisítenie az emberiség jövőjét. De mikor apának tudja magát, mikor az emberiség fel nem tartóztathatott jövője csüggedő lelkét legmélyebb mélységeiben megrázza, elveti magától ezt a luciferi tudást, meggyőződéssel vallja, hogy egy teljesen fel nem fogható, végtelen bölcsességű és jóságú Isten tartja kezében az emberiségnek sorsát. Leborul Isten előtt: „Nélküled, ellened hiába vívok!”

Ezzel szemben Alexander azt tartja, hogy Madách műve feleletet keres erre a kérdésre: mi az emberi élet jelentése, ha a történet tükrében nézzük? A felelet azonban eleve hibás, ha a történelmet luciferi megvilágításban látjuk. Lucifer nem akarja ezzel Adámot megtéveszteni, de természetesen, a Gondviselésbe vetett hit nélkül mutatja be. Hisz az a kérdés: vele vagy az Úrral akarja-e az élet útját járni? Elszakad-e az Úrtól, vagy sem? És nem szabad megfélekedni, hogy a történelem még nincs befejezve s a rettentő „vég” is luciferi látás.

Mint hogy Alexander a mennyei jeleneteket szerkezetileg lényegteleneknek látja, a költő problémájának megoldását nem is a végső jelenetben, hanem a világuőrbeli színben találja meg: „S az ember célja a küzdés maga.” Sovány, sivár, vígasztalan megoldás! Szerkezetileg is súlyos hiba volna, ha a megoldás nem a mű végén jelenék ki.

Alexander racionalizálja az eget. Az Úr szerinte nem Isten, hanem maga a költő, aki a költői játékban nyugodtan mondhatja magáról: „Csak hódolat illet meg, nem bírálat”. Játék az angyalok karának éneke is, a mű elején csak úgy, mint a végén, és a mű értelmére vonatkozóan mélyebb jelentést nem kell benne keresni. Nincs is semmi bibliai felfogás az egész műben: az emberiség elejétől fogva haladónak volt teremtve, Adámot nem az Úr űzi ki a paradicsomból, hanem dacosan maga hagyja el, — szóval bibliai jelentésükből kiforgatott bibliai színeket rajzol a költő. Bizarr gondolat, költőietlen felfogás!

S most hallgassuk meg az angyalok karának második énekét:

Milyen büszke lánggolyó jó
Önfényében elbizottan
S egy szerény csillagesoportnak
Ép ő szolgál öntudatlan.

²⁵ Pislog e parányi csillag,
Azt hinnéd, egy gyöngye lámpa.
S mégis millió teremtés
Mérhetetlen nagy világa. —

Két golyó küzd egymás ellen
³⁰ Összehullni, szétsietni:
S e küzdés a nagyszerű fék,
Pályáján tovább vezetni.
Mennydörögve zúg amaz le,
Távolnan rettegve nézed:

- ³⁵ S kebelében milljó lény lel
Boldogságot, enyhe békét. —
Mily szerény ott — egykor majdan
Csillaga a szerelemnek,
Óvja őt meg ápoló kéz
- ⁴⁰ Vigaszul a földi nemnek. —
Ott születendő világok,
Itt enyészők koporsója:
Intő szózat a hiúnak,
Csüggedőnek biztatója. —
- ⁴⁵ Rendzavarva jó amott az
Üstökös rettentő képe:
S im, az Ūr szavát meghallva.
Rend lesz útja ferdesége. —
Jösz te, kedves ifjú szellem
- ⁵⁰ Változó világgömböddel,
Aki gyászt és fénypalástot,
Zöld s fehér mezt váltogatsz fel.
A nagy ég áldása rajtad!
Csak előre csüggedetlen;
- ⁵⁵ Kis határon nagy eszmék
Fognak lenni küzdelemben.
S bár a szép s rút, a mosoly s könny
Mint tavasz s tél közt vesz rajta,
Fénye, árnya léssen együtt:
Az Ūr kedve és haragja.“

Alexander azt mondja jegyzetében: „21—60. Az *alkotás külső képének leírása*“, utána pontos tárgyi magyarázatokat ad. A *Magyarzatban* pedig ezt olvassuk: „A teremtés műve be van fejezve. Az Ūr trónján ül és megindítja a nagy gépezetet, a csillagok járását. Körülötte az angyalok kara és a négy főangyal. A kar gyönyörködik a teremtés nagyszerű látványában és a hatalmas képet *leírja* [az aláhúzás a szerzőé]; a főangyalok mélyebben hatolnak be az Ūr művébe...“

Alexander tehát az angyalok karában mást nem lát, mint hogy leírja az Ūr alkotását és gyönyörködik benne. Elkerülte figyelmét, hogy az egész kar a *teremtésnek az ember szempontjából való méltatása*. A mennyei jelenet geocentrikus és anthropocentrikus, aminthogy a biblia is az: az emberhez szól és senki máshoz a világegyetemben. Az angyalok Isten üzeneteit közvetítik az emberhez és az ember megsegítése a rendeltetésük. Az angyalok érdeklődése azért fordul a Föld és az ember felé. Tudják, hogy az emberiségnek lesz jövője, azért beszélnek embermilliókról, tudják, hogy ez a jövő nem a paradicsomban fog lejátszódni, azért látják előre az eszmék küzdelmét. Lelborulnak az Ūr nagysága előtt, amely a teremtésben megnyilvánul, de minden féltő gondjuk csak a Föld s az ember felé irányul, hiszen legfőbb hivatásuk, hogy az embert földi életében megsegítsék.

Es most fordítsuk le a próza nyelvére az angyalok énekét.

21—24. A Nap védszelleme büszkén görgeti a maga csillag-gömbjét, azt hiszi, hogy fénye önmagáért van, pedig egy csillagcsoport szolgálatában áll. A Földet s a Holdat kell megvilágítania.

24—28. A Föld aránylag parányi csillag, a Nap mellett olyan, mint egy kis lámpa s mégis sok millió teremtés a maga mérhetetlenül nagy világát találja meg benne.

29—32. A Napot és a Földet a centrifugális és centripetális erők összhangja tartja pályájukon, különben eltávolodnának egymástól, vagy összeütköznének. Ezeknek fékjével haladnak útjukon.

33—36. A távolról szemlélő előtt a Föld, ez a kis csillag is félelmetesen mennydörögve zúg le, de közlőrl nézve sok milliő lény boldogságát mutatja.

37—40. Szerényen közeledik a szerelem csillaga, a Hold. Ezt megáldják az angyalok: legyen egykor vigasza a földi nemnek.

Itt megjegyezzük, hogy a szerelem a mű más helyén is mint felemelő és vigasztaló érzelem nyer jelentőséget. A paradicsomi színben Lucifer kételkedik a maga sikerében, mikor az első emberpár lágy enyegését szemléli:

„kik közt mint menhely áll.
Mely lankadástól óvja szívöket;
Emelve a bukót: ez érzelem.“

Alexandernál a legutolsó, 5. kiadásban, de a rendelkezésemre álló 2. kiadásban is helytelenül az érzelem áll. A Tragédia első kiadásában, de Tolnai Vilmos kiadásának tanúsága szerint a kéziratban is: ez érzelem, tehát a szerelem. A XV. színben is az Úr Éva helyét Adám mellett mint „vigasztaló“ mosolygó géniuszát jelöli ki.

41—44. A kozmikus ködfoltok, mint elenyészett csillagok részecskéi, az elbizakodott, hiú embert figyelmeztetni fogják arra, hogy amit az Úr teremtett, azt meg is semmisítheti, de mert belölük új világokat (csillagokat) teremt, biztatói lesznek az örök életben hívő és olykor mégis kételkedve esüggedő embernek.

45—48. Az üstökös rendzavaró, majd újra az isteni renchez igazodó képében is szimbólumot fog az emberiség látni. Az isteni igazságnak, az isteni törvénynek érvényesülnie kell: az Istentől elforduló embernek vissza kell térnie Istenhez.

49—60. Az előbb még távolról lezúgó, most közeledő Föld védszellemehez meleg szeretettel szólnak az angyalok. A Föld gyászt és fénypalástot, zöld és fchér mezt váltakozva vesz fel, azaz éjtszaka és nappal, tavasz és tél változik rajta. A következőkben pedig a bünbeesés anticipációját is megtaláljuk, mert bár az ember a Földön paradicsomi boldogságra volt teremtve, az angyalok tudják, hogy eszmékért fog küzdeni és szépben, rútban, örömben, bánatban, az Úr áldásában és átkában lesz része.

Az angyalok kara tehát a teremtésnek nem külső leírását adja, nem az érdektelen szemlélődő tárgyilagossága nyilvánul meg benne, hanem az angyalok rendeltetésének megfelelően azt fejezi ki: mit jelent a teremtés az emberre nézve. A Föld boldog otthont ad az embernek, a Naptól kapja a világosságot, a Hold az ő vigasztalását szolgálja, a születő és enyésző csillagok, az üstökösök az Úr végtelen hatalmára figyelmeztetik és alázatosságra tanítják. Az angyalok kara az emberiség földi életének alaphangját üti meg és szerves része a mű expozíciójának.

Ha az ember beleéli magát Az ember tragédiájának gondolati és képzeleti világába, minden egyes sora önkényt kifejlik.

Kardeván Károly.

Lázár Béla: Pekár Gyula. Irói arckép. Császár Elemér elnöki megnyitójával. Agyagfalvi Hegyi István, Gyökössy Endre és Szathmáry István Pekár-ódáival. Képekkel. Budapest, 1939. 168. l.

Lázár Bélának ezt a munkáját a Petőfi-Társaság adta ki boldogemlékeztető elnökének tiszteletére. A kötetben Császár Elemér megleghangú Pekár-jelmezésén kívül helyet foglal Agyagfalvi Hegyi István, Gyökössy Endre és Szathmáry István egy-egy szép emlékezése is, nemes díszével a vezértanulmány-nak: Lázár Béla Pekár-méltatásának.

Ez a méltatás mind elgondolásában, mind megírásában méltó az elhunyt íróhoz. Fejezetei novellisztikus érdekességgel ragadják végig az olvasót egy nem mindennapi életpályá virágos tájain. Ború, villámsapás kevés volt Pekár Gyula életében, Isten mostoha gyermekeivel szemben a Gondviselés édes gyermeke volt. De boldog helyzetét mindig a köz javára, a szellem győzelmére iparkodott kamatoztatni.

Irói hagyatéka nagyobb súlyú, mint ahogyan kortársai általában vélekedtek munkásságának értékéről. Lázár Béla megnyugtatóan mutat rá arra, mit adott nemzedékének, mit hagyott az utókorra. Lélektani fejtegetései a tehetség és hajlam kialakulásának gyökeréig hatolnak, világirodalmi párhuzamai megvilágítják külföldi kapcsolatait, széptudományi elemzéseiben föltárul a Pekár-mű eddig ismeretlen sok értéke.

Különösen megragadja a figyelmet azokban a részekben, amelyekben a swedenborgianizmus, okkultizmus, satanizmus, démonológia, mágia irodalmi jelenségeiről és Pekár-vonatkozásairól szól. Vagy ahol Pekár Gyula képzeletjárásának csapongását, irói megindulásának irányváltásait, bámulatos széleskörű szellemi érdeklődését vizsgálja. «Örökös belső feszültségben izzó lénye nem maradhatott az első külső benyomások formájába beláncolva. Munkasóvárgását, a mérhetetlen energia-főlöleg lecsapolásának vágyát atletikában, politikai szereplésben, megszámlálhatatlan egyesület körében kifejtett elnöklésben vezette le. De mindez nem tudta kielégíteni alkotásszomját, melyet számtalan új újságcikkben, a novellák százaiban, tíz kötet regényben, tizenegy Uránia-darabban, öt színműben, számos tanulmányban, több fordításban, trilógiájának három részében igyekezett csillapítani. Több mint negyven év óta lankadatlan szorgalommal gyűjtötte és jegyezte a novella-témákat, apró füzetek százaiba írva őket, az ő szinte rajzolt betűivel 2680 vázat írt össze, amiből csak alig 6—700-at dolgozott fel.»

Igaz jellemzés: «Mintha gépmadarban ülne, úgy nézte a világot, nagy összefüggéseket fedezve fel és finom lényeg-felismerésekhez jutva. De soha semmit azon nyersen, hanem mindent érzésein át, meghatott szárnyalásban, képzelete izzó kohójában, lírai lángban megtisztítva vetített elének. A körülötte zajló életet, a közéleti tapasztalatait itt átkapcsolta az átálmodott multba olyan játési könnyedséggel, mely az atléta friss erejét érezteti.»

Lehet, hogy egy új Pekár-életrajz szerzője a jövőben esetleg több adatot szed majd össze Pekár Gyula pályafutásának megvilágításához, esetleg bőveb-

ben elemzi a nagymunkásságú író regényeit és novelláit, hasonló művészi arcképet azonban nem fog festeni hősről. Lázár Béla Pekár-életrajza a hangulati egységnek, színező erőnek és költői megelevenítésnek olyan mesterműve, amely méltán odakívánkozik irodalmunk legszebb tanulmányainak válogatott gyűjteményébe.

Pintér Jenő.

Szász Károly: *A magyar dráma története*. Bp., [1939.] Franklin. 352 [2] l.

A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg Szász Károly hatalmas monográfiája, melyben a magyar dráma történetének színes, változatos és tanulságos képét kapjuk. Amint az előszóban említi, nem volt célja Bayer József és Galamb Sándor műveivel kelni versenyre, inkább a magyar drámairodalmi törekvések útjának a bemutatását tűzte maga elé, „a művelt nagyközönség igényeit tartva szem előtt“. Ezt a célját viszont kitűnően oldotta meg. Érdekes és jellemző képet rajzolt a magyar dráma kialakulásáról, a kezdeti kísérletezések korától napjaink sokféle ágazó törekvéseiig.

A könyv 16 fejezetében végigvezet a fejlődés vonalán, s különösen Kisfaludy Károlytól kezdve tárgyalja részletesen azokat a műveket, amelyek a fejlődéshez hozzájárultak. Elsősorban maguk a művek érdeklik s csak abban az esetben rajzolja meg egy-egy kiemelkedő egyéniség pályaképét, amennyiben azt szükségesnek érzi. Ilyen kitűnően sikerült mindjárt magának Kisfaludy Károlynak, de talán méginkább a *Bánk bán* tragikusorsú költőjének arcképe. Szász Károly tárgyalása során kizárólagos normaként az esztétikai értéket tekinti s ezen belül a drámai szerkezet és lélekrajz szempontjából vizsgálja a műveket. Temészetesen nem hallgatja el a kiválóbb alkotások általános nemzeti és kulturális jelentőségének hangsúlyozását sem. Ezenkívül minden esetben közli a művek címe után azok keletkezésének évszámát is. Az új drámatörténet jelentős érdeme az, hogy a szerző végigtanulmányozta drámairodalmunk alkotásait s különösen Kisfaludy Károlytól kezdve majd minden jelentős darabot a személyes élmény hatása alatt elemezhetett. Ezt azonban még gazdag színházlátogatási impressziók közvetlensége és varázsa is erősíti. Anyagát a magyar dráma hat nagy egyénisége (Kisfaludy Károly, Katona József, Szigligeti Ede, Madách Imre, Csiky Gergely és Herczeg Ferenc) köré csoportosította. Különösen sikerültek a nagyobb portrék mellett a Vörösmarty Mihály, Czákó Zsigmond, Jókai Mór, Rákosi Jenő és Toldy István, az újabbak közül Molnár Ferenc munkáságát méltató lapjai. Vörösmartynál pregnánsan jelölte meg a romantikus drámára tett nagy fejlődéstörténeti érdemét abban, hogy „különös fontosságú eredménye az ő működésének, hogy az igazi költészetnek érvényt szerzett a színpad nyelvében“. Szóba kerülhetett volna, hogy Éjszakai Károly újromantikus *A cydoni almájának* második kidolgozása már drámai jambusokban és nem prózában készült. Meg lehetett volna említeni, mint érdekes kuriozumokat, Dóczi Lajos első darabját, *Az utolsó prófétát* (1869), melyet a budai Népszínházban játszottak, és Tömörkény István *Barlanglakók* című (1915) életképét, melyet a Nemzeti Színház is színre hozott.

Szász Károly új könyvében jellemző rajzot készített a magyar dráma történetéről. Nagy szeretettel és finom intuícióval, friss és gyökeresen magyar nyelven, szellemes és élvezetes fejlődésrajzot adott. A nagyjelentőségű mű tárgyalásának anyagát a Nemzeti Színház centenáris, 1937-es évével zárja s végső

tanulsgként, amely egyúttal az igazságot is kifejezi, megállapítja, hogy „drámairodalmunk már igazán európai színvonalon áll, számot tesz a világ-irodalomban, s amint nemzetünk a lírai és az elbeszélő irodalom terén világhírű nevekkel dicsekedhetik — éppúgy joggal hivatkozhatik jeles drámaíróira is, akik élve és dolgozva a maguk korának, éltek — a költő szavai szerint — minden kornak, és pedig nemcsak hazájuk, hanem az egész emberiség hasznára és dicsőségére“.

Kozsca Sándor.

Kilián Zoltán: Rádióesztétika. Budapest, 1939. Magyar Szemle Társaság. (Kincsestár 59. sz.) 80 l. Kis 8.-r.

Ez a kis összefoglalás szerencsésen egyesíti a budapesti rádióknak immár kötelező „könyveden csevegő“ stílusát a komoly tárgyi hozzáértéssel: eleven előadásban tájékoztat mindarról, amit az átlagosan művelt embernek a rádióról, mint szellemi jelenségről tudnia kell.

A szerző a műsorközlő rádió fejlődésének rövid rajza után felvázolja a mai helyzetet, és főleg azokat a kérdéseket világítja meg, amelyek a rádióknak a közönséghez való viszonyából adódnak. Ezért találhatóbb cím lett volna a rádiószociográfia — az esztétikai vonatkozású fejtegetések a munkának csak egyik részét teszik s egyébként is csak a problémák ismertetésére szorítkoznak. De még így is nagyon érdekesek és tanulságosak. A rádió ma már szellemi életünknek szerves része; ezt az irodalom-esztétikának is tudomásul kell vennie és rendszeresen foglalkoznia kell a tényből következő kérdésekkel. (Pl. művészet vagy gépi berendezés a rádió?; ha művészet, akkor hol a helye a művészetek rendszerében?; a különleges rádióműfajok; a rádiókritika szempontjai; a rádiószínészek és a felolvasók előadásmódja; stb.) A gyakorlat terén működő szerzőnek mindezekkel kapcsolatban sok olyan mondanivalója van, ami tudományos fejtegetések kiindulópontjául kínálkozik. Legtalálhatóbb és leglényegesebb Kiliánnak az a megállapítása, hogy a rádió a betűkultúra kizárólagosságával szemben egy új hangkultúra korszakát nyitotta meg.

rtr.

Siklóssy László: Az országgyűlési beszéd útja. Budapest, 1939. Kir. M. Egyetemi Nyomda, 605 l. 8.-r.

Siklóssy László, több jeles művelődéstörténeti munka szerzője, eleven tollú stílusza, csak az a kár, hogy szerkesztési készsége nem áll arányban előadásával. Könyvében az országgyűlési tanácskozások rögzítésének, tehát a mai parlamenti gyorsíróirodának történetét adja elő, de a fejlődés menetét olykor-olykor elhomályosítja az adatoknak gáttalanul bőséges áradása: ebben a monográfiában mindenki főhős, mindenki „premier plan“-ban jelenik meg előttünk, a tárgyalás folyamán több ízben is. Ezért nélkülözzük a kellő távlatot, a lényegyet érzékeltető arányt, az igazi történeti levegőt. A sűrű utalások a szövegnek egy távolabbi, már előadott vagy még csak később előadandó részletére nem sokat segítenek, sőt inkább csak fokozzák a zavart.

Ebben a szellemi bozótban való cserkészés sem jár azonban haszon nélkül. Irodalmunk fejlődése minden időkben, legfőképpen pedig a XIX. században szoros kapcsolatban volt politikai viszonyainkkal. Irodalmi élet és alkotmányos küzdelem szerves egységet alkotott: politikusaink és íróink egy sorban harcolnak közös eszméiknek megvalósításáért, a művészi ihlet egyazon töről fakad az államférfiúi eszélyességgel, legnagyobb költőink egyúttal a nemzeti sors köz-

vetlen irányítói. Siklóssynak írás- és köztörténet határán mozgó művében is élénk tárul a mult század szellemi életének, elsősorban a reformkorszaknak jól ismert képe, de egy egészen új szemszögből. Látjuk Kölcsey Ferencet, majd Eötvös Józsefet az országgyűlési sajtónyilvánosságért folytatott harcban, Toldy Ferencet, Jósika Miklóst és Döbrentei Gábort, mint az első gyorsíró-vizsga cenzorait, Greguss Agostot országgyűlési naplószerkesztői hatáskörében; megismerkedünk P. Szathmáry Károly, Endródi Sándor, Szemere György és Vikár Béla hivatali életével, megtudjuk, hogy Badics Ferenc, Lampérth Géza, Follinus Aurél fiatalabb éveikben a parlamenti gyorsíróiroda napidíjasai voltak. Még érdekesebb adatokat kapunk az országgyűlési beszéd feljegyzésének eddig csak kevésbé ismert hőseiről: Kolinovics Gáborról (1698—1770), Orosz József-ről (1790—1851), Hajnik Károlyról (1806—1866), Stuller Ferencről (1806—1874), Dobrossy Istvánról (1810—1853). Ők mind a gyorsírás megszállottjai voltak: elvetélt írók, akiknek literátori becsvágya a mások gondolatának feljegyzésénél megrekedett. Néha azonban önálló alkotásokra is tellett idejükből és erejükből: Orosz folyóiratokat szerkesztett, Stuller színbírálatokat írt, Dobrossy — Petőfinek barátja — a Pesti Divatlapnak volt külső munkatársa és Shakespeare meg Scribe drámáinak magyarra való átültetésére vállalkozott. Tudományunkra vár az a feladat, hogy ezeket az írói megnyilatkozásokat teljes egészükben és a kor irodalmi törekvésszel kapcsolatban megismertesse.

Siklóssy László könyve tehát jó szolgálatot tehet az irodalomtörténet munkásainak: útbaigazítást ad az adatok rendszerzőinek, ösztönzést a szellemi összefüggések kutatóinak.

rtr.

Vértés O. Augusztá: A finnugorság felfedezése a francia irodalomban.
Budapest, 1938.

Vértés O. Augusztá dolgozata a finnugor népek felbukkanását és rövid dicsőségét vázolja a XVII. és XVIII. század francia irodalmában. A XVII. század végének útleírásai terelik a figyelmet Észak primitív népeire és habár az egykorú szerzők megállapítják, hogy közülük a livek a legkultúraltabbak, az érdeklődés mégis mindinkább a lappok felé fordul. A többi rokonnép, az osztjak, finn, mordvin, cseremis, csak egy-egy megjegyzést kap a Felvilágosodás íróitól, a lappok viszont bevonulnak a szépirodalomba és a kor érdeklődése, exotikumkeresése egy pillanatra feléjük fordul. Bernardin de Saint Pierre megjegyzései, Voltaire részletes leírásai, Buffon és a körülötte keletkezett harc a nagyközönség érdeklődését is felkelti s a lappok népszerűsége vetekszik az indiánokéval és Távolvelet népeiével. Dicsőségük azonban nem tartós: primitívságuk minden titokzatosságtól ment realitás, a kor nem találja meg bennük a keresett ideálokat. Voltairenek túlságosan kultúrátlanok, Rousseauanak viszont nem eléggé bölcsen primitívek — mondja szellemesen Vértés Augusztá. Így csakhamar ismét elfelejtik őket és helyüket az indiánok és Távolvelet misztikuma foglalja el.

Gedeon Jolán.

Gábrriel Asztrik: Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban.
Bpest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Nines város, amely olyan varázslatos vonzást gyakorolt volna a magyar szellemi életre, mint Párizs. Ez a hatás nem alkalmoszerű, hanem a XII. századtól kezdve apadó-nekilendülő erővel, de megszakítás nélkül tart napjainkig.

Mint hogy Párizs szinte magának Franciaországnak jelképpé vált központja, a francia-magyar kapcsolatoknak majdnem minden szála ide vezet. A feltárandó és feldolgozásra váró anyag óriási bősége miatt még mindig csak a részletmunkáknál tartunk, amelyek azonban már a kutatási terület nagyrészét felparcellázták.

Gábriel Asztrik, aki több jeles dolgozatában foglalkozott már középkori problémákkal, az egyik legnehezebb területet választotta, amikor a XIV. és XV. században Párizsban tanuló és tanító magyarok nyomait ásta ki az egyetem régi névjegyzékeiből, jegyzőkönyveiből, a diákokat tömörítő natio-k fennmaradt irataiból. A párizsi magyar diákok és mesterek ebben a korban szinte kizárólag egyházi férfiak. A teológiai fakultás világhíre csalta oda őket, hogy a legmagasabb képzést megszerezvén, itthon sokan közülük a legfőbb egyházi méltóságokba emelkedjenek. Legtöbben a szerzetesrendek tagjai: domonkosok, ágostonrendiek, premonstreiek, pálosok. A magyarokat a esekkel, lengyelekkel és az északi népek fiaival együtt a Natio Anglicana fogadja be. Talán az így keletkezett kapcsolatok révén felbukkan néhány adat az angol-magyar érintkezések korai történetéhez.

A magyar diákok körül kibontakozik Gábriel Asztrik tanulmányában a középkori egyetemi élet különös kavargása, amelyben a tudományiszomj mellett legalább akkora szerepe volt a tavernáknak és a garázda féktelenségnek. Diákjaink ebből a szempontból nem tették ismertté nevüket, hanem kemény munkával küzdöttek fel magukat az egyetemi grádusokon.

A hazatérő tanulók párizsi végzettségük nimbuszát nemcsak egyházi pályafutásukon használták fel. Jelentőségük főként abban van, hogy eljuttatták hozzánk a párizsi egyetem tanait, az új teológiai eszméket. Könyveiket, mestereik munkáinak másolatait magukkal hozták a hazai kolostorokba. Mint a szerző kiemeli, könyv- és kéziratáraink sok latin értekezése párizsi eredetre mutat. Ennek irodalom- és szellemtörténeti jelentősége az lehet, hogy jobbára másolat-, illetve fordításjellegű hazai latin, majd magyar nyelvű egyházi irodalmunk nyomát őrzi e források eszmei és stílusbeli hatásának. Ezt természetesen csak nagyobbarányú összevető vizsgálat tudná kimutatni.

Az elszórt adatok és a szempontok sokasága kissé rendszertelenné teszik a tanulmányt, ezt azonban az ügyes francia nyelvű összefoglalás tömörsége pótolja. Gábriel Asztrik értékes munkája a francia-magyar érintkezés egyik hiányzó láncszemét kapcsolta be az eddigi kutatásokba. *Kovalovszky Miklós.*

Irodalomtörténeti tárgyú cikkek, értekezések a fiú- és leánygimnáziumok 1938–39. évi évkönyveiben.

A budapesti középiskolák évkönyvei Pintér Jenő kir. főigazgatót ünneplik külön cikkekben azon alkalomból, hogy főigazgatói működése húszéves fordulóján a kormányzó Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntette ki. Méltatják benne természetesen nemcsak a kitűnő pedagógust, hanem a magyar irodalomtörténetírás vezérét is.

Több gimnázium évről-évre meg szokott emlékezni arról az íróról vagy költőről, kinek nevét viseli. Irodalomtörténeti szempontból e rövid, rendszerint egyoldalas cikkek újat nem nyújtanak, de mindenesetre ében tartják a nagyok emlékét. (Így méltatja a budapesti V. ker. községi leánygimnázium Ráskai Leát; a balassagyarmati áll. gimnázium Balassa Bálintot, a gyöngyösi

áll. gimn. gróf Koháry Istvánt; a győri áll. gimn. Révai Miklóst; a hazatért érsekújvári áll. gimn. Pázmány Péterről nevezte el magát s évkönyvében Noszkay Ödön terjedelmesebben ismerteti Pázmányt, „kinél a nyugati magyarságnak életfelfogása, nemzeti feladatainak elgondolása a legtisztább formában, ideális magasságban jelentkezik“.)

A névadó író kultusza sugalmazta Vajda László: Bessenyei lelke című értekezését is a kisvárdai áll. Bessenyei-gimn. évkönyvében. Tárnya: Bessenyei lelki fejlődése.

A szegedi városi kegyesrendi *Dugonics* András gimn. évkönyvében Diósi Géza *Dugonics* András ismeretlen kéziratgyűjteménye címen nagyérdékű irodalmi leletről számol be. 1938. tavaszán a szolnokmegyei csépai plébánián egy vaskos, kemény papírtáblába kötött kéziratgyűjteményes könyv került elő *Dugonics* András ifjúkori írásaival. Címe: *Dugonics Juvenilia*. Az elején 5 nyomtatott matematikai értekezés (részben *Dugonicséi*), azután jön *Dugonics* kézírata 200 levélen, különböző időkből származó írással, de mind az író pályájának kezdetéről.

A gyűjteményben legjelentékenyebb *Dugonics*nak egy eddig ismeretlen iskoladrámája. Címe: *Exercitatio Comico-Academica*; tárgya az egyiptomi József élete. Három felvonás; az 1. felvonás 9, a 2-ik 2, a 3-ik 6 jelenetre oszlik. 31 szereplője van: 16 zsidó és 15 egyiptomi. Esméje: a testvéri szeretet győzelme az álnokságon. 1762-ben a szegedi piarista iskolai színházban elő is adták. A gyűjteményben van még *Dugonics*nak egy nem teljes drámai kísérlete *Actio Dialogica* címmel; latin és magyar nyelven a keresztény életéről és jámborságról szól. Ezt 1762-ben írta, de nem fejezte be. A kézirat még tartalmazza *Dugonics* első magyarnyelvű szentbeszédét, melyet 1762-ben január 25-én Szent Pál megtérése napján a szeged-felsővárosi Szent György templomban tartott. Diósi Géza, a kéziratok ismertetője ígéri, hogy a teljes magyarázatos szövegeket a jövő évi évkönyvben fogja közzélni, *Dugonics* András születésének kétszázéves fordulóján.

Az aszódi ev. Petőfi gimn. a múlt iskolai évben állított szobrot egykori halhatatlan növendékének: *Petőfi* Sándornak. A mű Morzsa-Mohaupt Gyula szobrászművész, aszódi öregdiák alkotása. Az avató beszédet Raffay Sándor püspök mondotta. A gimn. ifjúság ez alkalommal eljásztotta *Osváth* Gedeonnak, az iskola volt igazgatójának „A halhatatlan diák“ című színművét.

A gimnáziumok nyugalomba vonuló s az évkönyvekben melegen elbúcsúztatott tanárai között is vannak olyanok, kik az irodalomtörténetet is érdeklik. A budapesti V. ker. áll. Bolyai gimn. évkönyvében Horváth Károly Antal Lám Frigvest, a Szepesség költőjét búcsúztatja. — A budapesti IX. ker. áll. Fáy András gimn. évkönyvében Janson Vilmos Bodor Aladárt búcsúztatja; inkább mint tanárt jellemzi, költői munkásságát mellőzi. — A budapesti X. ker. áll. Széchenyi gimn. évkönyvében Hopp József Várdai Béláról közöl meglehangú méltatást. Eletrajzi adataiban említi tudományos ihletőit: Gyulai Pált és Beöthy Zsoltot. Ismerteti művészettörténeti munkásságát, melynek a legértékesebb alkotása, a Beöthy-féle Művészettörténet számára készített dolgozata: A német művészet története a XVIII. század végéig (az építészet kivételével) kéziratban maradt. Méltatja irodalom- és művészettörténeti kiadványait; kiemeli kitűnő irodalmi eletrajzát: Mikszáth Kálmán életét; majd részletesen ismerteti a katolikus irodalom felvirágoztatásában szerzett érdemeit.

Az elmúlt tanév kiváló halottai közül Nógrády Lászlóról emlékezik meg a budapesti X. ker. áll. Széchenyi István gimn. évkönyvének névtelen cikke. *Nógrády László* az intézetnek egykor tanára volt. Méltatja mint novella- és regényíró, az ifjúsági irodalom jeles művelőjét, a gyermek-lélektan tudós kutatóját. Rempert Elek: *Torkos László* költészete címen hosszabb tanulmányt szentel *Torkos Lászlónak*, a századik életévében elhunyt költőnek, a budapesti evangélikus gimn. évkönyvében. Torkos a budapesti ev. gimnáziumnak 1862—77. volt tanára, 1872-től igazgatója. Életében négy verskötetet jelent meg. Önmaga is Arany János tanítványának vallotta magát. Idealista lelkületű, csendes hangú költő. Tárgyai a családi érzés, a hazafiság és vallásosság. Formai változatosság, finom képekben, szimbólumokban való gazdagság, szép magyarságú, kifejező, erővel teljes nyelv és kitűnő verstechnika jellemzi. Atültette Byron Childe Harold zarándokújtját.

Mint egykori kitűnő volt tanítványát ünnepelte a debreceni ref. kollégium *Kölcsey Ferencet* halálának százéves fordulóján. A bevezető beszédet Kállay Kálmán tartotta. Ebben Kölcseynek Debrecenhez való viszonyát fejtegette.

Ugyanazon ünnepélyen Kónya József Kölcsey kiáltó szava címen tartott előadást. Kölcseyben bizonyos kettősséget lát; ideál és ráció, eszménykultusz és józan észbeli belátás egyesül benne. Eszményisége lelki alkatából és klasszikus tanulmányaiból ered, racionalizmusa a korszellem gyümölcse. Odaadásal vesz részt minden munkában a nemzetért, de erős bírálattal kíséri minden olyan jelenséget, mely nézete szerint hátráltatja a magyarság előhaladását. A vármegyei és országgyűlési életben sok megpróbáltatás, kiábrándulás érte, de mindent vállalt a nemzet jövője érdekében. Sötétben ítélte meg a nemzet fennmaradásának lehetőségét.

A veszprémi kegyesrendi gimn. évkönyvében Sz. J. *Tóth Tihamér* püspököt parentálja el s fájdalmasan mutatja ki, mennyit veszített benne a magyar ifjúság és nemzet. Műveit 16 élő nyelven olvassák s így „ő a magyar kultúr-diplomácia első nemzetközi nagykövete“.

A csurgói ref. Csokonai gimn. 1939. június 3-án, az új cserkészotthon alapkövetélteli ünnepe alkalmával felavatta *Kozma Andor*, *Berzsenyi Dániel* és *Baksay Sándor* emlékműveit. Kozma Andornak, a somogy megyei származású költőnek és publicistának márványból faragott mellszobrát (Szörényi Tibor szobrászművész alkotása) az Első Magyar Általános Biztosító Társaság ajándékozta az intézetnek. A Berzsenyi Dániel-emlékpadot Gády Lajos budapesti rajztanár és szobrász tervezte. Az emlékpad párja az 1936. őszén felállított Csokonai-emlékpadnak. A Baksay Sándor-emlékmű Jálcis Ernő budapesti szobrászművész tervezése és ajándéka. A mű reliefben Baksay fejtét, alatta pedig egyik kedves elbeszéléésének, a Nagymamának egy jelenetét ábrázolja.

A debreceni zsidó gimnázium VIII. osztálya több évi gyűjtés eredményeképpen kiadta *Tóth Árpád*, debreceni költő szétszórt, eddig még össze nem gyűjtött tanulmányait és bírálatait. A befolyó jövedelmet a költő Debrecenben lakó édesanyjának szánták.

A budapesti II. ker. kir. kat. gimn. évkönyvében Szalay Gyula a *Vörösmarty-önképzőkör* (Budai önképzőegylet) története 1862—1939. címmel írt egy nagyobb terjedelmű cikket. A kör számos működő tagja később a polgári,

irodalmi és tudományos életben kiváló szerepet játszott. Az írók közül mint tagok szerepelnek Péterffy Jenő, Szász Károly, Voinovich Géza s mások.

A visszatért beregszászi áll. fiú- és leánygimn. évkönyvében Kontros Endre írt értekezést *Mikszáth Kálmán*: Az öregek (Összehasonlító forrástanulmány) címen. Az értekező Mikszáth két „Öregek“ című novellájának irodalmi forrásait nyomozza. Az első novella forrását Daudet Alfonz egyik hasonló tárgyú novellájában (Les vieux) s Ovidius Philemon és Baucis-ában találja. Az előbbi Mikszáth le is fordította. A második novella az előzőkön kívül még Gogoly és Turgenyev egy-egy hasonló tárgyú novellájának hatását mutatja.

Dr. Nagy Sándor.

Schulek Tibor: Bornemisza Péter. A XVI. századi magyar művelődés és lelkiség történetéből. Sopron, Budapest, Győr. 1939. Keresztyén Igazság kiadása. XII + 450 l.

A XVI. századi Magyarországnak kevés olyan jellegzetes embere van, mint Bornemisza Péter. Mint író, költő és könyvnyomtató is fíradhatatlan. A felvidéki magyar protestantizmus megszervezésében is mérhetetlen jelentős a munkássága. Személye biztosította ott a protestáns felek között az egységet, egyben a támadó és védekező harcot a katolicizmussal szemben. A humanizmus talajából nő ki, de egész lelkével vallásának hangos szavú szolgája lesz, csak ebben és ennek él. Vallásossága sajátos árnyalatot nyer az egész lényét eltöltő ördöghittel, ami legerősebben az *Ördögi Kísértetek* lapjain lüktet. Küzdelmes sorsa benne magában is Pál apostollal ébreszt párhuzamot, ennek a gondos, mindenre kiterjedő alapos életrajznak olvasójában is állandóan ez a párhuzam vetődik fel.

Az életrajz elsősorban új adatokkal gazdagítja az eddig ismert arcképet. De az egyénben a kor emberét sem téveszti szem előtt, és éppen ezzel segít a XVI. századi magyar művelődés és lelkiség jobb megismeréséhez. Hősehez nemcsak érdeklődéssel, hanem szeretettel is közeledik, de mindent megtesz, hogy elfogulatlan maradjon. Nem menteg, hanem megért, nem hallgat el, hanem megmagyaráz. Természetes, hogy némi elfogultság azért marad írásában. A legjellemzőbb példája ennek, hogy Telegdiből a katolikus hithirdetés kudarcának igazolására idézi a panaszt a prédikációhallgatás mulasztásairól, mintegy a protestáns prédikációk sikereinek ellentétéként, noha a 155. és 174. lapon Bornemiszából is hasonló panaszokat idéz. Felelegeti, hogy eddig a piarista Both volt Bornemiszának legelfogulatlanabb méltatója Telegdi-életrajzában, de maga aztán nem tarthatja vissza önmagát attól, hogy a 71. lap 2. jegyzetének utolsó mondatában egy gúnyos nyílt röpítsen viszont Telegdi felé. Az is elsikkad a képből, hogy a közgyónat mellett (165. l.) a személyes gyónást is megengedi Bornemisza szertartástana (175. l.). A protestáns liturgia fejlődése szempontjából érdekes, hogy Bornemisza nem-bibliai eredetű ünnepeket is megünnepelet (167. l.). Hőse vallási hovatartozását szerzőnk véglegesen a lutheri egyház mellett dönti el.

Bár ebben a kérdésben nem foglal határozott állást, az életrajzból mégis azt a meggyőződést nyerjük, hogy a *Vigasztaló Könyvecskét* nem Balassi, hanem Bornemisza fordította. A *Balassi Menyhért Arultatásáról* írt komédia szerzőségét — különösen Bornemisza és a Menyhért fia közti kapcsolat bemutatása után — nem lehet többé Bornemiszának tulajdonítani. Nagyon érdekesek a szerzőnek irodalmi jellemzései is. A szónok Bornemiszának gondos elemzés-

sel rajzolja meg egyéni képét. Becsesek a Bornemisza képzettségéről szóló lapok. Az *Ördögi Kísértetek* és a *Vitae Patrum* kapcsolatának megvilágításánál elkerülte figyelmemet, hogy erre már az Irodalomtörténet 1926. 15. lapján is utalás történt. Egyébként mindenütt nagy gonddal tartja számon mindazt, amit az egyháztörténeti és irodalomtörténeti kutatás hőséről felvetett. Műve rendkívül sokoldalú, tanulságos megvilágítás.

K. L.

Két értekezés a debreceni színészetről.

A debreceni Tisza István Tud. Egyetem doktori disszertációi között egyszerre két dolgozat vállalkozik a debreceni színészet történetének megvilágítására. *Hegyi Tibor* (A debreceni színészet és színház a legrégebbi időktől a ki-gyevezésig, 63 l.) 1867-ig, *Szilágyi Béla* dolgozta (A debreceni színészet és színház története 1796—1880. 63. l.) nagyjában a mai napig kíséri nyomon a színház történetét. Az alapvető rész, amely az állandó színház 1865-i megnyitásával végződik, mind a kettőben azonos adatokra és forrásokra van építve. Az 1798. évi előadások felsorolásában két darabnál Hegyi nem egy, hanem két fordítót említ. Az első színlapok közül Hegyi az aug. 11-it, Szilágyi az aug. 19-it közli. Az 1799. év előadásairól Hegyi a Magyar Hírmondó, Szilágyi a Magyar Kurir híradását hozza. Szilágyi büszkén újságolja: „Megtaláltam Debrecen város levéltárában Wesselényi Miklósnak szerződéslevelét“, ámde ugyanezt Hegyi is jelzi és idézi. Az 1805. év előadásairól csak Hegyi számol be, az 1806. évnél ő idézi a Hazai Tudósításokat, viszont az 1808. év felének elszámolását Szilágyi adja. Néha a forrás helymegnevezésében is eltérés van: Koll. Kvt. 724., illetve 725. De alapjában véve annyira közös forrásból dolgoztak, hogy az egyik csak megismétli a másikat. Minthogy Szilágyié 1938-as évszámmal jelent meg, különösnek tartjuk az egy helyen őrzött anyagnak ezt a megismétlését Hegyi 1939-jelzésű dolgozatában. A két dolgozat íróját így kellemetlen helyzetbe hozta a professzor, aki mind a kettőnek ezt a tételt osztotta ki; az egyiknek szorgalmas munkája mindenestre feleslegessé vált a másiknak dolgozata révén.

A. Zs.

Gróf Széchenyi István Naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula. Hatodik kötet. Budapest. A Magy. Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1939. Nagy 8-rét CVII + 810 l.

A *Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai* c. gyűjtemény XV. kötete az előttünk fekvő könyv: Széchenyi *Naplójának* 1844. jan. 1—1848. márc. 18. terjedő részének közzététele. A szabadságharc előtt írt *Napló* ezzel befejeződik. Mint a megelőző öt kötetet, ezt is Viszota Gyula rendezte sajtó alá, a tőle megszokott, mintaszerű filológiai gondossággal, gazdag és nagyértékű jegyzetanyaggal ellátva, amely nélkül alig érthető meg a legnagyobb magyarnak többnyire csak sebtében papírra vetett feljegyzéseit a nap eseményeiről s az azokhoz fűzött gondolatairól. A szöveget terjedelmes bevezetés előzi meg, amelyben a kiadó a *Napló* szétszórt adatai alapján beszámol Széchenyinek a mondott időben viselt dolgairól, betegségeiről, súlyos lelki küzdelmeiről s egyenként ismerteti nagyjelentőségű alkotásait. A bevezetés is, a szövegközlés is ugyanabban a szellemben készült, s éppen olyan értékes, mint a megelőző köteteké.

A VI. kötet irodalomtörténeti jelentőségű adatai között a legtöbb a

politikai irodalom történetére nézve fontos: megvilágítják Széchenyi e korból való irodalmi munkásságát, ezenfelül rengeteg a száma a Kossuth Lajosra és Teleki Lászlóra vonatkozóknak. A szépirodalom és a tudomány munkásairól szóló feljegyzések legnagyobb része az egyes írónak a grófhoz való viszonyát illusztrálja, vagy közéleti tevékenységükre derít fényt.

Vörösmartyról többször történik megemlékezés, egy kivétellel mind a Nemzeti, illetőleg Ellenzéki Körrel kapcsolatban, amelynek a költő egyik elnöke volt. Széchenyi a Kört, mint ellenzéki szellemű társaságot, nem nézi jó szemmel. Magát Vörösmartyt nagyrabecsülte a gróf: kitűnik abból is, hogy a Körnek Deák tiszteletére adott lakomáján melléje ült (1846. febr. 12.), s feljegyzi, hogy Vörösmarty meglátogatta (1846. dec. 12.), de már az említett lakomán való viselkedése sem tetszett neki, az ellenzékhez való szítása pedig már felháborítja. Midőn 1846. márc. 26-án, Teleki László, Vörösmarty elnöktársa, Batthyány Lajosnak, Széchenyi egyik legnagyobb ellenfelének tiszteletére a Körben ünnepélyt rendezett, s ezen Vörösmarty is tevékenyen részt vett, hangosan tör ki: „Die Akademisten! — Sie wachsen mir über den Kopf! — Pour 60.000 fl[orins]!“ 1847. márc. 31-én Bártfay Lászlóval kapcsolatban ezt írja Naplójába: „Most már frenesisbe megyen át a politikai düh. Vörösmarty, Bajza ect. mind ellenzéki körben — Lepálinkázzák magukat!“ Hogy ezt Bártfay mondta-e a grófnak, vagy a gróf Bártfaynak, magából a feljegyzésből nem lehet megállapítani.

Eötvös József sokat szerepel a feljegyzésekben. Széchenyi följegyzi, hogy Eötvös meg-meglátogatja, ebédel nála, ő is felkeresi, sétálnak együtt, de egyébként éppen nem hízelgően nyilatkozik róla: gúnyolódik rajta (1844. jan. 4, márc. 8, máj. 9, 1845. márc. 10, 1847. aug. 7), tartózkodóan, hidegen fogadja (1844. febr. 20, nov. 11, 1847. ápr. 23), nem bízik őszinteségében (1846. dec. 8), nyíltan szemére hányja gyöngeségét (1847. aug. 10), felrója neki, hogy a kaszinóban nem szépen nyilatkozott róla (1844. jan. 18). Nyilatkozik műveiről is: Az *Éljen az egyenlőség*-et unalmasnak találja (1844. nov. 11, dec. 10), elolvasta a *Falu jegyzőjét* (1845. nov. 24), de az utána vetett pár szót kitörölte a kéziratból, 1844. febr. 17-én pedig Eötvös egy ismeretlen emlékiratát említi.

*Kemény Zsigmond*ról sokkal nagyobb elismeréssel ír. A *Korteskedést* „wunderbar“-nak tartja (1844. febr. 3), beszámol megismerkedésükről (1846. aug. 4, Debrecen), aggódik, hogy Batthyány Lajos megnyeri magának Keményt, pedig ő számított a báró támogatására (1847. ápr. 4), felháborodik, hogy Jósika Samu erdélyi ember létére sértően nyilatkozik Kemény „Zsigó“-ról (1847. IV. 28), azok között a tényezők között, amelyek — szerinte — Kossuth pestmegyei követévé való választásának útjában állanak, felsorolja Keményt is (1847. szept. 30). Általában sokat vannak együtt: 1847-ben a báró ötször is hivatalos ebédre a grófhoz.

Jósika Miklóssal való találkozását kétszer említi: 1845. márc. 3-án meg-nézi vele a Lánchíd építkezését, egy év múlva (1846. ápr. 26) ebédén látja magánál vendégül. Ir a Nemzeti Színházban színrekerült drámájáról is.

*Kuthy Lajos*ról hatszor tesz említést. Nem szereti. „... Der dumme Kerl!“ jegyzi meg róla 1845. jan. 15-én, más alkalommal pedig Kuthy egy állításán felháborodva, szemébe vágja: „Das ist eine Lüge.“ (1845. márc. 6).

Czakó Zsigmond neve egyszer fordul elő a Naplóban, ennek Ráday

Gedeonnal való vitája kapcsán: Teleki László alá akarja vele iratni azt a nyilatkozatot, melyet Ráday védelmére szerkesztett (a gróf nem írta alá).

Horváth (Petrichevich) Lázár kedves embere volt, sokszor voltak együtt. Megemlíti akadémiai taggá való megválasztását (1844. dec. 24).

Schedel (Toldy) Ferencről sok szó esik a Naplóban, mindig az Akadémia ügyeinek kapcsán. Mikor egyszer Toldy lamentálni kezdett a kormány eljárása miatt, Széchenyi megjegyzi: „Auch er ist in der Luft“ (1846. dec. 3).

Szalay László, az Akadémia segédjegyzője nem állhatott nagy gráciában a grófnál. Fanyarul veszi a hírt arról, hogy Szalay kapja meg majd a *Pesti Utrlapot* s Eötvös is benne van a dologban (1844. jan. 26). Másutt ezt írja: „Szalay wird ein Narr... zeigte sehr starke Symptome“ (1845. febr. 23).

Frankenburg Adolf Életképek c. folyóiratát olvasva, megjegyzi, hogy ezen kívül egy sort sem olvasott tőle.

Vachot Imrét 1846 febr. 12-én bemutatattja magának. Ezt írja róla: „Ein Kleiner, fettlicher — — —“

Ezeket kívül még más írókról is megemlékeznek: *Bérczy Károlyról*, *Döbrentey Gáborról*, *Fáy Andrásról*, *Gaál Józsefről*, *Kunos Endréről*, *Pulszky Ferencről*, *Reguly Antalról*. Petőfi és Arany neve nem fordul elő a Naplóban.

Széchenyi színházlátogatásait mindig feljegyzi *Naplójában*, de az előadott darabok címét csak néha tartja érdemesnek a megörökítésre. Katona *Bánk bánja* nem nyerte meg tetszését. („Miserabel.“ 1846. ápr. 20).

Széchenyi megjegyzései az írók többségére nézve bántóak. Meg kell azonban gondolnunk, hogy a gróf a kormány politikáját támogatta, az íróvilág pedig majdnem teljesen az ellenzékhez csatlakozott. Azt sem szabad elfelednünk, hogy ezeket az ítéleteket az agyonhajszolt, testében és lelkében gyötrődő Széchenyi pillanatnyi benyomások alatt vetette papírra. Jelentőségüket is csak ezeknek szemmeltartásával mérlegelhetjük.

Császár Ernő.

Két Emlékkönyv. (*Emlékkönyv Pap Károly főiskolai tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Írták barátai és tanítványai. Debrecen, 1939. 638 lap. — *Emlékkönyv Mitrovics Gyula ötven-esztendősi trói működésének tiszteletére*. Szerkesztették: Paránszky-Jób László, Boda István, Faragó Tibor, Vajthó László és Zombor Zoltán. Budapest, 1939. XI és 686 lap.)

A debreceni egyetem két jeles tanárának működését ünnepli ez a két emlékkönyv. Mitrovics Gyula tudományos munkássága többoldalú: neve tisztelt a magyar bölcsélet, pedagógia, esztétika és irodalomtörténet munkásai előtt. Pap Károly szorosabban az irodalomtörténet művelője. Mind a kettő nemcsak barátokat láthat a neki szentelt emlékkönyv lapjain, hanem jeles tanítványokat is, akik éppen ezzel mutatták meg, mennyit köszönhetnek mesterüknek.

A Pap Károly-emlékkönyv tanulmányai nagyobbára irodalomtörténetiek. Csengery János *Martialis* hatását és magyar fordítóit mutatja be. Ember Ernő *Kazinczy* Debrecenhez való viszonyát ismerteti. Erdős Károly szövegkritikai adalékai tisztázzák, hogy *Komjáthy Benedek* Sz. Pál leveleinek fordításában Erasmust, a Vulgatát, sőt más forrásokat is használ. Vitéz Fehérváry Dezső *Kisfaludy Sándor* munkáiból gyűjti egybe a fajtisztaságra vonatkozó megjegyzéseket. Kardos Albert *Csokonai és Vörösmarty* bölcselő líráját állítja párhuzamba. Kéky Lajos *az Alföld lelkét* mutatja be költészetünkben. Kovács Máté *Fazekas Mihályról* írt munkájának azt a részét tette közzé, amelyben a

költő lelkületét vizsgálja. Kozocsa Sándor a *Zalán futásának második kidolgozását* ismerteti. Lázár Béla *Pekár* könyvéből ad részletet. Lengyel Imre a korán elhunyt *Török Gyulát* méltatja. Molnár Pál *Debrecen irodalmi életének útját* vázolja fel. Otrokocsi Nagy Gábor néhány találó megjegyzést fűz Angyal Endre egyik tanulmányához a *magyar irodalmi gótikáról*. Németh Antal a *Csongor és Tünde* első színrealkalmazásáról szól. Némédi Lajos a *Kártigám* purizmusát világítja meg. Papp Ferenc sajtó alatt lévő *Gyulai* életrajzának egyik fejezetével tisztelte meg az ünnepeket. Péterfy László az *irodalom és világnézet* viszonyáról értekezik. Pintér Jenő *Arany János lírájának* néhány motívumát veszi fontolóra. Török László a *Debreceni Grammatika* negyedik íróját Gál Andrásban jelöli meg. Vajda Endre *Tóth Arpád* lírájában figyeli a vers belső felépítését. Vajthó László *Reviczky önarcképét* állítja össze Reviczky műveiből. Zlinszky Aladár a *Helység kalapácsának* műfaji jellegét a bohózatos eposzban látja. Zoltai Lajos *Barta Boldizsárról*, Zsigmond Ferenc pedig a *megújhódáskori magyar irodalom stílusáról* értekezik.

A Mitrovics-emlékkönyvben szorosán irodalomtörténeti cikkek: Dénes Tibornak Társaságunk egyik ülésén elhangzott tanulmánya, *Bessenyei és a tragikus gondolat*: Gulyás József ismertetése *Zempléni Arpád ismeretlen fordításairól*; Kozocsa Sándor dolgozata *Vachot Cornéliusról*; Vajthó László *Reviczky humoresztikájáról* — éppen Társaságunkban tartott — előadását közli; Zsigmond Ferenc a *megújhódáskorabeli írók műfordítási elveit* ismerteti.

Mind a két emlékkönyv gazdag és méltó a vele megtisztelt tudóshoz.

Kende Gábor.

Bóta Károly: Istvánffy Miklós. Budapest, 1938. 47 l.

Szerzőnk becsületos szorgalommal egybeszedte az adatokat, amelyek erről a neves magyar humanistáról előkerültek; kis terjedelme miatt az értekezés természetesen az államférfinál nagyobb figyelmet szentel az írónak. Írásai közül is inkább a poéta érdekli; verseit műfajilag és tartalmilag ismereti, példaképeihez is hozzáméri. E példaképeket azonban csak a klasszikusokban látja, pedig a kölcsönhatás a világ humanistái között is nagy volt. Kár, hogy stílusa kissé patetikus, így aztán ilyen meghökkentő mondatai is vannak: „betegségét egy szomorú óra követte és — nem volt többé“. Ez annyit jelent, hogy szerencsésen meggyógyult, de teljes meggyógyulása után egy órával szerencsésen meghalt. Ahogy a mai operációk után néha a halált szövegezik.

L. J.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Akadémiai Értesítő. — 1939. jan.—május. Viszota Gyula: *Vörösmarty kisebb akadémiai jelentései*. Közli a jelentést Setét Imre Bársony tzipő, Jáger Emmanuel Virginia, Madarász József Hős regék, az Iphigenia-fordítás, a Delille-fordítás, A hívtelen, Emlékezet Itáliára, Zoraide, Borúra derű, Érzelmek Gyulától, az Elbujdosott, a Berlichingeni Götz, a Turandot, A zászlótartó, Kuniás, A hármás menyegző, a Magyar Ovid, Szabácsvár, A halhatatlanság, Az ihlelet, Náthán a böles, A végrendelet, Messzinai hölgy, Pókaiak, Zsarnok atya, Endródi Karitas, A könnyelmű asszony, a Hétmagyar stb. művekről.

A Néprajzi Múzeum Értesítője. — 1939. 1. Fél Edit: *A népkutatás kultúrföldrajzi feladatai a pannoniai térben*. Haberlandt bécsi professzor érdekes előadásának ismertetése.

Apolló. — 1939. 3—4. sz. Kodály Zoltán: *Mi a magyar a zenében?* „Mint a nyelve: a magyarnak zenéje is szüksézáví, lapidáris.“ „Három dolog kell nemzeti zeneirodalom létrejöttéhez: hagyomány, egyéni tehetség és sokak lelki közössége, mely az egyéni tehetség megnyilatkozását, mint a magáét fogadja. Hagyomány nélkül nincs termőtalaj. Viszont a hagyomány egymagában nem terem magasabb műformát, bármilyen eleven.“ A magyar népzene tulajdonságai K. szerint a következők: „Inkább akarat, mint érzelem kifejezője. A céltalan búsongást, sírva-vigadást nem ismeri. Még a székely „keserves“ ekből is elszánt energia sugárzik. Ritmusa éles, határozott, változatos. Dallama lendületes, szabad mozgású, nem előre elgondolt harmonikus alapból félenken kibontakozó. Formája: rövid, arányos, világos, átlátszó. Világos a forma, mikor mindig tudjuk, hol tartunk. Egy népdal leszakadt részéről is meg lehet állapítani, hogy eleje, közepe vagy vége az egésznek. Mindezek a tulajdonságok kell, hogy meg legyenek a magyar műzenében, ha valóban a népzene élteni, s annak folytatója akar lenni.“ „Hangszerek dolgában a magyar, úgylátszik, inkább vonzódik a halkabb vonós- és fúvóhangszerekhez, mint a lármás rézfúvókhoz.“ — Csapláros István: *Lengyel sors- és nemzettudat a magyar irodalomban*. A lengyel nemzet és Lengyelország irodalmi említéseinek ügyes összefoglalása. — Gáldi László: *A balkáni filológia mai állása és magyar feladatai*. A balkáni összehasonlító irodalomtörténetről, sajnos, igen keveset mondhatunk, mert még a problémák helyes meglátásáig is alig érkezünk el.

A Szent István Akadémia Értesítője. — 1938. Huszti József: *A Szent Istrán-korabeli latinság*. A Karoling-latinság jellegének meghatározása után kimutatja annak nyomait a felvett korszak latin emlékeiben.

Debreceni Szemle. — 1939. aug. Hankis János: *Író, irodalmi élet, irodalom*. Szembeállítja azt az irodalomszemléletet, amely az íróat nézi, azzal, amely az irodalmat vizsgálja. Ebből a szempontból elemzi az irodalmi hatás jelentőségét, a népköltés-irodalomjellegét. Végeredménye, hogy az irodalomkutatás két területet fog be: az adattörténetet és a szellem-történetet. — Molnár József: *Adalékok Debrecen multjához*. (Folytatólagos adatközlés.) — Molnár József: *Hajdánánási levél*. A Múzeum kincsei közt szól az irodalmiak-

ról is (egy Egressy-dráma, Csokonai-kéziratok, Rádai Lelki hódolásának csonka példánya, stb.).

Deutsche Kultur im Leben der Völker. — 1939. 2. R. Huss: *Der Stand der Germanistik und die Stellung der deutschen Sprache im wissenschaftlichen und kulturellen Leben des heutigen ungarischen Staates.* A német irodalomra és nyelvre, valamint a német irodalom hatására vonatkozó magyarországi megállapítások áttekintése.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1939. 1—4. Huszti Giuseppe: *Poesia di Piattino Piatti su Janus Pannonius.* Közli és elemzi a milánói poétának Janus Pannonius-hoz és Guarinóhoz írt versét. Mind a kettő ünnepli a magyar poétát. — Waldapfel József: *A magyar végek lengyel költője.* Részletes ismertetése a folyóiratunkban is említett Czahrowski Ádámnak. — II. sz. Gáldi László: *Argirus az oláh irodalomban.* Barac fordítása 1801-ben jelent meg. Budai-Delenau a mesét cigány cposzába olvastja bele. A legköltőbb feldolgozás Eminescué. — Bach Vera: *Ismertlen Petőfi-vers nyomában?* Chassin gyűjteményében talált egy fordítást, Petőfi-vers fordításának jelezve.

Erdélyi Helikon. — 1939. 8. sz. Kovács László: *Móricz Zsigmond.* A hatvanéves író ünneplése. — Molter Károly: *Nyelvrünk szépségéről.* „Tárgyszerűség, rövidség, férfias zengzet, modern korszerűség és tartalmi színvonal, ezek az első tekintetre felmutatható, jellemző jegyei nyelvünk szépségének.”

Ethnographia. — 1939. 1—2. Relkovics Davorka: *Hún és magyar vonatkozású mondák nyugati szomszédainknál.* A szlovének a húnokat kutya-fejűeknek mondják; a kutyafejűekről szóló mondák tehát kapcsolatban vannak a húnokkal. Németajkú területen él a húnok betöréséről néhány monda. A bajor mondák a magyarok emlékét is a húnokra ruházták. Magának Attilának neve is él több mondában; a szlovénoknál kísérteties vonások fűződnek hozzá. A magyarok ellen való küzdelem sokszor Nagy Károly nevével fűződik össze. Az Árpád-kori királyok közül mondákban szerepel Szent István, Gizella, IV. Béla, Imre. Igen kedvelt mondahős a krajnai szlovéneknél és a karinthiai németeknél Mátyás király. Vannak mondák, amelyekben a török háborúk, majd a kuruc harcok szerepelnek.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1939. 2. György Lajos: *A magyar regény előzményei.* Rámutat arra, hogy igyekeztek az első kísérletek olvasót hódítani; milyen szerepük volt a közönségszerzésben; miért ítélték el egyesek a szerelmes történeteket. — Pukánszky Kádár Jolán: *A drámaíró bizottság.* (2) Simonsits-korszaka; Ráday-korszak; Beniczky-korszak, a 90-es évek, a Színművészeti Tanács. — Solt Andor: *A szűrszerűség uralma dráma-irodalmunkban.* (2) Czákó darabjainak elemzése; Obernyik; a bűnügyi drámák; a történeti dráma; az operaszéru kiállítás divatja; a környezetrajz. — Adattár: *Verseghy Ferenc kiadatlan költeményei.* A Nemzeti Múzeumban Verseghy Uránia-példányában levő költemények. — *Actaeonról írt széphistória.* A XVII. század végén másolták bele egy nyomtatvány üres lapjaira; Ovidiusból rövidítve fordított versszöveg. — *Egy apokrif Csokonai-levél.* A Pukyhoz 1799. márc. 16-ról írt levél aligha Csokonaié. — *Vármegyei gúnyiratok.* Öt pasquillus a XIX. századból. — *Csokonai ismeretlen követője.* Grell János, a XIX. század huszas éveiben. — *Adatok Fiátfalvi György életéhez.* Két adat. — *Egy XVII. századi Házások Eneke.* A Cegői Wass-levéltárból. Szerzője tán Vas János. — *Három vers a XVIII. századból.*

Katolikus Szemle. — 1939. szept. Sándor István: *Regény és szociográfia.* A felvett szempontból fejlődést lát a magyar regényben. A falut immár nem a vásárnapok idillikus nyugalmában szemléljük, a külvárosi regényekben pedig mintha egy új társadalmi rend alakulásának lennének tanúi.

Láthatár. — 1939. 9. sz. Sándor László: *Cseh-szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok a háború után.* A cseh fordítások sorát Szabó Dezső Segítségére nyitotta meg; néhány évi szünet után megjelent az első cseh anthologia Ady verseiből, a harmincas évek elején pedig egy szlovák. Majd E. B. Lukács a modern magyar költőkből adott fordítás-gyűjteményt. A regények közül szlovák nyelven Kosztolányi Véres költője, Móricz Sáraranya, Mikszáth három elbeszélése és Márai egyik műve; cseh fordításban Móricz Légy jó mindhalálig, Molnár Ferenc Pál-utcai fiúk c. regénye és Földes Jolán s Köröndi Ferenc könyvei jelentek meg.

Magyar Könyvszemle. — 1939. 3. Harsányi András: *Szegedi Kis István két nyomtatványa Edinburghban.* Speculum Romanorum Pontificum, 1584. és Loci Communes, 1585. Az utóbbit 7 shillingért szerezték meg 1586-ban. — Jónás Alfréd: *Színházi érkönyvek* a Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárában. (Jegyzék.)

Napkelet. — 1939. 5. Fábrián István: *Magyar tudomány — kultúrgyarmat.* Angyal Imre egyik cikke kapcsán rámutat a veszedelemre, amibe a mindent német szellemtörténészek látószögéből néző fiataljaink juthatnak. — 6. Juhász Géza: *Magyar igény középkori irodalmunkban.* Hangoztatja a rovásírás jelentőségét abban, hogy az írásbeliség útjára térés nálunk olyan könnyen ment. Keresi — és persze, nem találja — a pogány magyar lélek megnyilatkozását a középkor irodalmában; végül is ott köt ki, hogy: kódexcink képzeletét valósággal megbénítja a magyar józanság. (Igazi, juhászgézai irodalomszámlélet!) — 7. Mesterházy Jenő: *A 60 éves Főtűs-szobor.* A város 1871-ben határozta el a szobor felállítását. A szobor tervét Huszár Adolf készítette; talapzatát Ybl Miklós.

Pannonhalmi Szemle. — 1939. 4. Barcza Leander: *Guzmics Izidor bakonybéli apát centennáriuma.* Kegyeletes emlékezés.

Pannonia. 1939. 3. Gálos Rezső: *Berzsenyi költői útja.* Azt bizonyítja, hogy Berzsenyi Horatius hatásán indult, a szentimentális poéták hatása későbbi. Újból rámutat néhány Himfy-hatásra. Lelki összeroppanásában a pesti utak jelentőségét emeli ki.

Protestáns Szemle. — 1939. július. Gulyás Pál: *Tíz év Ady nevében.* (A debreceni Ady-társaságban mondott beszéd.) — Aug. Musnai László: *Kőrösi Csoma Sándor ismeretlen élete.* Az első indítást enyedi tanáraitól kapta. Ezt bizonyítja Hegedüs Sámuel kéziratos históriája. — Kolozsvári Grandpierre Emil: *Ulys Gyula.* Meleghangú méltatás. — Szept. Kiss Tamás: *Arva Bethlen Kata.* Méltató összefoglalás. — Joó Tibor: *Kemény Zsigmond a történelem feladatáról.* Kemény idevágó nyilatkozatainak finom tollú elemzése.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1939. 9. Kemény Gábor: *Apáczai és a Magyar Encyclopédia.* A pedagógus Apáczai bemutatása.

Theologiai Szemle. — 1939. 2. Gál Lajos: *Gelei Katona István igehirdetése.* Micsoda bibliából prédikált? Milyen értékű fordítása? Igehirdetésének szerkezete. Igehirdetésének tárgya. — Zoványi Jenő: *Patay K. István.* Életrajzi adatainak tisztázása.

Turán. — 1939. 4—5. Kállay Ubul: *A vogul skorpióember és a magyar csodaszarvas*. A monda csillagászati eredetét bizonygatja.

Vasi Szemle. — 1939. 5—6. sz. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok*. Babits Mihály. Költészete a fiatalság zavart és túlzott szavaival kezdődik, végiggyűrűzik a középkorú férfi bölcsességén s bele torkollik az öregség álló vizeibe. De már a fiatal költőnek is megfogta a kritikus Babits a kezét, fegyelmet adott neki. Költői helyét a forma és szép szó jelöli meg. A dunántúli költőktől csak egyben szakad el: nincs meg benne a katolicizmusnak, mint hagyománynak a megbecsülése. — Orosz Iván. Alföldi lélek, álmódzó és merengő, aki a dunántúli tájban és emberben sohasem oldódott fel. Poézise negativista, hangja kesernyés és bizalmatlan.

Egy titokzatos vers.

I.

Néhány héttel azelőtt ismét kezembe került Tolnai Vilmos könyve: *Ungarisches Lesebuch*. (Berlin—Leipzig, 1913.) A kis kötet a nagyhírű Sammlung Göschen-vállalatban jelent meg. A prózai szemelvények után népdalok gyűjteménye, azután a befejező rész: *Újabb költőkből*. Vajda Jánostól kezdve Ady Endréig mindössze hat költemény van ebben a részben s ezek között Sárdy Lőrinc verse:

Ne higgy nekem!

Ne higgy nekem, ne higgy nekem:
 Hazug szavam, hazug szemem.
 Szívem, szegény, majd megszakad,
 De arcom egész mást mutat —
 Ne higgy nekem, ne higgy nekem!

Tréfára kész ajkam nevet,
 Tagadom, hogy szerettelek,
 Tagadom, hogy szeretlek még —
 De bennem a kín lángja ég —
 Ne higgy nekem, ne higgy nekem!

S mikor magamra maradok,
 Kezem fejére borulok,
 S aztán sírok keservesen:
 De azt nem látja senkiesem —
 Ne higgy nekem, ne higgy nekem!

A vers cléggé kezdetleges rímelés, Szendrey Júlia egyik kis dalának vagy Tóth Kálmán hasonló tartalmú költeményének gyöngye visszhangja. Mégis előkelő társaságban jelent meg. Vajda János, Kiss József, Reviczky Gyula, Szabolcska Mihály, Szentessy Gyula, Ady Endre és — Sárdy Lőrinc.

Bántott, hogy semmi közelebbit sem tudok az ismeretlen költőről. Nyomoztam utána minden hozzáférhető helyen. Nem találtam semmit.

Néhány évvel halála előtt az Akadémiában megkérdeztem Tolnai Vilmost: ki ez a Sárdy Lőrinc? Kitűnő költőnek kell lennie, ha egy nevezetes korszak hat vezérpoétája között ő is helyet kap; ha a németül olvasó európai közönség előtt úgy jelenik meg a verse, mint a legjellegzetesebb magyar költemények egyike. Tolnai Vilmos kitérően válaszolt. A verset valamelyik folyóiratban olvasta s annyira megtetszett neki, hogy besorozta könyvébe.

Nem akartam vitázni vele: hogy névtelen költő jelentéktelen rímelése nem képviselheti tájékozatlan idegenek előtt a magyar lírát; hogy antológiát nem úgy szerkeszt az egybeállító, amint ő csinálta a dolgát. Gyanú ébredt bennem. Ezt a verset ő írta vagy valaki a rokonságából. A név, Sárdy Lőrinc, a Lehr-család egykori lakóhelyére, Sár-Szent-Lőrincre mutat. Ez a vers az övé — Thaly Kálmán egyik leleplezőjéé!

Kozoeca Sándor barátom vállalkozott arra, hogy a múzeumi könyvtárban átlapozza a gyanúba vehető folyóiratokat s ha lehet, igazolja sejtésemet. Most átadom a szót neki.

II.

Szinnyei József életrajzi lexikona alapján megállapítottam, hogy Tolnai Vilmos „eleinte szépirodalmi téren próbálkozott eredeti és fordított költeményekkel és novellákkal, melyek 1890 és 1897 között a fővárosi és vidéki lapokban jelentek meg”. (*Magyar Írók*, 14. köt. 1914. 258. h.) Így többek között Kiss József 1890-ben meginduló *A Hét* című szépirodalmi hetilapjában is. Első verse *A Hét*-ben 1891-ben (37. [szept. 13.] sz. 597. l.) jelent meg; ez a *Ne higgyj nekem!* című vers volt. A költemény egyébként három helyen a következő időben jelent meg: először az *Aradi Közlöny* 1891. 195. [aug. 15.] számában, Tolnai Vilmos név alatt, másodszer *A Hét* 1891. 37. [szept. 13.] számában, ugyancsak Tolnai Vilmos név alatt és végül harmadszor az *Ungarisches Lesebuch mit Glossar*-ban (Sammlung Göschen 694. sz. Berlin und Leipzig, 1913. 79. 1.) Sárdy Lőrinc név alatt.

A *Hét*-nek ugyanebben az 1891-es évfolyamában van még két apró fordítás Tolnaitól: *A levél* Arnault és az *Egyém s tiéd* Fischer J. G. után (47. [nov. 22.] sz. 751. l.) Ezekén kívül még két ízben kereste föl írásaival Kiss Józsefet a szerkesztőt: így a *Tarasz dal* 1892-ben (19. sz.) és *Az élet* 1893-ban (3. sz.) jelent meg *A Hét* hasábjain.

Tolnai Vilmosnak még a következő lapokban jelentek meg versei: Magyar Szemle (1890.) — Vasmegyei Lapok (1890/92.) — Aradi Közlöny (1891/94.) — Rábavidék (1891) — Divat Salon (1891/92.) — Bolond Istók (1891) — Fővárosi Lapok (1891/92.) — Nyugatmagyarországi Híradó (1894/95.) — A Mi Otthonunk (1894.) — Ország-Világ (1895.)

Pintér Jenő és Kozoeca Sándor.

Ismeretlen Tompa-level.

Harsányi Zsolt a Pesti Hírlap 1939. jún. 8-i számában elmondja, hogy Miskolcon a kezébe került Horváth Lajos gyűjteményében egy eddig ismeretlen Tompa-level; mivel a napilap közlésében sok érdeklődőnek figyelmét elkerülhette az érdekes szöveg, szükségesnek tartjuk a közzétett levélszöveget folyóiratunkban is lenyomatni, megjegyezvén azonban, hogy a közlés pontosságát nem volt módunkban ellenőrizni.

„Tisztelt Ugyvéd Úr! Más dolgokkal lévén elfoglalva, csak most válaszolhatok az Ön levelére; teszem pedig azért, nehogy oly harapós állatnak képzeljen, ki mást minden ok nélkül megmarok. s hogy válaszból sok Ön előtt megfoghatatlan megfoghatóvá váljék. Az 1849. év őszén Ön Kelemérben megfordultán, hozzám is bebotlott s időzött nálam mintegy 12—15 percig; én nem beszéltem Önnel, nem láttam Önt soha az életben s bizonyára emlékezni sem fogok eddig nálam történt megjelenésére, sőt nevét sem fogom ajkamon kibocsátani, ha magariselete által, melyből az „igénytelen polgár” teljességgel nem vagyok képes felismerni, emlékezetessé nem teszi magát. Ön ugyanis visszatérvén Miskolcra, nem pirult

ilyen dicsekvéssel állani elő: Tompa Miska nagyon feltette tőlem a feleségét! Becsületesemre! eddig még csak egy korácsról s borbélyról emlékezett a mese, ki a lovat futtában megvasalta, a nyulat megborotráltta, most Ön is hozzájuk tehető, ki az asszonyokat első látásra meghódítja! Azt bölcsen tudja Ön, hogy a féltékeny férj comicus, vígjátéki alak, a féltésre méltó nő még valamicskével több, s kérdem Öntől: hol vette a jogot, ilyen színben akarni előállítani családdéletemet 15 percnyi nálam mulatás után? Mi volt a nyilatkozat alapja? Tréfa? lehetetlen! hisz köztünk nem létezett semmi cimboraság, de sőt ismeretség sem! Valóság? legyen szabad ebben kegyes engedelmérel kételkednem. Ime, tisztelt Úgyvéd Úr! saját, — feljebb idézett lovagias, nemes, férfias nyilatkozatában feltalálja a kulcsot az én nemtelen, férfiatlan kifakadásom megértésére: valamint azt is át fogja látni, hogy a feleletre-vonás talán jobban illenek az én szájamba, mint az Önébe: s eddig lettem is volna bátor némi felvilágosításért esedezni Önnek, ha részint e rám nézre kényes természetű dolgot piszkálni kedvem lett volna, részint ha nyelvem megkötre nincs, az annak adott szó által, ki Ön nyilatkozatát velem tudatá: kit egyébiránt semmi okom többé kímélni utálatos kétértelműsége miatt. mert az, ki Önt kifakadásaim ellen védte, Önnek beszúgta, s Önt nekem legelsőben elárulta egy és ugyanazon személy. „Ne bánts senkit, nem bánt senki“, ez nagyon érthető, nagyon egyszerű dolog! s Ön bizonyosan nem leend olly méltánytalan legkisebb kíméletet is várni Tőlem, kinek irányában az illedelem és becsület korlátait olly sértőleg s gyöngédtelenül áthágni elég könnyelmű, elég feledékeny volt; s hangulatom Ön irányában mindenesetre a régi marad, mtg ellenkező véleményre nem hoz a kérdéses dologban: teljesen fennmaradván Önnek minden út a további lépésekre a midőn én is fogom tudni magamat tájékozni. HANNA, Sept. 24. 1855. alázatos szolgálója Tompa Mihály.“

Megjegyzendő, hogy Tompa 1849. április végén költözött át Kelemérre; Soldos Emiliát 1849. május 1-én vezette oltárhoz. (Váczy János: Tompa Mihály életrajza. 1913. 84. és 82. l.) Böngésző.

Vörösmarty ifjúkori kísérletei.

Folyóiratunk 1936. évfolyamában (212—213.) adtunk először hírt arról a rendkívül jelentős, 175 lapból álló kéziratkötegről, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára még 1933-ban vásárolt, Vörösmarty ifjúkori költői kísérleteinek egy eddig lappangó kincsesbányájáról. Azóta megjelent a becses kéziratanyagból a *Zulán futásának* első kidolgozása és a költő több eddig ismeretlen drámája. A kézirat anyag szervesen kapcsolódik Brisits Frigyes 1926-ban kiadott *Vörösmarty Mikály kiadatlan költeményei* című gazdag gyűjteményéhez. Míg a Brisits által felfedezett kéziratok az 1816. év körül csoportosíthatók, ez utóbb előkerült „kísérletek“ már pár évvel későbbi idő, az 1819 körüli évek alkotóműhelyébe engednek bepillantást. A kéziraton egyetlen korjelző dátum található: 1819. Viszont a másik nyom, amelyen elindulhatunk: fennmaradt a kéziratkötegetben a Perczel-fiúk — kiknek ebben az időben volt Vörösmarty a nevelője — három füzetlapja: az I. grammatista Sándor és a III. grammatista Miklósé.

A fiúk a budapesti piarista-gimnázium tanulói voltak. Az iskolai értesítő tanulsága szerint a legidősebb Perczel-fió, István, Vörösmartyval egyidőben, 1817-ben járta a II. syntaxista osztályt. (Ez Vörösmartyval egy évben született.) A három évvel fiatalabb Imre 1820-ban végezte a II. syntaxista osztályt. Sándor 1818-ban volt I. grammatista, tehát 12 éves s 1824-ben végezte a II. syntaxista osztályt. Mór 1820-ban I. grammatista és 1825-ben végzi a II. syntaxista osztályt. Miklós 1812-ben született, ő volt a négy fiú között a legfiatalabb, 1821-ben I. grammatista (*Juventus Gymnasii Pesthensis apud scholas pias e studiis primi et secundi semestris in classes relata Anno 1817/1825.*)

Ezek alapján megállapítható, hogy Vörösmarty e kéziratköteg anyagát közvetlenül Börzsönybe kerülése után, az 1817. és 1821-es évek közötti időben írhatta. E költői kísérletek tehát Vörösmarty pesti tanulóéveit követő börzsönyi nevelésködése alatt készülhettek s valóban „nagyszabású terveket“ és azok eredményeit tükrözik a Brisis által kiadott korai kísérletektől a *Zalán* első kidolgozásig. Így áll elő az önművelés nyugalmas éveinek szigorú önfegyelme, az elfojtott és reménytelen, de annál mélyebben égő szerelem ösztönző hatása alatt már az egész nemzet szavát hallató költő: a férfi Vörösmarty.

Az alábbi hat költeményt is ebben a kéziratsomóban találtuk. A szövegek a következők:

1.

Míg gondok nélkül játszottam az égi örömmel
 melyet képzeletem tisztá szívembe csala,
 A' boldogságot valahányszor ölembé kívántam,
 egy tündér szép hölgy lebbene gyorsan elő:
 Gyenge vidám arczczal, mint hajnal, tisztá szemekkel
 ment a' szép szerelem' csillaga hajnal előtt
 Artatlanságnak leplében nyult deli testtel,
 érző jó szívvel, lágy szava' énekivel,
 Így jöve a' képzelt boldogság: csalfa világom
 eltűnt, ah eltűnt véle az égi leány!

2.

Fergeteg dül a' kopasz hegy' ormán
 Zúg rohanva erdőn, völgyeken:
 Rejtekébe kerget minden élőt,
 minden utat elzár vak dühe.
 Még csak egy halandó
 jár a' zaj között,
 jár, 's nem érez semmi zajt kívül.
 Agg szívében forr diühödve kinja,
 nyugta nincs a' tágas ég alatt.
 Álma' képét úzi, 's hah ki merje
 hogy csak álmot úz, azt mondani
 Hegyről völgyre téved
 és nem hül tüze:
 tárgyát önmagában kergeti.

3.

Egykoron a' kis egér egy vas ládába becsúszott,
 Mindene volt bőven, élete kénye szerint
 Ott ő jól lakozott, egyszer próbálja ha vallyon
 Melly hasadékon jött, vissza jöhetne e' még

Úgy lett áltmenvén csak szőrét veszi el, ismét
 Meg tért, mint ezelőtt lézzege, töltve hasát
 Minden háborgás nélkül sétálgata csendes
 Rejtekekben, 's boldog napjait éldegelő
 De jó élte után sanyarú inségre vetődött
 Mert szűk a' hasadék kis köze teste kövér
 Ó nygan áltésúszott bőrét vas' tőre lehúzta
 Mellyért illy szókkal hirleli bánatait
 Bár még kis testem csak szőrét vesztve kicsúszott,
 Vissza ne indultam volna lakozni megint
 Most nem nyújtóznám fele vesztett csonka fargummal
 Gondatlanságom' bélyege' terhe alatt.

4.

Kénye szerént széljel dühödő szél hajtja vitorlám
 Szerte ragad, nincs már állapotásra helyem
 Már a' vad Sirenek zaj alatt leseködve csikorgó
 Zúgással fogokat dúlva toromra fenik.

5.

Csendes volt az üdö, 's már a' nap hanyatlani kezdte,
 Izzasztó melegét gyengébb sugarakkal eresztvén.
 Minden megnémült: munkáját félbe szakasztá
 A' művész, és fáradt testtel készüle pihenni.
 Akla felé sietett a' nyáj, vig pásztora végző
 dalt fúván lassú lépéssel ballaga véle.
 Egy vándor, — csak ez egy volt még a' tiszta mezőkön
 Izzadtan, porosan; minthogy már reggel eredvén
 Útnak egész nap hevét folyvást érezte napestig.
¹⁰ Most, hogy az ormok alá szenülte hajolni napunkat,
 Utjában kicsapott kétesb ösvényre menendő
 's egy kiségg meg is állapoték; nem, mintha tovább már
 nem győzné utját; fáradt ő nem vala; mert oh
 hogy lehet az fáradt, ki belőlről szüntelen újul
 's csak tüzes ösztönért erejét soha sem veszi számba?
 Pindus' hegyére akart e' jámbor utazni, de rosszúl
 volt utasítva, szegény, s így botlott esüfos helyekre.
 Jobb lett volna örök esendben bezárva maradnod
 O nyomorúlt, 's házad küszöbét öröznöd halálig.
²⁶ Jaj! de elindultál, 's nyomaid külföldre ragadnak!
 Lássuk azonban mit kezd most, vagy szólni akar tán?
 Halljuk „az esti setét kezd már sűrűdni körülöm
 „s míg bátor sebesen haladék, távol van irányom.
 Itt e' hegy melly fellegekig nyújtózik előttem,
 Pindus, mint mondják, a' Muzsák lakhelye. Huj! mint
 Érzek, huj! mint lelkesedem néztére; valóban
 Itt nem halandó, nem közlelkü nép lakik. Útra —
 Útra tehát“. Így szolt 's letörölvén ökle porával
 Areza' veritékét, valamint a' tengeri habzás
³⁰ vagy mint éjszokról zugván a' fergeteg, omlott,
 kész a' szörnnyekkel bajt víni, ha ellene állnak.
 Nem kellett neki ló, se számár (maga volt az!) erősen
 ment gyalog a' hegyeken, 's már majd tetejére nyomúla,
 hogy felhőbe borúlt a' hold, vezetője nyomának.
 Nemde talán csüggedt, kétségbe merüle vitézünk,
 's a' zordon felhőt szidalommal verve megállott!
 Ha! nem, erőt vévén „sok bajt meggyőzni dicsőség,
 a' könnyű nyereség örök hírt nem szülhet“ ezenkép
 biztatván tetemét vakon omlott Pindusa' terén,

- 40 's bár lassú volt már, mint a' lúd szárnya-szegetten
 örültségében gyorsnak gondolva menését
 Egy esalitos, tüskés tájt kezdte tapodni. Ki kétli?
 lábát tüske szurá, kóró veregette pofáját,
 's gyakran földre bukott tövisekbe kötődve, de mind ez,
 's tán még szörnyűbbek sem fogták volna el útját —
 Ahrándozva bukott 's ugyan úgy kele viszsz' a helyére
 minden léptével nevelődven régi reménye.
 Jó darabot haladott, kezdett ritkulni veszélye
 's mint véle, 's neszezéséből is merete gyanítani.
- 50 Pindusa itt volt már; mi esett? éneklí, azontul
 nyert költői szabadságát szájhúzva nyeríteni
 A' mikor érezvén ötet közelebbre vonúlni
 A' pihenő Dallos, 's nyöszörögtét roszszra ítlévén
 Patkótlan lábbal jól megrugdosta fődetlen
 Mejjét, oldalait, 's az után vízmosta fejét is.
 Több neki nem kellett; volt áldás rajta. Nem érzett
 ő itt fájdalmat, nem csüggede — semmi setétség
 nem volt utjában. Feje, mejje esodálatos hévvel
 Megtelt, 's már ekkor fő pontját érte bolondos
- 60 Gerjedezésének: nyomorúlt így tére körünkbe!
 Erdő, rét, ligetek, várak nem mentek előtte
 végig élénkle a' portól kezdve Urunkig
 mindent: állatot és ásványt, 's növényi esodákat,
 mert a' vers-kórság forrton forr keble körében.
 Fuss jövevény, kórsága élől fuss, merre szemed lát
 Majd, ha utól érhet, füledet bétölti zajával
 's akkor, nincs mentség végig kell hallanod utja'
 ritka szerencsét 's bár mint gúnyoljad, öröklő
 hűséggel nagy Apollóját harsogja, 's azontól
- 70 Es vígadó hanggal kezdé nyöszörögni köszöntő
 verseit. A' szomszéd sértések' gyülte idétlen
 Dallóját nem tűrhetvén rőfögésre vetődék.
 Ez neki új muzsát mutatott. Mert „nemde az elmuált
 dolgokat, a' történetet így kell rendre beszélni?
 kérdé, 's új rőfögést hallván nagy erőszakot érzett
 lelkében, 's történeteket mert nyelve rőfögni.
 Adánon kezdvén három, négy szóval üdönkig.
 Balgatag, a' esendes major álmát félre ijesztvén
 minden zajban ezer Muzsát lelt 's a' ezudaroknak
- 80 még ezudarabb követője nehéz kínokba merüle.
 Most, hogy esendesség lőn, egész füllel neszez ő is.
 Egy tüesök (o botlás) reczegett mellette. Mi újság?
 Szívszakón „szerelem, szerelem milly kellemes hangod“
 így ordíta 's szerelmekről győtrődve nyiforgott.
 El mondá, mint érte szívét nyila kised Amornak
 A' mikoron Pannája pofon veregette otromba
 esdekléseiért, 's még mennyit monda, mi szépet!
 Ezt is eléglvén mig Pásztori éneke nem volt.
 Ohajtá pedig, és már homn föl tette magában,
- 90 hogy, ha szerencsés lesz Pindust valahára tapodni
 Bár mibe telnék is, megfogja tanulni, 's mivelni.
 Indúl. — Haj hova mégy, boldogtalan? haj! hova esábit
 Elhítető, részeg képzésed' gyáva csalása?
 Mégy, — sem tűz, sem víz meg nem gátolja menését, —
 egy juh akolra botlik, 's ész nélkül tétova futván
 itt az ihász paripája kerül útjába először,
 Melly nagy üvöltést kezd nem várt láttára emelni
 A' haragos mennytűz így harsog déli keletről,

- Igy ropog, így csikorog gördültekor Aetna szikklája,
 100 Mint e' tébolyodott' füliben hangzanak az ocsmány
 Tátosnak szelet indító botor ömledezési.
 Késedelem nélkül leborul hát, 's a' nagy Apollót
 (Oh butaság!) teljes rabsággal kezdi imádni
 A' komor álmokból fölcsoódott régi Füleiben
 Oh ha ez áldozatot képes lett volna becsülni
 A' harsány dalló, valljon ki lehetne kevésbé
 Mint a' gyáva számár? Valljon ki lehetne szerencsésb?
 Jaj de nem érté e' hódulatot, és az előbbi
 Enek folytával nem szűnt rémitni az álmat,
 110 A' mikoron nagy alázattal lábának előtte
 még most is csupa kábultan fetreng Poctánk
 Mert, mint észrevevé az előbbi dicséretes hangok
 E' harsány dalban mind úgy egyesülve valának
 hogy mind részenként, mind egyben ritka tökélet'
 fő példái lehetnének, szóval, hogy lantos Apollo,
 Ó maga zenge így. Már majd rikkantani kezdett.

6.

- Küldi köszöntését az Abydai Hero! tenéked
 Mellyet, ha engedné tengere, vinne maga
 Hogyha szerelmemnek kedveznek az égbeli lelkek
 Bár Kedvetlen, vesd e' soraimra szemed.
 De nem kedveznek; — mert ám gátolnak utamban
 És nemis engednek futni szerelmem után
 A' nagy fellegeket, 's tengernek határtalan árját
 Láthatod a' mellyen általevezni nehéz
 Révünkől egy hajós indult a' tengeri sikra
 10 A' ki levélkémet nyújtani fogja neked.
 Ót, mikor útnak eredt, nagy Abydó népe zsihongva
 Nézte, nem is mertem hágni hajóra vele.
 Mert így a' Szüleim megtudták volna szerelmünk
 Titkait, illy vésszszel tett utazásom után
 Mindjárt ezt irván, levelem menj békésen, ő majd,
 Így szólék: kegyesen nyújtani fogja kezét...
 Táu, mikoron felakar havazó foga törni, (hol ömlik
 A' szép nyájasság:) illeted ajka körét.
 Ezt röviden szolván rebegő nyelvemmel, azonnal
 20 Jobbom kezdte tovább jegyzeni titkaimat.
 Mellyel evezni habon, jobban mint irni óhajtnék
 Bár mély tengernek gyorsan haladna vizén
 Bátor az a' csendes vízben habot üzni tanúltabb
 Mégis vágyásim fejtegetője lehet
 Már hét éj halad el, melly hosszabb nékem egy évnél
 Hogy gödrén kívül a' tenger habozva zajog
 Hogyha az éjeken én alvás nyugalmaim érzém
 A' felhevült tenger habjait üzze tovább
 A' nagy szirtekről búsan révedve tekinték
 30 Gondolatim küldöm a' hova nem mehetek
 Sőt nagy tornyodnak nézem búsongva világát
 Vagy csak csillámját képzetem adja elő.
 Háromszor vetvén a' száraz homokra ruháim
 Annyiszor elkezdtem kedvesem e' nagy utat
 Ellene ált hevesen kezdett Munkáimnak az árviz
 Szájamat úsztomban visszafolyása tömé
 De te legdühösebb zavaró mindannyi szelek közt
 Mért hartzolsz, kegyetlen vad! vetekevedve velem
 Illy dühösen, tudjad Boreas! én ellenem indúlsz;

- 40 Hátha nem esmérnéd a' szerelemnek hevét?
Bár jegesedve dühödsz, még is megvallod hogy' érzett
Aktaéisnak ölen gerjedezésed hevét.
Mint néznéd, ha, midőn szeretődöt elhozni akarnád
Elzárná valaki a' levegői utat?
A' könnyű levegőt mérsékeld kérlek, ezentúl,
Roszra ne késztesen tégedet Hippotides
Ó sikeretlen kérésimre morogva felelget
'S a' kék hullámok tornyait égre veti.
Vajha, merész szárnynyal, Daedállal szállani tudnék
- 50 Bár közel itt a' víz Icári partot öblít
Bár mi lesz, eltűröm, csakhogy a' levegőbe mehessek
A' ki gyakran kétes tengereken lebegék.
Végre, midőn a' szél, 's a' vadhabok ellenem áluak
Első próbámnak képit eszembe hozom
Ejszaka kezdődött (mert még emléke is édes)
A' midőn elnyugodott hazámat hátrahagyám
Ott haladék nélküle merészen elhánnya ruhámat
A' sima víz színét gyorsan hasítva menék.
A' Holdnak remegő ságára lebegve vezetvén
- 60 Engemet, hív követöm, 's társam az útba leve.
Ezt én kérlelvén, kedvezz o! Lúna kiálték
Jusson eszedbe, kegyes; Látmai sziklaköre
Endymion szívedet kegyetlenné lenni ne hagyja
Kellemes Istenné állapotomra tekénts
Te mint Istenné keresél e földön halandot
Hogy igazán szóljak, mennyei, kit keresek
Isteni lelkekhez méltó erkölcsi ragyognak
Mellyek az égre viszik termete kellemeit.
Szébb nincs nálánál kivüled, Vénust ha ki veszed
- 70 Láthatod, azt megadja szavainnak hitele.
Mint a' tágas egek boltján ságaraid újúlt
Fénye sok apróbb fényt, csillagokat megelőz
Úgy ragyog ő sok szépe felett a' Systai térnek.
Cynthia nints szemed, ha kétesek e' szavaim.
Így mondám ezeket, vagy ezekhez szinte hasonlótt
Szólva az éj esendét vizen evezve szegém.

Az egyes költeményekhez fűzött megjegyzéseink:

1. *Míg gondok nélkül játszottam.* A költő egyik legfinomabb lírai remeke. Művészi tökéletességgel tárja föl sóvárgását az elérhetetlen „tündér szép hölgy“ után, aki „mint a képzelt boldogság“, csak azért jelent meg előtte, hogy annál hamarabb eltűnjön. Forma és tartalom csodálatos összhangban olvadnak olyan kerek egységgé, amely még Vörösmarty munkásságában is a legköltebb alkotások közé tartozik. A vers a kézirat 151a. lapján található, *A' boldog elhalás* (A hűség diadalma) c. költői rege első kidolgozása negyedik füzetének utolsóelőtti lapján. Vörösmarty sok javítás, törlés, többszöri újrakézírdés után vetette papírra a végleges szöveget, amelyen már csak egy javítást tett. Később az egész verset egy keresztvonással áthúzta: valószínűleg azért, mert nagyon árulónak tarthatta. A kézirat másik 151b. lapján *A' hűség diadalma* ismert Villi-regéjének egy részlete található.

2. *Fergeteg dül a' kopasz hegy ormán.* A kézirat 167a. lapján van. Töredék. A nyugtalanságban, és hülni nem akaró tűzével a csillapodását önmagában kergető hős: nyilván a költő. A vers alatt *Fogadd el édes Andom* címmel a Gyulai kiadásában (VIII. 65.) található *Emmihez* c. vers változata van. A lap érdekességei: először a margóra vetett sok leánynev, abban a sorrend-

ben, ahogy a költő azokat ábrándozva jegyezte: Etelka, Etelka, Etelka, Etelka, Etelka, Etelka, Etelka, Emelka, Etelka, Jolánka, Piroska, Karika, Etelka, Tonina, Tonina, Tcni, Tonina, Tonina, Lucietta, Tonina, Marianna. Másodszer a 167b. lapon a következő levélfogalmazvány-töredék található Vörösmarty írásával; eleje, sajnos, hiányzik: „... Bonyhádra jöttem, honnan két nap mulva Börzsönybe, Tekintetes Perczell Sándor Úrnak fia mellé szoptató Dajkának fogadtak. Itt vagyok most is, Istennek hála, jó egészségbe. Ezen fölül arra kérem kegyelmedet, hogy ha ezen levelemt veszi, azonnal adja levél által tudtomra állapotját, 's szándékát, 's egyszersmind azt megkívánom, hogy örökségemet adja vissza atyámfiainak, ha épen annyira meg vetted, hogy velem élni többé nem akar. Egyébaránt kívánok kennek, és nemzetségemnek Istentől minden jót, állandó egészséget, és maradok Kegyelmednek holtig hű hitese *Kasziba Panna*.“ Valóban elküldött levél? Vagy csak a költő önmagát gúnyolta ki benne, mint a Perczel Sándor „úr fiának szoptató dajkáját“, nem könnyű eldönteni.

3—4. *Egykoron a' kis egér és Kénye szerént széljel dühödő szél*. E két darabot a költő a kézirat legutolsó, 175b lapjára írta. Két különböző vers, mindkettő más időben és más tintával készült. Előbbi parabolaszerű, mely azt szimbolizálja, hogy az elégedetlenség milyen nagy szenvedéseket okozhat. A vers kissé nehézkes menete és kifejezései arra engednek következtetni, hogy fordítás, mégpedig az sem lehetetlen, hogy prózai szöveget tett át versbe. Ebben az időben a Perczel-fiúk tanítása közben kerülhetett elé a szöveg s megpróbálhatta versebe szedni. A 4. sz. négy soros töredék is valamilyen latin auktor áttüzetése lehet. Ez is csak stílusgyakorlat, mint az előbbi.

5. *Csendes volt az idő*. Ebben a töredéknek maradt költeményben kísérlet tett Vörösmarty klasszikus formában készülő komikus epikai költemény alkotására. Hőse egy fűzfapoéta, akinek a „Pindusra“ való utazását, majd ottani tapasztalatait e végül a látogatás hatását mutatja be. Helyenként elég komikai cróvel tárja fel a körülményeket, de lelki rajtot meg sem kísérelt adni. Nagy kár, hogy nem készült el, mert a *Dorottya* (1803) és *Az elveszett alkotmány* (1846) közötti hézag betöltésére lett volna hivatva, bár még nehézkes, sőt itt-ott dagályos és több helyen nem is elég érthető. A kézirat 162a. és 163—164. lapjaira írta, Perczel Sándor és Miklós Exercitiumaira. A kézirat több szempontból érdekes. Először is az 162a lap felső részén egy történeti dráma első vázlatozását körvonalazta: „Föl. Nándor. Servia. Magyarország. Fehérvár. Esztergom. II. Föl. Balkezesek. Szegeszárd, Euzával (?) esata. III. Czinkotai esata. Horka. Ménmaróth. Meszes. Tuhutum.“ A 163b lapon Vörösmartynek a következő följegyzései találhatók:

- 1 történetiró = sertés,
- 2 vígjátékiró = kácsa,
- 3 szomorújátékiró = béka,
- 4 hősijátékiró = Páva,
- 5 pásztori játékiró = trütsök,
- 6 tántzos játékiró †
- 7 †
- 8 szerelmiró = juh,
- 9 csillag,
- Apollo füles.

6. *Küldi köszöntését az Abydai Hero!* Fordítás Ovidius Epistoláiból (XVII. *Leander Heróhoz* 1—76. sor.) Az első 28 sor Brisits kiadásában (94. sz.) megtalálható. Későbbi fordításán lényeges változtatásokat tett. Finom csiszolása, gyakorlottabb verselése és az eredeti szövegének határozottan jobb megértése mind későbbi készülésre mutat. Attól kezdve, hol ez újabban előkerült fordítás végződik, a Brisits által kiadott szövegben még újabb 16, a 77—92-ig terjedő sorokat ismerjük. A fordítás a kézirat 160b. és 161. teljes lapján készült. Eredeti fogalmazás, sok javítással és több keresztülhúzott sorral. Vörösmarty fordítását nagy szabadsággal készítette, de az eredeti versmértéket megőrizte. A 169a. lapon a Brisits kiadásában is meglevő (71. sz.) *Nézd ó Barátom mint halad el korunk* című változatban gazdag vers eredeti fogalmazása és a következő kétsoros latin distichon található:

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo

Exeptis caligis quas nihi fune ligo.

Kozocsa Sándor.

Elhúnytak.

APPONYI RUDOLF (nagyapponyi gr.), dr., ny. főispán, szül. Hőgyészen (Tolna vm.) 1882. március 12., megh. 1939. július 21-én (tem. n.) — Útirajza: B. Hirl. (1917).

BADICS FERENC (alistáli) dr. phil., kir. és min. tan., ny. tanker. főigazgató, a M. Tud. Akad. és a Sz. István Akad. t. tagja, szül. Székesfejervárt 1854. augusztus 27-én, megh. Bpen 1939. július 21-én (tem. n.) — Pályáját 1882. mint a bpi V. ker. áll. reálisk. h. tanára kezdette, 1883/91. Újvidéken, 1891/94. a bpi VI. ker. áll. reáliskolában tanított, 1894/8. az I. ker. áll. 1898/914. a gyakorló főgimn. igazgatója, 1914/9. a pestvidéki tanker. főigazgatója volt. A M. Tud. Akad. 1894. 1., 1910. r. és 1926. t. tagjává választotta. Haláláig elnöke volt az Irod. Bizottságnak. — 1878—81. verseket és elbeszéléseket írt vidéki lapokba, 1879-től nyelvtani, irod. és esztétikai cikkeket kül. fővárosi heti és szaklapokba. — Munkái: *Liebig és Platen*. Irta M. Carrière. Ford. Eger, 1898. — *Gaal József élete és munkái*. (Nemz. Ktár. 23.) Bp., 1881. — *Gaal József Peleskei Nótáriusa*. Klny. a Föv. Lapokból. U. o., 1881. — *Csokonai Vitéz Mihály*. (M. Helikon. II:13.) Pozsony, 1883. — *Kisfaludy Sándor*. (U. o. II:16), U. o., 1883. — *Arany János*. (U. o. III:32/3.) U. o., 1884. — *Gr. Gvadányi József és Gaal József*. (U. o. IV:44.) U. o., 1885. — *Fáy András*. (U. o. IV:58.) U. o., 1886. — *Fáy András életrajza*. Bp., 1890. (az Akad. Lévy-díjával jutalm. pályamű). — *M. irod. olvasókönyv*. A gimn. 5/8. o. sz. U. o., 1890/3. (4 köt. Az I. köt. 8., a II. köt. 7., a III. köt. 4 kiadást ért). — *M. olvasókönyv*. A középisk. 1/3. o. sz. U. o., 1895/7. (3 köt. és Függelék a 3. kötethez. U. o., 1900. Az I. köt. 5., a II. köt. 4. és a III. köt. 3 kiadást ért). — *Az első m. irodalomtörténettrő*. Klny. az 1K-ből. U. o., 1897. — *Irodalomtört. tanulmányok*. Klny. Beöthy Kép. irodalomtört. 2. kiadásból. U. o., 1899. — *Bajza József életrajza*. B. J. összegyűjtött munkái 3. kiadásából. U. o., 1901. *Gyöngyösi István főművének új kiadása*. Klny. a B. Szléből. U. o., 1905. — *Kuruc világ és kuruc költészet*. Különkiad. a Kép. irod. tört. 3. kiadásából. U. o., 1908. — *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei*. (Értek.

Nyelv- és Széptud. Kör. 22:4.) U. o., 1912. — *Gyöngyösi István ismeretlen elbeszélő költeménye.* (U. o. 24:11.) U. o., 1921. — *Endrődi Sándor l. t. emlékezete.* (M. T. Akad. Emlékbeszéd. 18:3.) U. o., 1922. — *Adalékok a „Bánk bán” tört. forrásaihoz és magyarázatához.* Klny. az IK-ból. U. o., 1925. — *Horváth János püspök.* Veszprém, 1927. — *Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzához.* (Irod. Füzet. 27.) Bp., 1928. — *Emlékezés Vadnay Károly r. t.-ra.* (M. T. Akad. Emlékbesz. 21:19.) U. o., 1933. — Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Petőfi Sándor *ról. költeményei* (Bp., 1888., 2 köt. 2. kiad. U. o., 1897/902); Bajza József *összegyűjt. munkái* 3. kiad.-át (U. o., 1901, 6 köt.); U. a. *munkáit* (M. Remekírók. 28. U. o., 1904); Gyöngyösi István *Murányi Vénus-a* 3. kiad.-át (Olcso Ktár. 1430/34. U. o., 1906); U. a. *munkáit* (M. Remekírók 23. U. o., 1906); Petőfi Sándor *munkáit* (U. o. 32/6. U. o. 1906, 4 köt.); Gyöngyösi István *Márssal társalkodó murányi Vénusá-t* (U. o., 1909); u. a. *leveleit* (U. o. 1913); u. a. *összes költeményei-t.* (Régi M. Költők Tára. U. o., 1914/37, 4 köt.); sajtó alá rend. és bev. ell. gr. Zrinyi Miklós *költői műveinek* Széchy Károly előkészítette kiadását (U. o., 1906); sajtó alá rend. br. Jósika Miklós *összes műveit* (U. o., 1901-től); szerk. a Beöthy-féle *Kép. m. irodalomtört.* 2. és 3. kiadását, melynek I. kiadása szerkesztésénél (1893/6) is közreműködött. — Halálakor sajtó alatt volt: *Gyöngyösi István élete és költészete* (iratott 1930). Kéziratban maradt: *Endrődi Sándor élete és költészete* (1932). — Alneve: Bánkai Ferenc.

BATKY ZSIGMOND (felsőbátki) dr. phil., c. múzeumi főigazgató, ny. múz. igazgató, szül. Kocson (Komárom vm.) 1874 jan. 5-én, megh. Bpen 1939. aug. 28-án. — Ref. A tárgyi néprajz művelője volt. Ő állította össze a György Aladár-féle *A föld és népei* V. kötetében (Bp., 1905) Morsz. néprajzát. Társzerkesztője volt *A m.-ség néprajza* (U. o., 1935/8) c. mű tárgyi néprajzi részének.

CSERMELY (1899-ig Bruck) GYULA (valójában Judás) dr. jur., volt ügyvéd, szül. Dunaszerdahelyen június 5., megh. Bpen 1939. augusztus 24-én reggel. Atyja izraelita. Szülők: Bruck Fülöp tanító, Rózner Anna. Középiskoláit Pozsonyban, a jogot Bpen elvégezvén, 1894. Bruck Juda néven Szécsényben ügyvédi irodát nyitott. Itt tartózkodott 1899-ig, amikor belügymin. engedéllyel Csermelyre változtatta vezeték nevét. 1900/1. ügylátszik nem volt önálló irodája, 1902/11. azonban Cs. Juda néven mint óradnai ügyvédet tartja nyilván a *Tiszti címtár.* Az önálló ügyvédi tevékenységgel tehát már ekkor fölhagyott. Valószínűleg ekkortájt költözik Bpre, s valószínűleg azonos azzal a Csermely Gyulával, aki mint magánhivatalnok szerepel az 1914. é. bpi. név- és lakásjegyzékben. Az 1914/8. háborúban katonáskodott s mint százados szerelt le. Ekkor némi erdélyi tartózkodás után ismét Bpen telepedett meg s kizárólag tolla után élt. — Cs. Gyula néven írt tárcái, regényei és cikkei: *P. Hírl.* (1905—39), *Debr. Függetl. Ujs. naptára* (1910), *Szilágyság* (1910), *Új Idők* (1911), *Egyenlőség* (1912/3), *Tolnai Világlapja* (1912/3), *Az Ujs.* (1916/8), *P. Lloyd* (1922—24. tárcáinak fordításai), stb. — Munkái: *Román parasztlak.* Elbek. Bp., 1918. — *A toprini nász.* Reg. U. o., 1916. (2 köt. Előszór: P. Hírl. 1916 : 252/91. sz. 8 kiad. U. o. [1937]. Filmesítve bemutat. Mozgóképfilm Otthon 1917. XII. 31.) — *A vörös kérdőjel.* Reg. U. o., [1918]. Előszór: P. Hírl. 1918:231/66. sz. Új kiad. Tolnai Regta. U. o., [1927]). — *Egy asszonyi dokumentum. Amerikai párbaj.* Elbek. Debr., 1918. — *Kölcsonkapott fény.* Reg.

U. o., [1920]. (Előszőr: P. Hírl. 1911:265/98. sz.) — *A beszélő ereklgye*. Reg. Nagyvárad, 1921. (Új kiad. Bp., 1923.) — *Sz. Márton rózsafái*. Falusi tört. (A P. Hírl. Regtára. 19.) U. o., 1923. — *Bakuin professzor könyve*. Brassó, 1923. (Új kiad. P. Hírl. Könyvek. 64. Bp., [1929].) — *A mantovai jóslat*. U. o., 1924. — *Ami két Miatyánk között van*. Reg. U. o., é. n. (4. kiad. Bp., [1938].) — *Negyveneg és tizenkilenc*. (Népszerű Reg. 3.) U. o., é. n. — *A millárdos gazember*. (Legjobb Kvek. 119.) Bp., [1927]. — *Három fekete fllhold*. (Világtk.) U. o., [1927]. — *Napkeleti irányokon*. (Legjobb Kvek. 146.) U. o., [1927]. — *A bosszú örvényben*. (U. o. 150.) U. o., [1928]. — *Hadgyakorlat és a szerelem*. (Tolnai Regta.) U. o., [1928]. — *A férfibecsület útjai*. (P. Hírl. Kvek. 140.) U. o., (1930). — *Egy barázdá... egy csók*. (Föv. és Vid. Szính. Műs. 48.) U. o., 1932. — *Arató tót voltam*. Monológ. (U. o. 51.) U. o. 1932. — *Irodám ügyforgalma fellendül*. Monológ. (U. o. 52.) U. o., 1932. — *A talált gyűrű*. Monológ. (U. o. 53.) U. o., 1932. — *Bíró uram szava*. (U. o. 54.) U. o., 1932. — *A sárosi jegegyék*. (P. Hírl. Kvek. 219.) U. o., (1932). — *Szt. Márton rózsafái*. (Föv. és Vid. Szính. Műs. 64.) U. o., 1933. — *Nász a riharban*. (Friss Ujs. Színes Regta. 13.) U. o., [1935]. — *Titokzatos merényletek*. Irta Loius Vetter. Ford. (P. Hírl. Kvek. 400.) U. o., (1936). — *A kalandkereső*. (Friss Ujs. Színes Regta. 83.) U. o., [1938]. — *Gyuriból György lett*. — *Ad'eu Madame* c. 3 felv. színművét a nagyváradí Szigligeti Szính. mutatta be.

FEIKS JENŐ, festőművész, szül. Kaposvárt 1878-ban, megh. Bpen 1939. szeptember 25-én. — R. k. konvertita. — Középiskoláit Bpen, a festészetet Párizsban és Münchenben tanulta. 1908. óta többször állott ki Bpen. — Műtört. és egyéb cikkei: *Az Ujs.* (1907/9). *Világ* (1910/11). *P. Napló* (1912-től); filmkritikái: *Mország*.

FEKETE IPOLY, aranymisés kegyesr. áldozópap, ny. gimn. tanár, a Dugonics-Társ. r. és ig. tagja, szül. Esztergomban 1858. november 5-én, megh. Szegeden 1939. július 12-én. — 1882. óta írt cikkeket vidéki lapokba.

GAAR VILMOS, dr. jur., ny. kúriai bíró, felsőházi tag, szül. Győrött 1862-ben, megh. Bpen 1939. július 17-én. — R. kat. Jogi író. Soproni ügyvéd és aljárásbíró korában 1888(?)-tól 1892 XII. 31. és 1893 X. 8. 1894 V. 21. fel. szerk. volt a *Sopron* c. hetilapnak, valamint közben a *Soproni Hírl.*-nak.

HEVESI (1893-ig Hoffmann) SANDOR dr., a Nemz. Szính. örökös tagja és ny. igazgatója, a Korvin-koszorú tul., a Kisfaludy és Petőfi Társ. r. tagja, szül. Nagykanizsán 1875. május 3-án, megh. Bpen 1939. szeptember 8-án reggel szívgyengeségben. — R. k. konvertita. Atyja: Hoffmann Mór p. isk. tanár. Középiskoláit szülővárosában elvégezvén a bpi keresk. akad. hallgatója lett. Félév multán beiratkozott a jogra, majd a filozófiára s 1901. tanári szakvizsgát tett. Közben hírlapíróskodott s a *Morsz.* b. munkatársa és a *M. Szle* színházi rovatvezetője volt. 1902. a bpi Nemz. Színházhoz szerződötték rendezőnek s ezzel párhuzamosan a Thália Társ.-nak is szellemi vezetője, dramaturgja és főrendezője volt. 1907. a Népszính.—Vígopera főrendezője lett, de egy év mulva visszatért a Nemz. Színházhoz mint főrendező. 1912-ben hasonló minőségben átmnt a M. K. Operához, ahonnan 1922-ben tért vissza a Nemz. Színházhoz, melynek 1923. igazgatója lett. 1932-ben nyugdíjazták. Ezentúl ismét magán-színházaknál működött. Élete utolsó éveiben súlyos cukorbeteg kórota. Munkái: *Dráma és színpad*. Tanulmányok. Bp., 1896. — *Dandin György, v. a megszállt*

Jérj. Irta Molière. (M. Ktár. 31.) U. o., [1897]. — *Három elbeszélés.* Irta Paul Bourget. (U. o. 33.) U. o., [1897]. — *Egy fiú szenvedései.* Irta Konrad Ferdinand Meyer. (U. o. 57.) U. o., [1897]. (Új kiad. Elő Kvek. II:35. U. o., [1930].) — *A főstény.* Irta Molière. (U. o. 71.) U. o., [1897]. (Új kiad. U. o., 1922). — *A titkos kert.* Irta Marcel Prévost. (Egyet. Regt. 13:11'2). U. o., 1898. — *Kean.* Irta Alexandre Dumas père. (Főv. Szính. Műs. 44.) U. o., 1899. — *A haramiák.* Irta Friedr. v. Schiller. (U. o. 45.) U. o., 1899. — *4 kényeskedők.* Irta Molière. (M. Ktár. 142.) U. o., [1900]. — *Katona József Bánk bánja.* Magyarázta. U. o., 1901. (Az Isk. Ktár. 10. köt. gyanánt is). — *Scapin furfangjai.* Irta Molière. (M. Ktár. 322.) U. o., [1903]. — *Kénytelen házasság.* Irta u. a. (U. o. 329.) U. o., [1903]. (Új kiad. U. o., 1922): — Valamennyi Molière-fordítása Haraszi Gyula bevezetésével a Remekírók Kép. Kta. *Molière remekei* c. kiadványban és az Elő Kvek II:7-ben is). — *Ghetto.* Irta Hermann Heijermans jun. (Főv. Szính. Műs. 158/9). U. o., 1904. (Bemut. Kir. Szính. 1903. XII. 10). — *Grandet Eugénia.* Irta Honoré de Balzac. (Klassz. Regt. U. o., 1904. (2. kiad. U. o., 1920). — *Bernd Róza.* Irta Gerhard Hauptmann. (Főv. Szính. Műs. 196/7). U. o., 1904. (Bemut. Nemz. Szính. 1904. XII. 3.) — *A betörő.* Irta Labiche és Méslesville. (A Műkedvelő. I:4. és Műkedvelő Színműtára 14.) U. o., 1906. (Bemut. u. o. 1902. II. 14). — *Három mese.* Irta Oscar Wilde. (M. Ktár. 444.) U. o., [1906]. — *Nickleby Miklós élete és viszontagságai.* Irta Charles Dickens. A m. ifj. sz. átdolg. U. o., 1906. (2. kiad. U. o., 1925 [1924]). — *Pickwick Club.* Irta u. a. (Klassz. Regt.) U. o., 1906. (2 köt. 2. kiad. U. o., [1923]). — Szeszély. *Az ajtó tárva vagy zárva legyen.* Irta Alfred de Musset. (M. Ktár. 494.) U. o. [1907]. — *A színjátszás művészete.* (Tudom. Zsebk. 213/5.) U. o., 1908. — *Az elbádsz művészete.* (U. o. 216/8). U. o., 1908. — „*Remény.*“ Irta H. Heijermans jun. (M. Ktár. 560/1.) U. o., [1909]. Bemut. Nemz. Szính. 1909. VI. 11.) — *Brassbound kapitány megtérése.* Irta Bernhard Shaw. (U. o. 587/8). U. o., [1910]. (Bemut. u. o. 1910. I. 14.). — *Az orvos dilemmája.* Irta u. a. (U. o. 593/4.) U. o., [1910]. (Bemut. u. o. 1923. X. 27). — *Shakespeare egy vígjátékáról.* Klny. a M. Shakespeare Tár-ból. U. o., [1911]. — *Pathelin mester.* Ford. és átdolg. (Mod. Ktár. 152. U. o. [1912]. — *Nem lehessen tudni.* Irta Bernhard Shaw. U. o., 1912. (Új kiad. B. Shaw: Barátságos színművek. II. U. o., [1924]. Bemut. Nemz. Szính. 1912. I. 5.) — *Az apja fia.* Családi komédia 4 felv. U. o., 1912. (Bemut. u. o. 1911. XI. 29.) — *Godunor Borisz.* Irta Musszorgszki Modeszt. U. o., 1913. (Bemut. Operaház 1913. XII. 20.) — *Pygmalion.* Irta B. Shaw. U. o., 1914. (Bemut. Víg-szính. 1914. I. 3.) — *Antonius és Kleopátra.* Irta William Shakespeare. (M. Ktár. 634/6). U. o., [1915]. (Bemut. Nemz. Szính. 1909. II. 12). — *Egy m. úbob.* Színj. 5 felv. Jókai Mór regényéből. U. o., 1916. (Bemut. M. Szính. 1916. IV. 1.) — *Candida.* Irta B. Shaw. U. o., 1916. (Új kiad. B. Shaw: Barátságos színművek. L. u. o. [1923]. (Bemut. Víg-szính. 1926. I. 8.) — *Ember és felsőbbrendű ember.* Komédia és filozófia. Irta u. a. (Világktár. 34.) U. o., 1917. (5. kiad. [U. o., 1927].) — *Fekete tulipán.* Reg. Irta Alexandre Dumas père. (Athenaeum Ktár. 44.) U. o., 1917. (Előszór: P. Napló, 1915:274. — 1916:28. sz. 2. kiad. U. o., [1927]). — *A hadifogoly.* Vígj. 3 felv. U. o., 1917. (Bemut. Nemz. Szính. 1917.) — *Az imádója meg a férje.* Irta B. Shaw. U. o., 1917. (Bemut. Boly. Szính. 1920. X. 1.) — *Tükör, a cica.* Irta Gottfried Keller. (Tevan-Ktár. 137/8). Békéscsaba, 1917. — *A szépség filozófiája.* Irta O. Wilde. (Mester-

művek.) U. o., 1918. — *Hagyományok és hazugságok.* Írta Chesterton. (Mester-művek.) U. o., 1918. — *Az igazi Shakespeare és egyéb kérdések.* U. o., 1920 [1919]. — *Barbara őrnagy.* Írta B. Shaw. (Híres Kvek. 3.) U. o., 1920. — *A káposztástelep.* Írta Alice Hogan Rice. (Olcso Reg. 56.) U. o., 1920. — *Komédiás történet.* Írta Anatole France. (Klassz. Regt.) U. o., 1920. — *Felbontatlanul elégetendő!* Írta Marie v. Ebner-Eschenbach. (Genius Ktár. 11/3.) U. o., 1920. — *Összes mesék és történetek.* Írta H. Ch. Andersen. (Nagy írók, Nagy Írások. I:3., IV:2.) U. o., 1920/5. (2 köt.) 8. — *Blanco Posnet eldrul-tatása. A sors embere.* Írta B. Shaw. (Szính. Ktár. 6.) U. o., 1921. (Mindkettőt bemut. M. Szính. 1912. IV. 20. A második új kiad. B. Shaw: Barátságos színművek. II. U. o., [1924]). — *1514. Tört. dráma 5 felv.* (Szính. Ktár. 12.) U. o., 1921. (Bemut. Nemz. Szính. 1921. X. 28.) — *Fanny első színdarabja.* Írta B. Shaw. (Szính. Ktár. 16.) U. o., 1921. (Bemut. Renaissance-Szính. 1922. I. 3.) — *A revizor.* Írta Nicolas Gogoly. (Föv. Szính. Mús. 408/17.) U. o., 1921. — *B. Shaw összes munkái. Barátságos színművek. I. A hősök. Candida. II. A sors embere. Nem lehessen tudni.* U. o., [1923/4]. — *Shaw-breviárium.* U. o., [1923]. — *A páduai hercegnő.* Írta O. Wilde. U. o., 1923. — *A jelentéktelen asszony.* Írta u. a. U. o., [1924]. — *B. Shaw összes munkái. XV. Sz. Johanna.* U. o., [1925]. (Bemut. M. Szính. 1924. X. 20). *Tanulmányok. I.* Írta O. Wilde. U. o., (1926). — *Elzevir.* (Műkedv. Szính. Új sors 25/7.) U. o., (1928.) (Bem. Nemz. Szính. Kam. Szính. 1925. X. 24.) *Szöktetés a szerdlyből.* Mozart op. Szöv. Bretzner K. F. után szabadon átd. Stephanie. U. o., [1929]. (Bemut. Operaház 1913. III. 15.) — *A trubadur.* G. Verdi operája. Szövegét írta Salvatore Cammerano. U. o., [1930]. — *B. Shaw összes munkái: Caesar és Cleopátra.* U. o., [1930]. — *U. o. A szénásszekér, Androkles és az orosz-lán.* U. o., 1931. (Új kiad. U. o., [1931]). — *Eszményi férj.* Írta O. Wilde. U. o. [1922]. (2. kiad. U. o. 1926). — *Lady Windermere legyezője.* Írta u. a. U. o. (1922.) (2. kiad. U. o., 1923.) — *Bumby.* Írta u. a.: U. o., (1923). — *Az Őr katonái.* Írta Emmet Laveray. U. o., 1936. (Bemut. M. Szính.) — *Színház.* U. o., [1938]. — Könyvalakban meg nem jelent ered. és ford. színművei: *Az unatkozó király.* Operett 3 felv. Írta Chapi zenéjére Miguel Ramos Carrion és Vital. Ford. Szalai Emillel. (Bemut. Népszính. 1898. XII. 10.); *A sötétség hatalma.* Dráma 5 felv. Írta Leo N. Tolstoj. (Budai Színkör 1901. IX. 7.); *A szép mosóné.* Operett 3 felv. Írta J. Offenbach zenéjére Blum, Blau és Toché. Ford. Hajó Sándorral. (Kir. Szính. 1904. IX. 3.); *A fogadósné.* Vígj. Írta C. Goldoni. (kolozsv. Nemz. Szính. 1906. III. 3.); *Orvosok.* Kom. 5 felv. Írta B. Shaw. (M. Szính. 1910. IX. 24.); *Lucifer.* Dráma 4 felv. Írta E. A. Butti. (bpi Nemz. Szính. 1906. IX. 15.); *Ne váljunk el!* Vígj. 3 felv. Írta Arthur W. Pinero. Ford. Ódry Árpáddal. (U. o. 1912. X. 4.); *A mozi.* Írta Vajda Ernővel. (Uránia Tud. Szính. 1913. IV. 9.); *Az új földesúr.* Színm. 5 felv. Jókai Mór regényéből. (M. Szính. 1913. IX. 6.); *Oberon.* Opera 3 felv. Karl Maria Weber zenéjére. Írta Planché (Operah. 1914. I. 29.); *A madonna rózsája.* Dráma 3 felv. (Nemz. Szính. 1915. XI. 13.); *Se be, se ki!* Koméd. 3 felv. M. színré alkalm. (M. Szính. 1915. XI. 20.); *Kárpáthy Zoltán.* Színj. 5 felv. Jókai Mór regényéből. (U. o. 1916. XII. 15.); *Az operabál.* Operett 3 felv. Heuberger R. zenéjére A rózsaszín dominó e. vígj.-ból írta Viktor Leon és H. Waldberg. (Népopera 1916. XII. 16.); *Mária Magdolna.* Dráma 5 felv. Írta Friedr. Hebbel. (Nemz. Szính. 1917. V. 19.); *Vandergold kisasszony.* Ope-

rett 3 felv. Rényi Aladár zenéjére írta Harsányi Zsolttal. (Városi Szính. 1917. X. 24.); *Görögtűz*. Vígj. 3 felv. (Nemz. Szính. 1918. V. 3.); *Butuska*. Operett J. Offenbach zenéjével. (Margitszigeti Szính. 1918. V. 18.); *A kösztrű ember fiai* Jókai Mór regényéből 2 részben. (M. Szính. I. r. 1918. V. 30., II. r. V. 31.); *Császár és komédiás*. Dráma 4 felv. (Nemz. Szính. 1919. II. 21.); *Tanner John házassága* (Man and superman). Vígj. Irta B. Shaw. (U. o. 1921. II. 21.); *A gyilkos dalarc*. Dráma 5 képben. (Andrássy-uti Szính. 1923. II. 15.); *Nagy Katalin*. Vígj. 4 képben. Irta B. Shaw. (Vígyszính. 1924. III. 14.); *Egy pohár víz*. Vígj. 5 felv. Irta Eugène Scribe. (Nemz. Szính. 1924. V. 16.); *Mirandolina*. Opera 3 felv. Goldoni egy vígj. nyomán Mozart La finta giardinierához írt zenéjével. (Operah. 1924. XI. 27.); *Amazon*. (Belv. Szính. 1928.) Filmesítése: *Mire megvénülünk*. Jókai M. regényéből. (bpi Omnia, 1916. I.). — Bevezetései: Katona József: *Bánk bán*. Teleki László: *Keggyenc*. (Élő Kvek. 8. Bp., [1928]); Dickens: *Copperfield Dávid*. Ford. Balla Mihály. (U. o., [1928]); Szerény Zoltán: *Emlékeim a régi jó időkől*. (U. o., [1929]); Racine. *Cornéille*. (Élő Kvek. II. 6. U. o., 1930); Madách Imre: *The tragedy of man*. Trans. by Henry Charles Meltzer and Vajda Pál. (U. o., [1933]). — Szerk. A nagy dekameron-t. (U. o., 1920.)

HOMÉR IMRE, udv. tan., Bosznia-Hercegovina ny. tartományi rendőrigazgatója, megh. Szombathelyen 1939 júliusában 63 éves korában. — Elbeszélései: *Új Idők* (1897/8).

IHÁSZ LAJOSNÉ, l. *Jókay Etelka*.

JÓKAY ETELKA (özv. iházi Ihász Lajosné, ásvai), földbirt. özv., szül. 1852., megh. Lőrentén (Veszprém vm.) 1939. júl. 17-re virradó éjjel. — Ref. J. Károly, a regényíró Mór testvérbátyjának leánya volt. Férje a dunántúli ev. egyházkerület főfelügyelője, hathalmi földbirtokos volt. — Tárcái: *Főv. Lapok*. *Pápai Lapok*, Regényford.: *Nemzet* (1888. Az auteilli hölgy. Pierre Zaccone után.) — Munkája: *Emlékek br. Vay Miklósné Adelsheim Johanna brné leveleiből*. Bp., 1888. (Először: *Nemzet*, 1888. 29 s köv. szok.)

KERTÉSZ ISTVÁN, dr. jur., ügyvéd, szül. Losoncon 1890-ben, halálra gázolta a vasút Bpten 1939. szept. 5-én este. — Izr. Szülők: Krausz József, Mühlstein Eleonóra. 1927-ben nyitott ügyvédi irodát Bpen. — Tárcái, kis regényei és versei: *Egyenlőség* (1912/13), *Nyugat* (1912—), *P. Hírl.* (1913), *Népszava* (1914). — *Fecskék* c. 3 felv. vígj.-át 1923. IV. 29. mutatta be az Irók Bemutató Színháza Bpen.

KISS JÓZSEF, c. igazgató, ny. áll. reálisk. tanár, szül. Mesztegyén (Somogy vm.) 1858. máj. 7-én, megh. Pécsen 1939. júl. végén v. aug. 1-én. — 1891 óta írt útleírásokat a *Turisták Lapjába* és a *Pécsi Naplóba*. 1875—83. a *Pécsi Figyelő*-t szerkesztette.

KOCSAN JÁNOS, ny. táblabíró, szül. Nagyváradon 1872. márc. 22-én, megh. Bpen 1939. júl. 3-án (tem. n.). — A gimnáziumot Belényesen, a jogot Nagyváradon elvégezvén, a bírói pályára lépett s mint ítélőtáblai bíró, c. és jellegű felruházott nagyváradai törvényszéki bíró, egy ideig az 1919. impérium-változás után is helyen maradt. 1929-ban politikai magatartása és publicisztikai működése miatt állásától megválni kényszerülvén, ügyvédi irodát nyitott s 1926. m.-párti programmal bukaresti szenátor lett. 1930 táján repatriált s a bpi törvényszékhez került tanácselnöknek. 1894 óta számos tárcát és verset

írt vidéki és főv. (pl. *A Hét*, *M. Géniusz*) lapokba. — Verskötete: *Csendes dalok*. Nagyvárad, 1896.

MURANYI (1881-ig Pick) ERNŐ, dr. jur., ügyvéd, szül. Győrött 1869. szept. 11-én, megh. Bpen 1939 júliusában. — 1882—92. számos tárcát írt a *M. Háziasszony-* és a *Kép. Családi Lapok*-ba, részben Tusay Mártonné Matild álnéven. Német Petőfi-fordításai: *Aus d. Gesellsch.* (1885).

ŐSZI KORNÉL, hírlapíró, szül. Szilágysomlyón 1869. máj. 8-án, megh. Bpen 1939. aug. 9-én (tem. n.). — R. k. konvertita. Mint hírlapíró 1889-től a *B. Hírl.*, *P. Hírl.*, *B. Napló* és *Esti Újs.* kötelékében dolgozott, majd 1897-től a *Sportélet* s 1900-tól a *M. Turf* c. versenyügyi szaklapok szerkesztője volt. — Szépirod. jellegű munkája: *Telivérek*. Jó kompánia s egyéb elbek. Bp., 1901.

POKORNY EMANUEL, dr. theol., pápai prelátnak, tb. kanonok, c. tan-ker. főigazgató, ny. érs. gimn. igazgató, szül. Bécsben 1860. dec. 22-én, megh. Bpen 1939. júl. 9-én. — 1916—29. a bpi érs. gimn. igazgatója volt. Hittani tankönyvei mellett egy szépirod. jellegű munkája is van: *Színjátékok ifj. színpadra*. Idegen szerzők után. Bp., 1897. (2 füz.).

ZAGONI (1909-ig Czank) DEZSÓ, hírlapíró, szül. Pécskán (Arad vm.) 1892-ben, megh. Bpen 1939. júl. 24-én (tem. n.). — R. k. Tanítói oklevelet szerezvén, 1911-ben az *Aradi Közl.* b. munkatársa lett. Később Nagyváradra került, ahol a *M. Szó*, *Erd. Mság* és a *Nagyváradai Napló* fel. szerkesztője volt. 1932-ben a *Brassói Lapok*, majd a kolozsv. *Ellenzék* szerkesztője volt s harmad-félévig úv. alelnöke az erdélyi és bánági M. Újságíró Egyesületnek. 1938 végén a bpi *Morsz.* s. szerkesztője lett. Az 1914/8. háborúban megkapta a II. o. ezüst vit. érmet, a III. o. vaskoronarendet a kardokkal és a II. o. ném. vas-keresztet. — Novellás kötetei: *Esti levél*. — *Mi arra rendeltettünk*.

ZOLTAI LAJOS, ny. városi múzeumigazgató, szül. Földesen (Hajdú vm.) 1861-ben, megh. Debrecenben 1939 augusztusában. — Ref. A teológiát elvégezvén, egy ideig Debrecenben hírlapíróskodott, majd 1890-ben városi tisztviselő lett. Előbb a levéltárban, majd a múzeumban dolgozott, melynek ásatásait és néprajzi gyűjtéseit ő vezette. A *Debreceni Ellenőr*nek 1897. V. 1.—XII. 23. fel. szerkesztője volt, majd a *Debr. Reggeli Újs.*-ot szerkesztette 1899 közepéig s a *Debr. Képes Kalendáriumot* 1907-től. — Az irodalomtörténetet is érdeklő munkái: *A Csáthy-féle debreceni könyvkeres. és könyvkiadó cég 100 é. története*. Debr., 1905. — *Jelentés Melius Péter sírja kereséséről*. U. o., 1907. G. P.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi március hó 18-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisisits Frigyes.

Elnök az ülést megnyitja s üdvözi a megjelenteket.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Agárdi László és Clauser Mihály r. tagokat kéri fel. A pénztáros kedvező jelentést tesz a Társaság anyagi helyzetéről.

Egyéb tárgy nem lévén, az elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi március hó 18-án tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Dobai János: Riedl Frigyes emlékezete.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi május hó 13-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök üdvözlő szavai után a pénztáros a Társaság anyagi helyzetéről tesz jelentést. A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök Szinnyei Ferenc és Lám Frigyes tagokat kéri fel.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi május hó 13-án tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Kerecsényi Dezső: A reformáció és az irodalomtörténeti korhatár.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi október hó 14-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök az ülést megnyitja. A jegyzőkönyv hitelesítésére Kozocsa Sándor és Regényi Sándor tagokat kéri fel. Majd jelentéstételre kéri fel a titkárt.

A titkár meleg szavakkal méltatja a választmány elhalt tagjának, Badies Ferenc főigazgatónak érdemeit. Üdvözlí a Társaság alelnökét, Szász Károly államtitkárt új könyvének megjelenése alkalmával.

Az elnök a pénztáros megnyugtató jelentése után az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi október hó 14-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Sonkoly István: Arany János és a zene.

N É V - É S T Á R G Y M U T A T Ó

	Oldal	Oldal	
Abrioni Ernesztin (Darányi Sándorné)	20	Bóta Károly	191
Adler László (Ányos Laci)	50	„Bökversek“	145
Ady Endre	13, 34, 36	Brisits Frigyes	62, 93, 198
Alexander Bernát 176, 177, 178, 179	179	Bródy Lajos	155
Almásy László (Csopey László) ..	8	Brózik Engelbert	107
Alszeghy Zsolt	145, 188	Burger Gusztáv	154, 155
„Angyalok második kara az Ember tragédiájában“ (Kardován)	176, 179	Büki Irén	145
Apponyi Rudolf gr.	205	Carducci (Petőfiről)	31, 32
Aranka György	132	„Celli búcsú“ (Endrődi)	134
Arany János .. 37, 38, 49, 134, 135	136, 176	Csapodi Csaba	92
„Arany János“ (Császár Elemér) ..	36	Császár Elemér	36, 38
Arany László	75, 136	— Ernő	190
„Asszimiláció és irodalom“	150	Csermely Gyula	206, 207
„Asszimiláció kora“ (Farkas Gyula)	33, 36	Csernecky Gyuláné (Lechner Ilka)	51
Aszlányi Károly	50	Csizmadia László	51
„Az 1870-es évek irodalmi élete“ ..	146	Csopey László	8
Ányos Laci (Adler László)	50	Csókás Ferenc	23
Babits Mihály	195	Czakó Zsigmond	189, 190
Badics Ferenc	30, 205	Danczer Béla	51
Bajza József	168	Dárday Sándorné (Abrioni Ernesztin)	20
Bakó József	24	Deák Ferenc	91
Baksay Sándor	135, 136, 186	Debreceni színészet	188
Balassa Árpád	23	Degré Alajos	145
Balassa Bálint	168, 162	Dezsényi Béla	99
Balázs Béla	10	Diósi Géza	185
Balog Henrik	155	Dittrich Vilmos	156
Bari Ágost	51	Doma Lajos	52
„Baudelaire és az új magyar líra“ ..	99	Domián Elek	52
Bárány Gerő	155	Doskár Éva	147
Bátky Zsigmond	206	Dózsa Dániel	65, 85
Bedy Vince	51	Döbrentei Gábor	46, 47, 48
Bedő Béla (Kálnoki)	106	Dugonics András	185
Belányi Tivadar	155	Dura Máté	156
Belényesy Gábor (Nagy Péter) ..	8	Eck Bálint	40
Beller Ipoly György	107	„Egy kis kritikusknak“ (Mentovics gúnyverse)	105
Bencsics Gyula	107	„Egy székelv népballada	152
Benkő László	51	Elek Oszkár	32, 137
Beöthy Zsolt	137	„Elme játék“ (Aranka)	132
Berzsenyi Dániel	131, 134, 186	„Ember tragédiája“	176
Bessenyei	185	Emlékkönyv (Mitrovics Gyula) ..	190, 191
„Bevezetés a bibliográfiába“ (Kozocsa)	101	Emlékkönyv (Pap Károly)	190, 191
Békési Károly	51	Emőd Tamás	52
Béla Henrik	106	Endrődi Sándor	134, 137
Biberauer Richárd (id.)	107	Eötvös József br.	189
Bignio Gyula	155	Erasmus	161, 162, 163
Bihari Imre	107	„Erdélyi Múzeum“ (Döbrentei) ..	47
Blum Károly	87, 88, 89	Ernszt Sándor	52
Boér Emma	51	Esterházy Ferenc	107
Bornemisza Péter	162, 187	Exner Kornél	53
Borotvás-Nagy Sándor	41	Expressionizmus	39

	Oldal		Oldal
Farkas Gyula	33, 174, 175	Ihász Lajosné (Jókay Etelka) ..	210
Feiks Ernő	207	Incze Gábor	38
Fekete Ipoly	207	Irodalmi élet (1870 körül)	146
Ferdinándy Lászlóné (Lengyel		Irodalmunk Párizs-szemlélete ..	98
Angéla	108	Irodalomtörténeti tárgyú cikkek	184
Ferencz Győző	108	„Istvánffy Miklós“	191
Ferenczi Zoltán	170, 171	Jakabfi László	113
Fényi András	143	Janovszky Antal	40
„Finn-ugorság felfedezése a fran-		Janus Pannonius	163
cia irodalomban“	183	Jámbor, Paul,	144
Fitz József	24, 25	Jászai Mari	141
Fodor Éva	98	Jean Paul	133
Frankenburg Adolf	145, 190	Jeszzenszky Ignácné (Tipák Irén)	108
Friedländer Sára	147	Jókai Mór	2, 33, 90, 92
Gaár Vilmos	207	Jókay Etelka (Ihász Lajos-né)	210
Gajári István	108	Jókay-Szilágyi Miklós	108
Gallovich Károly	108	Jósika Miklós br.	189
Garibaldi	31	Juhász Géza	96, 194
Gábrriel Asztrik	183, 184	Kardeván Károly	176, 179
Gedeon Jolán	98, 99, 100, 183	Kardos Albert	170
Geiszt Irma	108	Katolikus aszket irodalom	142
Gesmey Borbála	97	Kaufmanné (Geiszt Irma)	108
Gesztelyi Nagy László	23	Kazinczy Ferenc 46, 47, 48, 165,	167
Gombos Ferenc Albin	53	Kádár József	108
— Lili	42	Kállay Kálmán	186
Gulyás István	142	Kármán Mór	176
— Pál	5, 7, 106	Kárpáti Sándor	108
— Sándor	172	Kemény Zsigmond br.	189
Gyenes István	41	— Xavér Ferenc	55
Gyóni Géza	151	Kende Gábor	191
Gyöngyösi István	31	Kerecsényi Dezső	161
Gyulai Pál	26, 28, 29, 105	Kerekes Abel	48
Gyürky Ödön	54	Kerényi Olaf	145
Hankiss János	43, 138	Kerntler Jenő	55
Happ József	185	Kertész István	210
Harsányi István	171	Kérges Gábor	144
— Zsolt	197	Kilián Zoltán	182
„Hegel magyar utókora“	147	Kis-Erős Ferenc	109
Hegyi Tibor	188	Kiss József (költő)	151
Heinrich Gusztáv	6, 7, 12	— — (tanár)	210
Herczeg Ferenc	140, 142	Klenner Aladár	40
— Jenő	54	Kocsán János	210, 211
Hermann László	108	Koczogh Akos	39
Hevesi Sándor	207, 210	Kodály Zoltán	192
Historicus	172	Kolozsvári János	144
„Hogyan készül a Magyar Írók		Komáromi János	113, 130
új sorozata?“	5	Kontros Endre	187
Homér Imre	210	Kornis Gyula	16
„Horatius hatása a magyar köl-		Koroda Pál	49
tészetre és magyar fordítói“	40	Kosztolányi Dezső	100
Horváth Cyrill	171	Kovalovszky Miklós	98, 184
— János	145, 174	Kozma Andor	186
— Károly	185	— Imre	156
— László	41	Kozocsa Sándor 30, 38, 49, 101,	105
— Lázár	41	155, 182, 197	
Hóman Bálint	24, 25	Kóbor Tamás	10
Humanisták	161	Kónya József	186
„Hun mondák szomszédainknál“	193		

	Oldal		Oldal
Kölcsey Ferenc	167, 168, 170, 148 186, 45	„Nemzeti hagyományok“	168
Kristóf György	65	„Német felvilágosodás és magyar cenzúra“	147
Kriza János	79, 81	Németh Mihály	157
Kurcz Adolf	109	Nota (Alberto)	86
Kuun Géza gr.	46, 48	„Novella- és regényirodalmunk fejlődésének néhány tanul- sága“	1
Lám Frigyes	185	Nógrády László	109, 186
László Erzsébet	140	„Nők a tükör előtt“	26, 30
Lázár Béla	180	Nyugat-gondolat a magyar iroda- lomban	98
Lechner Ilka	55	Olasz színművek a Nemzeti Szín- házban	86
Lengyel Angéla	109	Oláh Miklós	164
— Dénes	31	„Országgyűlési beszéd útja“	182
— Tamás	153	Osvát Ernő	10
Les debuts des études francaises 1789—1830))	97	„Öregek“ (Mikszáth)	187
Lippóci Miklós	39	Őszi Kornél	211
Machatsek Lucia	145	Palásti Gyula	157
Madách Imre	176, 177	Pap Károly	190
Magyar diákok Párizsban	183, 184	Papp Ferenc	26
— dráma története (Szász K.)	181	— Ignác	132
— irodalom kis tükre (Beőthy)	170	Pataj Sándor	157
— irodalomtörténete (Brisits)	93, 96	Paulay Ede	148
Magyar Irodalomtörténeti Társa- ság . . . 1, 61, 62, 64, 211,	212	Pál Ernő	110
Magyar írók (Gulyás Pál)	5, 106	Pápay Sámuel	164, 165, 169
Magyar piarista iskoladramák	144	Pázmány Péter	185
„Magyar-svájci szellemi kapcsola- tok“	99	„Pekár Gyula“	180
„Magyar szellem vándorútja“	96	Perényi József	62
Magyar Elekne	156	Pesti árvíz	3
Marék Antal	195	Petőfi Sándor	31, 32, 185
Markovits Bálint	156	Petrichevich Horváth Lázár	41
Martos Ferenc	55, 56	Péterfy Jenő	172
Matócsy Miklós	57	Pintér Jenő	40, 46, 176, 181 184, 197
Máriássy Béla	55	Plesz Erzsébet	58
Mentovich Ferenc	105	„Poétai harmonistika“	131
Merényi Oszkár	134	Pokornyai Emánuel	211
Mezőssy Béla	109	Polgár Sándor	58
Mérey Kálmán	57	Pukánszkyne (Kádár Jolán)	149
Migray József	57	„Querela puellae“	30
Miklósy Lajos	40	Rajka László	58
Mikszáth Kálmán	187	Rajnis József	131
Mitrovics Gyula	190	Ravasz Árpád	110
Mohay Lajos	109	Rábely Miklós	110
Mohl Adolf	157	„Rádió-esztétika“ (Kilián)	182
Moldvai Klára	146	Rákosi Jenő	121
Molnár Pál	148	Reformáció	162, 165, 167
Morvay Győző	57, 61	Relkovics Davorka	193
Móczár Jolán	156	Rempört Elek	186
Móra Ferenc	17	„Revue des deux Monds és Magyar- ország“	42
Murányi Ernő	211	Réti Odön	158
Nagy Anna	135	Révész Imre	173, 174
— Artur	89	— Vidor	158
— János	145	Riedl Frigyes	41
— Péter	8		
— Sándor	48, 187		

	Oldal		Oldal
Rimai János	162	Szuchy Endre	158
Rizner Lajos	5	Takács Zoltán	144
Rott Nándor	110	Tarnóczy Sára	3
Rubinyi Mózes	142	Tábori Jenő	111
Salamon Ferenc	170	Telegdi Miklós	143, 187
Saphir Móric Gottlieb	147	Tipák Irén	111
Sashegyi Oszkár	147	Toldy Ferenc	168, 169, 190
Sárdy Lőrinc	196	Tolnai Vilmos	196, 197
Schneider János	58	Tompa Imre	60
Schulek Tibor	187	— Kálmán	158
Seprődi János	173	— Mihály	197
Serly Lajos	110	Toncs Gusztáv	60
Siklóssy László	182	Torkos László	111, 112, 186
Simon László	110	Tormay Cécile	138—140
Solt Andor	36, 149	Tóth Árpád	186
Solymosy Sándor	148	— Jenő	60
Somos Jenő	99	— Károly	145
Steingassner István (Tömörkény)	154	— Tihamér	186
Stöckel Lénárt	162	Tömörkény István	153—155
Sugár Ottó	58	Török Kálmán	112
Sulyok Ylda	110	Tury Károly	158
Sümegei Vilmos	59	Vahot Imre	190
Sylvester János	162	Vajda János	33
Szabó Ervin	10	— László	185
— István (aradi)	59	Varázséji Gusztáv	158
— István (sokorópátkai)	59	Varga Dénes	60
— Richárd	134, 137	— Lajos	159
— Zoltán	150	Vaszary János	159
Szacsvay Imre	158	Várady József	152, 153
Szalay Gyula	186	Várdai Béla	185
— László	190	Verseghy Ferenc	131
Szalóky Dániel	111	Vértes O. Augusztá	183
Szathmáry Károly (P.)	2	Vértesy Jenő	174
Szász Károly	181	Villers (Charles)	166
— Menyhért	111	Virág Benedek	131
Szegszárdy-Csengery József	100	Visnovszky Rezső	159
Szendrey Mari	26	Visy Mária (Magyar Elekné)	159
Szenté Arnold	59	Viszota Gyula	188
Szentgyörgyi Sándor	158	Voinovich Géza	148
Szentiváni Mihály	79	Vörösmarty Mihály	127, 189
Szentmiklóssy Alajos	145	— — ifjúkori kísérletei	193—205
Szerelemhegyi Tivadarné (Móczár Jolán)	158	— — kisebb akadémiai jelentései	192
Széchenyi István (Naplói)	188—190	Vörösváry Ernő	60
Szilády Áron	48, 172	Wallaszky Pál	163, 164
Szilágyi Béla	188	Werner Adolf	112
Szinnyei Ferenc	1, 5, 7, 20, 46	Witt Vilmos	159
„Színszerűség uralma irodalmunk- ban“	149	Zágoni Dezső	211
„Szóhangulat és kifejező hang- változás“	145	Zichy Nándor	90—92
Sztankai Gyula	59	Zolnai Béla	145
Sztankó Béla	111	Zoltai Lajos	211
Sztárai Mihály	162	Zoványi Jenő	171
		Zrínyi Miklós	168

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Julius Vizota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeghy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyei, Julius Vizota. Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeghy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenswalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszeghy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVIII. 1939.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszeghy, Mitglied der Ung. Akademie der
Wissenschaften XXVIII. Jahrgang. 1939.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII. Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Viszota Gyula,
Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt.
Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor.
Ellenőr: Oberle József.

00048065

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7.
32.251. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1939. (F.: Thiering Richárd.)